
VE
RI
TAS

VEREENIGING TOT BEOEFENING

VAN OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

VERZAMELING VAN STUKKEN

DIE BETREKKING HEBBEN TOT

OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

TWEEDE AFDEELING.

Verslagen en Mededeelingen.

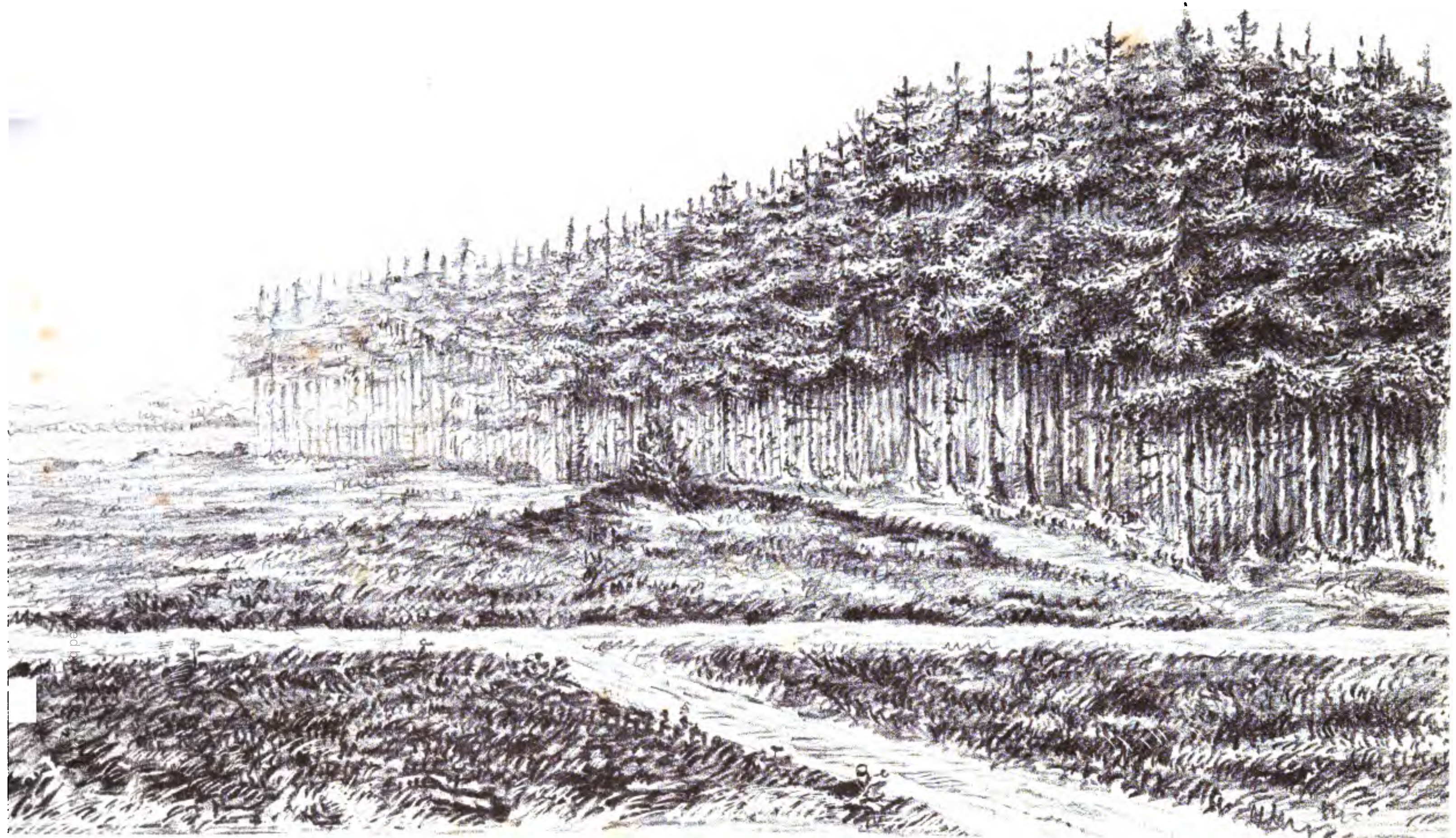
ZEVENTIENDE STUK.

ZWOLLE,
DE ERVEN J. J. TIJL.
1889.

forty

INHOUD.

Bladz.

GEZICHT OP EEN GRAFHEUVEL.

OVERBLIJFSELEN DER OUDHEID IN OVERIJSSEL.

De vroegste geschiedenis van ons vaderland ligt nog voor een groot deel in het duister en die van Overijssel in het bijzonder, en toch — zou er in geheel Europa wel eene landstreek zijn waar zoovele stammen van verschillende volksrassen vertoefd en elkander beurtelings verdrongen hebben?

Aan de overmacht der Romeinsche wapenen, die hier een tijdlang hunne heerschappij voerden, hebben wij het te danken dat de geschiedschrijvers dier tijden ons niet geheel en al onkundig laten ten opzichte der eerste bewoners van onzen bodem [1]).

Hetgeen door dezen daaromtrent wordt gemeld, is niet van zeer groote beteekenis, en dan nog vaak zijn hunne berichten zoo tegenstrijdig, dat, hadden wij geen andere middelen om in de geheimen dier oude tijden door te dringen, deze voor ons vrij wel een mèt zeven zegelen gesloten boek zouden blijven.

Als zulke hulpmiddelen staan ons echter de sporen in of op onzen bodem ten dienste, die de verschillende stammen van hun verblijf hebben achtergelaten.

---

1) Zie b.v. Caesar, De bello Gallico.
Plinius, Historia Naturalis.
Tacitus, De moribus Germanorum.

Deze kunnen ons zeer veel leeren, zoowel omtrent de vroegste als latere zeden, gebruiken en levenswijzen, in één woord omtrent de beschaving onzer heidensche voorvaderen. Niet ten onrechte zegt een Fransch oudheidkundige: »Les monuments sont souvent des guides plus surs, que les historiens."

Moge ieder Nederlander, die een echt nationaal hart bezit en dus belangstelt in de geschiedenis, in de kennis der ontwikkeling van zijn vaderland, daar waar hij kan, het zijne doen om alles wat nog uit de oude tijden is overgebleven, aan het daglicht te helpen brengen.

Door de vele reeds gevondene gedenkteekenen en studiën van lange jaren is het den archaeologen mogen gelukken den z.g. praehistorischen tijd met opzicht tot de toenmaals gebruikte werktuigen in drie hoofdtijdvakken te verdeelen en wel in de steen-, de brons- en de ijzerperiode.

Het spreekt wel van zelf dat hierbij van geen scherp afgebakende grenzen sprake kan zijn, doch dat het eene tijdvak langzamerhand in het andere is overgegegaan, ja, dat deze vaak in elkander hebben gegrepen. Zoo zal men b.v. dikwijls, voornamelijk in oude begraafplaatsen, steenen en bronzen of bronzen en ijzeren voorwerpen naast elkander vinden. Zulke graven moeten gebracht worden tot de tijden van overgang.

De z.g. steentijd was de meest langdurige der drie beschavingsperioden onzer heidensche voorvaderen; het metaal was dezen nog niet bekend; alleen leverden steen, hout en beenderen hun het materiaal voor de vervaardiging van huisraad, werktuigen en wapenen.

Als de voornaamste sporen ons uit die tijden bekend, noem ik:

1°. de stookplaatsen. Het zijn doorgaans in den grond gegravene gaten, op den bodem waarvan men nog veelal den uit groote steenen bestaanden vuurhaard ontdekt; gebrande leem, stukken van beenderen en houtskool wijzen op haar vroegere bestemming. Onder of in de nabijheid dezer haarden bevinden zich enkele malen messen, bijlen en andere werktuigen.

2°. de ringwallen, hier en daar Huneborgen geheeten. Binnen deze trokken zich mannen, vrouwen en kinderen met have en goed, bij het naderen van den vijand terug.

3°. de om haren inhoud dikwijls zoo zeer belangrijke begraafplaatsen, die uit hoog op elkander gestapelde steenen of uit van aarde opgeworpen heuvels bestaan.

De wijze van begraving der dooden geschiedde alstoen op tweeërlei wijze, òf door bijzetting van het lijk in een door ruwe steenen gevormde lijkkamer, òf door verbranding, in welk geval de asch, in een z.g. urn verzameld en in een van aarde opgezetten heuvel werd geplaatst.

In de steenen begraafplaatsen, waartoe ook de z.g. hunnebedden kunnen gebracht worden, vindt men ongetwijfeld de oudste wijze van begraving weer; hoogst zelden behooren deze tot het brons- of ijzertijdperk. Men treft daarin dan ook niet anders aan dan uit steen, hout of beenderen vervaardigde voorwerpen; mocht men al metalen werktuigen in hare nabijheid vinden, dan kan men gevoegelijk aannemen dat zij wijzen op een latere bijzetting van dooden.

De grafheuvels, in den regel van cirkelvormige of ovale gedaante, hebben een zeer verschillende hoogte,

die in den regel tusschen een en drie meter varieert, ofschoon sommige zich veel hooger boven den vlakken grond verheffen, en andere bijna niet meer te onderscheiden zijn. Op enkele uitzonderingen na werden zij door menschenhanden opgeworpen.

Somtijds zijn de urnen trapsgewijze geplaatst; men vindt ze zelfs vaak een of meerdere decimeters diep beneden den voet van den heuvel. Hieruit kan men besluiten dat zoodanige heuvels ontstaan zijn op die wijze, dat een rij urnen bijgezet en met een laag aarde werd bedekt, waarboven later weer een nieuwe rij geplaatst werd en zoo verder, tot een bepaalde hoogte bereikt was. Andere heuvels weer houden slechts een of meerdere in dezelfde rij staande urnen in; deze zijn zeker al aanstonds tot de vereischte hoogte opgeworpen geworden. Ook werd voor deze wijze van bijzetting wel gebruik gemaakt van natuurlijke terreinhoogten.

De inhoud der urnen bestaat in den regel enkel uit asch, houtskool en stukken van beenderen. Soms bevindt zich daartusschen, of wel in de nabijheid van de urn eenig wapen of lijfsieraad, als koralen van barnsteen, halskettingen van doorboorde dierentanden of iets dergelijks, volgens de gewoonte der ouden om de afgestorvenen op hun reis versierselen of wapenen mede te geven.

De urnen zijn doorgaans vervaardigd uit ruwe leem en in de zon of het vuur gedroogd; menigmaal zijn ze met glimmer of kiezel bestrooid. Hare vormen zijn zeer verschillend; nu eens zijn zij langwerpig, dan weer plat met een wijden buik, terwijl de bodem soms plat, soms afgerond is. In de eerste tijden uit de losse hand gevormd, werden zij later op de draaischijf

vervaardigd en kregen zoodoende regelmatiger gedaante. Het gebeurt niet zelden dat men dicht bij de urnen vaatwerk van zeer kleine afmetingen geplaatst vindt. Men wil dat deze, met spijs en drank gevuld, evenals wapenen of huisraad, aan den doode voor zijne reis werden mede gegeven.

Voor het vervaardigen van wapenen werd in den regel vuursteen of graniet gebezigd. Nu eens zijn deze wapenen door ruwe afbeiteling gevormd, hetgeen ongetwijfeld wijst op den meest ontwikkelden tijd, dan weer zijn ze scherp geslepen en gepolijst, waaruit reeds eenige beschaving valt op te maken. Sommige zijn van een gat voorzien, hetwelk zal gediend hebben voor het insteken van een steel of handvat.

Kunnen wij alzoo ten opzichte der beschaving in den steentijd reeds een niet geringe stap voorwaarts opmerken, wanneer wij geslepene en gepolijste in plaats van ruw bewerkte voorwerpen zien gebruiken, een werkelijk nieuw tijdperk trad eerst in met de ontdekking van koper, tin en lood, uit welke metalen men spoedig een harde compositie, nl. brons, wist te verkrijgen.

Deze grondstoffen, waarschijnlijk eerst door handelsbetrekkingen met andere volken, uit het oosten hierheen gebracht, werden later op eigen bodem gevonden en bearbeid; daarmede trad de bronsperiode in. Tot welke tijden men deze moet brengen is niet juist te bepalen, alleen kan met zekerheid gezegd worden dat zij lang voor het begin van onze jaartelling een aanvang nam.

De meeste tot nu toe aangetroffen voorwerpen zijn de z.g. bronzen bijlen of beitels, die doorgaans een lengte van ongeveer een halven decimeter en een

ronden, scherpen kant hebben; ook zijn eenige lans- en pijlspitsen bekend.

Evenals in de steenperiode, komen ook in het bronstijdvak begraving en verbranding der lijken gelijktijdig voor. De lijken worden nu echter eenvoudig in uit steenblokken of kleinere steenen opgeworpen heuvels gelegd; de urnen daarentegen vinden haar plaats niet meer in grafheuvels, maar worden in kleine steenhoopen gezet, of nog eenvoudiger met steen en aarde bedekt.

Met de ontdekking van het ijzer in den vreemde en den invoer hiervan in deze landen, begint het ijzertijdperk, en dat wel, naar men meent, in de eerste eeuw voor Christus' geboorte.

Eerst spaarzaam gebruikt, werd het ijzer, na ontdekking der ertsgroeven in eigen bodem, tot het vervaardigen van alle voorwerpen, die eenige hardheid vereischten, aangewend; om kort te gaan, het brons moest uit den aard der zaak voor het ijzer wijken.

Ook in de eerste tijden dezer periode gingen beide wijzen van begraving, nl. het bijzetten en het verbranden der lijken, naast elkaar; later, voornamelijk na de invoering van het Christendom, treedt de eerste geheel op den voorgrond en is tot heden ten dage blijven voortbestaan. Van toen af dagteekenen de z.g. urnen- of Wendische kerkhoven; geheele doodenakkers, waarin de lijken met of zonder aarden vaatwerk, doch in den regel omgeven met asch en houtskool, naast elkander zijn geplaatst. Het begraven kreeg langzamerhand de overhand; iedere doode werd in een afzonderlijk graf gelegd, op den rug en met het aangezicht naar het oosten gericht. De aanwezigheid van dierenbeenderen in deze graven der ijzerperiode

wijst op het nog heidensch karakter van deze tijden; men vindt er gansche geraamten van paarden, runderen en andere dieren, zoowel als enkele beenderen bij, die men stellig mag aanmerken als getuigen van oud-Germaansche lijkmalen en brandoffers; gelijk de ledige urnen, die men dikwijls bij geheele skeletten vindt, er op wijzen dat men er slechts met moeite toe is gekomen de lijkverbranding te laten varen.

In verschillende streken van ons vaderland is door ijverig en nauwkeurig onderzoek reeds menig overblijfsel uit deze tijdperken voor den dag gebracht en de oudheidkunde daardoor ten zeerste gebaat; ik wijs hier in de eerste plaats op hetgeen in dit opzicht reeds in Friesland en Drenthe is gedaan. Overijssel behoort tot die gewesten, waar het terrein der oudheid nog ongeveer braak ligt en toch, zou het nog niet menig plekje bevatten dat iets uit het heidensch tijdperk bedekt, wat ons nader kan brengen tot de kennis zijner oudste bewoners? Ook hier hebben ongetwijfeld verschillende stammen gedurende korteren of langeren tijd vertoefd; menige strijd is hier wellicht tegen naburige stammen of met deze tegen de Romeinsche legers of andere overweldigers gestreden.

In Twenthe zijn in verschillende tijden enkele opgravingen geschied, waarvoor ik verwijs naar de Overijsselsche Almanakken o. a. naar die van 1844, '45 en '54, alsmede naar het bekende werk van dr. W. Pleyte: Nederlandsche Oudheden.

In de overige deelen der provincie werd tot nu toe, voor zoover mij bekend, weinig bijzonders gevonden; ook hier zal de oudheid-minnaar zeker niet te vergeefs zoeken, gelijk hij ook in Twenthe nog menig belangrijke historische ontdekking zal kunnen doen.

Ik meende deze inleiding te moeten laten vooraf gaan aan de navolgende beschrijving eener kortelings door mij in Twenthe gedane opgraving.

In den loop van dezen winter kreeg ik door de welwillende inlichtingen van den heer Jhr. Mr. L. E. F. J. von Bönninghausen, burgemeester van Tubbergen, de overtuiging dat zich in een aan hem toebehoorend heideveld in die gemeente eenige grafheuvels bevonden.

De bijna stellige zekerheid hier op eigen bodem te kunnen garen, deed mij besluiten een onderzoek naar den inhoud dezer oude begraafplaatsen in te stellen, te meer omdat ik hoopte daardoor de gelegenheid te zullen vinden den sluier, die de vroegste geschiedenis van dit gewest bedekt, iets nader op te lichten.

Het terrein dezer heuvels is een uitgestrekte heide in de buurtschap Albergen, van welke een gedeelte met dennen is beplant. Juist het poten van een dennenboschje gaf enkele jaren geleden aanleiding tot de ontdekking dezer begraafplaatsen; telkenmale toch kregen de arbeiders, met dit werk belast, potten met beenderen, scherven en wie weet welke andere voorwerpen voor de schop, doch wierpen deze achteloos weg.

De heer von Bönninghausen, ten leste van deze omstandigheid in kennis gekomen, bewaarde een tweetal der daarna gevondene urnen, die echter door verloop van tijd uit elkander gevallen en verdwenen zijn.

De heuvels liggen in een lange rij aan de grens der heide en bouwakkers, nu eens dichter dan weer verder van elkander, en strekken zich over een afstand van ongeveer tien minuten in Z. W. richting uit tot aan de z.g. Monniksbraek, een bouwkamp, waarop volgens overlevering, in vroegere eeuwen de bijen-

6

2

5

8

3

4

7

6

korven der monniken van het klooster te Albergen stonden. Luidens oude verhalen spookte het hier voorheen; verhalen gelijk er zoovele aan heidensche begraafplaatsen verbonden zijn en deze menigmaal den naam van witte wijvenbelten deed verwerven.

Vergezeld van de hh. luit.-kolonel F. H. Ampt en Mr. v. Bönninghausen, voor wier bereidvaardigheid, belangstelling en medewerking ik niet genoeg dankbaar kan zijn, liet ik door eenige arbeiders negen dezer heuvels afgraven.

Van deze, alle rond van vorm, verhieven er zich vijf circa een meter, de overige ruim een voet boven den vasten grond. Bij de eersten was de lengte van de middellijn aan den voet tien tot twaalf, bij de laatsten twee à drie meter.

Ik liet van den voet af aan twee zijden tegelijk, b.v. aan den oost- en zuidkant, ten minste altijd zoo graven, dat de afgestoken zijden loodrecht op elkander stonden, en dan rechtstandig naar beneden tot op den maagdelijken grond, die bij den eerst vergravene der grootere heuvels circa twee decimeter, bij de anderen direct onder den voet van den heuvel begon, zoodat daar dieper spitten onnoodig was.

Door deze wijze van afgraving was ik tevens in staat waar te nemen, dat de grootere heuvels uit zwarte aarde bestonden, doch dat van het oosten naar het westen en van het zuiden naar het noorden tot den voet doorgaande grijze aardlagen liepen, welke elkander in het midden kruisten; buiten deze lagen was geen spoor van begraving te ontdekken.

De eerst vergravene heuvel leverde mij slechts enkele hoopjes verbrande beenderen en scherven van urnen op; toen ik evenwel in den zich beneden den voet

voortzettenden lossen grond liet zoeken, trof ik daarin, behalve enkele overblijfselen van verbrande beenderen, de op de teekening onder fig. 1 voorkomende aarden pot of kan, alsmede een steenen bijl (fig. 7) aan.

Deze teekening, van de vaardige hand van den heer Ampt, geeft de gedaante der gevondene voorwerpen nauwkeurig terug.

De pot heeft minder den vorm van een urn, dan van een stuk huisraad. Zij is blijkbaar uit de hand gemaakt; de bijl is van graniet en ongepolijst. Waarschijnlijk zijn zij bij een thans reeds lang vergane urn volgens heidensch gebruik neergelegd en wij mogen gerust aannemen dat ons deze heuvel eene begraving uit het steentijdperk te aanschouwen gaf.

In twee volgenden bevonden zich slechts hoopjes verbrande beenderen en asch, alsmede stukjes houtskool, die zoowel aan den top, die eenigszins ingezakt was, als aan de helling, en meestal één tot anderhalf voet diep lagen.

Na zulk een schralen vondst begonnen wij wel eenigszins ontmoedigd aan den vierden heuvel, doch hier werd onze moeite beter beloond.

Onder de slechts aan den rand vergane urn van kastanjebruine aarde, fig. 2, die òp ruim een voet diepte in de helling van den heuvel stond, lag het bronzen voorwerp, fig. 9, dat, o jammer, reeds bij de minste aanraking in tweeën brak. Al spoedig kwam een tweede urn voor den dag, die mede aan de helling stond, doch bij het uithalen geheel uit elkander viel; zij was van roodbruine aarde en, in tegenstelling met de andere, die blijkbaar op de draaischijf is vervaardigd, uit de hand gewerkt. Onder deze lag een lans waarvan de houten steel was vergaan, behalve op de

plaats waar hij in de bronzen spits stak, die op de teekening onder fig. 8 is afgebeeld.

Het evengenoemd bronzen voorwerp (fig. 9) is aan beide zijden nog tamelijk scherp; aan het breede uiteinde zijn drie gaten aangebracht, waardoor klinknagels steken; het vierde gat is thans door afbrokkeling niet meer zichtbaar. Het metaal is te dier plaatse op ongeveer twee centimeter breedte lichter van kleur dan het overige; aan dit gedeelte waren bij de opgraving nog sporen van hout aanwezig; dit einde moet alzoo in een houten handvat of stok geklonken zijn geweest, zoodat het tot dolk of tot speer kan gediend hebben.

Dr. Pleyte geeft in zijn evenvermeld werk, in afl. 12 op pl. x, de afbeelding van een bronzen wapen van denzelfden vorm, gevonden in de buurt van Markelo en brengt dit tot dat gedeelte van het bronstijdperk, dat het Gallo-Belgische genoemd wordt. Het zijn de eerste tijden waarin de Romeinen hier hun verblijf hielden. Voor deze meening pleit het gedeelte van eenzelfde wapen, dat met een Romeinsche munt bij een urn gevonden is in de Marke van Agele, onder Ootmarsum. De heer Molhuysen gaf omtrent deze vondst een beschrijving in den Overijsselschen Almanak van 1844.

Voor het overige trof ik in de groote heuvels niets merkwaardigs aan; in die, welke wij het laatst doorzochten, was blijkbaar reeds vroeger gegraven. Zij ligt, zooals uit de door den heer Ampt genomen schets blijkt, aan den rand van een dennenbosch.

In het midden van drie der vier kleinere heuvels bevonden zich hoopjes verbrande beenderen, asch en houtskool, alsmede nog enkele scherven van urnen.

Voorwerpen, waarnaar ik in de andere heuvels te

vergeefs gezocht had, vond ik hier, nl. de z.g. tranenpotjes, van welke ik reeds boven gesproken heb. Zij bevonden zich vlak bij de verbrande beenderen en hielden slechts zand in; een hunner is aan den buitenwand met glimmer en kiezel bestrooid. Hun afbeelding komt op de teekening voor onder fig. 3 en 4.

Uit bovenstaande mogen wij besluiten dat de heuvels op de grens der oude Marke Albergen dagteekenen uit het steen-, zij het dan waarschijnlijk ook uit het latere- en uit het brons-tijdperk, zoodat wij hier een begraafplaats hebben aangetroffen, die vele eeuwen als zoodanig heeft gediend.

Ik acht het hier de plaats om mede iets te vermelden omtrent een door mij gedane ontdekking in de buurtschap Colmschate, onder de gemeente Diepenveen.

Opmerkzaam geworden door eenige losse stukjes been, alsmede houtskool, die ik in een afgegraven gedeelte van een aarden wal, toebehoorende aan den hoefsmid Brink, zag liggen, ondervroeg ik dezen en kwam ik al spoedig tot de slotsom, dat ook hier een oude begraafplaats aanwezig was, waarvan echter reeds een groot deel door het aanmaken van grond en het poten van dennenbosch, met de spade was vernield.

Van Brink vernam ik dat zijn vader en hij meermalen ook aan den voet van dezen wal beenderen en houtskool, ja een paar malen een groot gat met houtskool aangetroffen hadden, hetgeen echter weinig hunne aandacht had getrokken. Hij was dadelijk met de schop gereed om den wal over dwars af te steken en er kwamen ook nu weer hoopjes beenderen en

asch, echter zonder eenig bewijs van urnen, voor den dag. Deze wal gaat even verder over in een heuvelrij, waarop mede door Brink voor een paar jaren dennen gepoot zijn. Deze grond behoort aan den heer Crielaert en een gedeelte er van wordt het kerkhofje genoemd, om de beenderen die er uit zijn gekomen. Brink kon mij er van vertellen, dat hij bij het omzetten van den grond, tot tweemaal toe op ongeveer een voet diepte een geheel menschengeraamte had gevonden, met de voeten liggende naar het oosten en het hoofd naar het westen gericht; bij en onder deze geraamten hadden vele keisteenen gelegen. Met een paar personen heb ik den wal voor een gedeelte nader onderzocht, doch gelijk den vorigen dag niets anders dan beenderen en eenig houtskool gevonden. De wal is niet opgeworpen, doch een natuurlijke verheffing van het terrein, waarin de beenderen en asch door ingraving tot op een halven meter diepte, zijn bijgezet. Aan het eene eind bevindt zich een vrij hooge, uit aarde opgeworpen en met een breede, thans drooge sloot, omgeven heuvel — Kiekenbelt geheeten. In noordoostelijke richting van deze, telkens circa een kwartier uur gaans van elkaar, liggen twee dergelijke heuvels, die mede denzelfden naam dragen; een dezer is met twee breede slooten omgeven, die nog altijd water bevatten.

Zouden wij hier misschien een verdedigingswerk der oude Germanen aantreffen, een ringwal nl., met hoogten om den omtrek te kunnen overzien; het woord Kiekenbelt zou het kunnen aanduiden.

Aan de zuidzijde van genoemden wal bevindt zich een vlak terrein, waarop enkele jaren geleden mede dennen zijn gepoot; ook hier stiet men telkens op hoopjes beenderen en asch. Werktuigen of wapens

zijn daar, voor zoover ik heb kunnen nagaan, niet gevonden; alleen bewaart Brink nog de thans tot een schapenschop gemetamorphoseerde ijzeren spits van een lans, aan den voet van den wal uitgegraven. Ik meen te mogen onderstellen dat wij hier te doen hebben met begravingen uit het ijzertijdperk; verbranding aan de eene en eenvoudige teraardebestelling aan de andere zijde.

Nog rest mij de mededeeling van een geschenk van de heeren Smits en Scholten te Almelo, onlangs dankbaar door ons museum aanvaard en bestaande in een langwerpige urn van gewone grootte, fig. 5, en een kleinere, die, van een oor voorzien, in gedaante geheel overeenkomt met het eene, door mij gevonden z.g. tranenpotje, fig. 6.

Zij werden door deze heeren vlak naast elkander gevonden in een grafheuvel in het z.g. Haarlsche veld, aan den ouden weg van Tubbergen naar Ootmarsum; beide bevatten verbrande beenderen en asch. De beenderen in de kleine urn waren echter aanmerkelijk fijner dan die in de groote.

Ongeveer twintig heuvels werden aldaar door hen omgegraven; de meeste dezer verhieven zich drie à vier voet boven den beganen grond. De beide urnen lagen op twee en een half à drie voet diepte in grauw-grijze aarde en met houtskolen in de nabijheid. Enkele dezer heuvels bevatten hoopjes beenderen en asch; de urnen waren, blijkens de aangetroffen scherven, vergaan; in anderen weer was geen spoor van urnen te bekennen; in vijf hoogten werd niets aangetroffen wat op begraving kon wijzen. Een uit vuursteen gehouwen bijtel, mede in een der heuvels gevonden, maakt het waar-

schijnlijk, dat ook deze begraafplaatsen uit het steentijdperk dagteekenen.

In het belang onzer oudste geschiedenis acht ik het niet overbodig deze beschrijving te eindigen met de opmerking dat een ieder, die lust gevoelt om te zoeken naar monumenten der oudheid als de hier beschrevene, bij zijn onderzoek de meest mogelijke voorzichtigheid in acht neme, alles aanteekene wat hij daarbij opmerkt en het gevondene niet als een rariteit in zijn eigen woning verberge, doch er zooveel licht als mogelijk is, over doe schijnen.

J. W. Mulder.

ONDERZOEK NAAR DE LIGGING VAN DE KERK IN LUCHERE.

Lindeborn deelt in zijn beschrijving van het bisdom van Deventer een brief mede van Bisschop Herbert van Bierum, die van 't jaar 1138 tot 1150 regeerde, waarin die prelaat de kerk in Luchere schonk aan de kerk van den H. Lebuinus te Deventer, met bepaling dat de kosten van was en olie voor licht door den custos van 't kapittel moesten bestreden worden (Notit. Episc. Dav. p. 69). Lindeborn, die vroeger om Almelo als priester en missionaris was werkzaam geweest en na reeds jaren pastoor te Utrecht geweest te zijn dit werk uitgaf, meldt, dat hij volstrekt niet heeft kunnen gewaar worden waar dit Luchere ligt; dat hij echter is te weten gekomen, dat achter het kasteel Eversberg, tusschen Rijssen en Hellendoorn, een buurt ligt die dien naam draagt en ook een veen of moeras bestaat, waarvan oude overleveringen melden, dat daar een kerk in is verzonken.

Tusschen Hellendoorn en Rijssen ligt aan den zelfden kant der Regge als deze plaatsen zulk een buurt niet, doch over de Regge, tusschen den Eversberg en Rijssen, liggen de op de gemeentekaart van Wierden

voorkomende *Lochtersche* landen, blijkbaar zoo genoemd naar de aloude hofstede Lochteren, Lyochteren, Luchteren, die onder deze namen meermalen in de leenregisters der 15e eeuw voorkomt als gelegen in de marke of buurschap Notter, kerspel Rijssen. Deze plaats zal aan Lindeborn beduid zijn. Of er echter sagen bestaan van een aldaar ergens in de venen verzonken kerk, is mij onbekend; doch er bestaat een erfgerucht te Haarle (gem. Hellendoorn), dat aldaar een kerk zou verzonken zijn tusschen Holten en Hellendoorn, wat men ook kan noemen tusschen Hellendoorn en Rijssen, doch niet in een moeras of veen, maar op een tamelijk hoogen berg, en deze plaats heet niet Luchere.

Een half uur namelijk ten zuidoosten van Haarle, op den berg tegenover een bron aan de overzijde eens heuvels, ligt een kolk van het oosten naar het westen strekkende, die zich inderdaad als de platte grond eener kapel of niet groote kerk voordoet, terwijl aan den zuidwestkant een vierkant stukje kolk daaraan verbonden, op den grond eener kamer of sacristij gelijkt. Ten noorden der kolk vindt men op zeer geringen afstand een dozijn gaten in den grond, die het voorkomen hebben van huisplaatsjes of in den berg uitgegraven hutten. Die kolk wijst de sage te Haarle aan als de plaats waarin een kapel of kerk zou verzonken zijn, er bij voegende, dat men op Kerstnacht nog de klokken meent te hooren luiden. Het zij hiermede zoo het wil, die plaats kunnen wij niet voor Luchere houden, omdat hier niets naar dien naam zweemt.

Een uur verder naar het zuidoosten aan den weg van Nijverdal naar Wierden, nog in de marke Noetsele en gemeente Hellendoorn, werd in het jaar

1883 eene katerstede geveild van 7½ bunder grootte, die den naam draagt van *Nijkerken;* en verder de brug over de Regge passeerende, is men niet verder dan een half uur van het ten zuiden of eenigszins zuidwestelijk van die brug gelegen Lochteren of de genoemde Lochtersche landen. Hier zouden wij de kerk van Luchere kunnen zoeken, hoewel de letter *t* ons in Lochteren hindert. Ook de naam van *Nykerken*, dat een groot half uur van Lochteren ligt, pleit niet voor zulk een oude kerk. Bovendien is dit Lochteren een goed uur van Rijssen, ons digt genoeg bij de aloude kerk in deze laatste plaats, om reeds zoo vroeg, nl. omstreeks 1140, hier niet slechts een kapel, maar reeds een kerk te verwachten.

Liever zouden wij de kerk in Luchere zoeken op de grenzen der marken Haarle en Espelo, of, wat op hetzelfde neerkomt, op de grenzen der later opgerigte voormalige parochiën of kerspels Hellendoorn en Holten, die nog de grenzen dier burgerlijke gemeenten zijn, op gronden die nog tot Hellendoorn behooren. In het markeboek van Haarle en in het doopboek der kerk aldaar wordt namelijk herhaaldelijk gewaagd van een katerstede de *Capelle*, van den *kamp achter de kapelle*, van den *kapellekamp*, welke laatste naam een stuk land aldaar nog draagt. Drie markepalen had Haarle staan op de grenzen van Espelo of Holten: een bij de helling van den berg, een bij de kapel of den kapellekamp en nog een derde een kwartier uur verder westelijk bij den Ulft. Die plaats zal wel kapel genoemd zijn, omdat daar vroeger een kapel, later kerk genoemd, gestaan heeft, zooals op meer plaatsen die naam aanduidt, gelijk bijv. de *kapel* nog de plaats heet, waar te Hengforden eens de kapel stond.

De naam der plaats Luchere komt ook tweemaal voor in de Deventer Kameraarsrekeningen, maar dit geeft ons weinig licht.

In het jaar 1345 werd aan den timmerman Arnold drie schellingen en acht denaren betaald als loon, met inbegrip van paardhuur, voor zijn reis naar Luchgere, om naar een blidenswengel om te zien. Als men deze geringe reiskosten met andere van gelijke grootte of grootere in die rekeningen vergelijkt, dan komt men tot het besluit dat Luchgere niet zoo heel ver van Deventer lag. Nog eens wordt Luchgere genoemd in het jaar 1360, toen aan Geneken en Herbord, die naar Luchgere waren gereisd om een landdag van de Zutfenaars en Kampers bij te wonen, 4 pond 6 schel-iingen en 8 denaren werd betaald. Dit was wel veel meer, doch er waren twee personen en wie weet hoe lang die vergadering geduurd had. [1]) Als dit Luchgere op de zoo even voorgeslagen plaats lag, dan was men van weerszijden elkaar buiten de steden en buiten het gebied van het voormalig Graafschap in Hameland tegemoet gekomen. Digt bij die plaats de Capelle ligt nog een plaatsje Capelle-bisschop of nu enkel Bisschop genoemd; wat echter meer zegt is dit, dat zeer digt bij de Capelle eene plaats ligt, die Geere of Geers, eigenlijk, zooals men nog op de gemeentekaart leest, Groote Geere of Groote Geers heet. De naam Groote Geere wijst van zelf op eene deeling en op het andere deel Luttike Geere, dat in de uitspraak ligt per crasin Luckgeere kan zijn geworden. *Luttike* gebruikte men toen evenzeer als *klein*; zoo heet Klein Overmeen in oude stukken ook Luttike Over-

[1]) Vergelijk over een gevolgden oorlog van Kampen met Zutphen Boecop, bladz. 293 en 294.

meen (onder Heeten). Erven met name de Geere vindt men meer: zoo ligt b.v. onder Twello een erf de Geere. Geer kon in de volkstaal weer ligt Geers worden (waarvoor men echter zooals elders Geerding zou hebben moeten zeggen). Een half uur noordwestelijk van bovengenoemde Capelle vindt men een geheele buurt die in het markeboek van Haarle, als ook in dat van Heeten Lurikeers, Lorickeers genoemd wordt en nog heden Lur-keers heet. Iemand daar ter plaatse zeide ons dat men ook Luckeers zeide. [1])

Dat hier een kapel geweest is, zal men wel moeten toegeven, mits er bevolking en plaats voor was. Bevolking ontbrak hier zeker, als nog heden, niet. Hier lagen de oldhoevige erven van Espelo, b.v. de Ulft, de Bromhaar van Heeten; de oldhoevige katersteden (zooals het markeboek van Heeten ergens een katerstede noemt) de helhuizen, het vagevuur, de Groote en Luttike Geere of Geers op de grenzen der parochies Rijssen en Raalte, voor dat de parochies van Holten en Hellendoorn bestonden. Hellendoorn wordt in 't jaar 1334 en 1336 als parochie op zich zelf genoemd, ja had reeds een kapel met eigen priester in 1275, zooals wij uit de tiendlijst van dit jaar zien; en Holten, een parochie, van Rijssen afgescheiden, volgens het visitatieboek, had reeds in 1385, gelijk ook Wesepe en Bathmen, een eigen kerk en schout. Rijssen, schoon eerst genoemd als parochie in een stuk van 1188 en Raalte in een stuk van 1132, moet men wel veel vroeger als parochies denken. Tusschen Rijssen en Raalte was dus in de

[1]) Men zou het Ly in Lyochteren, Ly-chere, Luchere ook voor het Fransch-Latijnsche lidwoord *de* kunnen nemen, dat de middeneeuwsche Latinisten soms bezigen, zoodat dan *Parochia Ly-gere* „dat kerspel die Geere” zou kunnen beteekenen.

eerste helft der 12e eeuw ruim plaats voor een kapel, zelfs voor een kerk met parochiale regten.

Het is gewaagd, om wegens de ligging en oudheid der kerk van Raalte, Hellendoorn een dochterkerk van Raalte te noemen, omdat hiervan nergens iets blijkt. Anders zou men het feit, dat de kerk van Hellendoorn ter begeving van Deventer stond, hieruit kunnen verklaren, dat de kerk te Raalte in 1132 aan Deventer geschonken was, zooals ook de dochterkerk Holten, alsook Meppel, ter begeving van diegenen kwamen, die de moederkerken Rijssen en Colderveen te begeven hadden. Denkt men zich de parochie Hellendoorn als voortzetting der parochie Luchere, dan is zij door de schenking dezer kerk, tusschen de jaren 1137—1150, dus bijna gelijktijdig met die van Raalte, reeds als bij voorbaat aan het kapittel te Deventer gekomen.

Meermalen vinden wij in die vroege tijden dat de kerken verplaatst werden en nog in de 14e eeuw hooren wij de bisschoppen het eigenmagtig verplaatsen verbieden. Wil men dit ook van de kerk van Luchgere beweren, dan is daar niets tegen, al laat men ze zelfs eerst hier ergens, later te *Nykerken* aan de Nijverdaal en eindelijk met eene misschien reeds bestaande kapel of nog te bouwen parochiekerk te Hellendoorn tot ééne parochie samensmelten.

Opmerkelijk is, dat voor het jaar 1381 te Heeten, op de plaats nog Oldheeten genoemd, een kerkhof en dus ook een kerk bestaan heeft, dochterkapel of -kerk van Raalte met regt van begraving, ofschoon de traditie te dier plaats wel van een heerenhuis mompelt, maar van een vroegere kerk niets meer weet. De plaats ligt $^1/_4$ uur ten z.o. van de kerk te Heeten.

Immers in het register van het H. Geest-gasthuis te Deventer, door mr. J. I. van Doorninck uitgegeven, leest men: »1381 zondags na des hyligen cruces daghe verkocht Helmich van Duere aan Berend Ockenbroeck een slach op het *kerkhof* bij den Lohuis te Heeten." Het Lohuis ligt nog naast dit Oldheeten. In een stuk van 1428 donderdags na Paschen, schijnt van hetzelfde of een belendend land spraak te zijn, waar de *kerkmeesters* van Raalte een paar stukjes land, namens *de erfgen. van Raalte* verkoopen aan de provisoren van het H. Geest-gasthuis; een van deze stukjes was ook hier gelegen en strekte aan het land van Willem ten Lohuis. Deze kapel of kerk te Oldheeten schijnt dus al voor 1381 daar niet meer bestaan te hebben. Nu Holten en Wesepe een eigen kerk reeds in 1385 hadden (Wesepe lag in 1336 nog in de parochie Wijhe) en de kerk van Luchere weg was en in de parochie Hellendoorn was opgegaan, bestond er weinig gevaar meer dat een deel van het Raalter kerspel om de nabijheid aan de kerk te Luchere zou komen en van die zijde besnoeid zou worden, en daarom zal men de kerk te Heeten afgebroken hebben, zoodat er zelfs geen traditie meer van schijnt overgebleven te zijn.

Wij zouden buiten ons doel, het zoeken naar de kerk in Luchere, gaan, indien wij verder ontwikkelden hoe de kapittelkerk te Deventer minder suo jure dan wel privilegio, meer door voorrechten dan rechtens, zoovele kerken te vergeven had, ofschoon ze zelfs de oudste kerken in Salland niet bezat, of althans oorspronkelijk niet bezeten had. Wilsum, waar steeds de Zeend moest gehouden worden, misschien wel de oudste kerk in die streken, bezat ze nooit. Ook Raalte ontving ze later. Dalfsen en Ommen, noch ook Rijssen,

stonden ooit te harer vergeving. Deze bevoorregtiging door het schenken van kerken zal Deventer daaraan vooral te danken gehad hebben, dat het eens jaren lang den zetel des bisschops Radbodus was geweest, zoodat men toen buiten 's lands ons bisdom soms het bisdom van Deventer noemde en niet minder, dat bij de volledige instelling des kapittels dit met de kanunniken en goederen uit het kapittel van S. Salvator te Utrecht is aangevuld, zoodat het zich steeds als één kapittel met dat van S. Salvator beschouwde, waarover Dumbar (Devent. I, 238) een belangrijk stuk van het jaar 1295 mededeelt.

Slagharen, 12 Julij 1888. J. Hogeman.

IS SELEHAM DEZELFDE PLAATS ALS IJSELHAM?

OUDHEID DER BUURT KALENBERG.

Om verschillende redenen is het niet zonder belang voor de geschiedenis en aardrijkskunde der noordwestelijke streek van Overijssel, te weten of Seleham of Sileham, welks kapel of kerk in 't jaar 1132 onder de kapellen en in 't jaar 1245 onder de kerken genoemd wordt, die onder de kerk van Staveren behoorden, dezelfde plaats is als Iselham of IJzelhamme, welks kerk in 't jaar 1295 niet meer ter begeving van Staveren, maar van den bisschop stond. Wij meenen dat die eenzelvigheid vooral uit een stuk, dat in het Kamper archief berust, als genoegzaam zeker kan bewezen worden.

Vooreerst pleit hiervoor reeds de plaats, waarop de kerk van Seleham in de rij en volgorde der kapellen of kerken, onder Staveren ressorteerende, gevonden wordt. Immers in de lijst van 1132 staat Sileham na Oosterzee, Kuinre, Ruthne (oude naam van Rottum, ook elders voorkomende), en vóór Marenesse (Marcnesse), Urk, Emelwerde (Emmeloord), en in die van 1245 staan vóór Seleham eerst Echten, Scherpenseel, Futhne (Ruthne), Fenehusen, Oosterzee, en volgen op Seleham Marenesse of Macknesse, Nagele, Urk, Emel-

werth, zoodat men Seleham wel ergens in de nabijheid dezer plaatsen zal moeten zoeken.

Meer echter pleit hier voor de volgende grond: In het Supplem. van het Kamper archief (p. 10, no. XXIX) leest men, dat in het jaar 1323 de schepenen van Kampen aan Hendrik van *Zelehamme* langden een open brief voor de raden van *Kaleberghe*, wegens de goederen, die Alfert van Vorst bij zijn verscheiden had nagelaten. [1]) Daar nu tusschen IJselham en Scheerwolde nog een buurtschap Kalenberg, bestaande uit een zeventigtal huizen met driehonderd inwoners, gelegen is, die onder het voormalige (en nog ten deele bestaande) kerspel IJselham behoorde, ligt het voor de hand deze voor dat Kaleberghe en Hendrik van Zelehamme voor Hendrik van IJselham te houden, gelijk er ook pag. 85, no. CCXCIV, in 't jaar 1369 van eene Swane van Zelhamme spraak is. Immers men zal toch wel niet het verscheiden uren verre Keurbrunswijksche vorstendom Kalenberg in Hannover bedoeld hebben en Alfert van Voorst liefst bij Vollenhove of in een der beide Voorsten bij Zwolle en niet buiten 's lands zoeken, schoon het niet onwaarschijnlijk is, dat Hannoversche veenarbeiders dit Kalenberg naar het Noordduitsche genoemd hebben, zooals ook deze de venen van Avereest en Ambt Hardenberg nog *het groote moer*, naar een hunner venen, noemen. Het Kalenberg onder Hoogeveen, dat eerst in de 17e eeuw ontgonnen is, zal dan door turfmakers of verveners uit de Overijsselsche buurtschap zoo genoemd zijn. Steeds kwamen tot op onzen tijd vele Hannoveranen en andere Duitschers hier in het veen arbeiden.

---

[1]) Anno Domini MCCCXXIII dederunt Scabini Henrico de *Zelehamme* apertam literam ad consules in *Kaleberghe* ex parte bonorum, quae dimisit Alphardus de Vorste moriens, etc.

Gelijk voor 30 jaren te Slagharen voor hen Zondags een derde dienst werd gedaan, zoo zien wij in het visitatieboek van 1571 dat een der vicarissen te Giethoorn van Paschen tot St. Michiel — van het begin van het turftrekken totdat ze in hoopen gedekt lag alzoo — tusschen 6 en 7 uur Zondags een H. Mis moest opdragen.

Kampen of deszelfs godshuizen had vele goederen te IJselham en daaromtrent, bij schenking of koop bekomen, en vele brieven deswege vindt men in dat archief. Tot de herkomstbrieven van een of ander goed, die met de overdracht tevens werden overgegeven, zal het zoo even vermelde stuk behoord hebben.

Tegen de eenzelvigheid van beide namen schijnt te pleiten dat de beteekenis van Sileham en IJselham te zeer verschilt, daar het eerste met een ziel of zijl en het tweede met den IJssel in verband schijnt te staan; hetgeen men verder soms in verband brengt met het berigt van Occo van Scharl, die in zijn Kronyk op het jaar 1222 (uitg. in fol. p. 30 en 4° p. 111) ons meldt: »Die IJssel hadde dier tijd zijn gang voorbij de Kuin»der; want dat dier tijdt noch landt was, dat daarna »van de Zuiderzee weggenomen is."

Wat het eerste betreft, merken wij op dat even dikwerf gelezen wordt Seleham als Sileham en dat de copie der acte van 1295 IJzelhamme heeft; en wat het laatste aangaat zij aangemerkt, dat IJselham nog heden vast land is, 1½ uur van de Zuiderzee verwijderd, behalve het onland of de uiterwaarden, zoodat de IJssel dan in alle geval nog wel 2 uur van IJselham verwijderd zijn loop had.

Eene andere moeijelijkheid is, dat men tot nog toe geen ander stuk heeft gevonden, waarin de naam Kalenberg zoo vroeg voorkomt, zoodat men meende

dat deze buurt eerst in de laatste drie eeuwen ontstaan was. Doch men bedenke dat het geheele kerspel Scheerwolde reeds voor drie eeuwen ledig geloopen is: 1°. tengevolge van den watervloed van 1570; 2°. doordien al de weren verveend en ledig land geworden zijn; 3°. door het meerdere water dat de Beulake geheel heeft verzwolgen, zoodat het van hoog veen, evenals Giethoorn vroeger, drassig, laag land geworden is, en 4°. door den Spaanschen krijg, waarbij den boeren alles ontroofd of verbrand werd. Hetzelfde zal geschied zijn met het onmiddelijk aan Scheerwolde grenzende Kalenberg; zoo weten wij van den ten noorden van Kalenberg liggenden IJselhammer Venebusch, dat daar in 't jaar 1385 ook nog menschen woonden, doch er nu alles vergraven veen en moeras is.

Men weet, zooals Sybrandus Leo in het leven van Syandus, die van 1194—1230 abt van Mariengaarde was, vermeldt, dat bij de bewoners der Zeven wouden destijds zeer groote rijkdom bestond wegens de turfgraverijen; dat daarom te Bakkeveen tijdens hem een kapel werd gebouwd, gelijk ook weldra te Haske; dat reeds Wapserveen in 1285 en Wanneperveen en Scheerwolde in 1279 ruim gedoteerde kerken bezaten, zooals uit de tiendlijst der kerkelijke goederen van dien tijd blijkt; dat omstreeks 1290 geheel Giethoorn door de voorouders der bewoners gecultiveerd wordt genoemd, en men daar haver en mankzaad (gerst en haver samen) verbouwde, en runderen, schapen, zwijnen en kippen hield en reeds een eigen kerk had tusschen 1288—1296, zooals uit het regt van Giethoren blijkt, welk Giethoorn aan Scheerwolde grenst en even laag en evenzeer een veenstreek is als Wanneperveen, Scheerwolde en Kalenberg. Ook

Kolderveen had reeds destijds een kerk; bij de oprigting werd bepaald dat men een halve gift boter uit elk huis moest opbrengen aan de kerk van Steenwijk en uit de oude hoeven een heele gift boter, gelijk men te Scheerwolde uit elk huis of weer een hoen, te zamen 20, moest opbrengen en misschien nog iets meer dat afgekocht kan zijn. [1])

Daar men de oprigting der kerk van Scheerwolde tusschen 1141—1279 moet stellen en Runderwold, ook volgens P. A. Dirks, vroeger hoog veen, reeds in 1152 een kerk had, mogen wij ons Scheerwolde wel omstreeks het jaar 1200 als een bevolkte streek denken en hetzelfde zal toen ook met Kalenberg het geval zijn geweest.

Evenzeer als Wapserveen in de marke van Wapse, Wanneperveen met aandeel in andere Vollenhoofsche marken, en Scheerwolde in de marken van Steenwijk en Steenwijkerwold eigen schouten en bestuur bekwamen, zoo is er ook niets tegen dat wij in Kalenberg eigen raden (consules) vinden in het jaar 1323, ofschoon het geen eigen kerk bekwam. Had ook niet het nietige Aschet bij Genemuden nog in het jaar 1415 een eigen schultes in Pieter Luthardszoon (Kamper Archief 1,134, no. 426, Regent van 't Weesh., pag. 1), terwijl, om de combinatie van twee schoutambten uit te druk-

---

[1]) Toen Scheerwolde van Steenwijk werd afgescheiden schijnen er 20 weren bestaan te hebben, de aandeelen van de twintig oudste hoeven van Steenwijkerwold, behalve de stadsweren, het deel dat de hoeven te Steenwijk bekwamen, welke 20 weren door verdeeling later tot 74 zijn versmald, gelijk de 20 erven te Steenwijkerwold later tot 64 zijn verdeeld, waarvan er in 1384 reeds 55 bestonden. Van daar heeten nog deze of gene landen of erven te liggen te Scheerwolde, b.v. in Schultingeweer, in Esingeweer, in Gelderinge of Tijinge of Hellingeweer, namen van oude erven op Steenwijkerwold. „Portiones *weer* dicuntur" heet het elders.

ken, later in 1485 en nog in 1562 gesproken wordt van schulte te Genemuden en in der Aschet? Zoo schijnt uit de benaming van schulte van Wilsum en Oosterholt te blijken, dat Oosterholt vroeger ook een schout op zich zelf had. Noch Aschet, noch Oosterhout hebben echter ooit een eigen kerk gehad. [1])

Met deze consules, dorpsraden, te Kalenberg kan men vergelijken de Stellingen (= judices) in Stellingwerf, die een dorp had al had het ook geen schout. Zoo vindt men in de beneficiaalboeken van Friesland onder Finkega in 't jaar 1544 nog vermeld de *Oldermannen* van dit kerkdorp. Hierbij bedenke men dat IJselham en dus ook Kalenberg vroeger tot Stellingwerf behoorde en bij den overgang aan het Sticht van Utrecht, waartegen het meermalen zich opponeerde, zal de bisschop de dorpsinrigting wel hebben laten voortbestaan.

Van toegedeelde weren, bij verdeeling eener streek in de marke, had men geen pacht of lasten te dragen; deze bleven bij de gewaarde erven. Men vond echter in deze nieuwe te cultiveeren of gecultiveerde streken bijzondere belangen van wegen (hier dijken genoemd), paden, waterleidingen en lossingen enz., welker regeling ter bevoegdheid van de gezamelijke eigenaars stond en zoo werd er sponte jure suo een nieuw markeregt, hier meermaals dijkregt genoemd, geboren: van daar de raden, consules.

Slagharen, 18 Julij 1888. J. HOGEMAN.

[1]) Wanneer in de vermelding van een schout later twee of meer plaatsen genoemd worden, dan duidt dit in den regel een gecombineerd schoutambt aan. Zoo b.v. schultes van Steenwijk, Steenwijkerwold en Scheerwolde in de 17e en 18e eeuw; schultes van Paaslo en Oldemarkt, omdat Oldemarkt eerst onder het schoutambt van Paaslo behoorde. Later schreef men schultes van Oldemarkt en Paaslo, omdat de parochiekerk op het einde der 15e eeuw naar Oldemarkt verplaatst was en de schout daar woonde.

TER HUNNEPE.

Wanneer men Lindeborn's Historia episcopatus Daventriensis, of ook wel de Oudheden en Gestichten van het Bisdom Deventer van van Heussen en van Rijn opslaat, dan ontwaart men al aanstonds dat Overijssel gedurende de middeleeuwen ruim bedeeld is geweest met klooster-inrigtingen, zoowel voor mannen als vrouwen. Ze waren over het geheele gewest verspreid; evenwel zoodanig, dat de vrouwenkloosters veelal binnen de steden of in de meer onmiddelijke nabijheid daarvan, de mannenkloosters bovendien voor een groot deel ook op het platteland waren gevestigd.

De grond van dit verschijnsel zal wel hoofdzakelijk moeten gezocht worden in de behoefte aan meerdere veiligheid en bescherming voor het zwakkere geslacht aan de eene zijde, en aan den anderen kant in de behoefte aan meerdere of betere gelegenheid tot den ligchamelijken arbeid, die aan de mannenkloosters naast hunne kerkelijke pligten was opgelegd.

Onder de Overijsselsche vrouwenkloosters komt al vroegtijdig voor het klooster Maria ter Horst op de Hoenepe, Marienhorst ter Hoenepe en eindelijk eenvoudig ter Hoenepe of ter Hunnepe geheeten [1]) en

---

[1]) Tegenw. St. v. Overijsel III p. 287.

gelegen op ruim een half uur gaans van Deventer in de buurschap Lage Weteringen, een deel van de Gooier-marke. De omstandigheid dat het was gebouwd in de nabijheid van de Markelosche Schipbeek, of eenvoudig aan de Schipbeek, die vroeger den naam van Hoenepe of Hunnepe droeg [1]), zal wel de reden zijn, waarom dit klooster gewoonlijk den naam van *ter Hunnepe* bleef dragen. Afwijkend hiervan is het gevoelen van v. Spaen [2]) waar hij vermeldt dat het klooster Hunnepe in 1223 zoude gegrondvest zijn door eenige Benedictijner nonnen, die haar klooster Honepel bij Calcar zouden verlaten hebben en zich onder den regel van Bernard of van Citeaux begaven. Wanneer men dit berigt zoodanig opvat, dat daaronder eene bij de orde der Benedictijners zoo menigvuldig voorkomende reformatorische beweging en afscheiding verstaan wordt, die tot de oprigting van een zelfstandig klooster leidde, dan laat zich daarmede zeer goed vereenigen de voorstelling door Dumbar [3]) gegeven, dat dit klooster in 1225 door Richardis van Nassau, weduwe van Graaf Otto I van Gelder zoude zijn gebouwd, die, na dat ze van den pauselijken legaat, Conrad, Kardinaal en bisschop van Portue en Sta Rufina in dat jaar magtiging had verkregen om een klooster te stichten, hetzij op het erve van vrouw Machteld bij Smithuizen tusschen Emmerik en Cleve, hetzij op het erve van Ludolf van den Brande, bij Deventer aan de Hunnepe, daartoe de laatstgenoemde plaats uitkoos [4]).

---

[1]) Tegenw. St. v. Ov. I p. 10.
[2]) Historie v. Gelderland, I p. 258.
[3]) Kerkelijk en Wereldl. Deventer, I p. 460.
[4]) Deze brief van 1 Juli 1225 berust op het archief van Overijssel; zie Tijdr. Register p. 7.

De vermelding bij Pontanus en Slichtenhorst als zoude de stichting aan Ermgard, gravin van Cleve, moeten worden toegeschreven, berust waarschijnlijk op eene verwarring met Ermgard, de gemalin van Reinald I, die in 1280 groote giften deed aan het klooster, [1]) waarbij men misschien ook mag denken aan een verkeerd gebruik van de woorden *fundare* en *fundatio*, die ook dikwerf bij groote giften worden aangewend.

De kloosterlingen van ter Hunnepe behoorden tot de orde der Benedictijnen en wel tot de onderafdeeling der Cisterciensers, die door Bernhard van Clairvaux was geregeld. Ofschoon volgens den oorspronkelijken regel van Benedictus het individueel eigendom der kloosterlingen was verboden en alleen dàt der kloosterinstellingen zelve toegelaten, verleende toch Paus Innocentius in 1246 aan de leden van de orde der Cisterciensers de bevoegdheid om allerhande roerend en onroerend goed, uitgezonderd leenen, te bezitten, te erven en aantenemen, even als of zij wereldlijke personen waren; zie de daartoe betrekkelijke stukken in vidimus in Regist. I p. 19, VI p. 4, 319. De geest des tijds en het vele goede, dat men in die kloosterinrigtingen van Benedictus vond, deden deze instellingen zeer in de algemeene gunst deelen, zoodat giften en gaven aan haar ten allen tijde in de ruimste mate bleven toevloeijen. Het kon niet anders, of de daardoor bijeengebragte rijkdommen moesten allengs een' verderfelijken invloed op het leven der kloosterlingen uitoefenen en de tucht aanmerkelijk doen verslappen. Telkens trachtten meer ernstige leden hiertegen te waken en den vroegeren eenvoud terug te roepen door hernieuwing of versterking der vroegere regels, waar-

[1]) Molhuyzen, in Nijhoff's Bijdragen, Nieuwe reeks I p. 104.

door dan nieuwe onderafdeelingen der orde ontstonden.

Zoo was ook door dien geest van welgemeende hervorming de congregatie van Clugny ontstaan, en toen ook deze allengs verslapte in tucht en eenvoud, ontstond daaruit eene nieuwe orde, waarvan de hoofdzetel in de abdij van Citeaux bij Dyon was gevestigd, en vandaar de orde der Cisterciensers geheten, die haren grootsten roem aan Bernard van Clairvaux had te danken. De regels door de Cisterciensers gevolgd waren uit den aard der zaak geheel aan die van Benedictus ontleend. Alleen waren ze inzonderheid daarop ingerigt om door verscherping van eenige voorschriften, vooral van die tegen alle pracht en praal gerigt, nieuwe afwijkingen van den oorspronkelijken regel te voorkomen.

Gemeenschappelijke godsdienstoefening was het hoofddoel. Vandaar dat de vormen en handelingen van den kerkdienst voor alle uren van dag en nacht naauwkeurig waren voorgeschreven. Ze werden afgewisseld door geregelden handenarbeid, die voor de vrouwen zeker alleen van huishoudelijken aard zal zijn geweest. Bij de Cisterciensers werd sterk op eenvoud, ook zelfs in de sieraden der kerk, aangedrongen, zoodat de altaarsieraden en benoodigdheden met uitzondering der miskelk niet van edel metaal mogten wezen. Strikte gehoorzaamheid en matigheid en eenvoud in spijs en drank waren uitdrukkelijk geboden. [1])

Tot deze orde der Cisterciensers nu behoorden de kloosterlingen van ter Hunnepe. Ze stonden onder eene priores, die later den titel van Abdis voerde en die voor de huishoudelijke zorgen door de *kelnersche* werd bijgestaan, terwijl het geheel onder het toezigt

[1]) Vergel. Moll, Kerkgesch. II, 2 bl. 64 vlg. bl. 67 vlg.

stond van den Abt van Camp bij Rijnberk, dien men dan ook voortdurend als visitator van het klooster ziet optreden. De kloosterlingen hadden een eigen biechtvader die ook de gewone priesterlijke pligten vervulde en door een kapellaan werd bijgestaan, zie Reg. I p. 66, V p. 202, 208, VI p. 418 voor de jaren 1350, 1483 en 1504. Het laatste vond ik ze vermeld in de rekening van 1576.

De kloosterlingen moesten behooren tot den stand der edelen, hetzij deze regel terstond bij den oorsprong is vastgesteld, hetzij die later is ingevoerd. De kleeding bestond in een witten mantel en een zwart scapulier.

De kloosterlingen komen in den regel voor onder de benaming: »die eerweerdige vrouwe priorinne, kel»nersche und die samende jofferen des Kloosters ter »Honnepe."

Bij de vele verbindingen, waarin het klooster met het zoo nabijgelegen Deventer moest geraken, kan het niet verwonderen, dat reeds in 1367 gewag wordt gemaakt van een huis in de Menstraat bij den Berg te Deventer aan dat klooster geschonken [1]) en waarschijnlijk reeds vroeg als refugium gebruikt, terwijl het later, toen de kloosterlingen door oorlogsgeweld uit het eigenlijke klooster werden verdreven, tot opneming dier kloosterlingen werd gebezigd. Evenzoo diende het later tot woning der Abdis totdat deze eindelijk eene woning in de Polstraat verkreeg.

Het klooster in 1225 gebouwd werd in 1253 door brand vernield. De nonnen vonden na dit ongeval

[1]) Het klooster schijnt aldaar vroeger een erf te hebben bezeten en in 1368/9 de daaropstaande getimmerten (beterschap) te hebben overgenomen, zie Reg. I p. 81.

tijdelijke opname in het klooster Furstenberg op den berg te Xanthen [1]). Toen vervolgens omstreeks 1257 het klooster was herbouwd, trokken de nonnen, gedeeltelijk althans, uit Furstenberg hierheen terug. De kerk, die bij den brand van het klooster mede was vernield, werd in 1266 door Bisschop Hendrik van Vianden gewijd.

Langzamerhand geraakten de kloostergebouwen zeer in verval en toen ze door watervloed in 1435 zeer zwaar waren beschadigd, ging men in 1445 tot den herbouw over. [2]) Betrekkelijk kort daarna werd het in 1501 door de bandelooze Groote Garde zwaar beschadigd en de kloosterlingen daaruit verjaagd, [3]) zoodat die door de regeering van Deventer moesten worden ondersteund. Gedurende den oorlog van Karel van Gelder tegen den Bisschop van Utrecht en de Overijsselschen werd in 1510 het klooster op nieuw verbrand, maar later, gedeeltelijk uit eigen middelen, gedeeltelijk uit in het Bisdom ingezamelde gelden op nieuw herbouwd. [4])

Het beheer der goederen stond aan de Abdis, onder zekere verantwoordelijkheid aan het geheele convent en onder toezigt van den visitator, den Abt van Camp. De abdis werd echter daarin bijgestaan door een Rentmeester, die herhaaldelijk voorkomt, althans sinds de laatste helft der 15e eeuw; zoo bijv. Hendrik Holtkamp 1478, 1487/8 Reg. II p. 242 III p. 12; Goessen v. Keppel 1482, Reg. IV p. 364; Dirk van Woldenberg 1488, Reg. VI, p. 440, 1499.

[1]) Hierop heeft betrekking het stuk vermeld in het Regist. I p. 17, 18.
[2]) Zie Register VI, p. 293, 296.
[3]) Zie Reg. V, p. 113.
[4]) Zie de stukken vermeld in Reg. V. p. 272, 300.

Reg. V. 97—200, 103; 1500, Reg. V. p. 108; 1501, Reg. V. p. 145, 146, 150, 151: 1502, Reg. V. p. 161, 169, 170; 1503, Reg. p. 185; 1504, Reg. V. p. 202—208; Arnt. van Keppel 1508, Reg. V. p. 237; 1509, V. p. 243; 1511 V. p. 266; 1520 Reg. V. p. 459.

De werkkring en de bevoegdheid van den Rentmeester schijnt oorspronkelijk meer onbepaald en niet omschreven te zijn geweest. De moeielijkheden, die in 1548 werden geregeld, hadden groote geldelijke verwikkelingen ten gevolge gehad; deze moesten worden opgeheven en het beheer voor goed verzekerd. Het schijnt dat de toen tevens op nieuw vastgestelde betrekking van Rentmeester tegelijkertijd met vaste voorschriften werd voorzien en dat deze vervat zijn in een opstel onder de losse stukken omtrent ter Hunnepe op het Overijsselsch Archief aanwezig en dat hoogst waarschijnlijk het oorspronkelijk ontwerp dier regeling bevat. De latere stukken van beheer stemmen althans daarmee overeen.

De betrekkelijke rijkdom van dit klooster, niettegenstaande de herhaalde ongevallen, waardoor het werd getroffen, en vooral de invloed der nieuwe leeringen hadden in de laatste tijden de kloosterlijke tucht en regel zeer verslapt.

Vandaar dat de Kanselier van Gelderland op 26 Nov. 1548 aan den abt van Camp, visitator der kloosters, zich beklaagde over het ongeregeld leven van eenige dier kloosterlingen en verzocht daarop orde te willen stellen. Van dien abt nu bestaat er nog een brief aan den aartsbisschop van Keulen, waarin hij verslag doet van zijne visitatie en berigt de priorin, de kelnersche en eenige andere kloostervrouwen in

hare ordenskleeding te hebben gevonden, andere daarentegen in wereldsche kleeding en sieraden, alzoo in een onordelijk, ongeestelijk en geheel wereldlijk leven te hebben aangetroffen. Hij meldt verder getracht te hebben hierin verbetering te brengen, aan den Bisschop van Utrecht van de zaak te hebben kennis gegeven, die dan ook, maar te vergeefs, aan de kloosterlingen had geschreven. Daar hij alzoo zich buiten magte gevoelde om de kloosterlingen tot orde en regel terug te brengen, verzocht hij hem bijtestaan door den Bisschop van Utrecht te verzoeken eenige commissarissen aan te wijzen, die met hem op nieuw eene visitatie konden doen en tevens den stadhouder van Gelderland uittenoodigen om van zijne zijde mede commissarissen te zenden, ten einde op die wijze de stichting der vorsten van Gelderland in stand te houden. De aartsbisschop voldeed bij geschrifte [1]) aan dit verzoek en de orde schijnt voorhands weer hersteld te zijn. [2])

Dit herstel schijnt evenwel niet geheel, noch voldoende te zijn geweest en herhaalde oneenigheden schijnen ook tusschen de Abdis en de jufferen te hebben plaats gegrepen. De oorzaken daarvan zijn blijkens later aan te voeren schikkingen en daartoe betrekkelijke stukken niet ver te zoeken. Het tijdelijk gebrek aan orde had de ondergeschiktheid verslapt en het ongerief van het gemeenschappelijk leven dubbel zwaar doen drukken, ouderdom had de Abdis, Johanna van Voorst, voor het voeren van een degelijk beheer en

---

[1]) Op 16 Aug. 1550.

[2]) Molhuizen t. a. p. bl. 106. De betrekkelijke stukken zijn althans in afschrift in de archieven van Gelderland en Overijssel aanwezig.

bestuur ongeschikt gemaakt. Zoo doende kwam in 1565 op Pinkstervond eene regeling tot stand onder medewerking van den visitator, den abt van Camp, en van ettelijke edelen uit Overijssel en de Graafschap Zutphen, bloedverwanten der bewoners van ter Hunnepe, waarbij het gemeenschappelijke leven grootendeels werd opgeheven en eene afgescheiden inrigting voor de jufferen in 5 afzonderlijke woningen (keukens) nevens het klooster werd ingevoerd, zoodanig dat, terwijl de hoofdzetel der inrigting in het klooster onder de Abdis bleef gevestigd, die 5 keukens aan de 5 oudsten der Jufferen werden toegewezen, die ieder met eene der overige jufferen en een of meer der jeugdige toekomstige jufferen daarin huis zouden houden, onder genot van een bepaald deel der opkomsten in geld of naturalien van het gesticht, welke inrigting geheel herinnert aan de wijziging, die het gemeenschappelijke leven der reguliere kanunniken in het afzonderlijk leven der seculiere kanunniken had ondergaan.

De overeenkomst daarover gemaakt [1]) omschrijft tot in de kleinste bijzonderheden de regeling der stoffelijke belangen en der huishouding van de leden van het gesticht.

Oorspronkelijk voor een tijdvak van 3 jaren als proef vastgesteld, schijnt ze te hebben voortgeduurd, totdat ze 29 Maart 1577 op nieuw met enkele wijzigingen werd vastgesteld [2]).

Latere wijzigingen van 27 Oct. 1602 betroffen alleen regeling van stoffelijken aard in geval van overlijden van Abdis of eene der jufferen en bij de intrede van nieuw op te nemen jufferen [3]).

---

[1]) Zie Bijlage A. [2]) Zie Bijlage B. [3]) Zie Bijlage C.

De bepalingen zijn op nieuw gewijzigd door de Abdis en jufferen op 17 Nov. 1701 [1]).

Opmerking verdient de omstandigheid dat de beide regelingen van 1565 en 1577 zijn vastgesteld, geteekend en bezegeld mede door eenige Edelen uit Overijssel en het Graafschap Zutphen. Moge de aanleiding daarvan voor een deel kunnen liggen in de bloedverwantschap tusschen deze en de jufferen van het klooster bestaande, de hoofdgrond dier omstandigheid is vooral daarin gelegen dat het kloosterleven veel van zijn' oorspronkelijken aard had verloren. De omstandigheid, dat de kloosterlingen in die inrigtingen een onbezorgd en kommervrij leven en bestaan vonden, deed de oorspronkelijke godsdienstige of kerkelijke bestemming dier instellingen meer en meer voorbijzien en daarentegen ze vooral als middel van verzorging beschouwen voor minder bedeelden en verzorgden. De omstandigheid dat de bezittingen der edelen voor het grootste deel uit leengoederen bestonden, waarvan de dochters waren uitgesloten, en dat de vroegere rijkdom dier edelen in de laatste veel bewogen tijden zeer was achteruit gegaan, maakte dat die nieuwe beschouwing vooral veld won ten aanzien van adelijke vrouwenkloosters, zooals ter Hunnepe.

Het belang en gewigt daarvan voor de edelen was dan ook de hoofdgrond waarom ze eerst aan de inrigting en het bestaan daarvan zooveel gewigt hechtten en later bij de secularisatie der geestelijke goederen zich den eigendom dier goederen verzekerden.

Het waren gewis gelijke beschouwingen, die vooral in N. W. Duitschland aanleiding gaven tot het op-

---

[1]) Zie Bijlage D, getrokken uit de notulen van ter Hunnepe.

rigten van zoogenaamde vrije, wereldlijke stiften toen de Hervorming in de laatste helft der 16e eeuw aldaar de overhand had bekomen. Vele adelijke vrouwenkloosters werden daarin veranderd, waardoor de verzorging van adelijke vrouwen uit de inkomsten dier meestal rijke kloosterinrigtingen kon worden verzekerd. Dat men in dit gewest evenzoo dacht, kan ten overvloede blijken uit een brief van de Ridderschap van Salland aan den Stadhouder Barlaimont [1]), waarin ze zegt zich tot den Paus te hebben gewend met verzoek om ter Hunnepe in een vrij, wereldlijk stift te commuteeren en de aanwezige kloostervrouwen van de gelofte te ontslaan, ten einde langs dien weg het voor de kinderen uit de edele geslachten wenschelijk en aannemelijk te maken zich in dat kloosterschap te doen opnemen. Die Ridderschap deelt den Stadhouder mede dat de sollicitator causae had berigt, van den Kardinaal Granvelle mededeeling te hebben ontvangen dat de Paus dit verzoek in gunstige overweging zou nemen, wanneer vooraf des Konings placet daarop zou zijn verkregen. Het blijkt niet welk verder gevolg deze brief of ook het verzoek zelve heeft gehad. In allen gevallen blijkt uit dit verzoek, dat de bewoners van ter Hunnepe, toen nog de Katholijke leer volgden en zich door de afgelegde kloostergelofte gebonden rekenden; een toestand, die dan ook in de regeling van 1565 door de vermelding van de beide

[1]) In het archief van Overijssel is een sterk vervuurd en daardoor zeer geschonden afschrift van dien brief. De omstandigheid, dat de brief geschreven is aan Barlaimont, die in 1576 overleed, en dat er melding wordt gemaakt van onlangs plaats gehad hebbend beleg der naburige stad ...., waarbij men alleen aan Zutphen kan denken, dat in 1572 het bekende beleg onderging, bepaalt het tijdstip van dit verzoek tot het tijdperk tusschen die beide jaren.

Officianten (biechtvader en kapellaan), en van den koordienst der jufferen wordt bevestigd.

Terwijl de regeling van 1577 niets naders bevat, komt die toestand reeds geheel anders voor in 1580, en wel in de eerste plaats in een' brief van R. & St. aan Johan van Nassau, Stadhouder van Gelderland van 7 Julij 1580, waarin ze melding maken van de vroegere (over lange jaeren) ten Hove aangewende pogingen om ter Hunnepe tot een wereldlijk stift te doen verklaren, welke pogingen door de troebele tijden zonder gevolg waren gebleven, maar onlangs te Kampen op nieuw bij den Prins van Oranje waren in het werk gesteld. Daarbij wordt verder gezegd dat de kloosterlingen van ter Hunnepe toen ter tijd in den hervormden godsdienst eendragtiglijk te Deventer bij elkaar woonden. In het antwoord daarop van 19 Julij 1580 door de Raden van Gelderland aan de jufferen van ter Hunnepe medegedeeld, wordt aan dezen opgemerkt dat eene verandering van het klooster in een wereldlijk stift voor haar daarom onnoodig is, wijl ze in de hervormde leer levende, alzoo van alle kloostergeloften vrij en ledig zijn geworden.

In een' brief van 17 Aug. 1580 aan Kanselier en Raden van Gelderland geschreven komen die van Overijssel op deze aangelegenheid terug en beweren dat, wijl de jufferen van ter Hunnepe, zoodra de vrede zal zijn gekomen, naar het voormalig klooster wenschen terug te keeren, ten einde veiliger te wezen en door geene anderen lastig gevallen te worden, vooraf van de overheid de erkenning als wereldlijk stift wenschen te bekomen, terwijl ze een of twee Predikanten zouden wenschen te houden om aan haar en de omliggende bewoners die leer te prediken.

Moge alzoo de vroegere kloosterinrigting van wege kerkelijke noch wereldlijke overheid niet zijn veranderd in een vrij, wereldlijk stift, althans van dusdanige handeling geen blijk bestaan, feitelijk had die wijziging plaats en wel zoo als het schijnt tusschen de jaren 1577 tot 1580. Het gevolg daarvan was bij het verlaten der Katholijke Kerk het ophouden van den gemeenschappelijken kerk- en koor-dienst, het vervallen van alle kloostergeloften, hoewel de verpligting van ondergeschiktheid en gehoorzaamheid zeer zeker moest blijven bestaan. Gemeenschappelijke woning was voorzeker door het verlaten der kloostergebouwen en het betrekken van een of twee huizen binnen Deventer hoogst moeielijk zoo niet onmogelijk geworden, maar de zucht tot vrijheid en onafhankelijkheid schikte zich daarin volgaarne. Ook de vroegere ordenskleeding was afgelegd, maar bij plegtige gelegenheden vertoonden zich de chanoinessen in het zwart gekleed; aan een blauw lint met wit, om den hals gedragen, hing eene wit geëmailleerde met goud ingelegde ster, waarop de namen der provincien Overijssel en Gelderland en de woorden: valebunt unitae. — Terwijl zoolang ter Hunnepe nog een eigenlijk klooster was, de toelating daarin van de abdis en het Convent afhing; hoogstens onder goedkeuring van den visitator; geschiedde de opneming in het latere stift bij begeving door de Ridderschappen van Overijssel of Zutphen aan Overijsselsche of Geldersche jufferen. Nu de geheele zaak zich had opgelost in eene inrigting voor verzorging en geldelijken onderstand, was het niet meer onverschillig hoe velen daarvan in de eene of de andere provincie zouden genieten. Het aantal praebenden of proeven, bedroeg 12, zooals uit de opvol-

gende regelen boven vermeld reeds bleek, en bestond uit die der 10 jufferen en die van de abdis, aan welke laatste eene dubbele praebende was toegelegd.

Onder de losse stukken van ter Hunnepe in het Overijsselsch Archief komt eene concept-overeenkomst voor van 166., waarin de verhouding der beide provincien ten aanzien van het gesticht wordt geregeld. Het aantal der Geldersche jufferen wordt eerst op *een derde deel,* vervolgens op *zes* gesteld, met vermelding in margine dat de Drost van Wageningen had voorgesteld zulks op *zeven* te bepalen. Doch staat ter zijde »niet aengenaem". De latere gewoonte stemt met het voorgestelde getal van *zes* overeen doordien de jufferen voor de helft uit beide provincien werden genomen. De Abdis die grootere, meer dan dubbele, voordeelen genoot, werd, althans na 1759 [1]), beurtelings uit de beide provincien gekozen.

Het stift bleef in voege voorschreven bestaan tot dat het bij decreet van den Franschen Keizer van 27 Febr. 1811 werd opgeheven en zijne bezitting met de domeinen van het Keizerrijk vereenigd.

Omtrent die bezittingen nu zij nog het volgende vermeld.

Even als bijna alle Benedictijner en Cistercienser kloosters was ook ter Hunnepe ruim met goederen en bezittingen bedeeld. De beide eerste deelen van het Tijdrekenkundig Register op het Oud-archief van Overijssel bevatten over de 13e en 14e eeuw een overgroot aantal stukken, betrekkelijk goederen en regten aan dat klooster geschonken of door verkoop

[1]) Ten gevolge eener beslissing door de Gouvernante in het voordeel van Gelderland genomen.

als anderszins daaraan opgedragen. Die goederen vermeerderden later voortdurend door het opnemen van nieuwe kloosterlingen, die of zelve, of door hare bloedverwanten het klooster voor de opname en verdere verzorging dier nieuwe leden te gemoet kwamen. Daarentegen leed het klooster groote nadeelen door overstrooming, brand en oorlogsgeweld en niet het minst toen tegen het midden der 16e eeuw, zooals we gezien hebben, loszinnigheid en wanorde in het kloosterleven was ingeslopen, waarvan een slecht geldelijk beheer en het ophoopen van schulden als natuurlijke gevolgen niet uitbleven, die op hunne beurt opneming van gelden, verkoop van gronden en houtgewas vorderden. Niettegenstaande dat alles en niettegenstaande de huishoudelijke inrigting, die een talrijk [1]) en daardoor kostbaar personeel medebragt, schijnen met de vele opkomsten in natura, die vrij wel in waarde onveranderd bleven, de geldelijke inkomsten, die, veranderlijk naar de geldwaarde, in de 17e en 18e eeuw van 6 tot 8 duizend gulden jaarlijks beliepen, voldoende geweest te zijn om de gewone lasten en tevens de vrij aanzienlijke prebenden van abdis en jufferen te dragen. De rekeningen van den rentmeester mogen in den regel met een nadeelig saldo sluiten, daar tegenover stond dan tegelijkertijd eene, gewoonlijk lange rij van restanten en achterstallen.

De Hervorming was in hare gevolgen van den uitgebreidsten invloed op de goederen van geestelijkheid

---

[1]) In de 16e, 17e en 18e eeuw vindt men melding gemaakt dat de Abdis een personeel van 16 personen en officianten (biechtvader en kapellaan) orgenist, brouwer, bakker, dienstmaagden, bedienden voor stal en bouwerij onderhield.

en geestelijke inrigtingen, inzonderheid in het noordwestelijk gedeelte van Europa, en daaronder ook in ons vaderland en ons gewest. Ten gevolge van het in onbruik geraken of van het verbod zelfs van den eeredienst der Katholijke Kerk en van hare inrigtingen, werden de daaraan verbonden goederen beschouwd als bona vacantia, die naar de leer van het toenmalig geldig Romeinsch regt aan den landsheer vervielen. Wel poogden hier en daar de erfgenamen, afstammelingen of regtverkrijgenden van vroegere begiftigers dier inrigtingen uit een verkeerd begrepen patronaatregt af te leiden, dat als nu die goederen tot den oorspronkelijken begiftiger of diens regtverkrijgenden terug moesten keeren, maar deze stelling werd niet of althans in slechts een enkel hoogst zeldzaam geval toegelaten.

Bij de eerstgenoemde bijna algemeen aangenomen stelling kwamen twee vragen te berde. In de eerste plaats: moesten die goederen vervallen aan den souverein van het land, waarin *elk* dier goederen was gelegen? of, in de tweede plaats: moesten ze niet *alle*, onverschillig waar ook gelegen, vervallen aan den souverein van dat land, waarin de *hoofdzetel* (corpus) der inrigting was gelegen of gevestigd? Eene bevestigende beantwoording der laatste vraag, die men vond in de analogie, met hetgeen bij versterf plaats vond, verkreeg vrij algemeenen bijval. En zoo ging het ook hier in Overijssel, waar men achtte dat die goederen vervielen aan Ridderschap en Steden, op wie, na het wegvallen der laatste Spaansche vorsten, de souvereiniteit van dit gewest geacht werd te zijn vervallen. Aanvankelijk bepaalde men zich tot opschrijving en zoodanige maatregelen als tot opsporing en bewaring

dier goederen konden dienen [1]); maatregelen die tevens genomen werden tot terugbekoming van verduisterde of onwettig vervreemde domeinen van den Staat. Ongeveer gelijktijdig werd een soortgelijke maatregel genomen in Gelderland ten opzigte van de goederen van dit gesticht in Gelderland gelegen, een maatregel, waar èn het bestuur van Overijssel, èn het gesticht zelf tegen opkwamen, en die dan ook geen verder gevolg schijnt gehad te hebben.

Soortgelijke maatregel werd weinig tijds daarna genomen door de drie groote steden omtrent de bezittingen der binnen hare muren gevestigde geestelijke inrigtingen. Die maatregelen gingen aldaar echter verder; ze omvatten tevens beheer en eindelijk ook beschikking over die goederen of hare opbrengsten. Dit beheer en die beschikking bleven evenwel steeds op zichzelf staan, afgescheiden van het overige vermogen en geldelijk beheer dier steden; niet alleen tot aan het einde der geschillen over de geestelijke goederen, maar zelfs veel later, tot onder het Fransche Keizerrijk.

Het ligt ver buiten het bestek van dit opstel om de bijzonderheden te vermelden van de geschillen tusschen Ridderschap en Steden gerezen over de regten op de geestelijke goederen en van het daarmede verknochte geschil over de souvereiniteit, d. i. over de vraag: op wie en in welke verhouding bij het wegvallen der Spaansche Vorsten de aan hen toekomende souvereiniteitsregten in dit gewest waren vervallen.

Wij moeten ons bepalen tot de beslissing bij over-

---

[1]) 1580 zie Tegenw. Staat, II p. 74.

eenkomst van 19 Nov. 1663 tusschen Ridderschap en Steden aangaande de geestelijke goederen gevallen, ten gevolge waarvan »de Heeren van de Ridderschap »tot haere bijsondere nut ende privative absolute dis»positie, so voor haer als haere naekomelingen, zullen »hebben, holden ende bekomen de adelijke goederen »ende stiften van der Hunnepe, Weerselo ende Swarte »Waeter" enz.

Op dit convenant volgde 3 Julij 1664 [1]) de benoeming door Ridderschap van Overijssel van Albert Nilant tot rentmeester over de goederen van ter Hunnepe, zooals bij gezegd convenant was bepaald. Die benoeming was evenwel gemakkelijker dan de erlanging van het beheer zelf over die goederen. Gedurende alle de jaren der hangende geschillen over de geestelijke goederen was het beheer en bezit gebleven bij de Abdis en Stifts-jufferen. Wel was eene enkele maal of door de Ridderschap van Zutphen, of ook door die van Overijssel eene poging aangewend om zich daarvan meester te maken, maar steeds zonder gevolg. Wat de Steden in de hare hadden kunnen verkrijgen door den minder uitgestrekten kring, waarover die goederen waren verspreid, die aan de binnen hare grenzen gelegen kloosters en gestichten hadden behoord, datzelfde vermogt de Ridderschap niet, zoo ten gevolge van gemis aan innerlijke kracht als van de uitgestrektheid van het gebied, waarover die goederen waren verspreid. De bestaande toestand, d. i. het beheer door Abdis en Stifts-jufferen bleef alzoo voortduren. Men vergete daarbij ook niet dat de Ridderschap van Overijssel en die van Zutphen ook geen

[1]) Zie Bijlage E.

overwegend belang hadden om zich met groote inspanning daartegen te verzetten, zoolang slechts het voor hen gewenschte genot van die goederen door hunne dochters, zusters en standgenoten geen gevaar liep. Het vermelde convenant en de daarop gevolgde benoeming van een' rentmeester door de Ridderschap dreigde in de oogen der beide andere partijen verandering te brengen, en zoo volgde nu de eene maatregel op den anderen van de zijde der beide Ridderschappen en van de Stifts-jufferen om te beletten dat de pachters of schuldenaren van het Stift aan anderen dan aan ieder hunner respectivelijk betaalden of voldeden. Aan dien toestand werd een einde gemaakt door de overeenkomsten tusschen Ridderschap en Steden en de Abdisse en Stifts-jufferen in Mei en Junij 1667 gesloten [1]) waarbij de laatsten aan Ridderschap van Overijssel alle goederen en bezittingen van ter Hunnepe in eigendom overdragen, en waarbij de eerstgenoemden daartegen zich verbonden aan de tegenwoordige en latere Stifts-jufferen de haar reeds vroeger uit die goederen aangekomen praebenden en voordeelen te zullen blijven uitkeeren, onder verband van alle de goederen der Ridderschap van Overijssel. Wanneer men nu bedenkt dat inmiddels ook tusschen de Ridderschap van Gelderland en Zutphen en die van Overijssel een overeenkomst schijnt te zijn aangegaan, waarbij was verzekerd dat aan Gelderland en Overijssel een gelijk aantal praebenden zou blijven toegekend, dan hadden beide deze Ridderschappen alles verkregen wat ze wenschen konden. De Stifts-juffers en hare Abdis hadden op deze wijze het genot en het

[1]) Zie Bijlage F.

beheer der goederen van het stift, de Ridderschap van Overijssel den eigendom dier goederen en die van Gelderland en Zutphen de zekerheid dat hare leden in *gelijke* mate met die van Overijssel in dat genot zouden deelen. Van daar dan ook dat op 5 Nov. 1668 door de Ridderschappen van Overijssel en Zutphen alle maatregelen van interdictie of requestratie werden opgeheven, even als zulks bij kantbeschikking van het Hof van Gelderland reeds op 7 Sept. te voren was geschied. Bij gelegenheid der intrekking van die interdictiën, sequestratie en herstel der Abdis en Stiftsjufferen in haar bezit en beheer, zooals ze dat vroeger hadden uitgeoefend, benoemden en bevestigden deze den rentmeester Albert Nilant, die als zoodanig, zooals wij boven hebben gezegd, op 3 Julij 1664 ter voldoening aan het convenant van 1663 was aangesteld.

Zoodanig bleef de toestand tot dat de staatkundige gebeurtenissen van 1795 het tweede lid der regeering van Overijssel, de Ridderschap, deden verdwijnen. De regten en bezittingen daarvan gingen op het geheele landschap over; maar de nu opgetreden regeering, de Voorloopige Representanten van het volk van Overijssel, bepaalde zich tot het nemen van voorloopige en conservatieve maatregelen, oordeelende dat de eindbeschikking en bestemming daarvan moesten worden overgelaten aan hen, die het voorloopig bewind dezer provincie voorgoed zouden vervangen. De laatste bepaling, genomen in de verwachting, dat de lang gewenschte Nationale Vergadering spoedig zoude optreden, werd eindelijk verwezenlijkt door het bekende artikel 200 der Staatsregeling van 1798, waarbij alle vruchten- of rente-afwerpende goederen der verschillende

vroegere landschappen op de thans opgerigte Bataafsche Republiek werden overgebragt.

Alle bezittingen en goederen van het vroegere Stift ter Hunnepe gingen alzoo op de Bataafsche Republiek over en van deze op het latere Koningrijk Holland en het daarop gevolgde Fransche Keizerrijk met dien verstande dat de nog levende Stift-jufferen daarvan op de gebruikelijke wijze tot aan haren dood de vruchten bleven trekken. Voor zoo verre die goederen van ter Hunnepe *niet* vruchtbrengend of rentegevend waren, gingen ze ook *niet* door art. 200 der Staatsregeling van 1798 op de Bataafsche Republiek over, maar verbleven aan de Provincie, die in dit opzigt in de regten der Ridderschap was getreden. Vandaar dat toen in 1817 de laatste Stifts-juffer was overleden, het archief van ter Hunnepe en daaronder een viertal voorwerpen, t. w. een steenen en een houten beker, een zegelstempel en een stuk ordenslint door den aftredenden rentmeester aan den Gouverneur werden uitgeleverd, die ze liet plaatsen ter Griffie, der Provincie en wel in het Archief, een onderdeel dier Griffie, waar ze tot het jaar 1883 bewaard bleven, toen ze op last der Regeering naar het Rijksmuseum werden overgebragt.

Wij vertrouwen hiermede een overzigt te hebben gegeven van de lotgevallen van ter Hunnepe, zoo volledig als de toestand der daarvan overgebleven stukken gedoogt. Wij zijn boven onze verwachting gelukkig geweest in het terugvinden der gegevens over de wijze, waarop het vroeger klooster zijne kloosterinrigting in die van een stift zag veranderen, waarin het kerkelijk karakter in dat van tegemoetko-

ming en verzorging der latere Stifts-jufferen overging.

Wij zouden alzoo hier kunnen eindigen, ware het niet dat de wijze, waarop aan ons Geschiedkundig Museum het bezit in bruikleen van de vier overgeblevene voorwerpen van ter Hunnepe bovenomschreven ons wel werd toegezegd maar later door een besluit van den Minister van Binnenlandsche Zaken werd onthouden, ons noopte over deze zaak nog een enkel woord te zeggen.

Nadat deze Vereeniging ter viering van haar 25-jarig bestaan eene Geschiedkundige Tentoonstelling had gehouden, die na veler oordeel boven alle verwachting was geslaagd, en nadat op veler aandrang door deze Vereeniging een blijvend Geschiedkundig Overijsselsch Museum was opgerigt, besloten de Staten van Overijssel op 23 Nov. 1882 om de bewuste voorwerpen voor dat Museum in bruikleen af te staan, maar besloten later, op 10 Julij 1885 naar aanleiding van een rapport van Ged. Staten, afgedrukt achter de Notulen dier vergadering op bl. 259 en volgende, om aan het eerste besluit geen gevolg te geven, en in tegendeel die voorwerpen overeenkomstig den wensch van den Minister van Binnenlandsche Zaken naar het Rijksmuseum te laten overbrengen.

Zonder te willen treden in de beantwoording der vraag of de Staten van Overijssel, met het oog op de aan hen ook van de zijde der Regeering toekomenden eerbied, niet hadden mogen verwachten (ook al hadden ze in hunne bevoegdheid om over die voorwerpen tijdelijk te beschikken, gedwaald) dat, nu ze eenmaal over zoo gering bewijs van waardeering aan onze vereeniging hadden beschikt, de Minister ze niet zoude noodzaken om de door hen betoonde welwillendheid

weer ongedaan te maken; zonder in die vraag te willen treden, kunnen we toch niet voorbij om op te merken, dat deze geheele handelwijze der Regering weinig geschikt is om ijver en lust aan te wakkeren voor bemoeijingen als die onzer Vereeniging. Wanneer de Staten van Overijssel de bewuste voorwerpen niet in bruikleen voor het Overijsselsch Museum hadden afgestaan, kon dit hoogstens als een teeken van onverschilligheid hunnerzijds worden beschouwd; nu ze eenmaal daartoe afgestaan door de Regering werden opgevorderd en in het Rijksmuseum werden geplaatst, lag daarin geringschatting, ja afkeuring van die zijde opgesloten van hetgeen door onze Vereeniging werd beoogd.

Ten aanzien van de gronden, ook namens den Minister, in dit rapport aangevoerd, wenschen wij het volgende op te merken.

De minister zeide tot staving van zijne bewering, »dat de bezitttingen van het voormalig Stift ter Hun»nepe bij convenant van 19 Nov. 1663 aan de voor»malige Ridderschap van Overijssel zijn gekomen en »bij de opheffing der Ridderschap, krachtens de staats»regeling van 1798 aan den staat zijn vervallen," en dat, nu de aan het rijk behoorende oudheden van Nederlandschen oorsprong worden vereenigd in het Nederlandsch museum van geschiedenis en kunst, het wenschelijk is voorgekomen ze naar het Rijksmuseum te doen zenden.

Tegen die wenschelijkheid zoude voorzeker veel zijn aan te voeren. Evenmin als het wenschelijk was, dat Napoleon I alle kunstschatten, alle gedenkteekenen van geschiedenis en kunst naar Parijs bragt en daardoor het geheele door hem ten onder gebragte Euro-

pa daarvan beroofde, evenmin kan het wenschelijk zijn dat alle voorwerpen van kunst en geschiedenis van Nederland uit het geheele rijk in het rijksmuseum worden opeengestapeld. Er is nog een opmerkenswaardige zijde aan zoodanige handelwijze en wel deze, dat Overijssel van de zeer weinige voorwerpen van hare geschiedenis wordt beroofd, om ze in den onmetelijken rijkdom van het rijksmuseum onopgemerkt te zien verdwijnen.

Maar afgescheiden daarvan, zijn de beide aangevoerde feiten onnaauwkeurig en onvolledig, en verliezen daardoor alle toepasselijkheid.

De goederen van het Stift zijn niet alleen door het convenant van 1663 tusschen Ridderschap en Steden aan de eerste gekomen, maar ze zijn ook later formeel door de Abdis en Stifts-jufferen aan Ridderschap afgestaan en overgedragen, terwijl deze daartegen bepaalde verpligtingen jegens dit Stift op zich nam, waaraan ten einde toe is voldaan geworden. Eenmaal het eigendom der Ridderschap geworden, bleven ze daarbij, al werd de administratie daarover ook gevoerd door een afzonderlijken rentmeester en al werden de vruchten daarvan ook aan de Stiftdames uitgekeerd.

Toen nu de Ridderschap als zoodanig ophield te bestaan, Febr. 1795 (en niet zooals de woorden van den minister schijnen aan te duiden in 1798), gingen de eigendommen van dit vervallen ligchaam van regeering *op het geheele gewest* over en niet op de republiek, die eerst drie jaren later bij de constitutie van 1798 ontstond. Zulks blijkt ook uit het besluit der Prov. Repr. van 26 Febr. 1795, om conservatoire en provisioneele schikkingen daarover te maken, »ter»wijl de finale dispositie over die goederen diende te

»worden overgelaten aan de meer reguliere Regeering »dezer provincie, die het tegenwoordig provisioneel »bestuur zal vervangen."

Het waren en bleven alzoo eigendommen der provincie.

Geenszins werden die goederen bij de constitutie van 1798 aan de Republiek overgedragen. Het is waar, wanneer over die tijden gesproken wordt, is de gewone voorstelling en spreekwijze over de amalgame van bezittingen en schulden; maar we merken, behoudens allen eerbied, op, dat de minister, alvorens zoo bepaald te spreken en zoo maar die algemeene voorstelling tot de zijne te maken, veiliger gehandeld had, indien hij den tekst en de bewoording dier constitutie vooraf had geraadpleegd. En wat zegt nu het beruchte art. 200 dier constitutie:

»Alle geldmiddelen van de Republiek, hetzij dezelve bestaan in belastingen, hetzij in bezittingen, hoe ook genoemd, waarvan de inkomsten, vóor de invoering der Staatsregeling, gekomen zijn ten voordeele van de Kas der Generaliteit, midsgaders van de Kassen der onderscheiden Provincien, van de drie Kwartieren van Gelderland, van het Landschap Drenthe, van Bataafsch Braband, worden verklaard, en van nu voortaan gehouden, voor nationaale inkomsten en bezittingen van het geheele Bataafsche Volk."

Alzoo, de goederen der provincien enz. worden slechts in zoover eigendom der Republiek als de vruchten en inkomsten daarvan aan die provincien enz. tot nog toe waren gekomen; goederen, die geen vruchten of inkomsten afwerpen, zooals de bewuste beker, zegel en stukje ordelint, bleven aan den voormaligen eigenaar, de provincie Overijssel.

Al wat nu verder door Ged. Staten wordt aangevoerd doet, onder verbetering, niets ter zake. Ook zij schijnen in de dwaling te verkeeren, alsof *alle* goederen der provincie zonder onderscheid aan de Republiek waren vervallen. Bovendien schijnen zij eenigszins te twijfelen aan de regtsgeldigheid van de secularisatie en van het daarop gegronde convenant van 1663. Maar men vergete niet dat, al ware de secularisatie ongeldig geweest en dientengevolge even zoo het daaruit voortgevloeide convenant van 1663 alzoo krachteloos, het dan toch nog altijd vast staat, dat de goederen van het voormalig klooster of stift ter Hunnepe op regtsgeldige wijze door den afstand en de overdragt der goederen door de abdis en Stiftsjufferen ten behoeve der Ridderschap in 1667 aan deze laatste zijn overgegaan. [1])

Evenzoo staat het vast dat in Febr. 1795 door het wegvallen der Ridderschap hare goederen op het geheele gewest wettiglijk zijn overgegaan. Het eigendoms-

[1]) Bij de bespreking die op deze voordragt volgde, werd van eene geachte zijde de opmerking gemaakt dat bij besluit van Gecommitteerden van de Ridderschap van Zutphen en van Overijssel van 13 Nov. 1668 (Bijlagen tot de Not. der Staten van Overijss. van Juli 1885 bl. 267) de Abdis en Stifts-juffers zouden hersteld zijn in den *eigendom* van de goederen van ter Hunnepe.

Die bewering is geheel ongegrond 1° omdat de bewoordingen van dat stuk alleen te kennen geven dat *de Abdis en jufferen weder hersteld worden in Haer Hoogh Ed. vorigen staat, possessie ende genot van alle des stichts goederen voorn'*, maar volstrekt niets omtrent den eigendom melden; te meer opmerkelijk omdat het blijkens den aanhef gold om verschillen en oneenigheden tusschen die Ridderschappen en kloosterjufferen gerezen over de situatie van 't corpus, eygendom ende administratie der voorm. stichts goederen. Van beslissing over die situatie en dien eigendom wordt geen enkel woord gerept, maar alleen possessie en administratie geregeld; 2°. omdat de Graafschap Zutphen en de Ridderschap van Overijssel ook geheel onbevoegd zouden zijn geweest om eigenmagtig het convenant van 13 Nov. 1663 tusschen Ridderschap en steden te wijzigen, waarbij Zutphen niets te maken had, terwijl de wederkeerige

regt der provincie op den beker, het zegel en het ordelint bleef, zooals reeds gezegd is, door de staatsregeling van 1798 onaangetast, omdat art. 200 dier staatsregeling duidelijk den overgang aanduidt van die bezittingen, waarvan de vruchten en inkomsten tot dien tijd toe aan de provincie behoord hadden, en toch voorzeker niemand tot de ongerijmde bewering zal komen dat die voorwerpen ooit vruchten of inkomsten hebben opgeleverd of hebben kunnen opleveren.

Het beroep op het besluit van Koning Lodewijk doet niets af, omdat (Gedep. Staten zelve erkennen dat) dit besluit alleen moest strekken om hangende de deliberaties over het al of niet supprimeeren van dat stift, de zaken in statu quo te laten.

En wat nu het decreet van Napoleon van 1811 aangaat, het beroep op de vereeniging van de goederen van het stift met de schatkist van het Keizerrijk daarbij uitgesproken, kan ook daarom niet afdoen, wijl, zooals is aangetoond, het hier geldt voorwerpen *niet* aan het stift behoorende, maar door haar aan de Ridderschap afgestaan en van deze op de provincie overgegaan en bij deze gebleven.

Het slot van het meer besprokene rapport van Gedep. Staten, dat elke mogelijke gevolgtrekking tegen de eigendomsregten van het rijk in dezen reeds bij

---

overeenkomsten tusschen Ridderschap en de Stifts-jufferen in 1667 gesloten buiten medewerking van die van Zutphen, ook uitsluitend door de beide contracteerende partijen, d. i. Riddersch. en Stiftsjufferen, konden worden gewijzigd.

3o. Omdat het accoord tusschen de gecommitteerden van de Graafschap Zutphen en de Ridderschap van Overijssel op 6 Oct. te voren gesloten en tot uitvoering waarvan dit besluit van 13 Nov. 1668 werd genomen, uitsluitend en alleen spreekt van de administratie dier goederen door de Abdis en jufferen. [1])

[1]) Bijlage G.

voorbaat wil weerleggen is evenmin in dezen afdoende. Dat slot luidt als volgt:

»Het feit dat het nagelatene in 1817 met toestemming van den toenmaligen gouverneur van Overijssel, als vertegenwoordiger der landsregeering, ter provinciale griffie is overgebracht en zoodoende in het archief der provincie geraakt, kan naar onze meening niet worden beschouwd als een overdracht van bezit aan de provincie, waaruit voor haar eenig recht is geboren, waarop zij zich tegenover den Staat der Nederlanden zou kunnen beroepen."

Wij veroorloven ons nog hieromtrent de volgende opmerkingen:

1°. De woorden »naar de prov. griffie overgebracht en *later geraakt* in het oud-archief van Overijssel" zijn minder gelukkig en minder juist gekozen. Ze waren, blijkens de stukken, overgebragt ter provinciale griffie in 1817, waarvan toen het zoogenaamd oud-archief een deel uitmaakte, dat eerst bij de benoeming van den provincialen archivaris in 1838 afgezonderd is van het gewoon archief onder dien ambtenaar, maar altijd onder de wettelijke bewaring en het beheer van den griffier is verbleven, onder welken ambtenaar dan ook de archivaris ressorteerde. In dien toestand is in zoover in 1880 een wijziging gebracht, dat, de *provinciale* archivaris in een *rijks*-archivaris veranderende, deze ambtenaar aan den minister van binnenlandsche zaken is ondergeschikt gemaakt. Die wijziging is gemaakt bij gelegenheid van het vaststellen en goedkeuren der instructie voor dien ambtenaar, door de Staten gemaakt en goedgekeurd »onder reserve van het behoud der rechten van de provincie op het oud-archief", terwijl het rap-

port, over die wijziging uitgebragt, nog bovendien de opmerking bevat, dat het archief, ook wanneer later eens een andere regeling mogt worden ingevoerd, in de hoofdplaats der provincie blijve.

2°. De bewering van Ged. Staten, als zoude de overbrenging ter griffie met toestemming van den toenmaligen Gouverneur van Overijssel, *als vertegenwoordiger van 's lands regeering*, zijn geschied, is geheel onbewezen. Integendeel, die ambtenaar vertegenwoordigde in de *eerste plaats* de provincie, behoudens zijn ondergeschiktheid aan de rijks regeering.

3°. Die plaatsing ter provinciale griffie en in dit later afgezonderde provinciale archief op last van een bevoegd ambtenaar (den toenmaligen Gouverneur van Overijssel) bragt die voorwerpen voor ruim 70 jaren in het wettig bezit der provincie en is, krachtens de reserve in 1880 gemaakt, daarin verbleven. Door zonder aan dit wettig verkregen eigendomsregt of aan dit voorbehoud zich te storen, maar in spijt daarvan die voorwerpen in het Rijksmuseum te plaatsen, zoude alzoo tegenover de provincie regtsschennis gepleegd worden. Men zegge niet, dat ze niet eigenaardig in het archief tehuis behoorden, maar veeleer in een museum. De benaming *archief* duidt reeds aan, dat alles, wat tot het doen blijken van vroegere (oude) toestanden en regten behoort, daartoe kan behooren, en dat niet alleen perkamenten en papieren daarin kunnen geplaatst worden. Alles wat betrekking heeft op vroegere toestanden van het gewest, op vroegere handelingen van het bestuur en tot bewijs daarvan kan strekken, kan en moet, uit den aard der zaak, tot het archief behooren en mag niet daaruit ver-

verwijderd worden dan met volledige toestemming van het gewest [1]).

Wat voor den individueelen mensch, voor den physieken persoon is het geheugen, dat hem in staat stelt om met verstand en kennis van zaken, in verband en consequenten samenhang met hetgeen voorafging, te handelen, dat is voor den juridischen persoon, in casu de provincie Overijssel, het archief. Neem het archief weg, en men zal de tegenwoordige en volgende besturen beroofd zien van de mogelijkheid om op verstandige wijze en met redelijken zin te handelen in alle zaken, die met vroegere toestanden, ook zelfs uit de laatst verloopen jaren, zamenhangen. Die personen

---

[1]) Dit beginsel werd duidelijk gehuldigd en uitgesproken door den Minister Thorbecke bij de behandeling der begrooting van 1864 in de Tweede Kamer.

»Er is een stelsel," zeide hij, »hetgeen alle provinciale en »gemeente archieven, ook die van waterschappen, beschouwt »als één geheel met het Rijksarchief. Een schoon ideaal; even»wel geloof ik dat men aan ieder dier deelen eene bijzondere »zelfstandigheid zal moeten blijven toekennen. Het Gouverne»ment kan niet verantwoordelijk worden voor hetgeen met al »die bijzondere archieven geschiedt, en men zou in de regten »van de gemeenten grijpen, om van andere besturen niet te »spreken, indien men die archieven aldus voor deelen van het »Rijksarchief verklaarde, dat men ze onder het Rijksbestuur stelde. »Dat gaat niet aan. — »Ik wil erkennen dat er eenige alge»meene regelen kunnen gegeven worden, waarbij de zelfstan»digheid behouden blijft en waardoor tevens gemeente- en pro»vinciale besturen tot werkzaamheid worden aangespoord. Maar »die regelen te ontwikkelen tot zulk een druk, als het wel eens »wordt verlangd door degenen, die het absoluut systema van »een volmaakt Rijksarchiefwezen voorstaan, daarin durf ik niet »treden. De gemeentebesturen moeten in de gemeentearchie»ven eene bezitting zien, waaraan zij waarde hechten. Men »moet hen opwekken en aanmoedigen om in het belang der »gemeente, der geschiedenis en der dagelijksche aangelegenhe»den der burgerij, voor het archief te doen hetgeen goede »orde en pligt vorderen. Trekt het Gouvernement zich de zaak »te sterk aan en gaat de vrijheid der gemeentebesturen te loor »men zal honderde organen gaan missen, die over dit punt, »gelijk over anderen, licht en leven kunnen verspreiden."

Thorbecke, Parlementaire Redevoeringen, Sept. 1863 — Sept. 1864, p. 89, 90.

zullen op die wijze van hun zedelijk (sit venia verbo) bewustzijn worden beroofd, hun juridisch bestaan en leven zal op die wijze op de wreedste wijze worden aangerand en geschonden.

Wordt zoodanige handeling gepleegd tegen een physiek persoon, tegen een mensch, de strafwet zal daar wezen om de strengste straffen toe te passen.

Geldt die verminking een juridisch persoon, dan zal men de strafwet wel niet kunnen inroepen, maar men zal zich moeten bepalen tot afkeuring en zoo mogelijk tot voorbehoedmiddelen, als de voorbesproken reserve.

Maar ook daarmede is men nog niet geheel veilig, blijkbaar uit de handelwijze ten opzigte van den beker enz.

Men steune niet op den waan, dat de regeering verder het archief zal ontzien. In 1816 werd een groot deel der Henegouwsche archieven uit Bergen naar het rijksarchief overgebragt, niettegenstaande de vertoogen en protesten van het gewestelijk bestuur, op grond dat ze eigenaardig in Holland tehuis behoorden, wegens de vereeniging van het Henegouwsche met het Hollandsche gravenhuis; thans zijn de besproken voorwerpen naar het Rijksmuseum gebragt, omdat nu de aan het rijk behoorende oudheden van Nederl. oorsprong worden vereenigd in het Nederl. museum van geschiedenis en kunst en het wenschelijk is voorgekomen ook de bedoelde voorwerpen naar dat museum te doen zenden.

Op deze wijze voortgaande zal men misschien te eenigertijd bloot staan aan een geheele of gedeeltelijke berooving en verplaatsing van het archief naar het rijksarchief, zonder zich aan de natuurlijke bestemming

der archieven of de gereserveerde regten daarop aan de provincie toekomende te storen; alles onder den invloed der zucht tot overdreven centralisatie, den vloek onzer eeuw.

J. C. Bijsterbos.

N A S C H R I F T.

Bij de bespreking van de voorgaande bijdrage, werd medegedeeld dat het voornemen zoude bestaan om de registers uit den bisschoppelijken tijd in het Overijsselsch archief aanwezig naar Utrecht over te brengen, ten einde zooveel mogelijk het archief der Utrechtsche bisschoppen volledig te maken.

Deze mededeeling gaf aanleiding tot het eenstemmig besluit der vergadering om het Bestuur te magtigen zich namens de Vereeniging tot de Staten van Overijssel te wenden, ten einde door deze bij den Minister van Binnenlandsche Zaken pogingen worden in het werk gesteld om in het Overijsselsche archief te doen terugkeeren, wat daaruit reeds geligt is in strijd met letter en geest van het voorbehoud door die Staten indertijd gemaakt en tevens te doen waken, dat niet in het vervolg zich iets dergelijks op grooter of kleiner schaal herhale. Het Bestuur voldeed aan die opdragt, door aan de Staten te rigten het navolgende verzoek:

Aan
de Staten der provincie Overijssel.

Geeft eerbiedig te kennen de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis,

dat blijkens het op hare laatste vergadering besprokene, zich een streven vertoont tot reconstructie van het middeneeuwsch archief der bisschoppen van Utrecht;

dat de verwezenlijking van dat denkbeeld lichtelijk tengevolge kan hebben dat het Overijsselsch oud-archief beroofd wordt van documenten, waarvan het behoud alhier voor de beoefenaars van Overijssel's geschiedenis hoogst gewenscht is en tevens voor het gewestelijk bestuur onontbeerlijk mag worden geacht;

dat Uwe vergadering, wel is waar, bij de goedkeuring van de door den Minister vastgestelde instructie voor den Rijks-archivaris in Overijssel heeft voorop gesteld dat het oud-archief in de hoofdplaats blijve en tevens heeft voorbehouden al de rechten van de provincie op dat archief;

dat evenwel het gebeurde met de bekers, den zegelstempel en het ordelint van het Jufferstift ter Hunnep de vrees wettigt, dat dit voorbehoud alsdan niet zal worden geëerbiedigd.

Redenen waarom de Vereeniging zich veroorlooft tot Uwe vergadering het verzoek te richten om er bij Z. Exc. den Minister van binnenlandsche zaken op te willen aandringen dat in het oud-archief van Overijssel geene mutatien geschieden, voordat deze aan heeren Gedeputeerde Staten bekend gemaakt zijn, opdat door dat college kunne nagegaan worden of zoodanige voorgenomene mutatien ook in strijd zijn met

bovenvermeld, door Uwe vergadering gemaakt voorbehoud.

Zwolle, 5 November 1888.

't Welk doende,

De Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis,

J. C. Bijsterbos, *Voorzitter.*
J. W. Mulder, *lo.-Secretaris.*

Aan dit verzoek nu werd in de vergadering der Staten van 8 November 1888 eenstemmig een volledig gunstig gevolg gegeven.

Bijlage A.

In nhamen der heiligen dreifoldicheitt. Amen. Alss sich ein zeitlanck herho, ein vnordnungh vnd verlauff, jm gestifften Closter zur Honnep, mit regierungh, hausshaltungh, der Bauwett vnd anderen zugehorenden gutteren zugetragen, vnd derwegen allerley beschwer dieses klosters sein befundenn also, dar man nitt bei zeitten, denen ein fugliche Maiss vnd ordnungh wurde setzen, dass alstan zu besorgen, dass gemelte Closter im grundtlichenn verderb wurde geratten, derwegen auch die wirdige vnd edle Johanna van Voirst abtissa berurtes kloisters, auch jres alters vnd vnuermugenheitt halber, sich beschwertt die regierungh langer zu verwalten, vnd dero halben sich derselben hatt enteussertt vnd abgesachtt, auff dass nu sulche gebrecher zur besserung muchten gedeyen, vnd vurgedachte cloister jn altloblichen zwangck dem adelichen stande zu gutte erhalten bleibe, so sein jm jair tusent funff hundert funff vnd sechtzigh, ahm neuesten tagh Junij, der Erwirdigen vnd ahndechtigen jn Gott Her Richartt van Xanten, abtt zu Camp, alss vberster, visitator vilgemeltes closters zur Honnep sampt anderen verwandten vnd freunden, der abgetrettener aptissen, vnd semplichter jufferen, auff derselben begerend vnd ersuchend

jm Closter zur Honnep erschenen, vnd haben mit gutten eindrechtigenn willenn, vnd consentt samptlicher jufferen, diese nachfolgende ordnungh vnd maess bedacht, gesetzt, vnd eingewilligtt zu lob vnd ehr Gotz almechtigh, zu heil der zielen, vnd zu pflantzung Christlicher liebe, fridt vndt ennicheitt.

Anfengcklich, nachdem die semptliche jufferen, nach angehorten beschwer auch jn betrachtung des angetzogenen alters vnd vnuermugenheitt obgerurter abgetredener abdissen (:wie wol vngern vnd mit beschwertten gemutz:) die vberlassung vnd resignation, haben angenehem halten, vnd ratificiren mussen, so iss verabgescheidt, dass jtzige abgetrettene abdissa, mit dem semptlichen capittels jufferen, durch gnade dess Almechtigen vnd ahnruffung dess heiligen geistes, zu einem chur, vnd ehrwehlung einer neuwer abtissen, zum furderlichsten schreitenn sullen, vnd wehr vann jnen also eindrechtlichen, ader durch die mehesten stemmen erwehelett wirdt, sal sulch decretum electionis genehem halten, vnd sich der regierung dess cloisters, vnd dero zugehorige gutteren folgender gestalt gutwillichlich ahnnemmen, dayegen auch die semptliche jufferen gleicher gepur, (vermugh der fundation) vnd wolhergebrachten gebrauch sich gemess, vnd gehorsamlich jegen der ehrwerter abtissen, jeder zeitt verhaltenn sullen [1]).

Dweill dan die gedachten jufferen die geleigenheitt jrer gutteren, deren jarlichschen inkumpsten vnd verbesserungh derselbigen, nitt eigentlich bewust, so sullen durch zukumffstigen abtissen, vnd semptlichen jufferenn zwehe freunde (vmb dieselbigen zu helffen besichtigen vnd zu versuchen, ob sie versteigertt, fuglich kunnen werden) zum alleryrstenn vermucht, vnd erbetten werden, vnd dauon allen gelegenheitt schriffzlichen jnnemmen

Furd jss eingerumbtt, dass gemelte abtissa mit sampten jufferen jn ahnsiehungh dess closters verlauff, vnd dero jtzigen geschwinden zeittenn nitt mehr dan viertzihen personen, alle aedelichen vnd ritterlichen standtz neben der abdisssen, sollen zugelassen vnd ahngenhomen werden. Ess wehr dan dass dess closters auffkumpsten nachfolgenden zeitt, sich der massen

---

1) In margine staat *nota* met andere hand geschreven.

thetten verbesseren, vnd zunhemmen, dass kenntlichen gespurtt wurde, dass mehr personen dauon nottrufft haben kundten, sollen alstan nach gelegenheitt meher acceptirtt vnd ahngenomen werden.

Miett zuthadt obgemeltess hern abtes, vnd anhwesenden aedelicher freuntschufft, jss auch gewilligett, dass die aptissa die jarliche auff kumpffsten, renthen, zinsen, vnd andere verfelle dess closters, wie die dan genompt mochten werden, soll heffen, boerenn vnd aussgeben, auch die selbige verwalthen, wei jr Ehrwerdige dass für Gott vnd semptlichen jufferen gedencktt zu verandttwortten, vnd dauon jrstlichen dem viertzihen gemelten jufferen, jarlichs vnd alle jair, einenn jeglichen verrichten, ader durch jrer Ehrwerdiger Renttemester verrichten vnd vernugen lassen, drie molder wisser weitz, sieben vnd zwintigh molder roggen, siebendehalb molder gersten, vier molder vnd drie schepel haberen, funfftehalb molder mancksaitz, neundehalb molder bockweittz, ein schepel erwitten, anderhalb schepel bonen, vierdehalb schepel rubsaetz, dweill aber diss funffvndsechzigste jair dass korn nitt woll geraetten, sollen samptliche jufferen diss jair der Erwerdigen Vrouwen, obengemelte korn loesen lassen, als nemptlich dass molder wisser weitt vor XL stuuer brabantz, den roggen für ein daller, die gaerste vor XXVIII stuuer brabantz, den haber vor XII stuuer brabantz, dass mancksaedt vor XX stuuer brabantz, die bockweitt voor XX derselbigen stuuer, dass schepel erwitten vor X stuuer brabantz, dass schepel bonen vor ein ort dallers, dass schepel Rubsatz vor X stuuer brabantz, fürbeheltlich dass die abtissa den kosthaltenden jufferen, souil kornss, alss sie zu jrer kuchen nottruft bedorffenn vnd nicht mehr, vmb denselbigen priss, jn abschlach jress gemelten andeils sall leberen vnd folgen lassenn, sollen aber jnen dess kumpfstigen sechs vnd sechtzigsten jairs vnd alle nachfolgende jairen, die vurg: fruchte, auff zwehen terminen nemptlich dass jrste auff Martini jn den winter, vnd das andere vff folgenden Cath. Pet; edoch auff Mey wolbetzalt zu sein, vernuget werden.

Dess sall auch ehrgedachte abtissa, van dem gemeinen gutteren, souil alss eine der junffer prouen sich erstrecht, zu sich nemen, vnd dero jrss gefallens vnberechentt gebrauchen

mugen, doch dass sie kostjufferen jnzumen [1]) sich enthalde, wu aber sulchs geschehe, sall jr Erwerdige dauon, wie van allen anderen gutteren, auffkumpfsten vnd verfellen, nichtz aussge scheiden, ju beisein zweher der junfferen freunde alle jair zwisschen Michaelis vnd Omnium sanctorum, zur bester gelegenheitt, one weitteren verzoich, gutte rechenschufft thun, damit die jufferen des verlauf jrer gutter erynnert, sullen sich auf dieselbe zeitt sub. poena obedientie inheimsch halten.

Is auch eingerumbtt dass van den jarlichen geltrenthen dess closters zwehundertt daller, zu acht vnd zwintzig stuuer zu rechnen, zu einer jarlicher presentie, van der abtissen alle jair sullen zugelacht, vnd der sengerschen vberandtwortt werden, welcher dieselb laut einer zedlen vnd ordnung daruber auffgericht, auff bestimpte dach vnd zeit sall aussdeilen, als aber dass closter merchlichen beschwertt sollen diese jrste drie nehestfolgende jair, sulche zwehundertt zu angeregter presentien verordente daller, zu errettung der schulden genomen werden, vnd jrstlich die aussteilunge derselben auff dagh Sancti Bernhardi dieses klosters Patron, jm jair achtt vnd sechtzigh angehen vnd geschihen.

Auch jss zu funff husern platz besichtigett, welcher auft dess gemeinen kloister vnkosten jn dass vierkandt, midt abgeschlagenen gemacheren sullen zwisschen diss vnd anstanden Martini geriede erbouwett werden, wannehr dass geschihen, sall die oldeste jrstan ehrwelen vnd darnach nach den older sie der prouen dye anderen folgentz, vnd dan jres gefallenss vff jre koste selbst aptiren vnd bequem machen.

Nhu jss ferner verordnentt dass van den verzihen junfferen, funff die oldesten vnd keiner mehr kost halten sullen, wilche die anderen junge junfferen, vmb ein zemliches (wie vnden gemeldt) zu sich nemmen, vnd sall den jungen junfferen, vnd jren elteren jder zeitt fry stehen bei wem sie jn kost gehen, ader jre kinder bestaetten willen [2]).

So jemantz van den oldesten jufferen zu der kosthaltungh nitt geneigtt, dieselbige kan auch zu der funff behusinge ein, nicht kommen, mach derwegen die nehestfolgende oldeste

1) Jnzunemen?

2) In margine staat *nota* met andere hand geschreven.

juffer, so sie vier vnd zwintzigh jair oltt iss, ader dar zu van der abdissen vur beqwem erkandt wurdt, die kosthaltunge vnd erledigte behusinger anfangen, vnd dieselbige nit entrumen, so schoin die oldeste die sulche behusinge sich einmall verbei gehen lassen wurde bedacht kost zu halten, sundern dieselb sal auff einen nihen fall eins erledigt huss erwarten [1]).

Dar zu jss entschlossen, dass keine von dem kosthaltendenn iufferen jre behusinge nach derselbigen gefallen, jemande zu vermachen macht sall haben, sundern soderen eine midt doit abgehen wurde, sal derselbigen altzeit die oldeste jnder prouen (ob sie gleich jn einen anderen hauss wonhafftig,) succediren, vnd dass erledigte hauss jnnemmen [2]).

Weiter jss verabscheidett, dass die kumpfstige abdisse nottrufftigen brandt, an holtz vnd torff geniessen sall, jnn dem jr Erw. kein maisse gestalt, vngczweiffelter zuuersicht, sie werde der gebur nach sich darynne wol zu verhalten wissen, sal aber die abdisse jder junfferen jarlichs zwehe foder holtz vnd vier foder torffs auff gemelter abdissen vnkost, jn dass closter fueren vnd leberen lassen, dess sollen die kosthaltende junfferen der anderen jungen junfferen, so by jnen zur kost gehen, jren deil holtz vnd torffs geniessen, vnd denen so. ess. fueren vnd leberen essen vnd trincken geben [3]).

In der abdissen browhuss, bei derselbigen brandt, vnd durch jren brouwer, jn einen kessell, so dar zu sunderlings sall bestaltt werden, sal den kosthaltenden jufferen van jren molte nottrufftig bier zu jrer hausshaltung gebrouwen werden, vnd die vrow sall den junfferen jr molt vnd korn mollsterfry, jn vnd auss der mullen wedderumb zu huss fueren lassen, souer ess geuil dass ess die megde nit dragen kunnen.

Gleicher gestalt sal die abdissa, bey jren brandt vnd durch derselbigen becker, der kosthaltenden junfferen broidt, wilchs sie durch jre megde vnd selbst mell bereiden, vnd mit sunderlingen zeichen merchen lassen sollen, zu backen bestellen, vnd sal der becker jder zeit den kosthaltenden junfferen zuuor anzeignen wannehr ehr zu backen bereidt.

---

1) In margine staat *nota* met andere hand geschreven.

2) In margine staat *nota* met andere hand geschreven.

3) In margine staat *nota* met andere hand geschreven.

Ess sall auch vilgemelte abdisse den funff kosthaltenden jufferen zu behoifl jrer hausshaltungh (edoch mit vordel der junger jufferen dass jr kostgelt darnach ettwess gelindert sal werden) jderen jarlichs ein vorruidt van den besten so auss der Bettowe kommen, auch drie jarige mager verken, zwe gude vette hamels, zwehe vette gense, zihen par hoinder, ein pundt pfeffers, anderhalb pundt gengberen, zwehe pundt sukers, ein pundt rises, ein halb pundt mandelen, auff Passchen zwehundertt eyer, verrichten vnd vernugen.

Alss dan den kosthaltenden junfferen allerhandt furthell wurd zugedeilt, sollen sie die junfferen, so bei jnnen yn kost begerenn zu gehen, lieblichen annhemmen, vnd geburliche, vnstraffliche kost vnd dranck geuen, freundtlichen mit jnen hausshalten, vnd ein gutt exempel jn chorganck vnd anderen erbaren wandell geben. Wanner auch jmant van jnen dorch dem Almechtigen mit leibs schwacheitt (heim) gesocht wird, sollen sie jrer gutter achtungh vnd verpflegung haben, jre verwandten vnd derselben diener so sie jn dem vall oder sunst versuchen wurde, guttlichen vntfangen vnd wess Godt jnen bescherett vnd verlehnett ahn spise vnd dranck guttwillichhen midtdeilen, edoch dass dye verwandten vnd freunde selbst wein vnd haber betzalen sullenn; dayegen sullen die junge junfferen, den kosthaltenden jäirlichs verrichten funff vnd zwintigh daller; so aber jemantz van den kostganden jufferenn der gepur nach nitt verhalten wurde, vnd klagt dauon qweme, sall die abdisse zur zeitt geburlichs jnsihenss thun, damit sulchs gebessert, ader die klagende juffer nach befindung bei anderen jn kost bestadt werden.

Item die siebentzihen ochsen, so zu behoeff dess closter jngekaufft jss gewilligett, dass die kumpfstige abdisse zehen, alss zuwissen funff die beste vnd funff die schlechsten, sall zuuor ab vnd auss nemen, nehest dem sollen die funff kosthaltende junffer van oldesten biss zum jungsten, jeglich einen ochsen ausskiesen, sodan noch zwehen vberich, sullen dieselbigen verkaufft, vnd dass gelt vnder den jungen junfferen, so kein kost halten gleich gedeilet werden.

Zu dem jss beredtt, so jnne dem busschen dem kloster gehorich, der almechtigen Godt, folle, halb ader weinich maest wurde verlehenen, dieselb sall der abtissen vnd semptlichen

jufferen zu gutte jn drei theilen getheilett, als der vrouwen eine, vnd den semptlichen junfferen zwe deil, zugewisett vnd vernugett worden, vnd sal derwegen die maest jeder jaers, mitt zuthun gutter freunde besichtigett vnd taxirtt, vnd nach aduenantt der schweine, so daruff getrieben vnd wass dess jares eines schweiness maest geldenn kan angeschlagen werden. Wu die abdiss vnd kosthaltende junfferen zu jress selbs behuff, jnne die bussche intreiben wurden, sall jglichen an seiner qwoten abgetzogen werden, mit dem bescheide dass die kostgande jufferen gleich den kosthaltende ohr geburliche andell bekhommen, wie dan auch die abdisse souil vorauss als der anderen ein, zu jren furthel vnberechentt krigen muge.

Iss auch verabgescheidett vnd der ehrgedachter abdissen nitt mehr dan zwintzich molder saidtlandts, dess besten ahn einen ortt gelegen, ader sunst ahm beqwemsten jn bouwinge vnd vnder die ploech zu nhemen zugelassen, dess sall jr Ehrw: der junfferen verwandten pferde hoy vnd stro, nach nottrufft mittheilen, wass aber van lande mehr dan die zwintig gedachte molder saidtlandess vurhanden, sal zu des klosters besten verpachtett vnd berechentt werden.

Ess sullen auch keine neuwe verpachtung ader gewinnes, ohne vorwissen vnd consentt, der samptlichen capittular jufferen, van der ehrgemelter vrouwen geschihen, vnd wess dauon kommen wurde, sall zu gemeinen nutz berechentt vffgebortt werden, beheltlichen der abdissen vnd samptlichen jufferen jre van oldess gewontlichen winckoeff, vnd so verbesserungh ader verstrigerung der gutter schirkumpstich geschihen kundte sal van derselber, nach erreddunge dero schulde, dauon die frauwe eindell, vnd die jufferen zwedell geniessen.

Item die hundertt dallers, so die junge junfferen, jn vntfangungh jrer proeuen mittbrengen, sollen jeder zeitt zu ablosungh des closters beschwer, ader zu nottwendigen bow gebraucht, ader verwarlich hinnegelacht werden, die ander hundertt daller aber, so die junge jufferen vor die koeste, so jr freunde den closter pflegenn zu thun jtzund geben, sollen vnder der abdissen vnd samentlichen jufferen nach alten gebrauch verdeilett werden. Vnd so vnangesihen dass die koste mit obbemelten pfenningen den closter abgekaufft, ettwen weiters kosten ader maelbereidunge, daruff lauffen muchten, sall sulchs die kosthaltende

juffer dragen, vnd dess mitt der jungen jufferen freunden gewerden.

Der zukumpfstigen abdissen jst auch zugelassen sechs die beste pferde vnd zehen die beste koeyn van allen so hie im bouwhuss vorhanden vorab zu nehmmen, vnd die anderen vberigen pferde vnd koebeeste sollen zu errettung der schulde verkaufft vnd berechentt werden, wanner auch der junfferen ein auff Deuenter zu reisen nottich, sall die vrow dieselb dahin vnd nitt weitter zu furen lassen beschwertt sein, wess sie aber weiters geniessen kunnen, haben sich die jufferen zu bedanchen.

Die acht pfundt sueckerss so auff allen wissen Donredagh vnder den jufferen zu verdeilen gewonttlich, sall die vrouwe nach alten gebruch aussrichten.

Wannehr vnd jederzeitt die junfferen semptlich zum Hilligen Sacrament gewesen, sollen sie bei der Erwirdigen Vrouwen jm Reuerter mit gewontlicher kost wein vnd tranck, wie auch jnden beiden lesten vastelauentz thagen dess abentz verfplegett werden.

Dass bouwhuss jtziger zeidt, auszerhalb dess kloisters stande sall jrstes dages die abdisse abbrechen vnd wedderumb diesenn sommer binnen closters auffrichten vnd erbouwen lassen, vnd sulchs mit so geringe anzal personen alss vmmer mogelich (vmb vermeidung grosser vnkosten) besetzen, danebenss auch dem cirkel dess closters (souil nottrufftig, begraben vnd beuestigen ader muren, damit man van dem bosen landtlauffe-ren, herloesen knechten vnd vnnutzen gesinde befreyet sein moge.

Zu deme sal die abdisse die pfortze vnd deren nottrufft verwalthenn, vnd die armen wie van altess gewondlich mitt speiss vnd dranck versorgen, vnd den nottrufftigen vngetroist nit lassen.

Die abdisse sal auch mitt sunderen flyss darahn sein, dass die dyken allenthalben so gemacht vnd gebessertt werden, dass die van wassers fliessen vnd eisskaren (so muglich) eutfreyett sein, wu aber nitt durch versumeniss, sundern durch vnabwendlichen gewaldt dess wassers die deiche vorg. schaden zunemen wurden, grosser dan die aufkumpste erleiten kundten, sall sulchs jn sulchen pfhall van den gemenen closter gutt, doch

nach gutdunchen der zukumpstiger frouwen vnd jufferen etzlicher freunde genomen werden.

Wannehr auch dem kloster rechtzfurderunge ahnkommen, mochten, sal vilgemelte abdisse, keiness weges vur sich selbst, sundern mit guden ripen rade vnd bedenchen der semptlichen jufferen vnd etlichen deren freunde, jn die sich jnlassen, damit dass kloster nit jn verderderblichenn schaden geraette vnd verlauffe, wo ess aber die noit thad erfurderen dass sulchs noitwentlich geschihen, sall die abdisse die vnkoste erleggen vnd rechnen.

Ess sall auch vilgemelthe abdisse ernstliche versihnige thun, vnd jren rentemester beuelhen, dass kein fruchtbar holtz ader dass zu dem zimmer dienlich, jn brandtholtz, verkortzt vnd geschlagen werde, wie ein zeitlanch her geschihen, vnd jmgleichen dass jnne die garffen auszunehmmen, dresschen vnd anderss kein vntrow geschihe, wass aber vur vnkoste daruff vnd jn der vberleberung dess korns geschicht sal die vrouwe aussleggen vnd berechnen.

Nach allerhande nottwendigen puncten abrede, jss vnder anderen beschlossen das die auffkumpfsten der vacirende prebendenn sollen su behoiff des closters auff vnd beigelacht werdenn, vnd die kleine kinder die mit alsulcher prebenden versiben, sollen derselbigen nitt ehe vnd beuorens geniessen konnen ader mugen, dan sey gekledett sinnen, wilches nitt ehr geschihen sall, dan sie sein den koer mitt singen vnd lesen dienlich: mussen solang van den elteren mitt klederen vnd kost versorgett werden. Wannehr sie aber gekledett, kunnen sie halbe prebende geniessen, die dan die haltende kostjuffer fur lerung vnd kost haben sall, biss zur zeitt sie jre profession gethain, alstan gleich den anderen hoben vnd boren.

Iss auch verwilligett vnd zugelassen das jemantz van den jufferen jr geraede guett jemande der jufferen so jnen verwandt (is ?) ader sunst vermachen wolde, so mach sulchs mit verwilligung der abdissen zugelassen werdenn.

Alss lestlich der billicheit gemess erfunden, dweil die erwerdige edel vnd dugenthaffte Johanna van Voirst ein zeitlangck die abdie verwalteth vnd dem kloster furgestanden, nhu aber alters vnd vnvermugenheit halber die renuncijrth ader resig-

nirtt, dass sie jres chorgangs vnd submission der gehorsamheitt verschoenett bleibe, vnd nitt weiters, dan zu jren gefallen, behaefft sey, zu deme dass sie jren begeren nach, bey dem huse, vnd dero zugehorenden chammeren die zeitt jrs lebens verpleibe, vnd vff die pfenninge so jr Ehwerd: den closter furgestrecht gnuchsam verschreibung vnd versicherung gegeben werden vnd letzlichen zur dancksagungh (damit sie sich auch van den anderen semptlichen jufferen jn anliggenden klosters saichenn nit absundere) zwentzigh daller jarlichs, die zeitt jrs lebens zu vernugenn zugesacht, wie dan hirmitt verwilligett vnd versprochen.

Ist zu dem beredett worden dass hinferner sulche vnd dergleichenn resignation der abtissen nitt mehr geschihen, noch angenomen sall werden sundern sich disser massen verennigett, wu ennich missverstandt sich kumfstichlich zwisschen der abdissen vnd jufferen, ein, mehr ader alle wurde zutragen, wilche dan jn vnfugen jegen den anderen befunden, sollen sie sich jn gutticheitt angeben lassen, vnd durch sich selbst, ader gutte freunde wedderumb vereinigen; Da auch ennige abdisse des elters vnd vnvermogenheitt wurde, dass sie dem ampte nitt mehr dienlich vnd furstehen kundte, sall derwegen nitt anstundt zu einer gleichmessiger resignation orsaich suchen, sundern ess sollen ein, ader mehr verstendige jufferen derselben zugeordnett werden, die der abdien gutte achtungh vnd vffuersicht haben, vnd dass ampt zum theill mitt verwalthenn konnen.

Dweil dan diese obgemelte puncten alle der massen wie sie alhir jn der vedder verfast, beredett, jngewilligt vnd entschlossen, doch dergestaltt dass sie hirmitt, der massen nitt sollen verstrikt vnd verknufft sein zum ewigen dagen zu halten, nachdem vnsicher, ob sie der massen zu nutz, heil vnd wolfarth des closters zukumpfstigen abdissen vnd jtzigen jufferen konne geraetten, sein dannoch alle diese obgemelte articulen nitt weiters zu halten, dan auff drey jaren, van zukumpffstigen suntt Martin anzufangen, dar ess sich mitler zeitt wurde befinden, dass ess zu vorsetzung vnd wolfarth dess closters wurde geraetten, sol ess dan zur ewigenzeitt, nach raidt obgemeltes hern Abts, als vbersten visitatoren, vnd der freunde zu halten befestigett werden, dar ess aber sich dermassen schickede, dass ess zu

nidderganck vnd verderbnuss dess closters wurde gereichen so wil sich der erwerdiger vnd andechtiger her jn Gott, her Richartt van Xancten, abtt zu Camp obgemelt, jn alle wege haben furbehalten jeder zeitt nach vmbganck der dreyer jaren vurg: zu reuociren, abzuschaffen vnd auff den alten fuess dahin ess for gestanden vermuge der fundation zu bringen, damit ess sein Ehrw: vur Godt vnd jedermenniglichen wissen zu verandtwortten.

Nachdem dass kloister leid jn kummer vnd schulde geratten, vnd dasselbigh jrstes dagess nottwendtlich ahn vilen orteren gezimmert vnd gefestiget muss werden, vnd man aber zu dem pfenningen weinich raidtz, bei dem kloster vnd jufferen gefunden, iss vberkhommen dass die kumpstige frauwe, mit zuthun dero jufferen, vnd raidt etzlicher beiderseitz freunde, sall zur jrster gelegenheitt nottruftige pfenninge werben, ader bedenchen woher man sie ahm dreglichstenn nemen muchte.

So dan diss allett mit gutt wissen, willen, vnd consentt, ehrgemelts hern abts, semptliche jufferen vnd iren freunden, festlichen zu halten eindrechtlich beschlossenn, sein dieser recessen drey eins jnholtz hiruber verfassett, vnd von wolgemelten hern Abtt, neben der jufferen ahnwesende freuntschufft hirnachbenant verpitzirt, nemptlich die Erwirdige Edlen vnd Erentvesten Diderich van Voirst zu Hagenforde, vnd Johan van den Cloister van wegen der abgetrettener abdissen, Ebert van Lintelo van wegen seiner schwester Anna van Lintelo priorinne, Seine van Dorth her zu Dorth van wegen juffer Frantz van Rossum Kelnersche vnd Margriet van Rossum Costersche, Joachim van Keppell van wegen seiner schwester Anna van Keppel vnd seiner beider dochter Johanna vnd Catharina van Keppel, Jacob van Hekeren van wegen seiner schwesteren Anna vnd Margrieta van Hekeren, Adolff van Merfelt her zu Merfelt van wegen beider seiner dochter Elizabeth vnd Catharina vann Merfelt, Bitter van Rasfelt Domkuster zu Munster, vnd Johan van Merfelt der Rechten Doctor van wegen Catharinen van Langen, vnd dweil Lutgert vann Keppell vnd Walpurgh van Heden niemantz van jren freunden heibei gehabtt, haben sie dannoch zu bekrefftungh aller vurg: articulen disselbig gleich semptliche andere jufferen mit eigenn handt vnderzeichnett, dieser dreir Recessen hatt wolgemelten her Abtt, einss, vnd dass ander

dass Closter, dass dritte die freundtschufft zum handen genomen. Geschihen jm Kloster zur Honnep am heiligen Pfinxterabentt jm jair tausentt funffhundertt vnd funff vnd sechtzigh. 1)

(*geteekend*) Janna van Voerst.
id. Ffrans van Rossem.
id. Anna van Lyntlo, pryorinne.
id. Anna van Keppel.
id. Walbrych van Heden.
id. Maergreyt van Rossem.
id. Anna van Heckerenn.
id. Margret van Hekeren.
id. Jan van Keeppell.
id. Katryna van Keppel.
id. Elyesabet van Merfelt.
id. Katryna van Langen.

---

1) De opgedrukte zegels zijn op het origineel niet meer aanwezig.

Bijlage B.

Ordinantien by den Styffte Honnepe beraempt vnde ingewyllighet jnt jaer vnss. Heren 1577 *den* 29 *dach Martij.*

Alsoe in den styffte Honneppe in den jaere 1565 den 9^den^ dach Monaetz Junij by wylen des Erwerdighen vnd andechtighen Heren Richardi van Santen, Abt in synen leuen van den Camp als Auersthe visitatoer des styfftz voersz. sampt andere verwaenten vnde ffrunden doemaels regirender Abdissen vnde semptlicke jufferen, vp die voergefallen gebreken laesthen vnde bezwernissen, sekere ordinantien tot waelfaeren des styfftes beraempt vnde ingewylliget synn, vermoeghen de Recessen daeruan wesende, by denseluen heren Abdt vnde anwesende ffrunden onderteykent vnd verpitscaefft. Nha welke ordinantien mher gedachte Abdisse vnde semptliche jufferen in die Regironghe huysholdinghe vnd administration oerer bouwet vnde guederen sich halten vnde reguliren sollen, wye sye een tytlanck gedaen. Vnd auerst nhamaels by experientie befonden dat soedaene ordinantien in allen oeren puncten vnde clausulen nicht sonder schaden des styffts geholden konden werden, bysunder in die geswinde vnde periculose tyden vnde gefherlichen jnlendisfchen krieges loepen die daer nha gefolget vnde langhe jaeren gedueret. Waer jnne dat styfft duerch verscheiden auer vnd duertoechten van krigesvollick soe tho voete als tho perde swaerlichen auergefallen, vnde bysunder duerch jnnemminghe der stadt Sutphen in anno 72 lestleden in groeten vnuerwyntlichen schaden

geraden, vnd jho lengher jho mher in wyderen schaden verloepen solden soefher denseluen tyttlichen met gueden raedt nicht voergekommen woerde, soe ist dat die werdighe vnde Edele juffer Anna van Linteloe Abdisse vnd semptliche jufferen tot vermydonghe van wyderen schaden vnd vp dat soedaene olt Adelich styfft den Aedell zu gueten erhalten bliue, vth voergheruerten vnd mher anderen oersaeken, anmerkende medde die ongetruewycheytt vnde onwyllicheytt der dienstbaeden vnd bouwfolcks, die sich onder den anderen twisten vnd doetsclaen, vnd met sulken juer den dienst als waell behoert nicht en bewysen, etliche met raedt hyer tho gekaren ffrunden dese nhauolgende ordinantie by prouisie tot vermheronghe vnd sterkinghe der vorigher ordinantie, die in allen oeren puncten vnde clausulen (vth benamen dergghenen hyer jnne verandert) voer bestendich geholden vnde achteruolget sollen werden, eenpaerlichen metten anderen besclaeten vnd ingegaen hebben vmme dieselue onuerbroecklichen tot loeff vnd ehr Gaedes almechtich vnd oerer sielen saelicheytt vnd plantsinghe christliches lyffden vrede vnd enicheytt, vnd des styfftes onderganck soe voelle moegelichen voer tho kommen tho onderholden vnd daernha tho leuen, wees dat andere vnd betere ordinantien met wylle vnd consent oeres Auersthen Visitatoers des Erwerdighen heren Abdts van den Camp, beraempt, ingewyllighet vnd besclaeten sullen synn.

Van die bouwerie affthostellen vnd besthe tho verkoepen vmme die schulden tho betalen vnd renthen aftholossen.

Vnd erstlichen ist voer raetsaem nutte vnde oerbaer des styffts angesien dat men die bouwerie affstellen vnd die landerien by apenbaere vpsclaech vp den duersthen penninck wye rede angefanghen, kummerfry sonder schattinghe vnd kortinghe den styffte tho rekenen verpachten sall.

Vnd vmme die schulden soe voele moegelichen tho betalen sall die Renthemeister alle gerede guett van perden, koenen, scaepen, verkens, item meestwaegens, ploeghen, vnd andere bouwgeretscaep, meest, treddinghe, item dat gewaes vp den lande tot idt mesthe profytt des styfftes verkoepen vnd met die penninghen die noedtdruefftichsthe schulden voer irst aff doen

vnd betalen, daer the imployrende alle voermheden vnd penninghen soe noch voerhanden vnd tho ontfanghen staen, tot welken ende men ock ettlich holt verseheen vnde verkoepen sall. Vthbenamen dat idt stytft acht koene vnd drie ader vier perde an sich beholden wyll als hyer nha sall volgen.

Vnd soe dat styfft met 187 daler jaerlicher renthe beswaert js sall die Renthemeister van die gemene inkumpsthen die irst vnd voer all affbetalen, nemmende van een yder guede quitancien, die hye in tytt der rekeninghe auerleueren sall.

Vnd vmme die selue renthen mettertytt tho loessen sall die Renthemeister van des styfftes inkumpsthen alle jaer in holden 100 molder roggen vnd vp den duersthen penninck verkoepen, die die Renthemeister nergent anders dan daer tho imployeren sall. Vnd sall tytlichen den vthebberen die hye loessen wyll die loesse in presentie geuder lueden, die des gestandt doen moeghen verkundighen vnde vp segghen. Vnd wanner die breue geloessett sall die Rhenthemeister die breue by die rekeninghe den styffte auerleueren, ten were noedich vnd raetzaemer by der Abdissen vnd jufferen befunden woerde dat die penninghen tot andere noedighe saeken dess styfftes imployrt solden moeten werden.

Van des Renthemeisters offitium vnd dienst.

Vnd soe die Renthemeister van weghen des styffts alle huyseren soe bynnen als buyten vp des styffts guederen in guede reparation onderholden,dyken,dammen,kribben vnd dergelike onraett, item rechtzforderunghe bewaeren, vnd den heren offitianten, vnd gemenen dienstbaeden oere koestgelt vnd belononghe betalen moett, vnd voerts alle andere lasthen vnde beswernissen, item auertoechten van rueteren vnd knechten, soe voele moegelichen van weghen des styfftz affdoen vnde vertreden sall moeten, daer tho hem dan eenen groeten penninck van noeden, sall die Renthemeister van die saemende des styfftz inkumpsthen 659 daler vnd 9 st.: jaerlichx inholden vmme daertoe tho imployren.

Soe auerst die Renthemeister mit soedaene Summe (wye men nicht verhaepet) nicht tho kommen konde sall dat styfft met die eene oder andere manire raedt moeten vinden, met

vpnemminghe van penninghen, holt tho verkoepen oder anders. Vnd soe die middelen enstonden, sall die Renthemeister soe daene gebreken ander Abdissen vnd jufferen prouens korten, die nha aduenandt prouen proeuensgelick met den anderen den schaden sullen helpen draeghen, wye men des in tytt der besweernissen am besthen vnd drechlichsthen sall weten tho raeden vnde auerleggen.

Dan soe fher enighe penninghe van die voerss summe (wye men verhaepet) auerschieten werden, soe sullen dieselue penninghen, vnder den residirende jufferen gedeilt woerden, tho uerstaene dat die Abdisse als genietende twe proeuens, voer twe jufferen gerekent sall woerden. Vnd soe die Abdisse vnde jufferen met oere proeuens tho kommen mochten, dat tot derseluer discretie sall staen, sall die Rentemeister die auerensighe penninghen tot oerbaer vnde profytt des styfftes anleggen.

Is voerder voer raedtsaem angesien dat in plaets der wyndemolle die in dese krighesloepen affgebrandt, eene nye molle ter irster gelegenheytt getymmert sall woerden. Vnd soe die Renthemeister vth synen ontfanck ghiene penninghen daer tho solde konnen entraeden, sal men met vpnemmen ader anders penningghen daer tho vinden moeten, diemen vth derseluer moelle sall versriuen ter tytt die wedder gelosset werden, welke moelle met die waetermolle vnd met eenen hoeff die men daer tho legghen sall, by apenbaere vpsclach ten mesthen profytt des styfftes verpachten sall, vp conditien dat die Abdisse vnd jufferen oer koern tot oere huysholtinghe kummervry sonder jtwes daeruan tho geuen gelick van oldes gewoentlichen aldaer sall maelen laeten.

Van der Abdissen vnd jufferen huysholdinghe.

Soe voelle der Abdissen vnd jufferen huyshaltunghe vnd administration angaett, wye waell die Vrouwe Abdisse een tyttlanck met die semptliche jufferen eene koekene vnd taefele gehalden, soe hefft men dannoch befonden dat alle onordenonghe, onfruntlicheytt vnd wedderwylle daer vth entstanden, weshaluen der vorigher ordinantien nha vyff huyser wedder vpgerichtet sullen werden, daerjnne die Abdisse vnd vier altsthe jufferen, daertho nutte vnd beqwem, huys holden sullen. Met

den bescheide dat voergeruerte Abdisse vnd jufferen, die andere jufferen tot sich in koest nemmen sullen voer eenen redelichen penninck gelick sye onder den anderen ader met tho doent oere ffrunde verdraghen vnd auerkommen werden.

Vnd all ist inder vorigher ordinantien idt getaell der jufferen vp viertyen personen gestalt js, soe js nochtans nha jtsigher tytt gelegenheytt vnd nha verloep daer jnne dat styfft in desses krighes empoerunghe geraeden, dat getall der jufferen vp twelff personen verordinirt, tho verstaene dat die Abdisse voer twe personen gerekent sall woerden. Vnd dat nha gelegenheytt der guederen vnd tyden, wanner die sulkes erliden ock mher personen angenomen vnd onderholden sullen werden nha inholt der vorigher ordinantie. Infaell ock ghiene twelff jufferen in den styffte residirende waeren (die Abdisse voer twe gerekent) sullen nha gelegenheytt die vyff huyser ock in mynderen getall affgestalt woerden, allet tot discretie der Abdissen vnde jufferen.

Sullen ock ghiene Jufferen tot die huyshaltinghe thogelaeten woerden, ehr sye 25 jaeren olt synn vnd daer tho nutte vnd beqwaem befonden werden allet tot kennisse der Abdissen vnde Jufferen.

Vnd iss der Abdissen vnde semptlichen Jufferen tot oere huyshaltinghe vnde onderholt oerer dienstbaeden van des Styfftes inkumpsthen in gelde jaerlickx thogelacht 324 daler, die in twelff personen gedeilt, js een jderen deell jaerlickx 27 daler, tho verstaene dat die Rentemeister eenen jderen van die Jufferen jaerlickx 17 daler entrichten vnde betalen sall, vnd die rest als 10 daler sall een yder van die jufferen met presentien in dat koer verdienen vp ordinatien als men beraemen werdt, welke prensentie nymandt dan die ghene in den dienst vnd koer present in tytt der verdeilinghe genieten sall. Vnd sall metten kranken geholden woerden als in anderen Styfften gebruycklich.

Hiertho sall vnder der Abdissen vnde semptlichen jufferen jaerlichx verdeilt woerden 331½ mudde rogghen die ingeliken in 12 personen gedeilt maket eens yderen deell 27 mudde vnd 2½ schepell roggen.

Item an wytter weijten 12 mudde. js een yderen een mudde.

An gaersthe, mancksaet vnd spilsaett te samen gerekent 120

mudde, die in twelff gedeilt, js eens yderen deell 10 mudde.

An boeckweyte 220 mudde js in twelff deelen gedeilt eenen ideren 18 mudde 5 spint vnde een virendeell, een spintauerhoep ongerekent.

An haeuer 36 mudde, die als voers. verdeilt, js eenen ideren drie mudde.

An boenen $4^1/_2$ mudde, js eenen yderen $1^1/_2$ schepell.

An erfften $4^1/_2$ mudde, js een jderen $1^1/_2$ scepell.

An Rueuesaett hefft dat Styfft jaerlickx een schepell inkommende, behaluen watt Bussinck die meyer verbouwett, dat onseker js vermyts hye alnoch vp die gaerue bouwett. Weshaluen belieuett dat idt Rueuesaett by der Abdissen verbliuen sal.

Alle welche percelen als voerss. die Renthemeister jaerlickx in vier termynen vnd vp alle vier quatertempere der Abdissen vnd jufferen verrichten vnde betalen sall, sonder gunst offte dissimulatie met jmants desfaels tho draeghen vnd nhaloepen tho laeten.

Die 8 melckte koene sullen des sommers in des Styfftes lenderien geweydet vnd des wynters by den Styffte gefuedert vnd waell onderholden woerden, die welke die bouwmaeget melken sall Vnd sall die helffte van die melck vnd botter der Abdissen leueren, vnd die andere helffte tusschen den koesthaltenden jufferen nha dat dieselue in eene huyshaldinghe starck synn getruewelychen verdeilen. Jngeliken sall met die anfuedinghe der ionghe kaluer geholden woerden.

Die maegere pachtuerkens tot 46 stucke belangende sall die Abdisse voer den heren, offitianten vnd dienstbaden, die oere W in kostnemmen nemmen werdt, voer vth behalden tyen vaerkens vnd die seesendertich auerbliuende vaerkens sullen tusschen den twelff jufferen verdeilt woerden. Alsoe dat een jder van den jufferen genieten sall drie verkens.

So voele die mestinghe angaett sall by den Becker als van oldes gewoentlichen gedaen woerden. Met den bescheide dat vp des Styfftes kosthen dat schoet middels duergeschaeten sall woerden, vnd die Becker der Abdissen vnd jufferen verkens appaert vnde allene sall mesthen.

Soe Godt maest ader aker geuen wuerde sullen die Abdisse vnde jufferen metten anderen inschaeren oder indriuen dergegestaelt dat tegens der Abdissen twe verkens die semptliche

jufferen drie vnd soe voerts nha aduenant indriuen sullen moeghen.

Die vette pachthaemels tot 15 stucken sullen tusschen den twelff jufferen gelikelicken gedeilt woerden. Beholtelick dat die Abdisse voer oer huysgesynn vnd den gaenden vnd kommenden man 3 voervth hebben sall.

Wye dan ingeliken tusschen den twelff jufferen die 5 vaesell scaepe vnde 5 lammeren gedeilt sullen werden sonder dat die Abdisse itwes voer vth daeruan hebben werdt.

Der vetter gantsen tot 35 stucken belangende, sall die Abdisse daeruan 15 hebben, vnd die andere jufferen die 20 onder sich verdeilen.

Belangende die hoenderen js befonden dat idt Styfft jaerlichx 181 paer pachthonderen inkommende hefft, waeruan die Abdisse 81 paer vnd die andere jufferen die 100 paer genieten vnd vnder sich verdeilen sullen.

Van de 2050 eyer vp Paesschen sall die Abdisse 850 vnd die andere jufferen die 1200 genieten.

Van die 92 ℔ vlaesses sall die Abdisse 42 ℔ vnd die andere jufferen 50 ℔ behalden.

Dat kruytt belangende sall die Abdisse van die 20 ℔ pepers 8 ℔. vnd van die $19^{1}/_{2}$ ℔ genguers ingeliken 8 ℔, vnd van die 43 ℔ suekers 8 ℔, van die 8 ℔ mandelen 3 ℔, van die 17 ℔ ryeses 7 ℔ beholden, vnd die andere auerensighe ponden sullen die andere jufferen hebben vnd vnder sich deilen.

Alle andere kruytt als kaenell, Musschaeten, Musschaetennegelen, vnd saffaeraen sall halff tusschen der Abdissen vnd andere jufferen gedeilt woerden.

Vnd soe enich kruytt in nye verpachtinghe versteigert ader vermheret were sall ingeliken tusschen der Abdissen vnd andere jufferen halff vnde halff wesen wye ingeliken met dat kruytt gelt geholden sall woerden.

Wees den brandt aangaet, sullen de jufferen soe voelle vuer holtes vnd toerues geleuert woerden als van oldes nha die vorighe ordinantie gebruycklich.

Metten voermeden sall ingeliken geholden woerden als van oldes plecht tho gescheen.

Jngeliken met die proeuens penninghen derghenen soe nyes angenaemen woerden vnd dat lynewaett dat dieselue

meddebrenghen sall tusschen der Abdissen vnd jufferen verdeilt woerden als van oldes gewoentlichen.

Alle verpachtinghe van guederen vnd lenderien vnd andere vpkumpsthen, die in hoegheren pryss versteigert vnde verpachtet werden, sullen tot profytt der Abdissen vnde jufferen kommen, die proeuens gelyk vnder den anderen die verdeilen sullen, daervan alle jaer eene recollectie geschien sall vpdat men weten mach waet voer guederen versteighert vnde in hoegheren pryss verpachtet synn, vnd sullen alle nye verpachtinghe in die rekeninghe voerts. gestalt woerden.

Van die jufferen die nicht residiren aber vthbliuen.

Vnd soe dese voerss puncten vnd artikelen van der Abdissen vnd jufferen huysholdinghe vp twelff personen in den styffte residerende beraempt vnd ingewyllighet synn js verspraken daer ghien 12 proeuens Jufferen in den Styffte en waeren (die Vrouwe Abdisse voer twe gerekent) ader absent waeren vnde vth bleuen, vnd vp verscriuinghe der Abdissen nicht wedder jn qwemen, sullen die proeuens soe nicht voergeuen vnd der vthbliuenden jufferen tot oerber vnd profytt van den Styffte angelecht vnde angekirt woerden, tho weten gelt vnde koerne dat tot den proeuens gehoert. Dan alle andere verfallen vnd accidentien van den proeuens, als verkens, schaepe, gantse, hoenre, eyer, vlaess, kruett etc, vth benamen koern vnd gelt, sullen tusschen der Abdissen vnde jufferen in den Styffte residirende, proeuens prouensgelick verdeilt woerden.

Van huysraett vnd raeckheytt der Abdien.

Belangende huysraett, rackheytt vnd gereetscaep, lynnewaett, bedden vnd wees sunst tot der Abdien gehoerett sall by der Abdyen bliuen, daeruan die Abdisse een behoerlik jnuentarivs den Styffte auerleueren sall. Vnd wees noedich tho repariren sall voer ditmaell vp des Styfftes kosthen gescheen, waell tho uerstaene dat die Abdisse die reparatie tot drie ader vier golden gulden seluer doen vnd draeghen sall sonder den Styffte anthorekenen, vnd wees daerauer tot reparatie noedich sall dat Styfft betalen.

Van der heren vnd dienstbaeden onderholt vnde belononghe.

Weess nu vorder die onderholdinghe der heren vnde gemene dienstbaeden, als beide heren met eenen jonghen die denseluen dienet, Renthemeister, Kemerlinck, Orgeniste, Becker, Vruechtmeister, Poertier, Roenendriuer, Tymmerman (die voer dit halue jaer allene angenamen vnd dan verorlefft wesen sall) Baeden, Koeckmaeget vnd Onder koeckmaeghet, item Lynewaetmaeghet vnd die bouw ader melckmaeget te saemen tot 16 persoenen, betreffen doett, sullen dieselue by der Abdissen in koest genamen vnd onderholden werden, die dieselue met sclaepinghe ock versorghen sall, waervoer der Abdissen 368 daler, stuck tot 30 st. gerekent, als voer yder persoen 23 derseluer daler, vnd daertho noch 48 mudde roggen, als voer yder persoen 3 mudde jaerlichx verrichtet sullen werden, die die Rhentemeister der Abdissen van die gemene inkumpsthen soe hem thogelacht van weghen des styfftes vernueghen vnd betalen sall.

Vnd soe voelle die beloenonghe derseluer heren vnd dienstbaeden angaet, sall ingeliken die Rentemeister in naem vnd van weghen des styfftes dieselue contentiren vnde betalen, doende daeruan Rekeninghe als behoert.

Van der dienstbaden dienst.

Weess der dienstbaeden dienst aengaett, sall een yder der Abdissen vnd jufferen gueden truewen dienst bewysen gelick sich des betaempt. Vnd die becker sall der Abdissen vnde Jufferen synen dienst int broetbacken niett weigheren wanner hye van jmandes daertho versoecht woerdt, wye in geliken die Roenendriuer in holt tho fueren vnd sunst int reysen den jufferen synen dienst nicht vntsegghen sall, wanner die Abdisse synre entraeden kan, vnd van derseluer verloeuett js.

Die brouwer sall van den irsthen Aprilis wees tot Michaelis int gemeyn voer der Abdissen vnd Jufferen vnd van derseluer proeuens saett, dat onder den anderen vp eenen solder vermenghet sall woerden, brouwen gelick van oldes gewoentlicken, tho uerstaene dat die Abdisse die helffte van dat brouesaedt, vnd die andere helffte die semptlicke Jufferen daer tho doen

sullen, vnd dat bier met dat draeff ter helfften genieten, welke bier inden gewoentlicken kelder gelacht sall woerden, dat die Brouwer den Jufferen in oeren kelder, wanner sye des begeren, leueren vnde bestellen sall.

Dan van Michaelis wees tot den irsthen Aprilis sall die Brouwer voer der Abdissen vnd semptlicke Jufferen appaert vnd allene van eens yderen saedt brouwen, vnd der Jufferen bier in dat olde Capittelshuys (alwaer die Renthemeister van weghen des styfftes stellinghe sall maken laeten) leueren vnd vpfuellen, gelick in den kelder gewoentlichen; Vnd den Jufferen dan voerts eenen yderen vp oer begeren in oeren kelder leueren.

Van der ffrunden tractation und dienaeren onderholt.

Waet den ffrunden vnd oeren dieneren int gemeyn betreffen doett js veraccordirt dat een yder soe waell Abdisse als Jufferen oere ffrunde vnd gesthe seluer, sonder des styfftes kosthen verpleghen sullen. Met den bescheide dat der ffrunden knechtte in dat bouwhuys by dat fhuer verwesen sullen woerden. Vnd dat die Abdisse vp des styfftes kosthen twe guede kaemeren voer den ffrunden vnd dieneren thoroesthen sall laeten, daer jnne guede bedden met oeren thobehoer bestellende daer dieselue sclaepen moeghen, welke bedden een yder juffer voer oere ffrunde bespreyen sall laeten, daer tho die Abdisse yder juffer twe guede paer laekenen van den styffte leueren sall, die die Jufferen seluer bewaesschen sullen laeten.

Der ffrunden ryth vnde waegenperde sall een jder soe Abdisse als Jufferen in haeuer seluer verpleghen vnd versorghen sonder des styfftes kosthen. Vthbesondert dat ruevoer vnde stroynghe voer den perden bestalt vnde geleuert sall woerden.

Van vremde heren, Prylaeten und andere Jonkeren.

Soe auerst enighe vremde heren, Prylaten, Droesthen, Beuelhebberen, Junkeren, Officiers, oder andere anseenliche persoenen van weghen des Styfftes aldaer verscreuen woerden, ader sunst vth oer selffs kommen mochten, sall die Abdisse een jder nha gebuer oeres staendes redelicken vnde tot mynnesthen be-

swaer des Styfftes tractiren laeten. Vnd soe dieselue oere koest vnd dranck, voertz voederinghe mytt danckbaerliche vergeldinghe ader gescenck nyett betalen wurden, sall die Rentemeister nha gelegenheytt der persoenen die maeltyden sampt wyen vnde bier vnd vuederinghe voerderen vmme van weghen des styfftes betalt tho woerden. Vnd soe nha gelegenheytt der personen tot discretie der Abdissen vnd jufferen nicht tho vorderen stonde ader van denseluen nicht tho bekommen were, sall die Rentemeister die onkosten in behoerlicke Rekeninghe brenghen vnd der Abdissen van weghen des Styfftes vernoeghen vnd betalen.

Van auertoech Reuteren vnd Knechten.

Gebuerde ock een auertoech van Rueteren vnde knechten (den Godt almechtich verhueden moett) soe sall dat gemene corpus vnd styfft die onkosthen draeghen, tho uerstaene dat die Abdisse vnde jufferen nha aduenandt van oere proeuens die onkosten metten anderen draghen vnde an oere proeuens missen sullen moeten. Ten weer die Rhentemeister vth synen ontfanck die betalen konde. Vnd soe fher die Abdisse vnde Jufferen vnd die Rhentemeister die onkosthen nicht draghen konden, jn sulken gefalle sal men tot andere middelen gedenken, dat raedt gefonden moeghe werden.

Van huyslueden vnd pechteners vnd andere vrenden.

Wees betreffen doet den huyslueden die koern, hoelt ader toerff inden styffte brenghen. Jtem pachteners, hoyers vnde gresmeyers, tymmerlueden, voerts baden vnd den gaenden vnde kommenden maen, sall die Abdisse van des Styfftss weghen eten vnde drinken geuen, vthbesundert die ghene (die) holt ader toerff ander jufferen huyser brenghen, die welke die jufferen seluer verpleghen sollen. Vnd dat die Abdisse ghiene tymmerlueden dan tot vyff ader ten hoechsten sees daeghe in noedighe reparatien die koest tho geuen verbonden wesen, sonder alle ander nye getymmer vp des styfftes kosthen geschen sall. Voer welke persoenen als voerss. tho verpleghen der Abdissen thogelacht synn jaerlickx 20 mudde roggen vnde 20 mudde

boeckweyten, $1^1/_2$ mudde boenen, 1 mudde erfften, die die Rhentemeister van des styfftes wghen der Abdissen vernueghen vnd betalen sall.

Van die aermen tho spysen.

Vnd vp dat die elendighe Gaedes armen nicht vergeten woerden, js bewyllett dat men denseluen voer der poerten alle weken vthdeilen sall an roggenbroett gelick nu tegenwoerdighe halue jaer by der Abdissen gedaen woerdt vnde geschien sall, den men daer tho jaerlickx vthdeilen sall een halff vaett botteren, vnd in der Vaesthen een haelff vaett heringhes vnd een molder boenen an koeckspyse. Beholtelicken dat men den armen nha older gewoenten vp den wytten Doenredach spysen sall, neffens die verdeilonghe der 5 mudde roggen, die vp den voerss. dach plecht tho geschien Hyer tho wyll die Abdisse Anna van Linteloe vth oere koekene alle weken een poett koeckspysen voer den armen bereiden laeten, die ander poerten verdeilt sall woerden.

Welke verdeilinghe als voerss. die scluetersche des styfftes doen sall jn bywesen vnd tegenwoerdicheytt enighe jufferen, die daertho verordenirt, die die sclueterscbe, wanner die deilonghe gescheen werdt, daer auer enthaelen vnd roepen sall, sonder weens tegenwoerdicheytt die sclueterscbe ghiene vthdeilinghe doen sall moeghen, welke juffer daer vp guede achtinghe sall hebben, dat die verdeilonghe tusschen den aermen nha behoer vnde vprecht gedaen woerde, dat nymandt daarby verkoertet woerde.

Vnd soe die Abdisse voer dytt halue jaer dat offitium werdt bedienen laeten vnd vpsicht daer vp doen hebben, js belieuett dat die Jufferen nha dat olderdoem elck een halff jaer voerts dat ampt vnd offitium duerch die sclueterscbe bedienen vnd seluer guede vpsicht daer vp hebben vnd draghen sullen, bett dat tusschen den saemenden jufferen dat vmme geganghen vnd in maniren als voerss bedient js. Vnd wanner die tytt vmme verloepen salmen wedder by der Abdissen beginnen, vnd soe voerts als voerss. dat elemosinyer ampt bedienen laeten.

Vnd vp dat dieselue Almissen waell bewaert woerden sall die Rhentemeister vp des styfftes koesthen in dat Brouhuys ader

ander poerten eene beqweme versclaeten plaetse verordiniren vnd maken laeten, daer broett, botter vnd wees sunst mher den aermen verdeilt wordt, versclaeten sall woerden, daer die Juffer met die scluetersche allene elck eenen scloetell van hebben vnde bewaeren sullen. dat van dye prouisie nicht verfrempt, dan allene tusschen den armen voer den poerten verdeilt woerde.

Daer beneffens sal men 12 mudde soe gaersthe als manck-saett tho brousaedt nemmen, daer men bier voer den armen ander porten tho verscenken van sall brouwen laeten, daer die Juffer met die scluetersche ingeliken guede vpsicht vp hebben sall dat idt selue bier allene den armen geschenket woerde.

Vnd js belieuet dat idt koerne tot broett vnde bier voer den armen van dat erue Bussinck dat vp die gaerue verbouwet, vnd van den thendens die dat styfft anfueren laett, vnd beide in die sekere jaerlickxsche inkumpsthen van koerne nicht gerekent synnen, nemmen sall. Vnd wees van korne van dat erue vnd thenden nha gedaene verdeilinghe auerbliuen werdt sall tusschen der Abdissen vnde Jufferen nha die proeuens verdeilt woerden.

Van Versteruen der Abdissen vnde Jufferen.

Vestlichen is belieuet dat wanner nha den wyllen Gaedes die Abdisse affliuich sall woerden, dat dan die nye gekaeren Abdisse die Jufferen, heren vnd dienstbaeden, die by der verstoruen Abdisse in koest gegaen, dat jaer voerts in koest onderholden vnde versorghen sall, genietende die vpkumpsthen die men der verstoruen Abdisse schuldich met alle prouisie van koest, wyen vnd bier, nichtes vthgesundert, als die verstoruen Abdisse nhalaeten sall. Des sall die nye Abdisse die schulden soe die verstoruen Abdisse van prouisie desseluen jaers schuldich gebleuen wedderumme ansich nemmen vnde betalen vnd daerneffens der verstoruen Abdisse een ehrliche vthfaert doen laeten, met den bescheide soe fher die schulden van die vpkumpsthen vnd restirende prouisie vuellendaen vnde betalt konnen woerden vnd die vthfaert daeruan geschien kan. Vnd soemen met die vpkumpsthen vnde prouisie als voerss. nicht thokommen mochte,

jn sulken gefalle sal men der verstoruen Abdissen guederen antaesthen vnde die rest der schulden daeruan betalen vnd die vthfaert laeten doen.

Wije ingeliken sunst metten koesthaltenden Jufferen wanner die nha den wyllen Gaedes versteruen, vnd een ander in des verstoruen plaets intreden vnd succediren werdt, geholden sall woerden.

Vnd soe dese ordinantie thokommenden Martini in den wynter irst plaets grypen sall vnd middelerwyle die Abdisse vnd Jufferen leuen vnde huysholden moeten js verspraken dat men alle tegenwoerdighe prouisie van vleys, botter, speck vnde vyswerck tusschen der Abdissen vnde Jufferen deilen sall, gelick die van stonden an verdeilt syndt woerden, daertho die Rhentemeister voer dit halue jaer der Abdissen als voer twe proeuens vthrichten sall 20 daler stuck tot 30 st. gerekent, 20 molder roggen, 10 molder gaersthen ader mancksaets, vthrichtende daer teghens een yder van die jufferen die helffte van die per celen voerss. Vnd wees die Abdisse vnd jufferen daervp an koerne, gelt oder anders an byer ontfanghen, sall die Renthemeister denseluen daer an korten. Hier tho sall die Rhentemeister der Abdissen voer den heren, officianten vnd dienstbaeden, soe oer werden van weghen des styfftes in koest genaemen voer dit halue jaer ock betalen, als dese ordinantie daeruan vermeldet vnd hyer bauen daervan gespecificiert staett.

Alle welke puncten vnde articulen woe voerss. neffens die voerighe ordinantie daer die nicht hyer jnne verandert js, van nu thokumpstighen Mertini angaen, stede vnde vaesthe geholden vnd onuerbroeckelicken achteruolgett sullen werden, geduerende soe langhe wees dat andere vnde betere ordinantien van der Abdissen vnde Jufferen by wylle vnde consent oeres Auersthen Visitatoers. des Erwerdighen vnde hoechgelerten heren Johannis à Waechtendonck, Abbatis in Camp, met thodoent der Abdissen vnde Jufferen ffrunden, beraempt vnd ingewyllighet synn. Des tho waerer oerkunde soe hebben die Abdisse vnde semptliche Jufferen desse ordinantie met oeren handen seluer onder gescreuen. Vnd tot mherder vestenisse van dien eenpaerlichen gebeden den Edelen vnd Erentfethen Euert van Linteloe vnd Wilhelm Huerninck desse selue tho wyllen in oeren naemen onderscriuen vnde verpytscaeffen dat welke wy voerss, ter be-

gerten als voerss. gerne alsoe gedaen, vnd neffens onderscriuinghe vnser naemen met vnsen signeten verpyttscaefft [1]). Gegeven vnd gedaen bynnen den Styffte Honnepe den 29sten dach Martii Anno etc. soeuenen soeuentich.

---

1) Zoowel de handteekeningen als de zegels ontbreken.

Bijlage C.

COPIA uit de oude igger van ter Hunnep. fol. 4 en 5.

Reformatie vp sekere puncten der olden ordinantien by myn E. Frow und tsamende stiffts jufferen gestatuyret.

Also dorch die langdueryge bedroeffde kryges emporungen volle goede olde gebruyken jn misbruyck sinnen geraeden, vnd dan myn E. Frow vnd tsamende stiffts jufferen van gantzer harten sinnen geneyget des stiffts presperyteydt voer haer Erw. vnd derseluer naecomelinge tho beforderen vnd die misbruyken soe volle moegelick voerthokommen hebben dieselue geordonniret vnd gestatuyret, ordonnyren vnd statuyren dese nauolgende articulen.

1.

Irstlick, dat auerall tott thyn praeuen sollen thogelaten, vnderholden vnd becleedet worden, waervan myn E. Frow twe praeuen sall hebben tho genieten, vnd die restierende acht praeuen an acht stiffts jufferen betalt werden.

2.

Hyrvan sollen neuenst myn E. Frouwen huyssholdinge

noch drie huyss ofte kostholdende jufferen thogelaten worden, vnd dieselue van die oldesten, vnd so eene derseluen mochte aflyuich worden sall die oldeste jn die praeuen wedderom jndie huyssholdinge gestaldt worden mitz dat dieselue van achtvndtwintich jaeren olders syn sall vnd daer auer vnd anders niet.

3.

Item alle accidentalia, so van hoender, appele vnde dergelycken sall vp die hoeffde verdeylet worden, vnd sall die huyssjuffer datselue voer hoere kostjufferen hebben tho genieten wie van oldes gebruykelick, vthgesondert die wynckoep vnd dat flas, welcks die commensalen seluen sollen genieten hoer pardt vnd van jdt kruydt halff pardt.

4.

Item dat jn den stiffte thor Honp gheene jonge jufferen sollen angenamen worden dan van vyertyn jaeren vnd daer baeuen, wie van oldes gebruykelick, vnde vp dat vyfftynde jaer angaen, vnd dat alleene vmbtrent Martyny, vnd sollen alsdan dat yrste jaer van hoere frunde vnderholden worden vnd haere kostpennonge van die frunde an die kostjufter betalt worden.

5.

Na vmmeganck des jaers sall die juffer ofte derseluen frunde die pennonge jn gerieden gelde geholden syn tho erleggen, welcke pennonge sollen syn die somma van twehondert vyff vndtsoeuentich daler met [noch eenen silueren beecker van een half pondt, van welcke pennonge dat corpus sall genieten hondert daler vnd die reste an myn E. Frow vnd tsamende jufferen verdeylet, waervan myn E. Frow niet meer alse eene der ander jufferen sall hebben tho genieten, vnd die jonge ankomende juffer halff pardt; belangende den silueren becker sall tot gedechtenisse der jufferen bij den stiffte blijuen.

6.

Nae erleggung der pennong vnd des Rentmeesters gerechticheydt, sall die kostjuffer datelick dat loepende jaer halue praeuen voer die junge jnkommende jufferen kost genieten, vnde dat tott twe jaeren thoe, vnd sall gedurende dese twe jaeren die jonge juffer niet meer alse vyfftyn daelder jaerlix hebben tho genieten, nae vmmeganck auer derseluer twe jaeren, sall die jonge juffer den anderen stifftsjufferen gelyck genieten.

7.

Item die jonge jnkomende jufferen sollen sich jn hoere kledong demoedig vnd slicht holden den anderen stiffts jufferen gelyck, also oeck dat sie gheen goldt noch siluer, noch oeck eenige coleuren baeuen op haere klederen sollen draegen wanneer sie hyr ther plaetzen syn.

8.

Item sollen oeck ghoene jufferen macht hebben vth der stadt tho trecken dan met consent van myn E. Frow ofte eene der oldesten jufferen vnd dan niet meer alse acht weecken vthblyuen, jdt were by noetzaecken van lieff offte leedt vnd dat eenmael des jaers, vnd so eene ofte mheer hyr bauen deden, sollen dat jaer van haer praeuen versteken wesen, walthoverstaene, welckes den volgenden S. Marten verschynen sall, welckes alsdan sall geappliciert worden tot eenige verbeterong des stifftes vnd dat tot myn E. Frowen vnd tsamende jufferen discretie.

9.

Item so hyr jnne ichtes wes begrepen, dat niet vthdruckelick genoech gespecificiret weere, ofte sunst hyr vthgelaeten, so doett sich ditselue referyren tho die olde recessen, welcke dorch onthiedt vnde raedt onser auericheydt vnd frunde sin-

nen vpgericht vnd vnderteyckent. Jn oerkonde dat dit also vnse will vnd menonge sy heb oc wy ditselue tsamptlick met onsen eygenen handen vnd cristelyken namen vndergeteykent vp den 27 Octobris Anno 1602.

geteekend Anne van Lyntlo
Abdysse stift toe Honep.
» Margareta van Heckeren.
» Chrystyna van Munster.
» Judit Ripperda.
» Maria van Voerst.
» Johanna van Keppell.
» Catrijna van Keppel.
» Elysabet van Lyntelo.
» Angniss. Rypperda.
» Catherine van Eck.
» Mechtelda Sloot.
» Wendel van Bryenen.

Bijlage D.

Notulen TER HUNNEPE.
beg. 14 Dec. 1687.
1701 (17 Nov.)

Heeft Mevrouw d' Abdisse ende gesamentelyke Jufferen goetgevonden te boek te doen registreren hetgeene soo van gelt, pagten, als anders bij jeder derselve wort getrokken.

1. Wanneer d' Eerwaerde Vrouw Abdisse komt te sterven, soo trekken en profiteren derselver erfgenamen voor een naejaer 500 gld. mits dat eerst en vooraf een present van een stuk silver ter waerdije van 100 gld. aen het stift gegeven worde en aen jeder juffer een testament gemaekt ten minsten van 15 gld., al hetgeene meerder gegeven wort, moet als een bijsondere liberaliteijt gereekent worden.

N.B is naderhandt geresolveert om dat het seer tot beswaer van het stift was, dat der geen naejaer van de abdis of jufferen sal gegeven worden en sullen dan ook niet verplicht sijn een stuk silver aen het stift te geven.

2. Voorts wanneer een juffer komt te sterven of te trouwen soo krijgt deselve een naejaer van 250 gld., en is ook geresolveert een stuk silver ter waardije van 50 gld. aen 't stift te geven en de stervende daerenboven een testament van een Rosenobel an Mevrouw en aen ijder juffer.

3. Wanneer d' abdis komt te sterven, soo wort het voorhanden sijnde silver, bij de samentelijke jufferen in egale portien gedeelt, sonder dat de nieuw gekoren vrouw abdisse daerin partisipeert.

4. De jufferen die in het stift komen krijgen het eerste

jaer op Martini een halve rosenobel, moetende het twede jaer op Martini haer 500 gld. tellen, waervan 150 gld. in de stift kast wort gelegt en 75 gl. voor het kostgelt, de rest wort door mevrouw en de juffers in egale portien gedeelt, het tweede jaer wort aen de nieuw gekoren juffer den halven offerpenink gegeven, mitgaeders presentiegelt et 22 gld. rente van haer gelt, daernae de halve prebende, het volgende jaer in de volle beuring.

Bijlage E.

Uit de losse stukken
van ter HUNNEPE.

Extract uit 't Register der Resolutien van de respective. Heren Drosten ende Gecommitteerden uit de Ridderschap van Overissel tot de directie van de Stiften, Canonessen.

Gedelibereert over de bestellinge van de administratie der goederen van de Heren van de Ridderschap is bij de Heren Drosten ende gecommitteerde. Edelen van Sallant ende Vollenhove voorgeslagen dat de administratie van de goederen, die de Heren van de Ridderschap luit convenant met de Heren van de Steden in haer portie hebben bekomen, behoren te worden geadministreert, die van der Honnepe door R. Nilant, sone van Camener Henrick Nilant, Almelo door den Secretaris Breda, tot Oldenseel ende Oetmarsum door de Doctoren Arnolt Rouse ende Wilhelm Wicherlinck, mits den Doctor Rouse alse bevorens redelick contentement wierde gedaen voor dat hij daerdoer soude komen te missen, ende dat de drie nieuwe voorgeslagene Rentmeisters gelijke sullen komen in de bedieninge, de ene niet voor de andere, ende bij de Steden mede werde uit werkt ende vastgestelt dat bij 't overlijden van den ene ende andere de administratien voernoemt sullen worden gecombineert in drie Rentambten. twelck die Heren Drost ende gecommitteerde Edelen van Twente hebben angenomen als een zake van belastinge de heren hare committenten te communiceren ende in den tijt van twe maenden derselver welmeininge an de Heren Drost van Sallant daer over te schrieven. Actum Raelte den 3 Julij 1664.

Bijlage F.

Uit de losse stukken
van TER HUNNEPE.

Alsoe die vrouw ende jufferen van der Honnep an Ridderschap der Provincie van Overijsel hebben gecedeert, getransporteert ende overgeeven het stifft Honnep met alle Privilegien, Rechten, Gerechticheijden, goederen, Ap- en Dependentien, incompsten, vordeelen ende proufiten van dien voersoeveel die voerss. Jufferen over, in ende an hetselve waeren berechticht, possideren, gebruijcken ende genoeten, geene van allen vuytgenoemen, in conformité van die acte van cessie daervan overgegeven: Soe beloeven wij ondergeschreven landtdrosten der Provincie van Overijsell in naeme ende van weegen die Ridderschap der gemelte Provincie, dat wij die voernoemde jufferen ende haere Erffgen. sullen guaranderen, vrijen, indemniseren ende schadeloes houden tegens een ijderen, wie het oick soude moegen wesen, die haer ter oersaecke van die an ons gedaene voerss. cessie eenige moyte ende schaede mochte andoen, in specie tegens die Provincie van Gelderlant ende Regenten van dien. Hyr neffens beloven wij an een ijegelijck der gedte. jufferen jaerlix ende alle jaer te sullen doen tellen die summa van vijff hondert guldens, die drie huijshoudende jufferen elck ses hondert guldens ende die vrouw dusent guldens vrij suijver gelt, soe lange sij ongetrouwt sullen blijven, ende in cas sij mochten kommen toe trouwen als dan die gerechte helffte van dien toe betalen intwie termijnen namelijck die eene helffte op Michaelis ende die twiede op Paeschen daeran volgende, altijt praeciselijck binnen Deventer costloos ende schadeloes te leveren, waervan den eersten betaels dach sal weesen op Michaeli als men sal

schrijven 1668 ende soe vervollichlijck; met vordere beloffte, dat, soo wanneer die voernoemde jufferen moegen kommen toe sterven, haer Erffg: als dan noch sullen trecken ende proufiteren twie naest daerop volgende termijnen offte betaels daegen. Daerenbaeven om die jufferen noch meerder toe beneficeren, soe sullen die vrouw neffens die drie jufferen moegen continueren in haere huijshoudinge, genieten die elck boeuen haer tractement ses mudde Roggen, ses mudden Wintergarste, drie mudde Boeckweijte, een mudde Haever, vijfftich gulden voer brandt, vier pachtverckens, thijn pachtschaepen, vier vette gansen ende twaelff paer hoenders.

Die oudste juffer, sullende bewoenen het Honneperhuijs binnen Deventer in die Menstrate, die andere drien sullen voer huijshuijr trecken elck hondert caroli guldens behalven haer ge . . . lijcke hoven buijten inder Honnep. Doch is die intentie dat bij trouwen off sterven die huijshoudingen sullen gereduceert worden tot eene huijshoudinge, te weten int huijs in die Menstrate, die welcke sall worden gedaen bij die oudste juffer in rang. Tot naerkomminge van ... 't geene voerss. sullen verbonden sijn ende blijven . . . . de ijde . . . . lijcke gued . . . . der Ridderschap van Overijsel int gemeen toebehoerende ten eijnde die meergemelte vrouw ende jufferen daeran sullen moegen verhalen allen hinder ende schaede, neffens die gerichtelijcke ende andere kosten soe daerop mochten komen te loepen ende sulx met parate executie waerinne wij ons als lantdrosten ende vervollichlijcken alle successeuren als lantdrosten ende vuijt naeme van die Ridderschap, die voerss. vrouw ende jufferen sullen helpen, assisteren, handthouden, stijven ende stercken.

Tot bevestinge van 't geene voerss. hebben wij onse handen ende naemen hijr onder geteeckent.

Actum Deventer den .... May 1667.

Onderstont.

R. van Haersolthe, ... Rasvelt, Jan van Iselmuiden.

In dorso stont, 't Stifft ter Honnep.

Wij ondergeschrevene vrouw ende jufferen in der Honnepe doen kondt ende certificeeren mits desen dat wij hebben gecedeert, getransporteert ende overgegeven, doende sulx cracht deses, het voorscr. Honnepe met alle haere privilegien, immuniteijten, gerechticheden, rechten, goederen, incomsten, profijten, ende alle ap- ende dependentien van dien, niets uijtbesondert, in dier voegen ende voor soo veele als wij daertoe sijn berechticht ende soo als wij deselve tegenwoordich hebben, besitten, gebruijcken, genieten ende profijteren, aen handen van de Heeren van de Ridderschap der Provincie van Overyssel, om alle deselve van onsentwegen ende in onse plaetse te aenveerden, te gebruijcken ende te genieten, erffelijck ende eijgendoemlijck, datelijck ende van dese uijre aan; voorbehoudens alleenlijck de incomsten ende pachten verschenen op Martini ende Petri laestleden, dewelcke sullen verblijven tot onsen profijte.

Belovende aen de Heeren van de Ridderschap over te leveren alle chartres, rekenboecken, Registeren ende anders wat eenichsints der Honnep, derselver gerechtigheden, Privilegien, goederen, etc. breder boven gespecificeert, mach concerneren soo veele als wij van deselve konnen machtich worden; waer tegens de welgemelte Heeren van de Ridderschap aen ons jaerlijx sullen uijtkeeren ende praesteren soo ende als deselve bij een besondere aen ons overgeleverde acte hebben belooft ende verseeckert; waermede dan wij van haer Hooch Edel Geb. Gestrenge wel ende vruntlijck ontscheijden, ende deselve in onse plaetse ende van onsentwegen tot de vrije dispositie over der Honnep ende toebehoringen desselfs volkomen gerechticht sullen sijn ende blijven. Jn waerheijdts oirkonde hebben wij dese acte met onse eijgene naemen ende handen ondertijckent. Actum den .... Junij A° 1667.

Bijlage G.

(Memorie ende Resolutie-
boeken 's Haves van
Gelderland).

Jouis den 5 Novemb. 1668.

Die Gecommitteerden uit de Heeren Gedeputeerden des quartiers van Zutphen hebben ingevolge van derselver brieven van den 19e deeses voorgedragen 't geene tusschen haare Gecommitteerden ende Gecommitteerden van de Provintie van Overyssel verhandelt is over de directie ende administratie van der Hunneper goederen in sulker voegen, dat d'Overysselsche deselve goederen wederom in handen van de Vrouw en Jofferen des Stifts ter Hunnepe voorn. gestelt hadden, waardoor de sake wederom in syn geheel gebracht was versoekende, dat het geconvenieerde by beyde collegien mochte worden geapprobeert mitsgaders de sequestratie van de Geldersche goederen opgeheven waarop na deliberatie by den Have en Reeckenkamer goedgevonden is het voorn. geconvenieerde provisionelick te ratificeeren en de Sequestratie op te heven.

Is mede goedgevonden het voorgemelte geconvenieerde hieronder int resolutie boek te doen insereren, luydende 't selve van woorde tot woorde als volcht.

Den 6 October 1668 syn die Heeren van de graaffschap Zutphen als die Heeren:

Ripperda tot Vorden
Keppel tot Oelde en
Reeckenmeester Goltstein
Burgemeester Vreynck uit Zutphen
Burgemeester Lansinck uit Lochum
neffens de Heeren

Rhemen tot Rhemenshuisen
Majoor Hoevel tot Nyenhuis en
Secretaris Tichler qq. Gecommitteerden uit die Ridderschap van Overyssel in het Convent ter Hunnep te samen geweest. Alwaar na examinatie van het hinc inde overgegeven dienende tot justificatie van beydersijds praetense recht ende daarover voorgevallene debatten, voorts gelesen en geresumeert 't geene in de laatste conferentie gedaan was. Zynde daarop binnen gestaen de Heeren overste Lieutenant Clooster ende Capelle van de Boedelhoff ende hebben uit name ende van wegen de Vrouwe Abdisse versocht, dat Haar Ed: ende de Jofferen wederom in de administratie van de goederen mochten worden herstelt. Waerover gedelibereert synde, is goedgevonden de Vrouw en Jofferen by provisie wederom in die administratie te herstellen. Ende sullen inmiddels de drie Rentmeesters in effectiven ontfanck synde gelickelyk den eenen met den anderen simul geremoveert worden en die Vrouwe en Jofferen alsdan ten overstaan en presentie van eenen van wedersyts Heeren gecommitteerden eenen nieuwen Rentmeester elegeren en kiesen.

Voorts is voorgeslagen, dat alvooren te treden tot determinatie een naarder vrientlick accommadement sal worden getenteert, t' geene die Heeren Gecommitteerden uit de Ridderschap van Overyssel aangenomen hebben haare Heeren Principalen op die aanstaande Claronge binnen Deventer te ratificeren om alsdan volcomentlyk geinstrueert sijnde (gelijk die Heeren van Gelderland meede aangenomen hebben geinstrueert te kommen op eenen dagh daertoe wedersyts te believen) dese saeke so mogelyk aff te doen.

(*get.*) U. Ripperda.
» Goosen van Keppel
» Philips van Golsteyn
» G. Vreynck.
» W. Lansinck.

(*get.*) R. v. Hoevel tot Nyenhuis
» W. v. Rhemen.
» Rutger Tichler.
Secret. q.q.

KRUISEN OP DE KERKHOVEN.

Van gevoelen, dat de tot den doodendienst gebruikte omgevingen der oude Kerspelskerken in Twenthe, de z. g. kerkhoven, als begraafplaatsen aan boeren en burgers, de gezamenlijke kerspelslieden, gemeen moeten worden aangemerkt en alzoo als *Volk-gemene* zaken, zooals S. VAN LEEUWEN [1]) zoodanige aan eene »minder als gants burgerlijke gemeenschap" toebehoorende zaken noemt, werd ik in deze meening in den laatsten tijd versterkt.

Immers B. ten Pol, Jur. Dr., door het gerigt van Enschede gecommitteerd ter vergadering van de Provisioneele Representanten des Volks van Overijssel, later voor een der Twentsche districten zitting hebbende in de Nationale Vergadering en daarna in het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks, gaf in de vergadering van de Eerste Kamer van laatstgenoemd Lichaam van 22 Januari 1799 [2]) als zijne zienswijze te kennen: »dat de meeste kerkhoven, »inzonderheid ten platten lande, *pro indiviso* toebe-

1) Het Rooms-Hollands Regt IIe boek 1e deel blz. 106.
2) Dagverhaal III, blz. 786.

»horen en bezeten worden door alle de bewoonders »van het kerspel, gericht of schoutambt, waarin die »kerkhoven gelegen zijn, en dat ieder lid van dat »Kerspel of Corpus regt heeft om op die kerkhoven, »uitgezonderd eenige weinige graven, die aan particu- »lieren privatelijk in eigendom toekomen, begraaven te worden."

Het is bekend dat, na de invoering der reformatie in deze streken, de oude Kerspelskerken in gebruik overgingen aan de aanhangers der nieuwe leer, die er over beschikten als over eene eigene zaak, al bleef althans in vele plaatsen in Twenthe ieder Kerspels-ingezetene, roomsch en onroomsch, verplicht bij te dragen tot de kosten van onderhoud dier kerk, terwijl de kerkmeesters gedeeltelijk belijders van den roomschen eeredienst bleven.

In alle kerken = in de meeste kerken in Twenthe waren volgens de aanteekeningen in de Acta Classis Daventriensis de muren met den H. Christoforus beschilderd = werden de muurschilderingen overgewit en de heiligenbeelden verwijderd; maar de kruisen op de kerkhoven, hoezeer een doorn in het vleesch der toenmalige Calvinisten, bleven er staan.

Immers de kerkhoven bleven, ondanks de reformatie, in gebruik bij alle ingezetenen des Kerspels en zulks in den toestand, waarin zij zich bevonden, ten tijde dat de kerken ophielden voor den roomschen eeredienst gebruikt te worden.

Waren de gereformeerden *eigenaren* of, met uitsluiting van andersdenkenden, gebruikers dezer kerkhoven geworden, zij zouden natuurlijk de kruisen, die hunne ergernis opwekten, ook verwijderd hebben; maar zij onthielden zich daarvan, als zijnde deze kerkhoven in

bezit bij het gemeene volk. Bij herhaling besliste dan ook de classis te Deventer in het midden der 17e eeuw dat de hulp van het burgerlijk gezag moest ingeroepen worden om te voorkomen dat er nieuwe kruisen opgericht werden en te bewerken dat de ouden opgeruimd werden.

Dit moge blijken uit de volgende uittreksels uit de acta Classis Daventriensis, 2e deel, loopende van 1633 tot 1659.

3 April 1649.
art. 43.

Dat tott Weersseloe geen niuwe cruycen op den Kerkhoff gemaeckt en die oude wechgenomen, sullen Depp. Classis in haer visite helpen bearbeyden.

23 April 1650.
art. 34.

Aengaende die cruijcen op den Kerkhoff tot Wersselo is per Deputatos Classis bij den H. LandtDrost deze Apostill daerover geobtineert, sall hierin gevolgt worden hett gebruijck van andere Kerkhoven in Twente, ende verbott gedaen datter gheen niuwe sullen gestelt worden, ende sullen die Broederen der E. Classis daer se noch gevonden worden opletten dattett onderhouden werde ende dies nodich die hulpe Deputatorum Classis daer toe gebruijcken.

8 April 1651.
art. 26.

Den 34e artl. aengaende die cruycen op de Kerkhoven in sommige plaetsen in Twente sullen Deputati Classis

in de visite daerop letten, datt d'Apostill van die H. LandtDrost resp. moge achtervolgt werden waer in beloofft wort hier over an d'onderrichters te sullen order geven.

27 April 1652.
art. 24.

Angaende den 26 art. sullen Deput: Classis bij den Heeren landtdrost van Twente anholden datt volgens die apostill van zijn Wel-Edell gegeven an die kosters moege geschreven worden datt geen nije krucen op den kerckhoeven moegen gestelt worden ende volgens ordre gesteltt datt de olde moegen geremoveert; tselve sall oock van den Heer van Almeloe versocht worden.

19 April 1653.
art. 22.

Den 24 artikel belangende, welk spreekt van de cruicen op de kerckhoven, overmits op die apostille van den Heere LandtDroste van Twente desen aengaende niet gevolgt is, sullen de Deputati de novo ernstlijck aenhouden bij gemelten Heeren Drosten, dat die gevoerde apostille haeren effect moge hebben.

4 April 1654.
art. 17.

Den 22 artikel belangende die cruijcen op Vrieseveen ende Wijrder kerkhoven noch staende, sal a Deputatis Classis bij den H. van Almelo en den tocomende LandtDrost van Twente versocht worden om geremoveert te worden.

24 April 1655.
art. 13.

Den 17 artl. sprekende van die cruijcen op die

kerkhoven tot Wyrden enn Vriesenveen, Alsoe den Deputasis Classis comende in haer visite tot Almeloe vele vreemtheden syn bejegent, waervan in 't vervolg sal gesproken worden, heefft dienaengaende niet konnen gedaen worden, blijfft alsoe den welgen. Deputatis Classis te laste.

22 April 1656.
art. 9.

Den 13 art. handelende van de cruicen op die kerckhoven tot Wyrden ende Vriesenveen .... blijft in statu, en sullen Deputati bij den Heere van Almelo en so nodich bij den heere Verwalter Drost aenhouden dat de afgegevene apostille der cruicen aengaende moge naegkomen worden, welke luet als volgt: Tot afweeringe van desen sal ingevolg van de apostille van den zaligen Heer LandtDroste van 't Twente de dato den 27 Augusti 1653 sorge worden gedragen dat geene nieuwen worden geset daermede de ouden komende te vervallen dese superstitie cessiert.

14 April 1657
art. 12.

Den 9 art. spreeckende van .... en van de paepse cruijcen blijft in statu en sullen D. D. bij de respective overheijt versoeken dat tot Borne, Wijrden, Ryssen, Vriesenveen dieselve mogen gedemolieert worden.

20 April 1658.
art. 10.

Den 12 artl. handelende van enz. en watt aengaett die cruijcen op die kerkhoven tott Born, Wyrden enn Vriesenveen hebben pastores loci resp. d'executie vann

guede apostillen bij den H. Verwalter enn Heer van Almeloe te urgeeren, enn datt in specie eene kerkenspraeke nae luyt der Apostill hun lieden worden medegedeelt om daer van publicatie te doen over haere kerken.

12 April 1659.
art. 10.

De crucen aengaende sullen pastores loci hier in vigileren.

Mr. R. E. H.

VEREENIGING TOT BEOEFENING

VAN OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

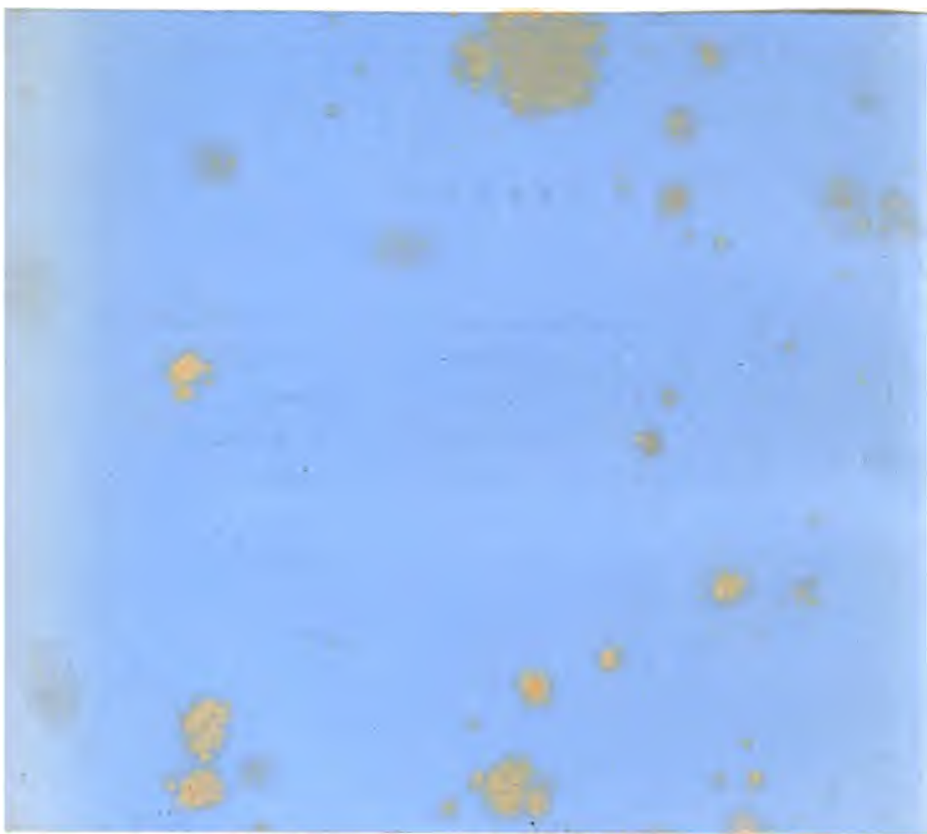
ERRATA.

Blz.	106,	reg. 17 v. b.	staat:	Aengaende	lees:	Den 43 artl. aengaende
„	106,	„ 8 v. o.	„	der E. Classis	„	des E. Classis
„	106,	„ 7 v. o.	„	opletten	„	opletten,
„	107,	„ 13 v. o.	„	de Deputati	„	D. D. Deputati
„	107,	„ 12 v. o.	„	ernstlijck	„	eernstlijck
„	107,	„ 11 v. o.	„	gevoerde	„	geroerde
„	108,	„ 2 v. b.	„	Deputasis	„	Deputatis
„	108,	„ 13 v. b.	„	der cruicen	„	den cruicen
„	108,	„ 14 v. b.	„	naegkomen	„	naegekomen

ZWOLLE,

DE ERVEN J. J. TIJL.

1891.

VEREENIGING TOT BEOEFENING

VAN OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

VERZAMELING VAN STUKKEN

DIE BETREKKING HEBBEN TOT

OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

TWEEDE AFDEELING.

Verslagen en Mededeelingen.

ACHTTIENDE STUK.

ZWOLLE,
DE ERVEN J. J. TIJL.
1891.

INHOUD.

DE SCHIJVE.

Op den 17 Januarij 1474 werd door den Utrechtschen Bisschop David van Bourgondien een regtscollegie opgerigt en de daartoe behoorende Raden aangewezen. Dit regtscollegie was bestemd hooger beroep te ontvangen van alle zaken, waarin een der partijen zich bezwaard achtte, daarin uitspraak te doen en die uitspraak tot uitvoering te brengen. Het verkreeg later den naam van »de Schijve" naar de tafel, waaraan die Raden waren gezeten. [1]

[1]) In het meerendeel der Europeesche staten was en is nog ten huidigen dage het gebruik om het *huis* of *vertrek* in de benaming van regtelijke of beraadslagende ligchamen op te nemen. Om van de hoogst talrijke voorbeelden hiervan eenige slechts op te noemen, verwijs ik naar de benamingen House of Commons, House of Lords, Starchamber in Engeland; Chambre des Pairs, Chambre des Députés, in Frankrijk; Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal bij ons en evenzoo de Kamers bij de vroegere O. I. Compagnie; het Herrenhaus in Pruissen, enz.

Op gelijke wijze nu komt de *tafel*, waaraan en de *zetels*, waarop de leden dier geregten of vergaderingen zaten, in die benamingen voor. Uit de nog meer talrijke voorbeelden hiervan wijs ik op het algemeene gebruik bij ons van regtbank, schepenbank; Grafenbank enz. in het voormalige Duitsche rijk; Board of trade in Engeland; Magnatentafel in Hongarije en Boheme en een onnoemlijk aantal andere.

De Bisschop steunde daarbij op eene vergunning door Keizer Frederik aan hem op 3 October 1473 verleend, om, met ter zijde stelling van het in deze landen in zwang zijnde gemis en niet toelating van hooger beroep, alle zaken en uitspraken, waardoor men zich bezwaard rekende, voor des Bisschops raad te trekken, ten einde door dezen in hooger beroep te worden onderzocht, beslist en tot uitvoering gebragt. De Bisschop, en evenzoo de Keizer, wezen als grond dier nieuwe instelling op den hoogst beklagenswaardigen toestand der regtspraak, waardoor alleen door invloed regt konde worden verkregen en zoo doende armen en minder invloedrijke personen geen regt konden erlangen. [1])

Schijve nu is eene letterlijke vertaling van het latijnsche *discus*. De Romeinen gebruikten sedert het Keizerschap meer en meer ronde tafels in plaats van de vroegere vierkante of langwerpige. Dit gebruik schijnt in de middeneeuwen meer en meer gebruikelijk te zijn geworden. Misschien dat ook de afkeer van de verwijfde Romeinsche gewoonte om aan tafel aan te liggen, het toenemend gebruik van ronde tafels in de hand werkte.

De verwantschap van het woord *discus* met het hoogduitsch *Tisch* en ons *disch* valt niet te ontkennen, al is ook de beteekenis van *disch* bij ons meer beperkt en niet zoo algemeen als van *Tisch*. Het Engelsche woord *dish* heeft in den regel eene eenigszins andere beteekenis, namelijk die van *bord*, *schotel*. In de Scandinavische talen komt wel het woord *disk*, *diskr* voor in de beteekenis van *tafel*, maar meer gebruikelijk is daarvoor het woord *bord* in dezen of in eenigszins gewijzigden vorm. Dit nu vormt als het ware een' overgang tot het Engelsche *board*.

[1]) Het privilegie van keizer Frederik bevat nog eene andere bepaling, en wel ten opzigte van leenzaken. De keizer vermeldt het gebruik dat in regtsgedingen over leenzaken, de Bisschop, als leenheer, zoude verpligt wezen *alle* leenmannen der Utrechtsche kerk op *zijne kosten* te doen verschijnen. Daar dit nu èn te moeijelijk èn te kostbaar was, vergunt de keizer om in die zaken ten overstaan en met medewerking van 10 leenmannen regt te doen.

Hevige ontevredenheid van de zijde der ingezetenen in Over- en Neder-sticht, en vooral van de steden, waren het gevolg van deze nieuwe instelling, totdat de daaruit voortspruitende twisten en onlusten eindelijk in zoover werden bijgelegd voor Overijssel, dat de Bisschop op 28 Julij 1477 de Schijve weder ophief, terwijl door hem met Ridderschap en Steden ter verbetering der regtsbedeeling op 16 Junij 1478 tot den zoogenaamden Tweeden Landbrief van David van Bourgondië werd overeengekomen.

De redenen van het verzet tegen dezen maatregel van den Bisschop zijn niet ver te zoeken.

In de eerste plaats streed die maatregel tegen het Oud-Germaansch beginsel, dat men alleen voor zijne stam- en stand-genoten konde teregtstaan. Alleen toch deze waren bekend met de regtsgewoonten van den kring, waartoe de teregtstaande behoorde, en konden daarover een juist oordeel vellen, terwijl bovendien een hoog gevoel van eigenwaarde niet toeliet de beoordeeling door *vreemdelingen.*

De raden van den Bisschop nu, voor het grootste deel bovendien uit geestelijken gekozen, waren tegenover de landzaten in den regel vreemdelingen.

De magt van den Bisschop was zeer beperkt en gering en bepaalde zich hoofdzakelijk tot de regtsbedeeling, het kenmerkend bestanddeel der landsheer-

---

Daar nu van zoodanig gebruik in Overijssel niet blijkt, en de latere landregten slechts het bijzijn van 7, 9 of 12 leenmannen (pares curiae), naar gelang der zaak, vorderen, schijnt hier een gebruik bedoeld te zijn, wel in zwang in het Nedersticht, maar onbekend in Overijssel. Zoo doende wordt het ook duidelijk, waarom in het stuk van den Bisschop, waarbij de Schijve werd opgerigt, van deze of soortgelijke bepaling in leenzaken geen woord wordt gerept.

lijke van den Keizer op den Bisschop overgegane magt. [1])

Die magt nu oefenden de Bisschoppen of hunne ambtenaren (Drosten en Schouten of Rigters) zoo uit, dat ze in het geregt voorzaten en de leiding hadden, maar dat het vonnis of de uitspraak door de landzaten zelve werd gewezen.

Oorspronkelijk waren alle *vrijen* leden van de volksvergadering, die regt spraken en de landszaken bepaalden. Allengs waren niet *alle,* maar slechts *sommige* personen uit die vrijen (de latere *schepenen*) daartoe bevoegd en geroepen Reeds ten tijde van Karel den Groote komt dit voor en was hun aantal meestal 7, later 12. [2]) Wie ze aanwees, is niet duidelijk, hetzij de landsheer of de regter, met of zonder medewerking der aanwezige vrijen; waarschijnlijk de missus of landsheerlijke ambtenaar, later de regter.

Wanneer de partijen hunne zaak hadden uiteengezet, stelde de regter de regtsvraag en droeg de beantwoording daarvan aan een der schepenen of aanwezigen op, die zulks bij wijze van *ordel* gaf; des noods na bespreking met of bevraging van anderen, hetgeen later, bij het meer en meer doordringen van het Romeinsche regt, waarschijnlijk aanleiding gaf tot de gewoonte om aan bepaalde regtsgeleerden het wijzen van het vonnis op te dragen.

Tegen dit ordel nu konden een of meer der overige schepenen (niet de *partijen* zelve) opkomen; ze konden het *ordel schelden,* waarover dan door de meerderheid werd beslist. De uitspraak zelve, d. i. de toepassing

---

[1]) Zie Zoepfl, Deutsche Rechtsgeschichte, 3e ed. p. 489, 490 en 492.

[2]) Zie Zoepfl, Deutsche Rechtsgesch., 3e ed. p. 864.

van den alzoo vastgestelden regtsregel op het concrete geval, geschiedde vervolgens op dezelfde wijze, en de regter, die zelf geene stem uitbragt, sprak het vonnis uit en liet de uitvoering aan partijen of aan den geregtsbode over.

Van die uitspraak kende men oudtijds en ook zelfs in lateren tijd geen hooger beroep door partijen, [1]) behoudens eenige weinige uitzonderingen, die hoofdzakelijk voortvloeiden 1°. uit verkeerde toepassing van den regel, dat men bij door den regter geweigerde regtspraak of bij andere door hem gepleegde onwettige handelingen toevlugt konde nemen tot den landsheer, daar dikwijls vermeende *verkeerde* regtspraak voor *geweigerde* regtspraak werd aangezien; 2°. uit pogingen om het stelsel van het Romeinsche regt, dat sedert het keizerschap hoe langer zoo meer hooger beroep had toegelaten, steeds meer en meer in zwang te brengen. [2])

---

[1]) Zie Zoepfl, Deutsche Rechtsgesch., 3e ed. p. 898.

[2]) Wanneer men de verschillende toen in Overijssel bestaande geregten nagaat, dan ziet men dat er geen sprake is noch zijn kan van hooger beroep bij het Leengeregt, bij de Hooge Bank (het forum privilegiatum der riddermatigen) en vooral bij de steden. Evenmin oorspronkelijk bij de Markegeregten en bij de Hofgeregten, wier regtsmagt, voortspruitende uit patrimonieele jurisdictie, geen hooger beroep uit den aard der zaak toeliet. Wel bestond er een zeker hooger beroep van vele, zoo niet alle, markegeregten van Twente, op dat van de marke van Lutte en evenzoo van de hofgeregten op dat van den hof te Ootmarsum en van daar op den hof te Colmschate; maar bij die alle had bij dat hooger beroep de Bisschop niets te maken. Bij deze alle schijnt de grond gelegen te zijn in het meerder gezag of onderstelde meerdere ontwikkeling, en bij het beroep op de Lutte lag misschien ook ten grondslag dat deze oudste marke, naar men meende, zich over vele andere omliggende marken had uitgestrekt en zich langzamerhand in die vele andere kleinere marken had opgelost. Eerst onder het nieuwe Landregt zijn deze alle

Des Bisschops eigenmagtige bepaling streed al verder tegen het beginsel dat de *landzaten* allêên hunne eigene wetten en instellingen konden vaststellen, maar *niet* de landsheer, die alleen, wanneer de eersten daarover eenig waren geworden, daartoe bij wijze van *verdrag* zijne toestemming gaf. Deze nieuwe instelling alzoo op zich zelve zoude, als wet, dus niet eenzijdig en eigenmagtig door den Bisschop alleen kunnen gemaakt worden. Maar bovendien nog te minder, omdat de uitspraken dier Schijve allengs regtsgewoonten zouden in het leven roepen, die dan, naar de wijze, waarop alhier regtsgewoonten regtsgeldigheid verkregen, feitelijk wet zouden geworden zijn.

Dit beginsel, dat de landzaten zelve bepaalden en

---

aan hooger beroep bij de Klaringe onderworpen.

Het hooger beroep van de zoogenaamde kleine steden op eene der groote steden is meer als eene voorlichting of *beleering*, zoo als men het meestal noemde, te beschouwen, die eerst langzamerhand de natuur van hooger beroep aannam. Mogelijk is de grond van dit beroep of beleering der kleine steden te zoeken in de omstandigheid, dat men bij de snellere en uitgebreidere ontwikkeling der groote steden, alligt dáár voor nieuw ontstane regtsbetrekkingen en toestanden een' vasteren grondslag van beoordeeling konde vinden. Ook kan de omstandigheid, dat bij het verkrijgen van stadregt door de kleine steden, voor haar gewoonlijk werd bepaald dat zij hetzelfde regt zouden bezitten, wat aan de eene of andere dier groote steden was geschonken, van invloed zijn geweest om zich later juist bij deze stad naar hooger beroep om te zien.

Alleen voor zaken, die door den Drost of de Regters ten platten lande en hunne bijzitters, schepenen of keurnoten waren beslist, stond hooger beroep naar de Klaringe open. Maar ook daarbij had de Bisschop (met zijne Raden) alleen stem in het zeldzame geval dat de stemmen van de Ridderschap en van de steden staken, zoo als uit vergelijking van Dumbar, K. en W., Deventer, I. p. 564 en den Lastbrief der gezanten van Rid. en steden van 1556 bij Racer, Ov. Gedenkst., III. p. 301 duidelijk is op te maken.

voorschreven de wetten en bepalingen, waarnaar ze zouden leven (autonomie), strekte zich ook verder uit tot alle zaken, waardoor de grondslagen van den staat werden bepaald en beheerscht; inzonderheid, behalve de eigenlijke bepalingen van burgerlijk- en strafregt, tot het vaststellen van belastingen en andere lasten en tot opdragt of overdragt van regeringsmagt.

Dit beginsel gold niet alleen in dit gewest en in dien tijd, maar werd ook in de geheele republiek tot aan 1795 vastgehouden in de onderscheiding, die men maakte tusschen *punten van bezwaar* en *punten van orde*. De eersten konden dan ook alleen door *eenstemmigheid*, de anderen ook *bij meerderheid van stemmen* worden beslist en vastgesteld.

Groote moeijelijkheden zijn daaruit dikwijls voor het Gemeenebest en ook voor dit gewest gerezen, maar, liever dan dit beginsel op te geven, heeft men ten allen tijde getracht, door moeijelijke en dikwijls langdurige onderhandelingen telkenmale de gerezen zwarigheid te overwinnen en de vereischte eenstemmigheid te verkrijgen.

In het bovenstaande ligt de grond opgesloten, waarop men het regt en de bevoegdheid van Bisschop David moet ontkennen om eenzijdig en eigenmagtig deze zaak te regelen. Hij zelf schijnt dan ook dat regt en die bevoegdheid te hebben betwijfeld; anders toch zoude hij het Keizerlijk besluit van 3 Oct. 1473 niet hebben uitgelokt. Dit besluit of privilegie echter was van onwaarde en konde hem alzoo niet baten, doordien het streed tegen het boven aangetoond beginsel van oud-Germaansch staatsregt en tevens geheel in strijd was met het onder den Roomsch-koning Hendrik in 1231 op den Rijksdag te Worms bepaalde,

dat geen landsheer of wie ook bepalingen of nieuwe regten konde vaststellen zonder voorafgaande toestemming van de aanzienlijken des lands: »definitum ut »neque principes, neque alii quilibet constitutiones »vel nova jura facere possint, nisi meliorum et ma- »jorum terrae consensus primitus habeatur." [1])

Als aanleiding voor den maatregel van Bisschop David kan voorzeker niet aangenomen worden de noodzakelijkheid om, door middel van een algemeen in te voeren beginsel van hooger beroep, regtszekerheid te verkrijgen. Toen toch in 1477 de Schijve was opgeheven, werden bij den tweeden Landbrief van Bisschop David van Bourgondie op 16 Junij 1478 allerhande nieuwe bepalingen vastgesteld, die behoudens eene enkele uitzondering uitsluitend de regtsbedeeling golden. Eene eerste bepaling is het uitsluiten van vreemdelingen bij benoemingen, waardoor alzoo de Raden van den Bisschop, leden der Schijve, grootendeels werden getroffen.

De overige bepalingen, die op het regtswezen slaan, betreffen alleen misbruiken en afpersingen van ambtenaren en regters, bepalingen aangaande het beschermen der vrijheid tegen onwettig gevangen nemen en houden. Geene enkele bepaling echter komt er in voor, die zoude kunnen dienen tot wegneming van die *ergerlijke* gebreken, waarop Keizer en Bisschop wijzen; geen enkel zoodanig gebrek wordt er in aangewezen of genoemd, dat door een door hen gewenscht hooger beroep van de bezwaarde partij zoude kunnen worden weggenomen.

Die aanleiding moet veeleer gezocht worden in een

[1]) Over deze sententia de jure statuum terrae zie Zoepfl. l.l. p. 495.

streven om de eerzuchtige staatkunde van het Bourgondische huis, waartoe Bisschop David behoorde, zooveel mogelijk te steunen en te verwezenlijken; een streven, dat in 1474, drie jaren vóór den dood van Karel den Stoute, het toppunt van driestheid had bereikt.

Het Bourgondische huis had op dat tijdstip de grootste uitbreiding van gebied verkregen en beheerschte de meest rijke en welvarende gedeelten van noordelijk en oostelijk Frankrijk van de Noordzee tot aan en voorbij het meer van Genève, de zuidelijke Nederlanden, Holland en Zeeland. Met uitzondering van de bisdommen van Luik en Utrecht, waarvan de zetels almede door bloedverwanten van het Bourgondische huis werden ingenomen, vormden deze landen een aaneengesloten rijk en daardoor niet alleen gelijkstaande met het naburige Frankrijk en Duitschland, maar door welvaart en rijkdom beide vooruitstrevende. Dit rijk, dat eene reeks van krachtige vorsten door onophoudelijke middelijke en onmiddelijke aanhechting van landen en territorien hadden gevormd, zochten ze steeds magtiger te maken door hun gezag te vermeerderen, door uitbreiding hunner bevoegdheden, door invoering van centralisatie en eenvormigheid.

Het schijnt dat ze dit laatste ook op het gebied van het regt hebben nagejaagd en daartoe was, bij de natuur van het toenmalig regt (hoofdzakelijk gewoonteregt) een hoofdmiddel, om zooveel mogelijk zich meester te maken van de *hoogste* regtsspraak. Deze toch konde door hare einduitspraken regtsgewoonten en alzoo daardoor op den duur regt en wet doen ontstaan.

David, het voetspoor van zijne voorouders, van zijn' vader en broeder, volgende, handelde alzoo in

dezen zeer consequent, al had hij het regt niet op zijne zijde.

Het is niet onwaarschijnlijk dat de dood van Karel den Stoute, 5 Januari 1477, het opheffen der Schijve in Julij 1477 zal hebben bevorderd en tevens verdere stappen van David op dezen weg zal hebben voorkomen.

Eene navolging van David is de instelling van Kanselier en Raden in 1546 door Karel V, die, al was het ook onder andere voorwendselen, in hoofdzaak het had toegelegd op het in handen krijgen van het hooger beroep. Deze maatregel, zoomede de bemoeijingen van Philips II ten aanzien zijner Crimineele Ordonnantie, verdienen zeer eene opzettelijke en afzonderlijke behandeling.

J. C. Bijsterbos.

BIJLAGE I.

—

David van Bourgoignien bij der genade Gods Bisschop t'Utrecht, Allen dengenen die desen onsen brieff sullen sien ofte horen lesen saluijt. Want ons ter herten is onse Landen ende ondersaten in ruste ende vrede te onderhouden, die goede onderscheijdende van de quaden, den goeden te loven, ende den quaden te straffen, en behoorlijcke na den rechte te corrigeren, 't welcke in geenrewijs geschien en magh, tensij overmits justitie ende recht, bij den welcken die steden ende Lantschappen, in ruste ende vrede gehouden, die misdadige gecorrigeert worden, ende eens ijgelijcken dat hem toebehoort, gegeven wordt, Wij dan aensiende die gebreeckelijckheijt van justitie, in onsen Lande, aen dewelcke sulcke gebreecken ende dwalingen te wesen plagen, dat clagelijck was, dat eer die best gemacht was, 't beste recht plaght te hebben, ende niemant hijer en was, die tot sulcke groote ellendicheijt ende onderdruckinge der armen eenige voorsienigheijt dede, daerom heeft ons gedoght daertegens te vijnden een opperste remedium van rechte, alsoe dattet beroep stede soude hebben in onse Landen als men overlast wort, welcke sake van onsentwegen den Roomschen Keijser geopent wesende, heeft die Keij[e] Mogendheijt met rijpen Rade gedetermineert, verclaert ende belieft, datmen van allen beswaringe in onsen Lande beroepen sal mogen aen onsen Raedt,

ende oock onsen Raetsluijden gegeven volcomen maght van allen saecken van beroep kennisse te nemen die te tracteren ten eijnde, ende ter behoorlijcke executie te brengen, gelijck dat ende anders meer in de Keijserlijcke brieven, die welcke bij onsen bevele ende in onsen bijwesen opten Rechtdagh onsen Ondersaten verkundight sijn geweest, claerlijcker begrepen staen, ende op dat onse begeerte in dese saecke ende Keijserlijcke verclaringe ende believen totter executie gebracht ende onsen Ondersaten die wegh van beroep geopent magh worden, hebben wij toebetrouwende totter voorsieniheijt, wijsheijt ende redelickheijt der eerbaren Mr. Ludolf van den Veen Domdeken Licentiaet in beiden rechten, Meijster Johan Milet Proest tot Arnhem D^or^ in den weerlijcken, Meister Dirck Wtten Weerd Proost van Leijden D^or^ in den geestelijcken, Canonicken onser kercken in den Dom Utrecht, Meijster Johan Karvijn Licentiaet in beijden Rechten, Johan Bochout, Johan van Renesse Heer Johan Lon Roelof van Bewervoerde onsen Hoefmeijster, Philips Duikerck Rentmeijster onses Lants van Utrecht, Gerrit Rhijn onse Schout t'Utrecht, ende Henrick van Gent, deselve geordineert ende geschickt, ordineren ende schicken in onsen name om te sullen houden ende representieren onsen voorsz. Raedt, ende hebben gedecerneert ende verclaert, decerneren ende verclaren met desen onsen brieve die voergenoemde onse Raadt te sullen houden ende maecken, tot welcken men beroepen magh, ende sel beroepen mogen nae kracht der Keijs. brieven voorsz. ende wij geven die voergenoemde onse Raetsluijden alsulcke macht ende vermogen, alse die Keijs. macht hem gegeven ende verclaert heeft gegeven ende gegunt te worden van de

welcke onse Rade ende elck bijsonder wij den behoorlijcken eet van getrouwe te wesen ende anders genomen hebben. Waerom wij allen onsen Maarschalken, Amptluijden, Schouten, Richteren, wie sij sijn, ende allen Onsen Ondersaten, hoe sij genoempt ende van wat state sij wesen mogen bevelen ende gebieden ernstelijcke, Dat sij de voorschreve Raeden onsen Raad als voorsz. houden ende representeren int gene aengaet dat hen bevolen is, hoiren claringen, oordelen, sententien ende geboden volcomelijck gehoorsaam wesende, Ende wij loven hoiren claringen, oirdelen, sententien ende geboden, die bij hem behoirlijcke gedaen ende gewesen werden bij der hengenisse Gods te sullen doen brengen ter behoorlijcke executie ende den ongehoorsamen te doen corrigeren, als dat behoorlijcke sijn sal. Des t'oirconde hebben wij desen brief met onsen segel doen besegelen.

Gegeven op onse Slote tot Duerstede int jaer ons Heren 1474 opten 17 dagh in Januario.

Matthaeus, de Nobilitate p. 679.

Bijlage II.

—

Fredericus divina favente clementia Romanorum Imp. semper augustus, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex, ac Austriae, Stiriae, Carinthiae et Carniolae Dux, Dominus Marchiae, Slavoniae, Portus Naonis, Comes in Habsburch, Tijrolis, Ferretis et in Lijmburch, Marchio Burgoviae et Lantgravius Alsatiae ad perpetuam rei memoriam. Imperii fundamenta si plurimum justitiae ordinatione observationeque constant, eo magis colenda observandaque sunt, quanto labes ruinam, provisio vero decorem firmitatemque afferre solet, Et sicuti a ceteris calamitatibus commissa gubernatio tutanda venit, ita etiam sarculo providentiae nostrae extirpatis caecitatis erroribus justitiae praeceptis sacrum Imperiam censemus colendum. Exhibita nempe nuper pro parte Venerabilis Davidis episcopi Trajectensis nostri sacrique Imperii Romani Principis et devoti nobis sincere dilecti petitio continebat quod cum inter ris ecclesiae trajectensis omnes et singulae causae coram ministerialibus, militaribus, et secundum pluralitatem vocum ministerialium decidi consueverunt et quia appellandi usus videlicet ad consilium episcopi hactenus ibi introductus aut receptus non fuerit, res eo devenisse, ut subtilitate et ingenio quamplures in sua justitia laederentur, inde forte occasione captata, quod re ipsa vel aliter gravati altiorem indaginem et reparationis remedium in causis facile non haberent.

Praeterea quod si causa feudalis in terris dictae ecclesiae Trajectensis examinanda et jure finienda veniat quod pro diuturna observantia et usu allegatur hujusmodi causam non aliter audiendam, nisi intervenientibus omnibus ecclesiae vasallis, quorum votis causa per majorem partem decidatur, ad quod expensae vasallis per episcopum fieri debeant, nec aliter causam feodi audiri, examinari, aut terminari debere aut posse, quo fiat ut cognitio sive jurisdictio episcopi tamquam Domini feodi difficillima quinimo frustra et supervacua reddatur, vergatque hujusmodi praetensa observantia in maximum ecclesiae Trajectensis partiumque postulantium praejudicium, cum a memoria hominum nulla inveniatur feodalis quaestio per Dominum feodi ordinario jure decisa, sed per alias excogitatas vias, puta compromissi, contra juris communis ordinem terminata, quae omnia cum errorem nutrire injustitiamque inferre videantur nobis fuit pro parte Davidis episcopi praefati omni cum instantia supplicatum, ut Caesarca potestate et ordinatione nostra pro juris et rationis consonantia desuper providere dignaremur Nos itaque supplicationibus episcopi Trajectensis praefati plurimum inclinati Caesarea potestate nostra praefatam observantiam de non appellando ad consilium episcopi, ac etiam quod in causa feodali non nisi assidentibus omnibus ecclesiae vasallis cognosci et pronunciari possit velut juris partium periculosas et corruptelas cassamus, sustulimus et tanquam irrationabiles cassas et irritas esse volumus et decernimus, hoc nostro edicto in perpetuum valituro statuentes, ordinantes et districte observari mandantes, ut si quando causam vel causas coram ministerialibus in terris diacesis Trajectensis agitari contigerit, ut pars sentiens se gravamine aliquo

sive per interlocutoriam sive definitivam sententiam esse gravatam ad Consilium episcopi praefati ejusve pro tempore successoris provocare, appellare, et quod Consilium, ubi etiam juris periti intervenire debent, hujusmodi provocationes et appellationes recipere et juxta juris ordinem et dispositionem de appellationum et principalibus articulis et causis cognoscere, pronuntiare, diffinire, et pronunciata, nisi appellatione ad nostrum Caesareum tribunal facta suspensa essent, exequi facere et mandare possint, valeant et debeant, more servato hactenus in contrarium prorsus non obstante, Dantes et concedentes consilio praefato in hujusmodi appellationum causis cognoscendi, pronuntiandi et exequi faciendi potestatem et facultatem, Insuper volumus et tenore praesentium statuimus et ordinamus, ut si quando in terris ecclesiae Trajectensis inter episcopum Trajectensem pro tempore veluti Dominum feodi ex una et Vasallum ex altera, sive inter duos pluresque Vasallos de potioritate juris feudalis contendentes quaestio feodi agitanda veniat, Quod decem saltem ex paribus curiae peritia, vita moribusque probati ad audiendam hujusmodi controversiam, eamque pro justitia decidendam sufficiant, observatione supra narrata, videlicet ut nisi omnibus intervenientibus vasallis causa examinari, aut in ea pronunciari non possit, aut quavis alia hactenus retenta in contrarium faciente prorsus non obstante, dum tamen quaestio inter vasallos vertitur jure praesidendi ipsi episcopo praefato ejusve successoribus eo casu veluti Domino feodi semper salvo. Quae omnia et singula supra scripta cassationes, irritationes, derogationes, praecepta, ordinationes et decreta firma et rata perpetuoque valitura esse volumus et Caesarca potestate nostra obser-

vari mandamus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc nostrae derogationis et ordinationis paginam infringere aut ei ausu temerario aut quovis ingenio contraire sub poena nostrae indignationis et praeterea quinquaginta marcarum auri puri mulcta pro dimidia parte aerario, pro alia vero dimidia Episcopo Trajectensi praefato ejusve pro tempore successori applicanda, quam contra facientes aut contra venire molientes ipso facto se noverint incurrisse, Praesentium sub nostrae Imperialis Majestatis sigilli appensionis testimonio literarum. Datum Treviris III Octobr. anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo tertio, Regnorum nostrorum Romani tricesimo qnarto, Imperii vicesimo secundo, Hungariae vero quinto decimo. Et supra plicam scriptum erat: Ad mandatum proprium Imperatoris. Et in dorso: Lucas Singer.

Matthaeus, de Jure Gladii p. 493.

Bijlage III.

—

TRACTAET TUSSCHEN ONSEN HEREN ENDE DEN LANDE.

David van Bourgoendien bijder gnaden Goits biscop tUtrecht allen dengenen die desen brieff zellen zien off hoeren lesen saluijt. Alzoe sekere twisten ende gescheelen cortelicken opgestaen ende verresen zijn tusschen ons op die ene prelaten dekenen ende capittelen onser vijf Goidtshuijsen onse ridderscap stat en steden aen dese zijde der IJselen ons gestichts van Utrecht roerende die onderhoudenisse ende volcomijnge der privilegien rechten ende statuten gewoenten ende oudenheerkomen ons gestichts voirs op die ander zijde. Soe ist dat wij bij middel ende tusschenspreken der eerbaeren Bruun Arntssoen ende Johan Borre van Deventer, Lubbert Peterssoen Gosen Klinckenberch van Campen, Evert Vreese Lubbert Tijasen van Langenholt van Zwolle; Jacob Groeves ende meijster Henric Koter van Groenijngen onser steden van Overijselen voirg raetfrunde alse gedeputeerde van onsen steden voirs die hem dair om tot meer tijden geerne gevoicht onledich gemaict, oeren groeten cost ende arbeit niet gespairt en hebben op alle gescheelen en twisten ende sonderlinge opten punten hier navolgende met onsen prelaten, deken, capittelen, ritterscapp,

stat ende steden aen dese zijde der IJselen voirg ende allen anderen die sich daerinne gemenget ende dess te scaffen gehat moigen hebben niet wtgescheiden, overgecomen ende gededingt zijn in manieren hijrna bescreven:

In den ijersten sullen wij een ijgelick van onsen ondersaten, hij zij geestelic offte weerlic te lantrecht nae den lantbrieff stellen dair hie van rechtswege privilegien offte gewoenten te recht behoirt, ende voirt den lantbrieff houden ende naegaen in allen punten ende articulen soe wij die beloefft ende geconfirmiert hebben ende oick mede onse ecclesie, ritterscap, stat ende steden onsen gemeijnen gestichts voirg in allen oeren privilegien, rechten, gewoenten ende oudenheerkomen laten berusten ende bliven. Ende off ijemant vercort ware tot desen dage toe die sal dat moigen vervolgen nae wtwisinge dess lantbriefs offte gewoenten ofte privilegien slants soe hem dat best genuegen zell. Item voirt soe believen wij dat men in toecomende tijden die watergangen te weten die Rinen ende Vechte scouwen zell nae ordinancie ende raemijnge lest bij onsen drijen staten voirs dair opgemaickt ter tijt toe wij mit denselven onsen drien staten dairop zementlick een beter ordinieren ende maken zellen. Item voirt soe believen wij dat voirtaen geen Walsche tongen in saken onsen landen steden offte singulaer persoenen ons lants voirs aengaende raiden en sallen ende willen ons daer zoe geboirliken inne hebben dat onse staten ende gemene ondersaten van onsen lande voirs dess tevreden moigelick wesen zellen. Item voirt soe gonnen wij ende believen dat onse leenmannen offte mansmannen int versueck van oeren leenen heer gewaede geven ende betalen zellen gelijc

men die bij tijden heren Frederic van Blanckenhem, Rodolphs van Diepholt bisscopen tUtrecht onse voirvaederen saliger gedachten te versueken ende the verheergewaden plach ende voirt nae der ouder gewoenten. Item oic mede alsoe wij in tijden verledcn een recht gestalt hadden bijnnen onsen stat Utrecht geheten die Schijve soe hebben wij dat voirs recht vanden Schijve voir ons ende onsen naecomelingen geheel en all ten ewigen dagen off gestelt. Item soe is mede verdedingt dat wij in toecomenden tijden onse leenmannen offte mansmannen niet belasten en zellen met onbehoirlicke diensten te doen offte doen doen buten die palen ons gestichts voirs in saken die onsen gemenen lande niet aen en gaen. Oick mede alsoe van ouden tijden die toll die nu ter tijt in onse stat toe Wijck geleijt is, in onse stat van Renen te leggen plach soe believen wij ter eernsteliken begeerte van onsen staten van onsen lande ende onse steden van Overijsel voirg dat die voirs toll wederomme van Wijck tot Renen verleijt zell worden ende dair bleven gelijck die van outs dair gelegen heeft. Item voirt soe verdragen quijtschelden ende vergeven wij volcomelike heel ende alle onse prelaten dekenen ende capittelen ritterscap stat ende steden ons gestichts voirg samentlick ende een ijetlick van hem bisonderen ende allen anderen die zich in desen twist ende gescheele gemenget ende dess. te scaffen gehat moigen hebben offte ijemant anders van oir wegen ende in oeren naeme zoe verre ende in wat manieren hem die voirs saken aengaen moigen tot desen daghe toe alle tgene dat zij off iemant van hem ons offte den onsen gedaen off geschiet mag wesen sonder dair om tot eniger tijt enige wrake te doen off te laten doen doer ijemant anders offte

ijet dairumme die voirs onse ecclesie ritterscap stat ende steden ende oir medewerckes tot enigen tijt te eijsschen off te moijen enichsins met recht off anders mer denselven alle mijnne vruntscapp ende gunste bewijsen ende van onsen laten geschien zellen gelijck als een guet gnedich heer sijn ondersaten schuldich is te doen in allen manieren alss off dese gescheelen ende twist niet opgestaen ende verresen en waren. Ende hiermede zellen aen beide zijden verlijket wesen alle strit letsel ende ongenuechte die tusschen parthijen voirs geschiet moigen wesen tot desen dage toe ende een ijgelike van beiden sijden sal moigen comen wesen ende verkiezen in allen manieren gelijc off dese gescheelen ende twist niet opgestaen off verresen en waren. Behoudelike achte persoenen die in een plackert cedulen dair off bij ons gemaickt ende mit onsen zegell besegelt wtgesondert zijn nae inhout der cedulen voirs Ende want wij David van Bourgoendien biscop tUtrecht voirs dese voirs punten mit ons selffs raide ende vrijen wille ende bij raide onser vrunden aldus verdedingt ende gedaen hebben soe hebben wij alle zaicken voirs geloift ende geloven bij onsen forstelicken eeren ende trouwen die vaste ende stade te houden ende te doen onderhouden op die peen in den lantbrieff begrepen voir ons onse nacomelingen bisscopen tUtrecht, onsen ondersaten ende allen dengenen die onder onsen gestichte geseten ende gelegen zijn alle argelist ende nije vonden clairliken wtgescheiden Gebieden dair om allen onsen ondersaten ende enen Igeliken bijsonder dat zij dese onse dedinge ende overdrachte onder malcanderen houden volbrengen ende naevolgen in allen haeren puncten ende articulen alss. voirg is, want wij dat alsoe gedaen willen hebben.

Dess tot oirkonde hebben wij David bisscop voirs. desen onsen brieff mit onsen zegel doen bezegelen. Ende want wij ecclesie ritterscapp stad ende steden dess. gestichts voirscreven dit aldus vrentlike omme ruste ende vrede in den lande te onderhouden overcomen zijn mit onsen gnedigen heeren voirs zoe hebben wij ecclesie voirs onsen vijf goidshuijse zegele ende wij Jan Borchgrave tot Montfoirt heer tot Purmereinde ter Linscoten ende tot Hekendorp etc. Zweder van Montfoirt heer tot Dorenweerden; Jan van Rinesse van Rinouwen; Steven van Zulen van Nijevelt ridders; Jan van Rinesse heren Janszoene van Rinesse van Rinouwen ritters ende Ffrederick Uten Ham knapen van wegen de ritterscap voirs dair toe gebeden onze segele; ende wij stat van Utrecht onsen stat zegel; ende wij stede ende Amersfoirt ende Rienen onsen stede zegelen mede aen desen brieff doen hangen welker brieve sess zijn alleens luden van woirden te woerden; ende wairt oick dat dese brieve mit allen segele niet volbezegelt en waren en dess. enige ontbroeken dess. niet tegenstaende solden zij nochtans van machten en weerden wesen offt zij alle besegelt waren sonder argelist. Gegeven int jair ons Heren dusent vierhondert soeven ende tsoeventich opten achtentwintichsten dach in Julio.

Naar het afschrift in Diversorum A p. 252 op het Archief te Kampen.

HET OUDSTE BURGERBOEK VAN KAMPEN.

Men mag aannemen, dat in de dagen toen aan Kampen het stadrecht werd verleend, hetwelk in ongeveer 1280 moet zijn geschied, het aantal inwoners der stad nog niet zeer groot was.

Langzamerhand echter breidde dat zich sedert uit, vooral door toestrooming van buiten af.

Het burgerboek der stad, aangelegd in 1302, is op dat punt vooral zeer belangrijk.

In Deventer werd eerst in 1353 dergelijk boek aangelegd.

Aan 't hoofd van dat burgerboek leest men:

Aue Maria.

Nos scabini opidi Campensis mediante consilio et sapiencia nostrorum consulum et aliorum bonorum virorum, quos ad hoc sumpsimus presentem librum fieri fecimus ut in eo scribantur et notentur nomina illorum, qui recipiuntur in oppidanos. Sic eciam quod quiuis oppidanus, non faciens mansionem infra muros debet acceptare rodam aggeris de aggeribus ciuitatis, quam suis debet expensis custodire.

Hec statuta fiebant anno quo scribitur Anno domini mccc secundo in festo sancti Jacobi apostoli.

Merkwaardig is dit stuk in de eerste plaats, omdat we daaruit zien, dat destijds de schepenen de stadsregeering vormden, terwijl de consules, de raden, eenvoudig als een adviseerend lichaam door de schepenen worden geraadpleegd, evenals andere »boni viri", in andere stukken genoemd »de wijsheijt van der stat." (Boek van Rechten, blz. 10, 1327).

Een tweede bizonderheid is, dat aan hen, die geen vee weidden op de gemeene weiden, werd opgedragen om een roede dijks van de stadsdijken op hunne kosten te onderhouden.

Zij, die de stadsweiden wèl beweidden, moesten zeker reeds als zoodanig tot het onderhoud dier dijken medewerken.

Merkwaardig is dat burgerboek, omdat het ons doet zien, hoe uit alle oorden personen naar Kampen trokken om zich daar te vestigen en hoe dus die bevolking uit allerlei stammen en streken zich vormde.

Men moet zich dus geen te hoogen dunk maken van de oorspronkelijkheid dier bevolking.

Geldt dat hier te Kampen, dan zal datzelfde verschijnsel zich zeker ook wel elders hebben voorgedaan.

Wanneer we de namen der burgers, die nieuw werden aangenomen, nagaan, en die veelal hunne herkomst aanwijzen, dan zien we daaronder personen, reeds in 't *eerste* jaar, uit Keulen, Vriesland, Genemuiden, Wijhe, IJsselmuiden, Berspijk, Camperveen, Wilsem, Ermelo, Cleef, Oenen, Zwolle, de Asschet, Brunnepe, Westenholte, Drenthe, Bremen, Groningen, Urk, Cuinre, Giethoorn.

Zoo gaat dat van jaar tot jaar door en zien we dus de stad zich bevolken, door een conglomeraat uit alle deelen van ons vaderland en daarbuiten.

Langzamerhand zien we ook adel uit den omtrek het burgerschap der stad winnen.

In 1314 Bole Mulart, 1319 Henric Haghene, Dijrc sin broder, 1320 Mertin Mulard, 1329 JohanHermanszoen van Cunre, 1337 Wichman Hademunt van Harsolte, 1340 Johan van Oije, Henneken van Reene, Lewe van Duttijkem en Sweder van Duttijkem, 1341 Johan van Keppel, 1344 Hillebrant van Haerselt, 1349 Alpher van Harsolt, 1350 Berend van Haersolt, 1361 Willem van Ittersem, 1365 Ghert van Westreenen, 1375 Johan Gholtwijc van Dijdem, 1387 Johan Johans van Zonsbeke.

Dat ook het latere patriciaat van Kampen van buiten is ingekomen, bewijst het feit dat successivelijk als burgers zijn aangenomen in 1302 Kerstiaen van Wilsem ende al sine kinderen en Willem van Vterwick; 1323 Werner Murre, Jacob Vorne; 1328 Niclaes van der Vecht; 1331 Gherardus van den Toerne; 1346 Tideman Tengnauel; 1352 Albert van Varenholte; 1355 Johan van IJnghen; 1386 Johan Bernier en Henric van der A sin soen; 1387 Peter van Brede; 1388 Wolter Steenberch, de moelre.

Wat ook merkwaardig is, is dat aan sommige, meestal aanzienlijke personen, ofschoon ze in Kampen niet gevestigd waren, de burgerschap werd verleend.

Of dit ook het geval was met den persoon die in 1302 het eerst in het burgerboek werd ingeschreven, nl. Dominus Pelegrinus plebanus ecclesie in Vollenho, is onzeker, misschien woonde hij toch in Kampen.

Bij eene andere burgerschap van buiten de stad wonende personen wenschte ik echter eenige oogenblikken stil te staan.

Reeds zeer vroeg, immers reeds in 807, komt in

een giftbrief waarin eenige goederen aan Ludger vermaakt worden, de plaats Buckhorst onder Zalk voor.

In de 12de eeuw (1133) was dat reeds in bezit van de Heeren van Buckhorst, die daar een kasteel hadden gebouwd.

De heeren van Buckhorst die met den titel *miles*, ridder, voorkomen, waren zeer machtig en in aanzien, in 1133 zijn twee heeren van Buckhorst getuigen bij de acte waarbij Rudolf van Steinforth een deel zijner goederen aan 't klooster te Lette, onder 't Bisdom Munster, schonk; in 1145 zijn Theodoricus en Werenboldus van Buckhorst onder veel meer graven en heeren, getuigen van den Roomschkoning Koenraad III, toen deze den 26sten Bisschop van Utrecht Herbert van Bierum in 't bezit der Friesche graafschappen Oostergo en Westergo bevestigde.

In 1213 komen Dirk en Hendrik van Buckhorst voor. De bisschop Otto I maakte toen alle hoorige lieden, die op hunne hoeven in het kerspel van Wilsem, Zalk en Kamperveen woonden, vrij. De bisschop beval aan hen tevens het voetgericht of het lager gericht over die streken aan, maar behield voor zich het hooge gericht, met de tienden grof en smal en van 't gezaaide land.

Ridder Gerhard van Buckhorst komt in 1223, als leenman van den graaf van Gelder, in opstand tegen Bisschop Otto II, tegelijk met de heeren van Voorst en andere edelen.

De ambtman des bisschops had de boeren in Salland door knevelarijen benadeeld.

De bisschop kwam echter met een machtig leger te velde »met geluijt der basuinen en geklanck der hoornen" en behaalde eene volkomene overwinning.

De beide kasteelen te Voorst werden tot den grond verwoest; het kasteel Buckhorst werd in brand gestoken. De groote toren daarvan bleef echter staan.

In 1227 trekt Dirk van Buckhorst met zijn zoon met bisschop Otto II en de graven van Gelre en Holland, benevens vele edelen, ten strijde tegen Rudolf van Koevorden, maar hij sneuvelt als zoovele andere ridders en de bisschop zelf in den bekenden slag bij Ane.

Giselbert van Buckhorst is in 1232 bij de inwijding van 't klooster Marienberg aan 't Zwarte water, door bisschop Willebrand ter nagedachtenis van de gesneuvelden in den slag bij Ane gesticht, terwijl hij tevens als getuige in den stadbrief van Zwolle voorkomt.

Men ziet daaruit dat de heeren van Buckhorst inderdaad zeer aanzienlijke en invloedrijke edelen waren.

In 1277 verkoopen Willem en Gerhard van Buckhorst een deel hunner bezittingen naar den kant van Hattem gelegen, aan den abt van Stavoren, waaronder ook gronden waarop het kasteel stond.

Men heeft gemeend, dat ze dus ook het kasteel zelve mede verkochten, doch dit komt mij minder juist voor; ik denk dat men alleen heeft willen aangeven dat op een deel van den bewusten grond het kasteel gelegen was. Als grens van 't verkochte komt o. a. voor: »ad austrum fluminis Isle inter novum fossatum et torrentem comitum.'' Die laatste plaats zal naar mijne meening zijn het thans nog bekende 's Greven Rid, thans een boerderij, vroeger waarschijnlijk de plaats waar een beek, een riet langs liep.

Hoe machtig weldra de invloed der steden werd, blijkt het best daaruit, dat toen in 1391 Johan van Buckhorst zijn kasteel wilde vertimmeren, hij zich

moest getroosten, dat men hem voorschreef hoe hij dat mocht inrichten; men gaf hem daarvan een »scamplioen.”

Daarenboven moest hij beloven dat hij uit dat huis nimmer den bisschop van Utrecht, noch zijn gesticht of de drie steden van Salland zou verontrusten. Hij noch zijne erfgenamen zouden ook in de toekomst dat huis mogen versterken, zonder consent van den bisschop en van de drie steden. [1])

Toen in 1422 zijn nazaat Johan van Buckhorst bij de bestaande gebouwen nieuwe wilde plaatsen, moest ook deze zich getroosten de voorschriften aan te nemen waarnaar hij zou mogen bouwen. Hij zou het gebouw zetten naast de oude hofstede, het twee steen dik mogen bouwen en er een kelder onder mogen maken met een gewelf van een kleinen steen dik.

Ook hij moest beloven den bisschop van Utrecht of de drie hoofdsteden van Salland daaruit niet te beschadigen. [2])

Reeds vroeg schijnen heeren van Buckhorst burgerschap in Kampen gewonnen te hebben. Althans in 1314 worden ingeschreven Herman van Buchorst en Ghert sin broder. De eerste vond ik elders niet, maar Ghert is zeker dezelfde als Gherard, die in 1277 een deel der landerijen aan den abt van Stavoren verkocht.

In 1338 wint Heijne Buchoerst de burgerschap.

Waarschijnlijk echter waren dit leden van 't geslacht, die niet op het kasteel woonden, maar zich inderdaad in de stad en binnen hare muren vestigden.

Van het winnen van de burgerschap der stad door

---

[1]) Bijlage I. [2]) Bijlage II.

den heer van het kasteel Buchorst wordt het eerste voorbeeld gevonden uit het jaar 1434.

Johan van Buckhorst wordt met zijne huisvrouw Swane van der Eze onder de burgers der stad opgenomen. De stad zou hen vrijlaten van vuur, rook en waak, met andere woorden: ze zouden zich niet in de stad behoeven te vestigen. In geschillen tusschen hen en burgers van Kampen zouden zij zich aan 't stadrecht onderwerpen, uitgenomen in leenzaken.

Ook beloofde de stad hem niet te zullen verkorten in zijn gericht te Zalk.

Hij zou van uit zijn huis geen krijg of vede voeren, tenzij met consent van de stad; misdeed hem echter iemand, dan zou de stad hem behulpzaam zijn om recht te erlangen. De stad zou alsdan kunnen beslissen of ze vede of last met hem wou aannemen.

Zelfs zooverre ging het gezag, hetwelk de stad omtrent het huis Buckhorst en zijne bewoners zoude mogen uitoefenen, dat ingeval van zijn overlijden, de stad zijn huis en zijne goederen zou mogen in bezit nemen, totdat zijne erfgenamen de burgerschap der stad zouden hebben gewonnen en gelijke belofte en verzekering zouden hebben gedaan. [1])

In 1459 winnen Gerijt van Buckhorst en Alijt zijne vrouw de burgerschap op gelijke voorwaarden; alleen werd er nu nog aan toegevoegd, dat men de burgers van Kampen en hunne goederen in zijn gericht van Zalk niet zou beletten noch bezetten. [2])

Herman van Buckhorst met Katherina zijne vrouw werd in 1460 op geheel dezelfde voorwaarden burger, [3]) evenals Willem van Buckhorst met Jacob zijne vrouw in hetzelfde jaar. [4])

---

[1]) Bijlage III. [2]) Bijlage IV. [3]) Bijlage V. [4]) Bijlage VI.

Het schijnt dat daarna door de heeren van Buckhorst geene afzonderlijke bezegelde brieven meer bij hunne opname onder de burgers zijn afgegeven geworden, althans in 't Privilegieboek, waarin een afschrift van laatstgemelden brief op fol. 92 wordt gevonden, is alleen kortelijk genoteerd wanneer de heeren van Buckhorst sedert burgers werden. Zoo vinden we dat Johan van Buckhorst in 1483 burger werd, Willem van Buckhorst met Jonkvrouw Mechtelt van Wijngaarden 2 December 1520, Jonker Floris van Buckhorst 22 Nov. 1582.

Floris van Buckhorst, die met Anna Bentinck gehuwd was, overleed kinderloos.

Na zijn dood werd zijne zuster Florentina van Buckhorst, gehuwd met Johan Sloet, drost van Vollenhove, eigenaresse van Buckhorst. Beide werden 30 April 1590 dan ook tot burgers van Kampen aangenomen.

Deze lieten geen zoons, maar eene dochter Mechtelt Sloet na, die gehuwd met Borchard van Oer, Buckhorst in dit geslacht bracht; zij werden 7 Juli 1613 burgers van Kampen, evenals hun zoon en opvolger Lambert Borchard van Oer op 4 Januari 1644.

Sedert vond ik niet dat de heeren der heerlijkheid Buckhorst als burgers werden aangenomen.

De tijdsomstandigheden waren geheel veranderd. De invloed van de steden was veel verminderd, aan de bescherming van de steden hadden ze geen behoefte meer.

Lambert Borchard van Oer liet geene kinderen na, zijne zuster Florentine Agnes van Oer was gehuwd met Johan van Welevelde toe Diepenbroek en Arendshorst. Hun zoon Borchard Joost van Welevelde tot Buckhorst en Molecate, gehuwd met Anna van Keppel

tot Molecate, liet een zoon na Johan van Welevelde, die nu heer van Buckhorst werd, doch kinderloos overleed, waarna Lambert Joost van Hambroek heer werd, die de heerlijkheid verkocht aan Johan Zeger van Welevelde tot Diepenbroek, die haar naliet aan Seino Arend van Welevelde, en deze weder aan den zoon van zijne zuster Agnes Florentine Hadewich van Welevelde, gehuwd met Wolf Bentinck: Willem Jan Bentinck. Deze verkocht de heerlijkheid aan Seino Arend Bentinck, generaal-majoor der infanterie en gouverneur van Maastricht, die gehuwd was met Emilia Arnoldina van Wassenaer. Van dezen ontving het Berend Hendrik Bentinck tot Buckhorst, in 1787 kolonel der cavallerie en na 1813 gouverneur der provincie Overijssel.

Hij overleed in 1830, zijne weduwe eenige jaren daarna en hun eenig kind Jan Hendrik Coninck Bentinck in 1839, kinderloos.

Zijne erfgenamen verkochten 8 September 1840 de heerlijkheid en het kasteel werd gesloopt.

Mr. J. Nanninga Uitterdijk.

BIJLAGEN.

I.

Allen denghenen die desen brieff soelen sien of hoeren lesen doe ic te verstaen Johan van Buchorst ende bekenne dat ic voir mi ende voir mine erfgen. hebbe gheloeft dat van minen huijse to Bochorst dat ic nv tijmmer dair mi een scamplioen af gegeven is, nummer schade geschien en sal den Bisscop van Vtrecht soe wie die is indertiit, noch sinen gestichte noch sinen drien houet steden van Zallant, mit roue noch mit brande noch mit geweltliken saken. Ende ic of mine erfgen. en soelen dit voirsz. huijs nummermeer vestinghe an doen then zij mit willen miins heren van Vtrecht voirsz. soe wie die dan is in der tiit ende der drier stede voirsz. Alle dese voirscr. punten seker ic ende loue in goeden trouwen Johan van Buchorst voirsz, voir mi ende voir miin erfgen. vast ende stede te holden sonder enigherhande argelist. Jn orconde des briefs besegelt met minen segel. Gegeuen int jair ons heren dusent driehondert een ende tnegentich op sente Johans dach Ante Portam Latinam.

Register Kamper Archief dl. I no. 288. Privilegieboek fol. lxxvij, met opschrift Van Buckhorst, en onder de aanteekening: Dese brief is to Deuenter: —

II.

Ic Johan van Buchorst doe kont allen luden ende bekenne voir mi ende miin erfgen. ende nacomelinghen jn desen openen brieue dat ic gheloeft heb ende geloue in desen seluen brieue dat van minen huijse dat ic nv bij miin huijs to Buckhorst vptie olde hofstede twee steen dicke tijmmeren sal ende den kelre enen clenen steen dicke woluen, gheliic nu dair een schamplioen van ghegeuen is, nummermeer schade geschien en sal minen ghenedighen here van Vtrecht die nv is of namaels in der tiit wesen sal noch sinen gesticht noch sinen drien hoeftsteden van Zallant oeren burgheren of ondersaten, mit roue, brande of enighen gheweltliken saken ende ic of miin erfgen. of nacomelinghen en zullen an dat huijs nummermeer tot enighen tijden meer vestinge doen, then zij mit willen miins heren van Vtrecht indertiit ende der drier stede voirsz. Alle dese voirsz. punte zeker ic Johan voirsz. ende loue in gueden trouwen voir mi ende miin erfgen. ende nacomelingen altoes vast ende stede te holden, Beholdelic den brieue den Johan van Buchorst miin vader zeligher ghedencknisse minen heren van Vtrecht ende den steden voirsz., op dat huijs to Buchorst dair ic nv op wone dat hi dat tijmmerde, besegelt ghegeuen heeft, sijnre volcomenre macht. Sonder enich argelist Jn oirconde des hebbe ic miin segel hier aengehanghen. Gegeuen jnt jair ons heren dusent vierhondert twee ende twintich sdonredages na Sente Martiins dach translacionis.

Register Kamper Archief dl. I no. 473. Privilegieboek fol. lxxvij. Opschrift: van Buckhorst.

III.

Ic Johan van Buchorst bekenne dat ic ende miin huijsurouwe hebben ontfanghen Burgherschap toe Campen mit vorworden dat ons die stad, vuer, rokes ende wakens verdragen sal ende sal ons verdedingen ghelic hoeren burgheren ende ijnwoenren, mer weert sake dat wij mit horen burgheren wat te doene kregen of hoere burghere mit ons, daer zoelen wij ende hoere burghere rechts van bliuen an beiden zijden bider stad na den die sake ghelegen is na horen stad rechte, wtgeseget van leene Beholdeliic dat die stad of hoer burghere mij Johan voirsz. niet verkorten en zoelen in mijnen gerichte to Zallick. Mede siin vorwerde dat ic ghiene last of vede van mijnen huijse to Buchorst maken en sal tenzij bi wille der stad van Campen, mer misdede mi wie, dair sal mi die stad behulplic in wesen dat mi recht wederuare, mer tsal staen an der stad weer se vede of last mit mij annemen willen. Voirt siin vorwarde weert dat ic afliuich worde soe sal ende mach die stad mijn huijs to Buchorst ende alle miin guede jn nemen op miinre erfgnamen cost, soe lang thent miin erfgenamen alduske burgherscap ende alle loften in brieuen ghedaen ende ghenomen hedden mit der stad als voirsz. is, sonder argelist In orconde ende kennisse alre punten voirsz. so hebbic Johan van Buchorst miin segel an desen brief gehangen. Gegeuen int jair ons heren dusent vierhondert vier ende dertich des dinxdages na diuisio apostolorum.

Register Kamper Archief dl. I no. 528. Op perkament met aanhangend zegel in groen was, een schild beladen met een klimmenden leeuw, gedekt door een helm waarop

een zittende bok, met omschrift: S. iohan van bochorst.

Op den rug: „Buckhorstes borgerscap." Afschrift in Privilegieboek fol. lxxvi.

IV.

Ic Gerijt van Buckhorst bekenne dat jc ende Alijt mijn echte wijf hebn ontfangen borgerscap toe Campen mit vorwerden dat ons die stat voirsz. vuer, rokes ende waeckens verdragen sall Ende sal ons vordedingen gelijc haeren borgeren ende jnwoeners, mer wert sake dat wij mit haeren borgeren wat toe doene kregen of haer borgere mit ons dair sullen wij ende haere borgere rechts van bliuen aen beiden sijden bijder stat van Campen nae den die sake gelegen were nae haer stat recht, wtgeseget van liene. Beholtlic dat die stat van Campen of haer borgere mij Gerijt voirsz. niet vercorten en sullen in mijnen gerichte toe Sallic. Oic soe en sal men der borgere van Campen hair lijf of guet in mijnen gerichte toe Zallic niet besetten noch beletten. Mede sint vorwerde dat jc ghene last of vede van mijnen huse toe Buckhorst maken en sal ten sij bij wille der stat van Campen, men misdede mij wie, dair sal mij die stat voirsz. behulplijc jn wesen dat mij recht wederuaer, mer tsal staen aen die stat voirsz. wair sie lede of last mit mij annemen wullen of niet; voirt sint vorwerden, soe wanneer jc niet langer en bin soe sal ende mach die stat van Campen mijn huus toe Buchorst ende alle mijne guede jnnemen op mijnre erfgen. cost soe lang thent mijne erfgen. aldusdanige borgerscap ende alle loften in breuen gedaen ende gegeuen hadden mit der stat van Campen als dair toebehoirt ende vorisz. is. Sonder

argelist. In oirkunde ende kennisse alre punten soe heb jc Gerijt voirsz. mijn segel aen dessen brief gehangen. Gegeuen jnt jair ons heren dusent vierhondert negen ende vijftich des vrijdages nae Sanct Lucien dach virginis.

Register Kamper Archief dl. I no. 648. Op perkament met aanhangend zegel in groen was, een schild beladen met een klimmenden leeuw, gedekt met een helm waarop een staande bok; omschrift S. Ghert van buchor.

V.

Ic Herman van Buckhorst bekenne mit dessen brieue dat jc ende Katherine mijne echte wijf ontfangen hebben borgerscap toe Campen mit vorwerden dat ons die stat van Campen voir, roecks ende wakens verdragen sal ende sal ons verdedingen gelijc haere borgere ende jnwoenres, mer weert sake wij mit haeren borgers wat toe doene kregen of haer borgere mit ons dair sullen wij ende haere borgere rechts van bliuen aen beiden sijden bij der stat van Campen, nae dien die sake gelegen weere, nae haer statrecht, wtgesacht van liene. Beholtlic dat die stat van Campen of haere borgere ons niet vercorten en sullen in onsen gerichte van Sallick. Oic soe en salmen den borgeren van Campen hair lijf of guet jn mijnen gerichte van Sallick niet besetten noch beletten. Mede sint vorwerde dat ic gene vede van mijnen huse toe Buckhorst maken en sall tensij bij wille der stat van Campen, mer misdede mij jemant dan sal mij die stat voirsz. behulplic ynne wesen dat mij recht wederuaere. Mer tsal staen aen die stat voirsz. wair die vede of last mit mij aennemen willen of niet. Voirt sint vorwer-

den, soe wanneer jc niet langer en bijn, soe sal en mach die stat van Campen mijn huus toe Buckhorst en al mijne guede jnnemen op mijnre erfgen. cost soe lange thent mijne erfgen. aldusdanige borgerscap ende alle loften jn brieuen gedaen ende gegeuen hebben mit der stat van Campen als daer toe behoirt ende voirsz. is. Sonder argelist. In oirkonde ende kennisse alre puncten voirsz. soe hebbe jc Herman voirsz. mijn segel aen dessen brief gehangen. Gegeuen jnt jair onss heren dusent vierhondert ende tsestich Sanct Lambertus Auent.

Register Kamper Archief dl. I no. 654. Op perkament met aanhangend zegel in groen was, een schild beladen met een klimmenden leeuw; omschrift S. herm. van buchorst.

VI.

Ic Willem van Buckhorst, Ridder, bekenne mit dessen brieue dat jc ende Jacob mijn echte wijf ontfangen hebben Borgerscap toe Campen mit vorwerden dat ons die stat van Campen vur, roecks ende wakens verdragen sal ende sal ons verdedingen gelijc haeren borger ende jnwoenres. Mer weert sake wij mit haeren borgeren wat toe doene kregen of haer borgere mit ons, dair sullen wij ende haere borgere rechts van bliuen aen beiden sijden bij der stat van Campen, nae dien die sake gelegen were, nae haer statrecht, wtgesacht van liene. Beholtlic dat die stat van Campen of haer borgere mij Willem, Ritter, voirsz. niet vercorten en sullen jn mijnen gerichte toe Sallic. Oic soe en salmen den borgeren van Campen hair lijff of goet jn mijnen gerichte toe Sallic niet besetten noch beletten. Mede sint vorwerde dat jc gene last of vede

van mijnen huse toe Buckhorst maken en sall tensij bij wille der stat van Campen. Mer mijsdede mij jemant dair sal mij die stat voirsz. behulplic ijnne wesen dat mij recht wederuaere, mer tsal staen aen die stat voirsz. wan sie vede of last mit mij aennemen willen of niet. Voirt sint vorwerden soe wanneer ic niet langer en bijn, soe sal ende mach de stat van Campen mijn huus toe Bockhorst ende all mijne guede jnnemen op mijnre erfgen. cost soe lange thent mijne erfgen. aldusdanige borgerscap ende alle loften in brieuen gedaen ende gegeuen hebben mit der stat van Campen als dair toe behoirt ende voirsz. is. Sonder argelist. In oirkonde ende kennisse alre puncten voirsz. soe heb ic Willem, Ritter, voirsz. mijn segel aen dessen brief gehangen. Gegeuen jnt jair onss heren dusent vierhondert ende tsestich op Sant Peters auent ad Vincula.

Register Kamper Archief dl. I no. 653. Op perkament met aanhangend zegel in groen was, een schild waarop een klimmende leeuw, gedekt met een helm waarop een zittende bok; omschrift S. Willem van boechorst.

Cf. afschrift in Divers. A. fol. 156 en Privilegieboek fol. xcij.

TWEE TOT NOG TOE ONBEKENDE CONVENTEN DER KLOOSTERVEREENIGING VAN WINDESHEIM.

De parochie van den h. Michael te Zwolle bezit een merkwaardig chartularium, afkomstig uit het voormalig regulierenklooster aldaar, genaamd het Bethlehems klooster; merkwaardig niet slechts, omdat het eene niet onbelangrijke aanvulling is van den bekenden kronijk van Gerardus Coccius, maar vooral omdat het ons bekend maakt met twee aan dit klooster onderhoorige conventen, van welker bestaan nergens anders eenige sporen te vinden zijn, n.l. het convent *Sacravallis,* onder het voormalig kerspel *Dalfsen,* en het convent in *Lindertehove* onder het oude kerspel *den Ham.*

Onder het hoofdstuk „de Sacravalle" is in gemeld chartularium een brief opgenomen van Jacobus episcopus Sareptensis, waarin deze getuigt, dat hij in het jaar 1416, ipso die Aegidii abbatis, geconsacreerd heeft: „in capella, sita in grangia venerabilium et religiosorum virorum prioris et conventus monasterii canonicorum regularium in Swollis, Sacravallis vulgariter nuncupata, in parochia de Dalfsen, tria altaria cum cimiterio."

Als men weet, dat het St. Agnietenklooster aanvankelijk onder Dalfsen gelegen was, op den Westerhof in de buurschap Gerner, en vandaar in 1398 naar den Nemeleberg werd overgebracht, dan zou men, bij eene vluchtige lezing van het chartularium, tot het vermoeden kunnen komen, dat met Sacravallis het convent van den Westerhof bedoeld is. Eene nauwkeurige lezing zal ons overtuigen, dat dit niet het geval is. Vooreerst werd bovengenoemde consecratie verricht achttien jaren na de verlegging van het convent van den Westerhof; ten andere lag Sacravallis niet in de buurschap Gerner, maar onder Lenthe op de hofstede Ekenen- of Ekeren Kaethe. Onder het hoofdstuk: *quod Sacravallis libera est ab exactione* verklaart „Gerit Mulert indertijt rentmeister van Salland: alsoe schelinge ende twist gewest is tusschen den eirberen pater ende dat convent van Belheem bijnnen Zwolle ende die gemene bueren van Lenthe, heercomende alsdat die buere voirs *dat erve ende hoff ten Ekenencaethen* op vijff ölde schilden toe schattijnghe gesat hadden; daer die pater ende convent voirs were op gedaen ende sich beclaicht hebben" enz. Op deze klacht spraken ridderschap en steden uit: *„dattet convent van den hof ten Ekenencaeten voers.* mitten bueren gene schatting schuldich en sijn." Hoewel deze uitspraak hier zeer dubbelzinnig is weergegeven en het woord „convent" even goed op het convent van Belheem als op dat van den hof ten Ekenencaeten kan slaan, geeft toch de titel, onder welken deze brief is opgenomen, „quod Sacravallis libera est ab exactione" ons recht tot het besluit, dat in ieder geval Sacravallis op deze hofstede gelegen was. Immers om te bewijzen dat Sacravallis vrij is van schat-

ting, bewijst de brief dat de hofstede Ekenencaethe die vrijheid bezit.

Sacravallis stond verder, blijkens het chartularium; onder het kapittel van Belheem; de Westerhof of Agnietenberg daarentegen was reeds in 1398 in het kapittel van Windesheim opgenomen. Belheem trad met zijne onderhoorige conventen in 1423 toe tot het kapittel van Nuis en ging eerst in 1430 met dit kapittel tot de kloostervereeniging van Windesheim over.

De plaats waar Sacravallis gestaan heeft wordt ons ten naastenbij aangewezen in een charter van 1408, welks copie in het chartularium tot opschrift draagt: „de commutacione terrae inter Gherbertum ten Bussche et nos *prope sacram vallem.*" De prior Johan de Waele en Gerbrand ten Bussche verklaren daarin, dat zij „om nut ende oirber onser guede, die ackeren te hielen ende bijeen te brengen, die ons ontleghen weren, erfliken gewisselt hebben mijt twen stucken landes hijrnae bescreven; als dat wij prior ende convent van Belheem vors gegeven hebben ende gheven Gerbrande ten Bussche ende sijnen erfgen. erflike een stucke landes, geleghen in Welchelhage in den kerspel van Dalfsen in Lenther marcke, daer Gerbrant voirs. an beijden tsiden naest gelandet is, streckende mijtten enen eijnde opten wech, die doer den haghen bij Gerbrandes huys henen gaet, ende mytten anderen eynde te Lenthe wert an opten Langherstingkamp; omme eyn stucke landes geleghen in der stede in denselven kerspel ende marcke, daer an die noertzijde naestghelandt is dat holthuyser slach; de westersyd Boldewyn van den Laere; an die zuydzyd Rolef van Ittersum ende die Raede; ende andie oesterzyd die Soevenvoert; streckende myt enen smalen eynde anden Crusebring.

In al dusliken vorwerden dat elckerlyc syn land van den anderen hebben ende holden sal kummerloes van allen onraede, ende dat dat land dat cloester van Betlehem in Wechelhaghen liggende hebben, ter Colcking wetringen wert, mede ghebruken mach des weges die doer den haghen gaet."

De kapel en het kerkhof van het convent werden gewijd door Jacobus „episcopus Sareptensis" den 1 September 1416. In de kapel stonden drie altaren. Het hoofdaltaar was toegewijd aan de Heilige maagd en de HH. Stephanus, Laurencius en Maria Magdalena; het tweede in het zuider gedeelte der kerk had tot patronen de HH Johannes de dooper, Johannes de evangelist en alle Apostelen, terwijl het derde, aan de noordzijde geplaatst, gewijd was ter eere van den H. Augustinus, alle h. leeraars der kerk en den h. Meinulphus. Deze h. Meinulphus is de stichter van het klooster van reguliere kanunnikessen te Bodiken, dat later door den prior van Betlehem in een mannenklooster veranderd werd (1 September 1408) [1]. Het dedicatiefeest werd jaarlijks gevierd op den gedenkdag zelven der wijding; Bisschop Frederik verleende in hetzelfde jaar den 5 October 1416 aan het klooster het voorrecht der kerkelijke vrijheid of immunitas en de volmacht om aan allen, die tot het klooster behoorden, de h. Sacramenten toe te dienen. [2]

[1] Zie Prof. Acquoy's, Klooster van Windesheim, III 59 sqq. De h. Meinulphus was diaken van Paderborn. Zijn leven werd beschreven door een kloosterling van het convent te Bodiken, Joannes Probus genaamd. Ook het Betlehemsklooster had, zeker ter nagedachtenis aan hetgeen door zijn prior te Bodiken geschied was, een altaar in de kloosterkerk aan den h. Meinulphus gewijd. Zie het chartularium.

[2] Zie bijlage A.

Het andere convent, onder het kerspel den Ham gelegen, bestond reeds voor 1397. In dat jaar toch, „ipso die sancte Margarete virginis et martiris", consacreerde de wijbisschop Hubertus „episcopus Yppusensis", in honorem sancte Johannis Baptiste, sancte Laurencii martijris et beate Marie Magdalene in Lindertehove parochie ecclesie Hamensis capellam et altare cum cimiterio." Het was echter geene eigenlijk gezegde consecratie, maar eene reconciliatie, want onmiddelijk op de oorkonde, waaraan bovenstaande opgave ontleend is, volgt een diploom van den 29 Mei 1397, waarin Fredericus episcopus Trajectensis zijne toestemming geeft tot de reconciliatie der kapel in den Ham, welke, zoo luiden de woorden van den bisschop, vroeger gewijd, doch thans door moedwilligen ontheiligd was. Het convent bestond dus reeds voor 1397. Wanneer het werd opgericht geeft het chartularium ons wel niet bepaald aan, doch het behelst toch eenige aanwijzingen, die ons in staat stellen een gissing te maken, welke niet ver van de waarheid kan wezen. Bladzijde xliiij bevat een „quitacio allocucionis contra domum to Lijnthove" van 1368, „op sunte Peters dach gheheten cathedra", luidende: „Wij Egbert und Dideric van Ghiflo brodere doet kundich allen luden met dessen breve, dat wij unde onse rechte erverde quijt sceldet unde quijt latet den heren van Betlehem to Zwolle van aller ansprake, die wij hadden ofte hebben mochten an den huijs ten Linthove unde an den huijs dat Essikin bowede daer bi geleghen, bede inden kerspele ten Hamme" enz. Er bestaat zelfs alle grond voor het vermoeden, dat het convent, reeds spoedig na de stichting van het Betlehems klooster, tusschen 1310 en 1320 werd opgericht.

Op bladzijde xlv toch vinden wij onder het opschrift: „Empcio bonorum dictorum Daerlevoerde in Hammis" de copie van een brief, luidende: „Ego Arnoldus Scaep canonicus sancti Salvatoris in Trajecto accognosco in hiis scriptis me bona Daerlevoert in Hammis sita, vendita priori ceterisque canonicis regularibus in Zwollis coram Johanni Seynonis judice in Zwollis eisdem resignasse.... Datum anno Domini m^0 ccc^0 vicesimo primo in crastino assumpcionis beate Marie virginis."

Voor het bepalen van de ligging des kloosters kan wellicht eene aanteekening dienen, getiteld: „die via in den Ham." (bl. xliv v^{so}) „Item int jaer van m cccc ende lxv ist ghevallen dat die raet van Zwolle ghesant heft vier van den rade tot ons, om te spreken van enen wech gheleghen in den Ham, welke wech gheslaghen is van Daelrebrugge over ende doer onse lant, die in verleden tijd plach te gaen doer een onlant ende der stat van Zwolle om vrenscappen gegunt is doer onse lant te legghen; van welken wech wij ontslaghen sijn gheweest ende wesen sullen alles onrades wes daerop mach gaen ende mijnheer van Utrecht sculdich is den wech toe waeren, want hij sijnen toll ende wechgelt daeraff boert."

Gaarne zou ik hier uit den rijken inhoud van het chartularium nog eenige grepen doen en ook over het Zwolsche moederklooster eenige belangrijke bijzonderheden meedeelen, doch laat zulks na uit vrees dat de redactie mij eene barrière met het opschrift „plaatsgebrek" in den weg zou stellen. Voor ik eindig wensch ik toch nog even te wijzen op een ander chartularium, niet minder gewichtig dan het onder-

havige, n.l. de matricula literarum conventus montis sancte Agnetis, berustende op het stedelijk archief te Zwolle. Het is overbodig van dit handschrift eene analyse te geven. Een lid onzer Vereeniging, wijlen de predikant Van der Zandt, heeft het reeds in het jaar 1870 uitvoerig besproken in de Verslagen en Mededeelingen, vijfde stuk p. 60 sqq. In de zomervergadering van 1863 sprak de toenmalige secretaris der Vereeniging, wijlen mr. J. N. J. Heerkens, den wensch uit, dat het chartularium van den Agnietenberg weldra als aanvulling van den beroemden kronijk van Thomas à Kempis het licht mocht zien. Mocht de Vereeniging voor Overijsselsch regt en geschiedenis besluiten aan dezen wensch gevolg te geven en de beide chartularia ter perse leggen, zij zou m. i. der vaderlandsche kerkgeschiedenis geen geringen dienst bewijzen.

De volgende bijlagen bevatten slechts enkele van de stukken welke op het convent in den Ham betrekking hebben; voor een kort verslag, alş het onderhavige is, meende ik met de opgenomen charters te kunnen volstaan.

B. P. Velthuijsen.

Kampen, 28 October 1890.

BIJLAGE A.

DE SACRAVALLE.

De consecracione sacre vallis.

Jacobus Dei gracia episcopus Sareptensis reverendi in christo patris ac domini, domini Frederici eadem gracia episcopus Trajectensis, commissarius ad infra scripta specialiter deputatus, notum facimus universis, quod anno Domini millesimo quadringentesimo sedecimo, ipso die sancte Egidii abbatis, in capella sita in grangia venerabilium et religiosorum virorum prioris et conventus monasterii canonicorum regularium in Swollis, sacra vallis vulgariter nuncupata, in parochia de Dalfsen, tria altaria cum cimiterio consecravimus, cooperante nobis gracia spiritus septiformis. Primum vero et summum altare in honore gloriose virginis Marie, sanctorum martirum Stephani et Laurencii et beate Marie Magdalene; secundum autem a parte videlicet meridionali in honore sanctorum Johannis Baptiste, Johannis Ewangeliste et omnium apostolorum; tercium vero a parte videlicet aquilonari in honore sancti Augustini et omnium doctorum Ecclesie ac sancti Meynulphi confessoris. Quorum quidem cimiterii et altarium dedicacionem presencium tenore ipso die con-

seacracionis, die videlicet sancte Egidii, constituimus singulis annis in Dei nomine celebrandam; unde omnibus vere penitentibus confessis et contritis qui dictam capellam et altaria in Dedicacionis, Patronorum, Natalis Domini et Circumcisionis Domini, Epiphanie, Parascheves [1]), Pasche, Ascencionis Domini, Penthecostes, Trinitatis, Corporis Domini, Invencionis et Exaltacionis s. Crucis, Assumpcionis, Nativitatis, Conceptionis, Purificacionis Annunciacionis et Visitacionis gloriose Virginis Marie, sancti Mychaelis archangeli, Nativitatis et Decollacionis sancti Johannis Baptiste, Sanctorum Petri et Pauli et omnium aliorum Apostolorum et Ewangelistarum; sanctorum Stephani, Innocencium Laurencii, Bonifacii et sociorum ejus, Ponciani, Lamberti, Mauricii, Victoris, Clementes ac Dyonisii martirum; sanctorum Martini Willibrordi, Gregorii, Ambrosii, Augustini, Jeronimi, Servacii, Odulphi, Bernardi, Nycolai, Remigii, Benedicti, Dominici et Alexii confessorum; sanctarum Agathe, Cecilie, Katherine, Barbare, Lucie, Gheertrudis et undecim milium Virginum et omnium Sanctorum festivitatibus ac singulis diebus octavarum festivitatum predictarum octavas habencium, necnon singulis diebus dominicis, diebus eciam singulis quadragesime et adventus Domini devote visitaverint; aut qui in serotina pulsacione campane flexis genibus ter Ave Maria dixerint, seu quociens gracia devocionis cimiterium circuiverint; vel qui luminaria, ornamenta necnon qui, in eorum testamentis vel extra, aurum, argentum, vestimentum, libros, calices vel aliud quodcunque ad dictarum cappelle, altarium et cimiterii conservacionem vel ornatum piedonaverint, legaverint aut donari vel

---

[1]) Parasceve Domini = Goeden Vrijdag.

legari procuraverint; vel qui ibidem missis, horis, sermonibus seu collacionibus ac aliis divinis presentes interfuerint; quocienscunque quandocunque aut ubicunque premissa vel aliquod premissorum devote adimpleverint, de omnipotentis Dei misericordia, beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus ac beati Martini patroni ecclesie Trajectensis auctoritate confisi, quadragenta dies indulgenciarum de injunctis eis penitenciis misericorditer in Domino relaxamus, nostrarum testimonio litterarum. Datum ut supra.

Quod Sacravallis gaudet ecclesiastica emunitate.

Fredericus Dei gracia episcopus Trajectensis dilectis nobis in Christo priori et conventus monasterii nostri in Zwollis, ordinis canonicorum regularium sancte Augustini salutem in Domino qui est omnium vera salus. Preclara virtutum devocio et pie conversacionis honestas provocavit vos auxiliante Deo ad desiderium fervens divini cultus amplioris. Sane exposuistis nobis cordis vestre affectum, quod ad locum jam consecratum habetis in grangia, quem Sacramvallem appellatis parochie de Dalvesem nostre dyocesis, supplicantes nobis humiliter et devote, quatenus nostra ordinaria auctoritate predicto loco et pro presbiteris et clericis et laicis illic habitaturis aliquas concessiones graciosas pro eorum pace et devocione necessarias paterna pietate impertiri dignaremur. Nos igitur tam piis precibus inclinati ut devocionis sinceritas vigeat et spiritualis utilitas laudabilius cumuletur, ipsum locum sub nostra et sedis nostre Trajectensis protectione suscipimus, decernentes eundem ecclesiastica emunitate gaudere; concedentes eciam vobis et dictum locum inhabitantibus ibidem divina celebrandi seu facere per alios

presbiteros celebrari, et ministrandi familie domestice ecclesiastica sacramenta, cum id fuerit oportunum liberam facultatem, jure matricis ecclesie salvo semper. Insuper indulgencias quadraginta dierum, quas reverendus pater dominus Jacobus episcopus Sareptensis in consecracione dicti loci, secundum tenorem litterarum suarum desuper confectarum, dictum locum visitantibus concessit, approbamus et confirmamus, quibus eciam indulgenciis nos, super bono et caritativo fundamento superedificare graciam ampliorem cupientes, de omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli ac beatissimi Martini patroni nostri auctoritate confisi totidem indulgencias adjicimus et concedimus omnibus viis et modis in litteris prefatis indulgenciarum expressatis. In quorum omnium testimonium sigillum nostrum presentibus duximus appendendum. Datum in castro nostro Horst anno Domini millesimo quadringentesimo sexto decimo, mensis octobris die quinta.

Quod Sacravallis libera est ab exactione.

Ic Gerit Mulert indertijt rentmeyster van Sallant doe kondich allen lueden myt desen openen beseghelden breve: alsoe schelinge ende twyste gewest is tusschen den eirberen heren pater ende dat convent van Belheem bijnnen Zwolle ende die gemene bueren van Lente heercomende, als dat die bueren voers dat erve ende hof ten Ekenencaete op vijff olde schilde toe schattinge gesat hadden, daer die pater ende convent voers. were opgedaen ende sich beclaicht hebben, dat see nyet schuldich en weren ende nye schatting gegeven en hadden; dat beropen ende gecomen is toe claeren voer mijn gnedigen heren, daer dat convent voers. alsulcke breve ende bewijs toenden doer raede

mijns gnedigen heren, die ridderscap ende raitsfrunde der drier steden, geclaert ende eenpaertlick uutgesproeken hebben, dattet convent van den hof then Ekenencaete voers. mitten bueren gene schatting schuldich en sijn te geven noch gheen schatber guet en is, ende dattet die gemene bueren van Lente voers. selven betaelen en geven soelen die vijff olde schilden voers. Hijer waren aver ende aen als van den raede; die eerweerdighe meyster Ludolph van den Vene domdeken tUtrecht, joncker Lodewyck van Moentfoert, heer Henrick van Boedelswijck lantcommelduer van Westfaelen, heer Johan van Nyevelt ridder, meyster Evert van Gisse, Herman Cruse, Johan van Twyckell, Goert van Rede, Johan van Ittersym droest van Sallant ende meer anderen van der ridderscap; Johan van Rechteren Roloff ende Wolter van Coverden gebroeders, Johan ende Berent van Bevervoerde gebroders, Johan van Graes, Volckier Sloijt ende meer anderen; van die stat Deventer Willem van Suueten, meyster Hermen Ludolph; van die stat Campen Freric Rijnvis, Wolter Wolterssen; van die stat Zwolle Henric van den Water, Derick Essing. Dit is gescheet toe Vollenhoe in der Hove Saterdages post Sacramenti anno xiv^c acht ende tnegentich; alsoe hebben wij Gerit Mulert rentmeyster voers. die bueren van Lente die vijff olde schilden voers. voll ende all betaelt nae uutwysinge der clarijnge voers. In oierconde der waerheyt; ende want men dan sculdich is te geven een getuych der waerheit, soe hebbe ic Gerit rentmeester voers. mijn segell an dessen breeff gehangen Int jaer ons Heren dusent vierhondert acht ende tnegentich saterdaghes post Petri et Pauli.

BIJLAGE B.

DE HAMMIS.

De consecracione capelle in Hammis cum cimiterio et altari.

Hubertus Dei gracia episcopus Yppusensis, reverendi in Christo patris ac domini, domini Frederici eadem gracia episcopi Trajectensis in pontificalibus vicarius generalis, notum facimus universis quod anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo septimo, ipso die sancte Margarete virginis et martiris, in honore sancti Johannis Baptiste, sancte Laurencii martiris et beate Marie Magdalene in Linderterhove, parochie ecclesie Hammensis, Capellam et altare cum cimiterio consecravimus cooperante nobis gracia Spiritus septiformis. Quarum quidem capelle, altaris et cimiterii dedicacionem tenore presencium constituimus in feria quinta post Margarete virginis singulis (annis) perpetius temporibus in Dei nomine celebrandam. Unde omnibus vere poenitentibus, confessis et contritis qui dictam capellam in Dedicacionis, Patronorum, Natalis Domini, Circumcisionis Domini, Epyphanie, Parascheves, Pasche, Ascencionis Domini, Penthecostes, Trinitatis, Corporis Christi; Invencionis et Exaltacionis sancte Crucis; Assumpcionis, Nativitatis, Concepcionis, Pu-

rificacionis, Annunciacionis et Visitacionis gloriose Virginis Marie; sancte Mychaelis archangeli; Nativitatis et Decollacionis sancti Johannis Baptiste; sanctorum Petri et Pauli et omnium aliorum Apostolorum et Evangelistarum sanctorumque Stephani, Innocencium, Laurencii, Bonifacii et sociorum ejus, Ponciani, Lamberti, Mauricii, Victoris, Clementis ac Dyonisii martirum; sanctorum Martini, Willebrordi, Gregorii, Ambrosii, Augustini, Jheronimi, Bonifacii, Servacii, Bernardi, Nycolai, Remigii, Benedicti, Dominici et Alexii confessorum; sanctarum Agathe, Cecilie, Katherine, Barbare, Lucie, Gheertrudis ac undecim milium Virginum; et omnium sanctorum festivitatibus ac singulis diebus octavarum festivitatum predictarum octavas habencium, necnon singulis diebus dominicis, diebus etiam singulis quadragesime et adventus Domini devote visitaverint; aut qui in serotina pulsacione campane flexis genibus ter „Ave Maria" dixerint; vel qui luminaria, ornamenta necnon qui, in eorum testamentis vel extra, aurum, argentum, vestimentum, libros, calices, vel aliud quodcunque ad dictarum capelle altari seu cimiterii conservacionem vel ornatum pie donaverint, legaverint aut donari vel legari procuraverint; vel qui ibidem missis, horis, sermonibus ac aliis divinis presentes interfuerint; quocienscunque, quandocunque aut ubicunque premissa vel aliquid premissorum devote adimpleverint, de omnipotentis Dei misericordia, beatorum Petri et Pauli Apostolorum Ejus ac beati Martini patroni ecclesie Trajectensis auctoritate confisi, quadraginta dies indulgenciarum de injunctis eis penitenciis misericorditer in Domino relaxamus, nostrarum testimonis litterarum. Datum ut supra.

Consensus reconciliandi seu consecrandi cupellam in Hammis.

Fredericus Dei gracia episcopus Trajectensis dilectis nobis priori et fratribus monasterii nostri in Zwollis ordinis sancti Augustini salutem in Domino qui est omnium vera salus. Preclara virtutum devocio et pie miseracionis honestas provocavit vos auxiliante Deo ad desiderium pervens divini cultus amplioris. Sane significastis nobis cordis vestri affectum quod pro reformacione seu reconciliacione capelle et cimiterii, quondam consecrati sed pro nunc temere violati, in bonis vestris seu hereditatibus dictis Ter Lynde in parochia Hammensi nostre dyocesis situati habetis supplicantes nobis humiliter et devote, quatenus ad hoc adhibere consensum auctoritatis nostre ordinarie dignaremur et presbiteris clericis seu laicis illic habitaturis concessiones aliquas pro eorum pace et devocione necessarias paterna sollicitudine impertiri. Nos igitur tam piis precibus inclinati ut devocionis sinceritas vigeat et spiritualis utilitas laudabilius cumuletur ipsi reformacioni, reconciliacioni seu eciam, si oporteat, de novo consecracioni consensum auctoritatis nostre ordinarie in Dei nomine adhibemus; decernentes ipsum locum ecclesiastica emunitate gaudere; concedentes eisdem in dicto loco divina celebrandi seu facere per alios presbiteros celebrari et ministrandi familie domestice ecclesiastica sacramenta, cum id fuerit oportinum, libera voluntate jure matricis ecclesie semper salvo. In cujus rei testimonium sigillum nostrum duximus presentibus appendendum. Datum anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo septimo mensis Maji die vicesima nona.

Quitacio allocucionis contra domum to Lynthove.

Wy Egbert unde Dideric van Ghiflo brodere doet kundich allen luden met dessen breve, dat wy unde onse rechten erverde quijt sceldet unde quijt latet den heren van Betlehem to Zwolle van aller ansprake de wy hadden ofte hebben mochten an den huys to Lynthove unde an den huys dat Essikin bowede dar bi geleghen, bede in den kerspele ten Hamme, want ons des bericht is van unsen vrenden unde van unsen luden dat unse aldervader redelike unde rekelike om dat verkofte om eyne summe geldes, de em wal unde al betalet wort; also dat wij unde unses aldelvader ervede ofte nemant dar an negheijn recht en hebbet ofte myt rechte neet dar up spreken en moghen; unde ick Dideric van Ghiflo vorsc. hebbe den heren vorsc. eren guden unde eren meygeven om Godes willen sunder ienigherhande gave ofte bate ghegheven unde gheve eyne gude ganse zone vor my unde vor alle mine holperen van der vede die ich unde myne holperen vorscr. weder em hadden om de vorghenomden gude, al arghelist wtghesproken. Hijr weren an unde over her Roland kerckhere to Velthusen, her Herman van den Nijenhuys prester, Symon van Dedem, Willikin van Dodelinghem, Godikem van Berghusen, richter indertijt toe Ulsen, Werner Kokentijd unde anders vele guder lude. In orkunt desser vorwart so hebben wy Egbert unde Dideric vorscr. dessen breef mijt onsen zeghelen beseghelt unde vestet, unde om der meren vestnisse so hebben wy ghebedden Hermane van Godelinghem, dat he zijn segel medde an dessen breef wolde hangen; unde ic Herman van Godelinghem hebbe dessen breef mynen zeghele medde bezeghelt

om bedde wille van beden siden, want ich hyr medde an unde over was. Gegheven int jaer unses heren dusent drehundert acht unde tzestich op sunte Peters dach gheheten Cathedra.

Permutacio Luttike Beyerinc pro Darlevoerde jure allodiali.

Nos Fredericus Dei gracia Trajectensis episcopus notum facimus universis, quod in nostra presencia constitutus Ernestus, dictus scaep, ministerialis noster, humiliter supplicavit, ut cum eo de domo dicta Darlevorde, que ad nos et ecclesiam nostram Trajectensem jure feodali pertinebat, ad domum suam dictam luttike Beyerinc, ad ipsum pertinentem jure allodiali, permutacionem et concambium facere dignaremur; nos vero ipsius supplicacionibus inclinati dictam domum Lutike Beyerine ut a nobis et ecclesia nostra descendat in feodo recepimus domum Darlevorde predictam in presencia honorabilium virorum dominorum Gerardi prepositi ecclesie Daventriensis, Johannis de Indenvelde milites, Bernardi de Otmersem canonici ecclesie Aldenzaliensis, receptoris nostri Thuentie, et Wichmanni de Aghene famuli permutacionis et concambii nomine eidem Ernesto pro allodio assignantes. Datum Daventrie sub sigillo nostro anno Domini m° ccc° vicesimo primo feria sexta post Purificacionem beate Marie Virginis.

Empcio bonorum dictorum Daerlevoerde in Hammis.

Ego Arnoldus dictus Scaep, canonicus sancti Salvatoris in Trajecto, recognosco in hiis scriptis me bona Daerlevoert dicta, in Hammis sita, vendita priori ceterisque canonicis regularibus in Zwollis coram Jo-

hanne Seynonis judice in Zwollis eisdem resignasse; presentibus Henrico de Harsolte et Henrico Vriling scabinis Zwollensibus necnon Everwino de A, et Johanne de Hasselt ac aliis fide dignis. Testimonio harum presencium literarum meum sigillum quibus est appensum. Datum anno Domini m ccc° vicesimo primo in crastino assumpcionis beate Marie Virginis.

ONDERHANDELINGEN OMTRENT HET REGEERINGS-REGLEMENT VAN OVERIJSSEL IN 1786.

Door de welwillendheid van mr. A. J. van Riemsdijk, notaris te Hellendoorn, werd mij onlangs inzage verleend van een pakketje brieven met een memorie omtrent de punten, waarover de kleine steden van Overijssel ten Landdage moeten gehoord worden en enkele aanteekeningen en copieën van afgezonden brieven, afkomstig van diens overgrootvader J. van Riemsdijk, secretaris te Hardenberg, alles uit de maanden September en October 1786, dus uit het heetst van den patriottentijd, die er dan ook zeer in uitkomt.

De brieven bevatten berichten en beschouwingen omtrent den politieken en militairen toestand, doch het hoofdonderwerp is de wijziging van het Regeeringsreglement van Overijssel. Men vleide zich met de finale zegepraal der patriotsche partij en dacht over de nieuwe orde van zaken.

De besturen der groote steden (Zwolle, Deventer en Kampen) schijnen het wenschelijk gevonden te hebben, bijtijds tot overeenstemming te geraken met de hoofden der patriotten in de kleine steden, ik vermoed

met het doel om slechts weinig van hunne voorrechten prijs gevende, toch goede vrienden te blijven. Dit was toen ook uit een militair oogpunt van belang; de kleine steden konden burgercorpsen aanbrengen tegenover het prinsenlegertje, dat pas Hattem en Elburg had bezet.

In dien geest schrijft de Zwolsche burgemeester G. W. van Marle aan den heer J. van Riemsdijk:

„Schoon het lot van de republiek nog zeer onzeker blijft schikt zich zoo het schijnt de kans zeer ten voordeele der groote partij. Holland is courageus, hare troupes obedieeren met bereidwilligheid, de kwade steden worden goed: Rendorp cum suis maakt niet meerder de meerderheid van Amsterdam; die stad en 14 andere hebben Vrijdag den Prins als Capitein gen. en in de begeving van militaire charges gesuspendeerd. Zeeland waarvoor men vreesde, word goed. Utrecht schijnt bij provisie geen gevaar te hebben van aangetast te zullen worden. Van Pruischen is zooals men zeer wel meend te weten niet te vreezen. De dispositie in Frankrijk is voordelig met dat al blijven de Geldersche Dwingelanden brutaal, en de Staten van Friesland volgen hun spoor door resoluties te nemen die de vrijheid den hartader afsteken. De magt waarover die beide kunnen disponeeren, en die de eenigste is, welke men bij provisie na onze zijde kan doen ageeren is gering daar zij verdeeld is en een groot gedeelte de garnizoenen moet bezet houden. Hierom zal provisioneel hoop ik niet noodig zijn garnizoen merkelijk te versterken.

T blijft echter noodig dat wij alle ons gereed houden om alle oogenblik vaardig te zijn. Zoolang de Dwingelanden nog eene gewapende magt sterk genoeg

om kwaad te kunnen doen bij elkander hebben, moeten wij op onze hoede en altijd gereed zijn hunne furie te keren.

Maar nu iets *onder de stipste secretesse.* De tijd schijnt nu geboren om spoedig het Reglt te vernietigen; dit te doen zonder er iets anders voor te substitueeren is gevaarlijk daarom dewijl t onmogelijk is al hetgeen daartoe relatiev is zo rasch in ordre te brengen, zal het dan nodig zijn eenige voorname punten voort te reguleeren, kunnende dan de andere naderhand ligtelijk gearrangeerd worden. Dit moet na mijn oordeel en dat van anderen niet geschieden zonder dat de kleine steden er worden ingetrokken, en dat dezelve aanstonds over hare bezwaren betrekkelijk de keuren en de verschijning ten Landdage geholpen worden. De andere bezwaarpuncten konden dan naderhand met vele anderen die door de differente leden van staat zijnde ingegeven zo schielijk niet kunnen worden afgedaan, vereffend worden. Om de beide punten te reguleeren tot onderling genoegen van de steden en van de Prov. zal het misschien nodig zijn dat er door de vertrouwdsten uit de kleine steden met eenige weinige vertrouwsten uit de Rid. en groote steden eene conferentie gehouden word.

Zoude daar kans toe zijn zonder dat Racer er in kwam; men moet het buiten hem heen prepareeren of wij risqueren dunkt mij veel. Hij moet [er] mede in als het op een dadelijk schikken aankomt doch men diende het buiten hem heen, mijns oordeels te praepareeren. Verzoeke hierover uwe gedagten met de eerste gelegenheid te mogen weten. Gij weet hoe ik over die beide gen. puncten denk: dit behoef ik UE. dus niet te herhalen, alleen verzoeke ik dat gij toch

vooral uwe gedagten laat gaan hoe best zoodanige puncten te bepalen dat er geen dispuut kan komen in het vervolg dit is interessant. Ik ben in haast

25 Sept. '86. t.t. Q. W.

Wie zouden na uwe gedagten tot zulk een onderhandsche praeparatore conferentie uit de kleine steden moeten genomen worden? Gij zekerlijk Beverfoerde Pennink ook andere? en hoe kreeg men die best bij elkander, door uw kanaal of door hen direct te schrijven? Dit alles echter provisioneel *onder ons.*"

Den volgenden dag schreef van Riemsdijk aan van Marle, dat hij gaarne over de zaak zal komen confereeren, liefst als hij naar Kampen gaat voor de vergadering der gewapende burgercorpsen; [1]) voorts verzoekt hij hem te willen berichten of hij den brief aan Beverforde mag mededeelen.

Den 2 October antwoordt van Marle dat hij den brief gerust aan Beverfoerde kan mededeelen, ook wel aan andere vertrouwden, mits provisioneel niet aan R., en hem den volgenden Zondag gaarne bij zich zal zien.

In eene aanteekening van van Riemsdijk lees ik: „3 Oct. met Pennink te Zwolle bij burg. van Marle geweest, over de verschrijving der kleine steden gesproken, bij welk gesprek wij ons, om redenen, voor-

---

[1]) De vergadering werd 3 October gehouden, zoo als ik uit een copie der notulen zie, die aan Racer zal gezonden zijn. Ik bemerk daaruit dat er subsidiën uit Holland kwamen. Kapitein luit. Jordens rapporteert dat hij te Amsterdam had ontvangen f 6000 en te Woerden f 2000, onder conditie dat de uitgetrokken manschappen daarvan wekelijks zouden genieten drie en een halven gulden, ook worden verdere ontvangsten vermeld, als ook de benoeming van 6 Gedeputeerden voor de defensie.

alsnog niet zeer gevat op die zaken tonen. Afgesproken om de conferentie te Deventer op den 18 dezer te houden, en dat om die bij te wonen Racer ook voorts zal verzocht worden."

Waarom van Marle aanvankelijk Racer wenschte uit te sluiten, spreekt hij niet uit; ook in de brieven en aanteekeningen der patriotsche bondgenooten vind ik geen verklaring, wel blijkt er uit dat zij Racer niet wantrouwden. Naar mij voorkomt zag van Marle R. als den scherpstzienden en lastigsten aan, vleide hij zich bij de anderen iets betere conditiën te bedingen en oordeelde hij, dat wanneer eene overeenstemming eenigen samenhang verkregen had, Racer er minder invloed tegen zou kunnen uitoefenen. Nu kan het wel zijn dat hij tot die poging van uitsluiting de vrijmoedigheid ontleende aan de verdachtmaking kort te voren te Almelo beproefd door de ultra's, gesteund door de eerst naamlooze, later door de heeren mrs. G. J. Dumbar en A. G. Besier onderteekende brieven ter verdediging der burgerij, aan de Almelosche Oudheden. [1]) De verdediging der rechten van de Gravin van Almelo was de steen des aanstoots. Het is kwalijk aan te nemen dat het conservatisme van Racer een Zwolschen burgemeester zal verontrust hebben, die ook van het behoud van oude rechten niet afkeerig was.

Van die poging tot uitsluiting kwam niets terecht; toen de vertrouwdsten (van Riemsdijk en Pennink) bij burgemeester van Marle kwamen confereeren, was Racer er reeds geweest en had de zaak ampel be-

---

1) Racer had in 1785 het eerste stuk der Almelosche Oudheden uitgegeven; een vervolg verscheen in 1786.

sproken, terwijl de andere heeren zich zeer gereserveerd gehouden hadden.

Ik laat thans volgen den brief van Racer aan Pennink:

„Amice!

Verleden Donderdag heb ik te Zwolle en Vrijdag te Dev. met de Heeren v. Marle en Dumbar over onze rechten gesproken. Over alle onze vorderingen viel geen bedenking van belang. Maar omtrent de comparitie op de Landsvergadering, aangaande het maken en veranderen van wetten en veranderen van costumen, maakte men eene tweeledige bedenkelijkheid.

1°. Dat er veeltijds verschil ontstaan kan of eenige dispositie tot de wetgeving dan tot de uitvoerende magt behooren zou, over welke laatste de kleine steden niet kunnen pretendeeren ter Landsvergadering geroepen te worden; en dat men derhalve die gevallen waarover bedenkelijkheid zou kunnen ontstaan, diende te bepaalen, als al of niet tot de uitvoerende magt te zullen behooren. Neem eens verbod van in- en uitvoer, precautie tegen besmettingen, voorzieningen tegen seditie en tot bevordering van veiligheid in den Lande, inquartiering van militie, gewoone vernieuwing der algemeene gewone Heerenlasten en algemeene verhooging van dezelve en wat dies meer gevallen mogten zijn die men alle niet gemakkelijk uitdenken kan, welke die Heeren meenden dat tot de uitvoerende magt zouden behooren. Ik begrijpe wel dat de bepaling hiervan zorgelijk is; maar vinde evenwel dat het nodig zij dat ze geschiede.

2°. Dat het wel geene bedenkelijkheid lijdt, dat dispositien tot de uitvoerende magt behoorende, mede in de kleine steden zullen gelden, doch, twelk mij

verwonderde, maakte men bedenkelijkheid of niet de kleine steden mede in den haren verpligt zouden zijn om dispositien tot de wetgeving behoorende, en waarover dus derzelver delibereerende stem was ingeroepen na te leven: om reden dat de goede orde zulks zou vereischen, ten einde niet zoveel verschillende wetten in den Lande te gebruiken, waaruit confusie en moeijelijke justitie zou ontstaan. Dat sentiment moest ik in onze conversatie afkeuren wijl dan de kern van ons gansche recht zou verlooren worden en wij aan eene al te groote Aristocratie zouden onderworpen worden en veeltijds een nadeelig gebruik daarvan zou kunnen gemaakt worden, en dat het derhalve recht en profijtelijk was dat wij bij dit recht behooren gelaaten te worden; te meer omdat wij niets meer zouden hebben dan eene Delibereerende stem, en nog zoo veel te meer omdat men ons redelijk genoeg moet onderstellen om wanneer wij de nieuwe wetten heilzaam vinden, alsdan dezelve vrijwillig ook in onze kleine steden aan te nemen: gelijk door de vrijwillige aanneming van het tegenwoordig Landrecht betoond is. Moetende men ons even zo capabel achten om te oordeelen wat ons dienstig is als de Heeren van de Ridderschap en de drie groote steden om het ons te willen voorschrijven. Ik stelde voor dat ik vreesde eene discripantie hieromtrent van de nadeeligste gevolgen voor het patriotisme te kunnen zijn en dat het recht der kleine steden in deezen te groot en aanzienlijk was om het te quiteeren, en verzocht daarop toe te leggen, dat uit zulk een verschil niet mooge ontstaan, dat de kleine steden traag wierden om met al hare magt mede te werken. Men dreef het evenwel

zoo sterk niet, als of men er vast op staan zou. UwEd. ziet derhalve dat er veel voorzigtigheid en beleid is om voor onze kleine steden behoorlijke conditien te maken en UwEd. zal langs hoe meer bemerken, dat het traineeren der verklaring van de groote steden enkel bedoeld heeft, dat men vooraf eerst weten wilde hoe de zaken zouden loopen. Hoe meer men begrijpt zich van zelfs van den stadhouder te kunnen ontdoen, hoe ongemakkelijker men worden zal; omdat men daardoor zooveel te naarder komt aan de termen, waarin men was voor het jaar 1748. Zoo verre als het belang der kleine steden betreft schijnt de laatste gebeurde verkeerde stap ons gansch geen voordeel te doen. Wij moeten nu op de beleefdste wijze allerspoedigst aandringen op de meermaal verzochte verklaring, om dan dies te blijmoediger de groote zaak te kunnen helpen bevorderen. Hiertoe was mijns dunkens wel eene stedelijke vergadering nodig, die men te Ommen zou kunnen houden kort na het tweede Reces van den Landdag want dit voor dien tijd te doen is mij niet doenlijk en men heeft ook geen tijd om het alles te voren te overleggen. UwEd. gelieve dit alles eens met de Heeren te Ootmarsum rijpelijk te overwegen alsook dezen aan den Heer Riemsdijk te communiceeren. De convocatie zou best geschieden niet bij circulaire missive, maar door een brief aan elke stad. Ik heb hiervan en van verscheiden zaken, waarin ik tegen den Landdag iets moet vervaardigen, het hoofd zoo vol, dat ik mij voor dien tijd tot geene pleitzaaken kan begeven, zonder mij geheel af te matten. Misschien was het nodig dat wij nevens de Heeren Beverforde en Cramer en Riems-

dijk en Blijdenstein een conferentie vooraf hielden.

Ik heb de eer te zijn met waare hoogachting

OLDENZAAL, t.t.
den 3 Oct. 1786. (*get.*) J. W. RACER.

PS. Voorleden Zondag is mijn zoon met een detachement van hier op Deventer gemarcheerd ook zullen er van de schutters van Losser heen reizen. Vale."

Volgens dezen brief schijnen de groote steden het onder elkander volkomen eens te zijn geweest. Racer, die van Marle te Zwolle en Dumbar te Deventer een dag na elkander gesproken had, schijnt geen verschil opgemerkt te hebben; hij bespreekt de conferentien in eenen adem.

Wat de patriottenhoofden betreft: Pennink zond den brief van R. aan van Riemsdijk den 8 October en geeft er bij te kennen dat hij, na overweging, tot Racer's gevoelen overhelt en zeer voor eene door R. voorgeslagene conferentie is.

Van Beverforde schrijft 11 October aan van Riemsdijk: dat hij te Ootmarsum terugkomende hoorde dat Racer er was, en hij met hem de zaak besproken en de Memorie van van Riemsdijk hem voorgelezen en medegegeven heeft. Verder zegt hij, R. was over 't algemeen zeer voldaan over UE's accuratesse. Hij zal er zijne aanmerkingen bijvoegen en zoo wel die van UEd. als van hem zelf onder classen brengen van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht, welke hij nauwkeurig zal trachten te schiften, meenende dat UEd. er eenige dingen bijgevoegd had, die tot de uitvoerende macht behooren, en dus niet van ons departement; maar van de wetgevende vooral in onze steden moest men volstrekt niets laten glippen, na

zijn begrip althans. Men diende daaromtrent zeer voorzigtig te werk te gaan en alles zoo naauwkeurig mogelijk specificeeren. Als ik heden avond een brief van van Marle ontvang, zal ik denzelven morgen per expresse aan Dr. Racer zenden en verder aan Blijdenstein, van Blijdenstein aan Auffmorth. Omtrent het overige is R. zeer rekkelijk. Als onze reis aangaat moet UE den brief van R. aan Pennink meebrengen.

De conferentie der vertegenwoordigers der kleine steden met de gecommitteerden uit de Ridderschap en Steden werd bepaald op den 18 October te Deventer. Eerstgenoemden kwamen daags te voren aldaar tot overeenstemming omtrent de volgende punten:

„1786 den 17 Oct. in eene conferentie te Deventer, dit bij de HH. Racer, Beverforde, Auffmorth, ten Cate en Blijdenstein, en mijn persoon opgemaakt.

NOTA.

De kleine steden ter Landsvergadering te beschrijven:

1º Over t maken van Oorlog en Vrede, waartoe ook behoren alliantien met andere Provincien en Mogendheden.

2do Over het aannemen van een Landsheer, alsook van een stadhouder.

3tio Over het opleggen van nieuwe Landslasten, waaronder echter geene algemeene verhoogingе van Verpondinge en Contributie begrepen worden, en vermids het negotieeren van penningen hiertoe betrekking heeft, ook over geldleeningen door de Provincie te doen.

4to Het verkoopen wegschenken in erfpacht geven en verpanden van Provinciale goederen.

5to Het maken en veranderen van wetten en veranderen van gewoonten, waaronder ook begrepen worden het verleenen van Privilegien en Octroijen. Zullende evenwel in allen gevalle geene nieuwe wetten waardoor voorgaande wetten of gewoonten vernietigd of veranderd mochten worden, kunnen gelden ten aanzien der kleine steden anders dan bij derzelver vrijwillige aanneming. Dat echter over dispositien betreffende de bloote uitvoering van standgrijpende wetten en gewoonten, waardoor dezelve wetten en gewoonten niet veranderd worden, en dus dispositien van bloote uitvoering zijn, de kleine steden niet geroepen zouden behoeven te worden en dat ook zoodane dispositien mede ten aanzien der kleine steden zullen gelden. Wordende dan noch zoodane bloote dispositien van uitvoering in diervoegen geamplieerd, dat daaronder ook begrepen zullen zijn dispositien die ter zake van voor een korten tijd durende omstandigheden worden gemaakt, en dus met het cesseeren van die omstandigheden ophouden: als bij voorbeeld dispositien tegen oproeren en onveiligheid van de Lande, alsook omtrent uitvoer van levensmiddelen en voeragien in tijd van schaarsheid van zoodane goederen, en omtrent besmettingen van menschen en beesten en precautien daartegen."

Deze Nota komt in vele opzichten met de Memorie van den heer van Riemsdijk overeen, doch zeer ingekort. De Memorie lijkt meer een studie met tal van aanhalingen; de Nota een korte en bondige opgaaf van punten tot grondslag bij de onderhandeling. Voorts

zijn eenige punten der Memorie, als: het aflossen van schulden, het bij de rekeningen van 's lands penningen geroepen te worden, in de Nota weggelaten. Over het geheel een conciliante toon, alleen willekeur van Ridd. en Steden in wetgevende macht stellig uitgesloten. Geene wet of gewoonte geldig in de kleine steden, dan na vrijwillige aanneming.

Of de Conferentie met de Gecommitteerden van Ridderschap en Steden den volgenden dag te Deventer gehouden is, melden de stukken van van Riemsdijk niet. Zij zijn met de gemelde Nota uitgeput. [1])

Van ons standpunt schijnt het vreemd, dat men niet trachtte gelijke rechten door gelijkmatige vertegenwoordiging te verkrijgen in de geheele provincie, zoo niet in geheel Nederland. Doch dergelijke denkbeelden kwamen eerst tot helderheid en kracht in de Fransche revolutie van 1789. Racer, die er van spreekt in het voorbericht van het VIde deel der Overijsselsche Gedenkschriften, schijnt toen het er voor gehouden te hebben, dat het onmogelijk was om de groote steden te bewegen iets van hunne bijzondere rechten voor het Gemeenebest op te offeren, en dat, dit zoo zijnde, het ook zaak was voor de kleine steden om de hunne vast te houden.

Mr. van Wulfften Palthe.

[1]) De nota dient tot omslag voor de overige stukken.

VEREENIGING TOT BEOEFENING

VAN OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

VERZAMELING VAN STUKKEN

DIE BETREKKING HEBBEN TOT

OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

TWEEDE AFDEELING.

Verslagen en Mededeelingen,

NEGENTIENDE STUK.

ZWOLLE,

DE ERVEN J. J. TIJL.

1896.

INHOUD.

UIT DE GESCHIEDENIS DER OVERIJSSELSCHE GELDMIDDELEN.

Wanneer er sprake is van de geldmiddelen van Overijssel, dan denkt men in den regel aan de geldelijke behoeften van dat gewest en aan de middelen om daarin te voorzien gedurende het tijdperk dat Overijssel een zelfstandig eigen bestaan had en niet alleen als een deel van eenig ander landsgebied was te beschouwen, maar integendeel een *zelfstandig* beheer over die middelen uitoefende, d. i. van het tijdstip, waarop Karel V tot heer van Overijssel werd aangenomen in 1528 tot op de staatsregeling van 1798, waarbij in het beruchte art. 200 aan de verschillende gewesten, die de Republiek der Vereenigde Nederlanden hadden uitgemaakt, hunne rentegevende goederen en de bevoegdheid om voortaan belastingen te heffen, werden ontnomen, om die op de Bataafsche Republiek, als geheel, over te brengen, op wier begrooting de behoeften dier provinciën zouden worden gebragt.

Terwijl wij trachten tot de geschiedenis dier geldmiddelen eene bijdrage te leveren, zullen we evenwel niet voorbij kunnen een blik te slaan op de tijden aan

Karel V voorafgegaan, omdat wij daarin verklaring zullen vinden van den omvang dier behoeften en van den aard der middelen, die tot bestrijding van de daartoe noodige kosten konden worden aangewend.

We zullen tevens ons oog moeten rigten op hetgeen in dit opzigt na de invoering in 1822 van het algemeen stelsel van belastingen is vastgesteld, omdat zulks den bodem uitmaakt, waarop het tegenwoordig finantiewezen van Overijssel is gevestigd.

Het kan natuurlijk de bedoeling niet wezen hierbij een overzigt, zij het ook nog zoo beknopt, te geven van den finantieelen toestand gedurende dat tijdvak. Die taak blijft weggelegd voor hen, die, bij meerdere kennis, tevens de gelegenheid hebben om, als het ware dagelijks, in de administrative stukken de bronnen voor zoodanig overzigt te raadplegen.

Onder Karel den Groote en diens opvolgers maakte Overijssel slechts een onbeduidend gering deel uit van hun groot en magtig rijk en droeg de behoeften en middelen tot dekking der kosten gezamenlijk met de overige deelen van dat uitgebreide rijk.

De kosten benoodigd om te voorzien in de behoeften van den staat waren in den beginne van geringen omvang. Ze hadden aanvankelijk alleen betrekking tot de handhaving van veiligheid en orde naar buiten door krijgsmagt en tot het handhaven van veiligheid en orde naar binnen door regtsbedeeling en het voltrekken der daarbij gegeven uitspraken.

In het eerste werd in hoofdzaak voorzien door het gevolg en de latere leenmannen en door den heerban en de aanvankelijke kosten van dezen laatsten werden

gevonden door praestatien der landzaten in wapenen en leeftogt voor het begin van den krijg.

In het laatste werd voorzien door een gedeelte der boeten aan de regterlijke ambtenaren als bezoldiging toe te kennen.

Overigens houde men in het oog dat in den aanvang geene scheiding bestond tusschen den vorst en den staat en evenmin alzoo tusschen diens persoonlijke domeinen en een eigenlijken fiscus. De vorst werd geacht verplicht te wezen om uit de opbrengst zijner domeinen en verdere inkomsten te voorzien in de geldelijke behoeften van den staat. Eerst bij hoogen nood droegen de landzaten uit hunne bezittingen daartoe bij in de zoogenaamde *beden*, die, van hunne toestemming afhankelijk en in den beginne onbepaald, allengs met meerdere vastheid en regelmaat het periodieke karakter van lente- en herfst-beden aannamen.

De regeringsmagt en regeringsbevoegdheden gingen langzamerhand meer en meer uit handen van den Keizer op de onderscheidene, zoo wereldlijke als geestelijke, landheeren en hooge ambtenaren, als hertogen, graven, over.

Voorbereid door de immuniteiten, werd deze landsheerlijke regeermagt (superioritas territorialis) bevorderd door de uitgebreidheid van het Rijk, door de mindere veerkracht der meeste opvolgende Keizers en door de omstandigheid, dat, terwijl de opvolging in het Rijk meer en meer bij keuze plaats vond, daarentegen bij de vorstelijke huizen, die in de territoriën zetelden, erfopvolging plaats vond.

Hoewel de band tusschen het Rijk en de landsheeren niet geheel verbroken werd, gingen toch de voornaamste, zoo niet alle, regeringsregten op de lands-

heeren over, die tevens in meerdere of mindere mate de domeinen en inkomsten des Keizers in die territoriën ontvingen, hetzij door de vrijgevigheid dier Keizers, hetzij door de verhouding waarin die goederen of inkomsten stonden tot de bevoegdheden en verpligtingen, die op den landsheer waren overgegaan.

Deze landsheerlijke regeermagt (superioritas territoriales) werd in het aan ons land palende gedeelte van Duitschland algemeen erkend en aangenomen en bevestigde zich hoe langer zoo meer, naar mate de betrekking van den landsheer tot den Keizer den aard van een leenregtelijken band tusschen den landsheer, als vasal, tot den Keizer, als leenheer, aannam en daarbij, als bij andere leenregten, erfelijk was geworden, terwijl het Keizerrijk steeds meer en meer tot een kiesrijk afdaalde.

Ook in ons land vond dit beginsel toepassing op de verschillende landsheeren, waaronder de Hertogen van Gelder, de Graven van Holland en de Bisschoppen van Utrecht de voornaamste en rijkste waren.

Het bisdom van Utrecht was meer bijzonder bestemd voor den Frieschen volksstam, die oorspronkelijk gezeten was in de geheele kuststreek langs de Noordzee, van de Elbe tot aan de Schelde en die alzoo het tegenwoordige Friesland, Holland en het land, waar later de Zuiderzee ontstond, omvatte.

De Bisschoppen van Utrecht trachtten den invloed, dien ze als Bisschoppen reeds overeenkomstig de instellingen van het latere Romeinsche rijk bezaten, over deze geheele streek te doen gelden, maar ontmoetten een hardnekkigen en eindelijk onoverwinnelijken tegenstand bij de Hollandsche graven in hunne pogingen om hun gezag in het eigenlijke Holland te vestigen

en door te drijven. Ze moesten zich dientengevolge bepalen tot hun eigenlijk Sticht en vestigden hunne magt dan ook voldoende in het eigenlijke Nedersticht, hoezeer ze ook daar bij de magtige edelen en bij de stad Utrecht hevigen tegenstand ontmoetten.

Met de aan de kerkvorsten dier tijden eigen volharding zochten zij vergoeding, voor hetgeen hun in Holland was mislukt, te vinden in ons tegenwoordig Overijssel, dat echter oorspronkelijk, als bijna uitsluitend door Saksen bewoond, niet voor hunne dioecesen maar voor die van Munster en Osnabruck was bestemd. Wat ze dus niet als gevolg hunner bisschoppelijke waardigheid konden verkrijgen, zochten ze als gevolg van eigendomsregten door middel van keizerlijke gunst en vrijgevigheid te erlangen en bragten zoodoende allengs het geheele gewest onder hun gezag en beheer.

Hierdoor verkregen ze groote bezittingen of domeinen en regten (regalia), die den grondslag legden hunner zoo uitgebreide bezittingen in Overijssel.

Het is ondoenlijk die alle op te geven, vooral wanneer men zulks afzonderlijk wil doen, voor onderscheidene tijdstippen der langdurige bisschoppelijke regering; eenigzins kunnen wij er voor een bepaald tijdstip eenig inzigt van krijgen, bijv. door den brief van Jan van Diest van 1326 [1]), waarbij aan den Graaf van Gelder een groot deel van dit gewest, met name genoemd, wordt verpand wegens de door dezen betaalde schulden van den Bisschop en waarbij tevens eene lijst voorkomt van de domaniale regten en opkomsten, die aan den Bisschop zouden verblijven, als niet onder de verpanding begrepen. Deze brief bevat daarin eene optelling

[1]) Tegenw. St. v. Overijssel II p. 32 sq.

van onderscheidene inkomsten en regale regten, in hoofdzaak overeenstemmende met hetgeen van het oudste Keizerrijk was bekend. Opmerkelijk daarin is de menigte regten uit hofregt, en alzoo uit eigendomsregt, voortspruitende [1]).

Op te merken valt dat later nog voortdurend de Bisschoppen hunne domeinen in Overijssel door koop als anderzins hebben uitgebreid. Alle die bezittingen en regten maakten te zamen het Bisschoppelijk domein (Tafelgoederen) uit, waarover de Bisschop oorspronkelijk de beschikking en het beheer had, hetgeen door de bepaling van Jan van Arkel voor een goed deel ten behoeve der Vijf Kapittelen werd beperkt.

De opkomsten uit die domeinen en regten voortspruitende, werden in de eerste plaats, onder beschikking van den Bisschop, aangewend voor het onderhoud van dezen en de zijnen, voor zoover deze niet uit hunne andere bedieningen het noodige konden vinden. Verder droeg de Bisschop daaruit de kosten der regering, zoover dit tot hem behoorde.

Die kosten nu hadden hoofdzakelijk, evenals bij de Frankische Vorsten en Keizers, betrekking tot de verdediging naar buiten (krijgswezen) en tot de handhaving van regt en veiligheid naar binnen (regtswezen).

In de kosten van het laatste werd voorzien door de boeten, verbeurdverklaringen en sportulae.

De kosten van het eerste waren gering, door de

[1]) Hoogst belangrijk en uitvoerig zijn de mededeelingen over der Bisschoppen regten en bezittingen in het uitvoerige opstel van Mr. S. Muller Fzn., de Registers en rekeningen van het Bisdom Utrecht (1325—1336) in de Werken van het Historisch Genootschap deel LIII en LIV. In de daarbij behoorende bijlagen vindt men p. 582—663 opgave van de bisschoppelijke inkomsten in Twenthe van 1385.

verpligte krijgsdienst der leenmannen en door den heerban, terwijl het onderhoud van een en ander veelal ten laste der tegenpartij viel. Toen door de veranderde wijze van oorlog en het gebruik van buskruid de hulp der voetknechten meer en meer toenam, werden de kosten van oorlog steeds grooter en werd de geldelijke hulp der ingezetenen door *beden* meer en meer noodig.

Zoo als gezegd, vloeiden de middelen, waarmede de algemeene belangen werden bekostigd, bijna uitsluitend uit de opbrengsten van domeinen en regten, onverschillig uit welk deel van den staat, in de ééne bisschoppelijke schatkist, waarover deze, behoudens eenigen invloed der Kapittelen, uitsluitend beschikte.

Welke die domeinen waren, welke de regten waarvan de opkomsten hier in aanmerking komen, is ondoenlijk op te geven. Ze waren toch te menigvuldig, te onderscheiden en bovendien ook naar den tijd sterk veranderlijk; ze kunnen eerst uit het volledig overzigt der Rentmeesters-rekeningen gekend worden, aan welke ambtenaren de invordering en het beheer dier middelen, behoudens verantwoording aan den Bisschop, in de eerste plaats waren opgedragen.

Mij bepalende tot hetgeen in het tweede deel van den Tegenw. Staat van Overijssel en de daarin voorgebragte voorbeelden uit den brief van Jan van Diest en uit eene rentmeesters-rekening van 1651 voorkomt, zal ik alleen herinneren dat naast de inkomsten van talrijke grondbezittingen, daarop onder anderen voorkomen eene vrij algemeene grondtins, tollen te water en te land, voorslagen bij verdeeling, aankomst van heerlooze goederen, gruit (later bieraccijns).

Die zeer gewone grondtins, misschien afkomstig uit aloude uitgifte van onbebouwde landen, was in den

regel zeer gering en diende alzoo later nog bijna uitsluitend als erkenning van den grondeigendom.

Tollen, aanvankelijk ten behoeve van den Keizer, later van den Bisschop geheven, waren veelal tengevolge van de pogingen der drie Steden om hare burgers van dien last te bevrijden of daarin te verligten, aan die steden verpand, verkocht of overgedragen.

De voordeelen van het muntregaal op den Bisschop overgegaan, waren van weinig belang sedert de Steden van den Keizer het muntregt hadden verkregen.

De voorslagen, hoe belangrijk ook in den beginne, moesten natuurlijk allengs bij toenemende verdeeling der marken in aantal verminderen [1]).

Het laatste mij bekende voorbeeld van eenig belang is bij de bedijking en verdeeling van Mastenbroek in 1363.

Eigenaardig is dat de gruit niet alleen een accijns, maar tevens een monopolie was. Ze verloor allengs alle waarde door het toenemend gebruik der hop sedert het begin der 14e eeuw.

Onder de inkomsten der bisschoppelijke schatkist behoorden verder de opbrengst der leengoederen bij verheffing of verval daarvan. Deze goederen waren zeer talrijk [2]), maar de opbrengsten daaraan verbonden waren uit den aard der zaak onzeker, onbepaald en onbestemd, evenals de bijdragen van de onderscheidene

---

[1]) Eene lijst van goederen van den Bisschop, die waarschijnlijk als *voorslagen* bij de verdeeling van onderscheidene Sallandsche marken aan hem waren gekomen, vindt men bij Muller l.l., p. 571—581; v. Doorninck en Nanninga Uitterdijk, Bijdragen tot de Gesch. v. Overijssel VIII, p. 107 sq.

[2]) Eene zeer uitvoerige lijst der leenmannen van den Bisschop vindt men bij Muller l.l. p. 662—771, waarop de houders van leenen zoowel in Boven- als in Neder-sticht voorkomen.

klassen van hofhoorigen, zoo talrijk in Twenthe en Vollenhove.

De uitgaven, door deze inkomsten te bestrijden, waren, in den beginne althans, niet vele en niet groot. Vooreerst was daaruit te voorzien in de persoonlijke behoeften van den Bisschop en zijn huis, voor zoover ze niet uit eigen middelen of kerkelijke inkomsten werden bestreden. Men houde echter in het oog dat de Bisschop meestal door geestelijken werd bijgestaan, die, in den regel in het bezit van rijke kerkelijke inkomsten, geene hooge bezoldiging behoefden. Misschien alleen de Rentmeesters maakten hierop uitzondering en ontvingen uit de door hen beheerde goederen en regten eene bezoldiging van eenig aanbelang.

De openbare zorg der Bisschoppen bepaalde zich, evenals bij de Frankische Koningen en de Keizers, tot de handhaving der openbare rust en veiligheid, waarin werd voorzien door de medewerking der leenmannen en landzaten en door de beslissingen der regterlijke ambtenaren en de uitvoering hunner uitspraken. Voor beide was aanvankelijk weinig noodig, ofschoon bij meerdere ontwikkeling ook deze bemoeijingen en de daaraan verbonden kosten toenamen. Vooral voor het eerste kwam daarin allengs verandering in de laatste bisschoppelijke tijden, door het toenemend gebruik van het buskruid en de daardoor verminderde waarde der ruiters. Een grooter aantal voetknechten en daarbij gevorderde ervaring in het gebruik van schietgeweer maakten het gebruik van gewapenden in het oorlog voeren meer en meer kostbaar. Van daar ook waarschijnlijk het meerder gebruik van *beden* om geldelijke bijdragen te verkrijgen.

Al kwamen die *beden* steeds menigvuldiger voor en

tot hooger bedrag, zoodat ze eindelijk eene vaste lente-en herfst-bede werden, de inkomsten uit domeinen en regten bleven toch steeds de hoofdzaak. Van daar dat de Rentmeesters der 3 kwartieren ook met het geldelijk beheer, althans de hoofdleiding daarvan, bleven belast, behoudens de contrôle door of van wege den Bisschop telkens daarover uitgeoefend.

Overijssel, oorspronkelijk uit verschillende afgescheiden landstreken door opvolgende toevoegingen zamengesteld, maar steeds afgescheiden gebleven van het eigenlijke Nedersticht, was allengs in de laatste bisschoppelijke tijden één geheel geworden, zooals o. a. blijkt uit de vergelijking der oudste landbrieven, inzonderheid van dien van Jan van Vernenburg met die van David en Philips van Bourgondie.

Die zelfstandige eenheid bleek ten volste toen in 1528 de *Staten van Overijssel* Karel V tot Erfheer van dit gewest aannamen.

Die verandering, hoe gewigtig overigens ook, wijzigde niets in de zaken tot ons onderwerp betrekkelijk.

De opkomsten uit domeinen of regten in Overijssel of het Oversticht, gingen op Karel als heer van Overijssel over en bleven onder het gewone beheer ter zijner beschikking. Alleen de uitgaven, veroorzaakt door zijne veelvuldige en nu kostbaarder oorlogen, waren oorzaak dat meermalen en telkens tot hooger bedrag de toevlugt moest worden genomen tot het vragen van geldelijke bijdragen of beden.

De eerste jaren van Philips II bragten hierin weinig verandering. Evenwel is mij geen ander voorbeeld bekend dan eene bede van f 32000 om te voorzien in de kosten van den oorlog tegen Frankrijk in 1558, hetgeen in 1570 werd gevolgd door de wederregtelijke

invoering van den beruchten 100en, 20en en 10en penning door Alva, die echter tegen eene som van f 70000 als bede, van f 7000 als geschenk voor Alva en van f 2000 voor den Stadhouder werd afgekocht.

Hadden die laatste tijden weinig wijziging gebragt in de geldmiddelen van Overijssel, geheel anders was het gelegen met den invloed, dien de allerlaatste jaren van Philips' regering, het verzet tegen hem, zijne afzwering, de twisten over de opengevallen Souvereiniteit en, in verband daarmede, de geschillen over de geestelijke goederen, daarop uitoefenden.

Het gewapend verzet tegen Spanje bragt aan beide zijden mede de noodzakelijkheid van groote geldelijke opofferingen; dubbel zwaar door de verwoestingen van den oorlog en door de omstandigheid dat een zeer groot deel van Overijssel gedurende een reeks van jaren beurtelings en afwisselend in de magt der beide partijen verkeerde.

De berooide schatkist der Koningen van Spanje was oorzaak dat vele domeinen door de regering werden verpand of vervreemd, terwijl andere door de krijgslieden bij gebrek aan soldij en onderhoud eigenmagtig werden weggenomen of weerloos gemaakt.

Na de afzwering ontstonden twisten over de vraag in welke verhouding de Souvereiniteit op de beide deelen dier Staten: Ridderschap en Steden, was vervallen; eene vraag in geldelijk opzigt van groot belang, toen zich zeer spoedig de vraag over het vervallen der geestelijke goederen daaraan vastknoopte.

Het vraagpunt der Souvereiniteit ontving nimmer eene eindbeslissing; dat over de geestelijke goederen daarentegen werd uitgemaakt bij eene dading tusschen R. en S. van 1663, waarbij de oplossing, die de zaak

feitelijk reeds lang had gekregen, tot grondslag is gelegd. Aan de provincie, en derzelver geheel, werden de goederen van Sipculo, Albergen, Windesheim en St. Jansklooster toegekend, benevens die der in het gewest verspreide pastorieën en vicarieën.

Het beheer dier goederen werd aan 4 Rentmeesters opgedragen: dien van Sipculo en Albergen, dien van Windesheim, dien van St. Jansklooster en dien van de Pastorijen en Vicarieën, en wel tusschen 1581 en 1612, al naarmate men die goederen konde onder zich krijgen. Op gelijke wijze toch als bij de eigenlijke domeinen hadden verschillende personen en magten zich van een en ander meester gemaakt en het kostte den Staten vele en langdurige moeite ze weder in eigen magt te krijgen.

Eene groote uitbreiding en ten slotte eene geheele wijziging onderging het stelsel der gewestelijke geldmiddelen door de steeds klimmende behoeften, tengevolge van den strijd tegen Spanje en van de latere oorlogen der Republiek. Het voortdurend in hooge mate klimmen der geldelijke behoeften maakte dat, terwijl in vroegere tijden de meer vaste en onveranderlijke opbrengsten van domeinen en regten voldoende waren geweest en slechts zelden door bijdragen en beden behoefden te worden versterkt, die vaste inkomsten hoe langer zoo minder voldoende bleken te zijn, maar integendeel voortdurend door belastingen moesten worden aangevuld, in zoodanig klimmende mate, dat allengs in vergelijking daarmede de domeininkomsten weinig beteekenis meer hadden.

Reeds vóór de Unie was tusschen Holland en Zeeland bepaald, dat men ter bestrijding der kosten zekere gemeene middelen zoude invoeren en bij art. 5 der

Unie werd vastgesteld dat men daartoe heffingen zoude invoeren op wijn, binnen- en buitenlandsche bieren, gemaal, zout, goud- en zilverwerk, zijden en wollen stoffen, hoornvee en bezaaide landen, geslacht; paarden en ossen, die verkocht of geruild werden; waag en andere. Deze gemeene middelen zouden ten behoeve van het gemeenebest worden verpagt of gecollecteerd.

De laatste wijze werd vrij algemeen afgekeurd en de verpagting ontmoette ook veel bestrijding, vooral ten aanzien der vraag: waar en door wie die verpagting zoude moeten geschieden.

Meerdere meer algemeene bezwaren tegen het geheele stelsel der gemeene middelen werden geopperd.

Een' grond van bezwaar maakte men door te beweren, dat de keuze der belaste voorwerpen misschien overeenkwam met de belangen van Holland, maar geenszins strookte met die van Overijssel.

Een ander bezwaar vond men daarin, dat het heffen van belastingen, als kenmerk der Souvereiniteit, wanneer het uitging van het gemeenebest, niet overeenkwam met het stelsel dat de Souvereiniteit thans bij de Staten van elk bijzonder gewest gerekend werd te berusten en dat derhalve de vaststelling en verpagting niet door of namens het gemeenebest behoorde te geschieden. Dit bezwaar woog bijzonder sterk bij de Steden, nu hare Souvereiniteit bij het geschil met de Edelen over de Souvereine regten in de Steden werd betwist.

Een verder bezwaar door de Steden geopperd was hierin gelegen, dat men vreesde dat bij de grootere moeijelijkheid van inning op het platteland de pagters grootere faciliteiten en toegefelijkheid zouden toestaan en gebruiken ten aanzien der plattelandsbewoners, waarvoor dan de Steden zouden moeten boeten.

Het grootste bezwaar echter was daarin gelegen, dat men oordeelde dat het bedrag der te heffen middelen voor Overijssel niet in verhouding zoude staan met het belang van dat gewest, in vergelijking met het aanzienlijk hooger belang dat de overige gewesten, vooral Holland, bij die gemeene zaak zouden hebben.

Vele jaren verliepen in onvruchtbare besprekingen en onderhandelingen over het invoeren dier middelen en in proefnemingen om ze voor korteren of langeren tijd in enkele gedeelten van het gewest in te voeren, maar de tegenzin bleek zoo groot, dat men het eindelijk opgaf.

Het laatst aangevoerde bezwaar toch vond ook elders zooveel instemming, dat men in de eerste jaren der 17e eeuw er toe overging om het aandeel, door elk gewest in de algemeene kosten te betalen, percentsgewijze vast te stellen, aan elk gewest overlatende om de middelen tot de betaling van dat aandeel vast te stellen.

Voor Overijssel werd dit aandeel aanvankelijk bepaald op 2 pct, maar tengevolge van de herhaalde bezwaren der overige gewesten, die vermeenden dat Overijssel op die wijze te laag zoude zijn aangeslagen, werd zulks eindelijk in 1636 op $3^1/_2$ pct. vastgesteld en voor de buitengewone Petitien nog een weinig hooger bepaald.

De geldelijke lasten, waarin Overijssel had te voorzien, waren in hoofdzaak van tweederlei aard. Ze sproten namelijk vòort òf uit de behoeften van het gemeenebest, òf uit die van het gewest zelf. Vrij wel onveranderd was de aard dier behoeften dezelfde als onder de Frankische Koningen, de Keizers, de Utrechtsche Bisschoppen en de Oostenrijksche en Spaansche Vorsten.

Bijna uitsluitend bepaalden zich die Vorsten in de uitoefening van hun staatsgezag tot het handhaven van orde, veiligheid en regt, zoo naar buiten als naar binnen, d. i. tot verdediging en regtspraak. In beide moge eenige meerdere ontwikkeling en uitbreiding zijn gekomen en daardoor mogen de daartoe noodige kosten aanmerkelijk zijn gestegen, maar de inrigting van gemeenebest en provincie bleef in den grond op beide die hoofdzaken gerigt en liet aan de werking van kerk en vereenigingen, zooals steden, kerspelen, marken, polders, gilden enz., alle zoo talrijk in die tijden en zoo geheel in overeenstemming met den eigenaardigen Germaanschen geest van associatie, en aan het individueele initiatief over om datgene tot stand te brengen, wat latere tijden, door verwarring van staat en menschelijke maatschappij, als roeping en werkkring van den staat zijn gaan beschouwen.

Deze kosten nu, voor zoover zij het gemeenebest betroffen, werden door den Raad van State jaarlijks voorgedragen bij een' Staat, die in den aanvang den naam droeg van Staat van Oorlog, later (sedert de helft der 17e eeuw) dien van Generale Petitie, welke algemeene staat of petitie, wanneer zulks in den loop van het jaar noodig was, door buitengewone petitieën werd aangevuld.

Het is moeijelijk alle posten op te geven die op de Generale Petitie voorkwamen.

De voornaamste waren: de bezoldiging van den Stadhouder, wanneer er één algemeene Stadhouder bestond; die van den Kapitein-generaal; de huishoudelijke kosten van de Staten-Generaal en derzelver beambten, als Griffier en ambtenaren der Griffie; die van den Raad van State, waaronder tevens die van

Thesaurier-generaal en Ontvanger-generaal; die van de Rekenkamer en hare beambten.

De bezoldigingen of daggelden der leden zelve van die ligchamen werden door de provincie, die ze had afgevaardigd, bekostigd; de bezoldigingen van de leden der Admiraliteiten werden door die ligchamen zelve gedragen, die de middelen daartoe moesten vinden in de Convoijen en Licenten en eenige inkomende regten. Terwijl de Bewindvoerders der O. I. Compagnie en der W. I. Compagnie uit de eigene middelen daarvan en uit aandeelen in de uitdeelingen werden beloond, is het waarschijnlijk dat die der W. I. Compagnie van de provincien eenige vergoeding voor huishuur ontvingen.

De kosten voor Ambassadeurs, Envoyés extraordinaires, voor hun uitrusting en onderhoud, zoomede voor hun meestal zeer talrijk gevolg, kwamen voor steeds grootere bedragen mede op de Generale Petitie.

De kosten van Oorlog waren uit den aard der zaak zeer onderscheiden in de verschillende, dikwerf zeer oorlogzuchtige tijdperken der Republiek.

Alle deze kosten, begrepen in de Generale Petitie, vermeerderd met de renten van dikwerf noodig geworden leeningen, werden door de provincie naar gelang van de haar opgelegde quota gedragen.

De uitgaven en lasten ten behoeve der Provincie zelve bestonden in hoofdzaak in de volgende: die voor de vergadering van Ridderschap en Steden, als bezoldiging van Griffier, 3 klerken en 1 kamerbewaarder; de bezoldiging van 6 Gedeputeerden, van 6 Gecommitteerden ter Generaliteit en den klerk ter Generaliteit; die van 1 Gecommitteerde bij den Raad van State en van 2 Gecommitteerden bij de Rekenkamer en 4 Ge-

committeerden ter Admiraliteit; die van 3 Drosten en van den Hoogschout van Hasselt, van 3 Landrentmeesters en 4 Rentmeesters der geestelijke goederen, van 3 Ontvangers-generaal en van onderscheidene ondergeschikte ontvangers, enz. De Dingwaarder, zoo er die was, ontving waarschijnlijk jura; evenzoo de Stadhouder der leenen, zoo dikwijls dit ambt bezet was.

De door de provincie verzekerde lijfrenten bedroegen in 1796 jaarlijks bijna $32^1/_2$ mille; de geheele schuld beliep alstoen $9^1/_2$ millioen.

Tot bestrijding van de hiervoor benoodigde kosten schijnen aanvankelijk de opbrengsten van domeinen en regale regten voldoende te zijn geweest. Alleen wanneer buitengewone omstandigheden grootere kosten noodig maakten, zoo als in de latere tijden der Oostenrijksche Vorsten en vooral bij het verzet tegen deze menigvuldig voorkwam, moesten die kosten door *beden* of *schattingen* worden aangevuld. Zooals vroeger is gezegd, trachtte men daartoe de zoogenaamde Gemeene Middelen in te voeren. Toen echter de pogingen daartoe niet slaagden en toen het aandeel van Overijssel in de algemeene kosten, door invoering der quota, voor een bepaald deel was vastgesteld, nam men de toevlugt tot het invoeren van onderscheidene belastingen, die, in verschillenden vorm en tot afwisselend bedrag, gedurende den tijd der Vereenigde Republiek in grooten getale werden geheven.

De voornaamste dier belastingen waren : verponding; contributie; vuurstedegeld; 50e penning en collateraal; gemaal; geslagt en bestiaal; azijn; bier; wijn; brandewijn; tabak; hoornvee en bezaaide landen; paarden; reliqua; hoofdgeld; officiegeld; passagegeld; dienstbodengeld; koffij, thee, chocolaad en cichorei.

Alle deze belastingen, die voor verreweg het grootste deel in de laatste jaren der 16e en de eerste jaren der 17e eeuw werden ingevoerd, bleven niet altijd op dezelfde wijze geregeld, waarop ze oorspronkelijk waren ingesteld. Integendeel ondergingen zij van tijd tot tijd wijzigingen, inzonderheid wat derzelver bedrag aangaat.

De inning dier belastingen nu geschiedde op tweederlei wijze, òf bij collecte, als onder andere de verponding, contributie en vuurstedegeld, òf bij verpachting. Bij enkelen was redemtie toegestaan, waarvan o. a. in Twenthe voor het dienstbodegeld ruim gebruik werd gemaakt: bij de impost op thee, koffij enz. kwam gedurende eenigen tijd de zoogenaamde *consumtie* voor, tengevolge waarvan Edelen, Schouten en Rigters een soort van personeel abonnement voor dit artikel konden aangaan.

Het bedrag der uit de opbrengsten der domeinen en regale regten voortspruitende gelden berustte bij de Rentmeesters; de opbrengst der gecollecteerde of verpachte belastingen werd gestort bij de Ontvangers-generaal.

Uit die kassen geschiedde de betaling van het door de provincie verschuldigde, hetzij bij blijvende aanwijzing van onveranderlijke en vaste uitgaven, bijv. van interessen en lijfrenten, op een bepaald kantoor, hetzij door bevelen tot betaling door Gedeputeerde Staten afgegeven. Deze toch hadden het beheer der provinciale geldmiddelen en tevens rechtspraak ingeval van geschillen daarover.

Het zoude ons te ver voeren, indien wij, zij het ook nog zoo beknopt, de inrigting en grondslagen van iedere soort van belasting, die in dit gewest geheven werden, wilden uiteenzetten. De moeijelijkheid daarvan

wordt nog grooter door de omstandigheid, dat sommige dier belastingen soms voor korteren of langeren tijd werden opgeheven en dat zij herhaaldelijk wijziging, inzonderheid ten aanzien van derzelver bedrag, ondergingen.

Wij zullen ons daarom bepalen tot eene korte beschrijving, inzonderheid van de grondslagen dier belastingen, althans van eenige daarvan die op de lijst daarvan in den Tegenwoordigen Staat v. O. voorkomen.

Verponding. In 1600 werd door R. en St. bepaald dat, wanneer de penningen der Gemeene Middelen van consumtiën, hoornvee en bezaaide landen niet voldoende bleken om de consenten der provincie te betalen, ze voortaan zullen gevonden worden door verponding voor ieder mudde gezaai 15 st. en voor landen op geldpacht tegen den 7^den^ penning.

Gedurende jaren, ongeveer tot 1630, onderging die verponding telkens wijziging, vooral ten opzigte van het bedrag daarvan. Vermelding verdient verder dat in dat tijdvak de vaststelling van eenige vrijdommen geschiedde, bijv. voor de Steden voor wat binnen hare wallen of bemuring lag en voor de Edelen voor hunne saalsteden en aanhoorigheden daarvan, benevens voor 30 mudden gezaais daarbuiten.

Van af dien tijd bleef de Verponding eene zuivere grondbelasting, behoudens de extra-ordinaire verponding.

Het evenredig bedrag daarvan, dat, aanvankelijk althans, nog al wijziging ondervond, werd vastgesteld door R. en St. voor elk der 3 kwartieren.

De omslag in ieder der kwartieren over de daarin gelegene kerspelen geschiedde in Salland door R. en St., in Twenthe door eene kwartiersvergadering te Borne van de Edelen en kleine steden van Twenthe, later

door de Edelen alleen; in Vollenhove door de Smalle Verdeeling, d. i. door de Edelen van dit kwartier en de stad Kampen. De verdeeling in ieder kerspel over de personen geschiedde door de voornaamste eigenaren, meestal onder leiding der Schouten of Rigters. Die verdeeling geschiedde oorspronkelijk naar bij schatting aangenomen grootte der gronden. Eene dikwerf besproken, zelfs vastgestelde, algemeene opmeting kwam nooit tot stand.

Bij verhoogde verponding was meestal capitatie toegelaten, waarbij dan ook andere grondslagen, behalve de grootte, konden in aanmerking komen; evenzoo ingeval de werkelijke opbrengst der verponding minder bedroeg dan de voor het kerspel vastgestelde quota. Bij extra-ordinaire of verhoogde verponding (1/4, 1/2 soms zelfs tot het dubbele bedrag) was ook capitatie toegelaten.

De opbrengst der verponding in 1791, met eene halve verhooging en na aftrek van verleende remissien, bedroeg ruim f 175000.

Contributie. De oorsprong hiervan is moeijelijk te bepalen, maar het schijnt uit de oude wijze van omslaan der *beden* te zijn ontstaan. Aanvankelijk schijnt ze meer bepaald op bouwgrond en platte landen betrekkelijk, maar vooral nadat ze omstreeks het midden der 17e eeuw een meer vasten vorm had gekregen, werd ze ook op huizen en gebouwen en zelfs op andere bezittingen toegepast.

De omslag der contributie over de kwartieren, kerspelen en bijzondere personen geschiedde op gelijke wijze als bij de verponding. Evenals bij deze had er meestal verhooging bij plaats, maar dan gewoonlijk zoodanig, dat de verhooging bij de verponding (bijv.

met $^{1}/_{4}$), bij de contributie slechts voor de helft (bijv. $^{1}/_{8}$) plaats vond.

In 1794 bragt de contributie met $^{1}/_{4}$ verhooging na aftrek van verleende remissien ruim f 95000 op.

Vuurstedegeld. In 1598 ingevoerd tot een bedrag van 7 stuivers voor iedere vuurstede in eenig huis of ander gebouw. In de eerste jaren afwisselend geheven, werd het in de eerste jaren der 17e eeuw blijvend en onderging verhooging, zoodat het in 1685 en later, behoudens tijdelijke verhooging, f 3 voor elke vuurstede bedroeg. Het werd geheven volgens de oude opnemingen, zoodanig dat het onveranderd, ook zelfs bij geheele opruiming van het gebouw, op den ondergrond bleef liggen.

Dit werd in 1740 en vervolgens zoodanig gewijzigd, dat de ondergrond slechts voor de helft belastingschuldig bleef, terwijl de wederhelft gelegd werd op een der nieuwe gebouwen in hetzelfde kerspel, door het lot daartoe aangewezen.

De opbrengst van deze belasting bedroeg in 1794 met inbegrip eener verhooging van $^{1}/_{4}$ f 60000.

Vijftigste penning en collateraal. De eerste was eene belasting op eigendomsovergang van onroerende goederen of daarmee gelijk gestelde regten. Ze werd ingevoerd in 1635 tegen 2 procent en onderging in 1686, 1695 en 1704 verhooging tot 3 pct. voor inheemschen, d. i. bewoners van de Republiek of Generaliteitslanden, voor uitheemschen tot 6 pct.

Het collateraal was eene belasting op vererfde nalatenschappen. Deze waren bij versterf in de regte lijn vrij; onder broeders en zusters $3^{3}/_{4}$ pct., voor bloedverwanten in verderen graad of niet verwante

personen 5 pct. Voor uitheemschen gold eene halve verhooging.

Deze belastingen bragten met eene halve verhooging in 1794 op ruim f 43000. De inning geschiedde tot 1652 bij collecte; na dien tijd bij verpagting.

Gemaal. Deze belasting, in 1582 ingevoerd, onderging opvolgelijk verhoogingen; in 1675 met de helft verhoogd, bleef ze later onveranderd. Zij werd voor de onderscheidene soorten van graan naar de maat van die granen op verschillende hoogten berekend.

De opbrengst dier belasting in 1794 bedroeg ruim f 59000.

Geslagt en Bestiaal. Eigenlijk twee onderscheidene belastingen: 1°. op het eigenlijk geslagt en 2°. op verkoop of ruiling van paarden.

Ingevoerd in 1582, werd de eerste in 1661 en in 1675 verhoogd, zoodat na dien tijd van alle slagtvee door den slager werd betaald de 6e en door bijzondere personen de 8e penning der waarde

Het eigenlijke Bestiaal bij verkoop of ruiling van paarden bedroeg voortdurend de 20e penning der waarde, half door ieder der partijen te betalen.

In 1794 was het bedrag dezer belasting ongeveer f 50000.

Axijn. Sedert 1597 voorkomende, bedroeg de belasting in 1623 en vervolgens f 1 en 2 stuivers van iedere ton van Overlandschen (duitschen) ijk.

De opbrengst dezer belasting was ruim f 1200 in 1794.

Bier. In de tijden vóór het menigvuldig gebruik der hop bij het brouwen van bier, bezigde men daarbij de *gruit*, waarvan de landsheer een soort van monopolie bezat, dat reeds zeer vroeg door verkoop, verpanding of gifte op de Steden overging. Toen nu sedert het

begin der 14e eeuw door meerder gebruik der hop de voordeelen der gruit meer en meer verminderden, was men in de steden reeds vroeg bedacht dat gemis door invoering van een eigen bieraccijns tegemoet te komen. Gedurende de pogingen tot het invoeren der Gemeene Middelen was men spoedig bedacht op het algemeen maken van den bieraccijns voor het geheele gewest, die men later voor het platte land door toevoeging van eenen Opaccijns verhoogde, om zoodoende evenwigt te maken met den in de steden geldenden bieraccijns.

Bij deze belasting werden in den aanvang in het oog gehouden de onderscheidene soorten en plaatsen van herkomst der bieren. Later maakte men alleen onderscheid tusschen zoogenaamd *dik* en *dun* bier en genoot men ook vermindering van accijns bij bieren voor eigen gebruik.

Eene eigenaardige verhooging dezer belasting bestond voor tappers, herbergiers en dergelijke, onder den naam van Verkleining der Kannen, waartegen deze vergunning hadden om in hun bedrijf, bij slijten en tappen, kleinere kannen en onderdeelen van dien te gebruiken dan die van gewoon gebruik. Het verschil van deze met de gewone kannen was plaatselijk onderscheiden en ging van $^1/_{12}$ tot $^1/_8$.

In 1794 bedroeg de Bieraccijns met inbegrip van den Opaccijns ruim f 17000; de verhooging wegens Verkleining der Kannen bijna f 1800.

Wijnen. In 1598 ingevoerd, bleef deze belasting tot het eind der Republiek bestaan, maar onderging, wat het bedrag betreft, onderscheiden wijzigingen. Aanvankelijk werd onderscheid gemaakt tusschen verschillende soorten van wijnen, naarmate van den oor-

sprong en werd Spaansche en Rhijnwijn hooger belast dan de Fransche. Dit onderscheid is later opgeheven. De accijns bedroeg, met inbegrip van den Opaccijns en van de Verkleining der Kannen, in de laatste tijden der Republiek voor de tappers f $33^3/_4$ voor elk okshoofd en voor bijzondere personen f $15^7/_8$.

Het geheele bedrag, met inbegrip van den Opaccijns en van de Verkleining der Kannen, was in 1794 bijna f 30000.

Brandewijn en gebrande wateren. In 1597 ingevoerd, werd daarbij sedert 1726 tot 1749 telkens afwisselend monopolie en verpachting gebruikt, hetgeen na 1749 voor goed bleef stand houden, onder gelijktijdige invoering van de Verkleining der Kannen.

De geheele opbrengst over 1794 beliep bijna f 118000, daaronder begrepen eene halve verhooging, Opaccijns en Verkleining der Kannen.

Tabak. In 1636 ingevoerd als havenaccijns of inkomend regt, geraakte ze na korten tijd in onbruik. In 1675 hersteld en aanzienlijk verminderd, werd ze in 1692 van inkomend regt in vertiersregt veranderd en tevens bepaald dat vrije doorvoer en afschrijving voor lateren uitvoer zoude plaats hebben. Eene verhooging met de helft in 1748 maakte reeds in 1752 plaats voor eene verlaging tot $^1/_3$ of 1 st

De geheele opbrengst in 1794 bedroeg ruim f 26000.

Hoornvee en bezaaide landen. Deze belasting komt reeds in 1597 voor. De eerste wordt geheven voor het hebben van hoornvee en zulks naar den ouderdom, zoodat het vee beneden de 2 jaren vrij is, dat tusschen 2 en 3 jaren half belastingpligtig en eerst bij 3jarigen ouderdom ten volle belastingschuldig wordt. De belasting bedroeg jaarlijks in Twenthe en Salland, met

uitzondering van Mastebroek en de buitendijksche landen langs den IJssel, f $1^1/_2$; in Mastebroek, opgemelde buitendijksche landen (behalve Wilsum en Grafhorst) en Vollenhove, met uitzondering der nieuw bedijkte landen achter de Kuinder, waar $^1/_2$ werd betaald, bedroeg de belasting jaarlijks f 3. De groote Steden en hare vrijheid, zoomede de Edelen op hunne havezaten wonende voor het vee bij hen op stal, zijn vrij.

Wat de bezaaide landen aangaat, schijnt hiervan f $1^1/_2$ voor iedere mudde gezaais betaald te zijn. Vrijdom in dezen voor de Steden, de Edelen of hunne meijers bestond niet.

De geheele opbrengst dezer belastingen bedroeg in 1794 bijna f 76000.

Paarden. Waarschijnlijk reeds vóór 1605 ingevoerd, was deze belasting gevestigd op het hebben van paarden van 2 jaren en daarboven. Naar gelang van eene verdeeling der provincie, vrijwel overeenstemmend met die bij het hoornvee en bezaaide landen, betaalde men oorspronkelijk in de hoogst belaste streek 12 stuivers, in de tweede 10 st. en in de laagste 8 stuivers. Ze werd later (1702) verdubbeld en in 1704 nogmaals met de helft verhoogd.

De geheele opbrengst bedroeg in 1794 f 15000.

Reliqua. Hieronder is te verstaan de belasting op het houden van varkens, schapen en bijenkorven. De beide eersten zijn reeds vóór 1605, de laatste althans vóór 1612 ingevoerd. Oorspronkelijk werd van ieder varken, schaap en bijenkorf betaald 1 stuiver jaarlijks; in 1788 werd dit met de helft verhoogd en bragt in 1794 in het geheel f 4500 op.

Waag. Reeds in 1597 bekend. Eene uitvoerige ordonnantie, waarschijnlijk kort na het afgeloopen be-

stand opgesteld, noemt de goederen aan de waag onderhevig op, met de daarvoor vastgestelde waagloonen. In 1794 bragt de waag op ruim f 1100.

Hoofdgeld. Geheven van alle in Overijssel wonende personen tusschen 17 en 70 jaren oud, uitgezonderd krijgslieden beneden den rang van Vaandrig, bedeelden en zij die opgenomen zijn in Gast-, Leprozen- en Weeshuizen.

Het hoofdgeld, vroeger f 2.40 jaarlijks, werd sedert 1765 tot f 1.80 verminderd. Het geheele bedrag in 1794 was bijna f 64000.

Officiegeld. Waarschijnlijk ingevoerd in 1694. Het was eene jaarlijksche belasting van ongeveer 5 pct. van hetgeen ieder ambtenaar van Republiek, provincie of Steden als bezoldiging werd geacht te genieten.

In 1794 bedroeg deze belasting ongeveer f 7800.

Passagegeld. Werd geheven van alle personen die door of uit deze provincie reisden, naar verschil van omstandigheden in de betrekkelijke ordonnantien bepaald, de somma van 30 ct. per persoon niet te boven gaande. De oudste ordonnantie is van 1667, de jongste van 1757. De opbrengst dezer belasting bedroeg in 1794 f 3800.

Dienstbodegeld. Deze belasting werd geheven naar de Ordonnantie van 1696, geamplieerd bij die van 1697. Dienvolgens betaalde men voor iederen dienstbode tot het getal van 4 toe (waaronder geene handwerksgezellen begrepen zijn) jaarlijks f 4; voor dienstboden boven dit getal betaalt men niets.

Bakkers, brouwers, ambachtslieden, schippers, voerlieden, visschers, boeren en landbouwers en soortgelijke betalen slechts voor één dienstbode, maar daarentegen ook voor een eigen kind dat, boven den ouderdom van

17 jaren, de plaats van een dienstbode vervult. Krijgslieden binnen deze provincie in bezetting liggende zijn vrij van deze belasting.

Het geheel van deze belasting bedroeg in 1794 bijna f 13000.

Zout. Deze belasting, eerst in 1793 ingevoerd, werd op den Staat van 1794 voor f 7000 uitgetrokken.

Behalve deze belastingen trok de provinciale kas wegens de opbrengst van provinciale domeinen en regten in 1794:

van het landrentambt van Salland f 12000; van dat van Twenthe ruim f 9000; van dat van Vollenhove f 13500; van het Rentambt van Sibculo en Albergen bijna f 5000; van dat van St. Janskamp f 600; van dat van Windesheim bijna f 2900; van dat der Pastorieën en Vicarieën ongeveer f 2400.

De Provincie bezat eene halve actie in de O. I. Compagnie; eene actie in de W. I. Compagnie, die in 1794 geene voordeelen meer afwierp, en twee obligatiën op de provincie Holland.

De baten, door de provincie tot op de geheele opheffing van het leenregt in 1798 uit hare leenen genoten, kunnen, als geheel van het toeval afhankelijk, niet worden begroot.

Evenzeer is het geheel onzeker in hoever de instelling, volgens welke men sedert ongeveer het midden der 17e eeuw gewoon was lijfrenten ten laste van het gewest te verkoopen, voor hetzelve baten heeft opgeleverd en, zoo ja, tot welk bedrag.

De toestand, die sedert de vestiging van de Republiek der Vereenigde Nederlanden was ontstaan en waarin, met betrekking tot ons onderwerp, de onderscheidene

provinciën als even zoovele zelfstandige staten naast elkander bestonden, alleen door bondgenootschappelijke banden volgens de Unie en onderling gesloten overeenkomsten met elkander vereenigd, onderging eene volslagene en algeheele verandering na de omwenteling van 1795. De Stadhouder werd verdreven en na hevigen en langdurigen strijd in de Nationale Vergadering tusschen de Unitariërs en de Federalisten, werden de laatsten in het begin van 1798 door eene geweldige staatsgreep ter zijde gezet en werd de *ééne* en *ondeelbare* Bataafsche Republiek tot stand gebragt.

Voor deze werd eene Staatsregeling al zeer spoedig goedgekeurd, waarbij ook de geldelijke aangelegenheden werden geregeld.

De meest gangbare voorstelling, die gewoonlijk in alle handboeken voorkomt, is, dat daarbij alle belastingen en goederen der onderscheidene vroegere gewesten werden genationaliseerd en daarentegen alle schulden en verbindtenissen dier gewesten ten laste der nieuwe Bataafsche Republiek werden overgebragt.

Die voorstelling is evenwel onjuist en onnaauwkeurig; de inzage van art. 200 dier Staatsregeling is voldoende om die onnauwkeurigheid in te zien. Dit artikel toch luidt: Alle geldmiddelen van de Republiek, hetzij dezelve bestaan in belastingen, hetzij in bezittingen, hoe ook genaamd, waarvan *de inkomsten* vóór de invoering der Staatsregeling *gekomen zijn ten voordeele van de kas* der Generaliteit, *mitsgaders van de kassen der onderscheidene Provinciën*, van de drie kwartieren van Gelderland, van het landschap Drenthe, van Bataafsch Braband, worden verklaard en van nu voortaan gehouden voor nationale inkomsten en bezittingen van het geheele Bataafsche Volk.

Men leert hieruit twee zaken: 1°. dat slechts de *vrucht- of rentedragende* goederen der provincien werden genationaliseerd, terwijl over alle andere bezittingen niets werd vastgesteld en deze alzoo aan de oude eigenaren verbleven; en 2°. dat deze, dien eigendom der niet vrucht- of rentedragende zaken blijvende behouden, alzoo als regtspersonen bleven erkend, bevoegd tot het uitoefenen van vermogensregten, welke hoedanigheid trouwens ook niet dan door *opzettelijke* intrekking en opheffing kon verloren gaan.

Na het ontnemen der rentegevende eigendommen en belastingen konden de vroegere provinciën ook verder niet in hare behoeften blijven voorzien en werden alzoo deze, bij art. 214, op de algemeene jaarlijksche begrooting gebragt.

Bij de Staatsregeling van 1801 werd in hoofdzaak in dezen geene verandering gebragt, behoudens eenige meerdere vrijgevigheid of onafhankelijkheid der departementale besturen ten aanzien van de huishoudelijke behoeften en van de wijze, waarop door de Nationale Kas daarin behoort te voorzien, art. 65 en volgende.

De Staatsregeling van 1805 bragt evenmin verandering in dezen.

Toen in 1810 ons vaderland bij het Fransche Keizerrijk werd ingelijfd, werden ook voortaan de behoeften der afzonderlijke deelen van het Rijk door dit Rijk zelf bepaald en gekweten.

Na de bevrijding van de Fransche overheersching keerde de finantieele toestand, die sedert de Bataafsche republiek tot op de inlijving had geheerscht, terug. De Staten der provinciën dragen de kosten van hun bestuur aan den Souvereinen Vorst voor, die ze, bij goedkeuring, op de Staatsbegrooting brengt, art. 84

der G. W. van 1814. Dezelfde bepaling vindt men in art. 143 der Staatsregeling van 1815.

Het zeer gewone verschijnsel, dat de inkomsten niet voldoende zijn voor de niet eenvoudig opgezette en niet eenvoudig gehouden behoeften, vertoonde zich alras in het nieuwe Rijk en om nu geene populariteit te verliezen door invoering van nieuwe belastingen, meende men de Staatsbegrooting te kunnen verligten door meer *speciaal provinciale* onkosten van die begrooting af te nemen en ze aan de provincien zelve over te laten, aan wie dan door het toekennen van opcenten op de rijksbelasting de middelen tot dekking dier onkosten zouden worden verstrekt. Op deze wijze, meende men, werd de algemeene begrooting ontlast, de noodige provinciale werken en kosten werden gemaakt en de daartoe noodige gelden werden gevonden door aan de provinciën toe te staan het heffen van opcenten op de nieuw geregelde belastingen, waardoor het heffen van nieuwe belastingen en (schijnbaar althans) ook het verhoogen dier belastingen werd voorkomen. Daartoe strekte art. 14 der Wet van 12 Julij 1821, houdende de grondslagen van het stelsel der rijksbelastingen, bij welk artikel de bewuste opcenten ten getale van 6 op gebouwde en ongebouwde eigendommen en op het personeel aan de provinciën werden toegelegd.

De gevolgen van dezen maatregel bleven niet uit. Vele werken en inrigtingen in het bijzonder belang der onderscheiden provincien werden ondernomen en uitgevoerd, eene eigene begrooting, daartoe ingerigt, werd vastgesteld en de provincien erlangden als het ware een eigen peculium, afgescheiden van den fiscus.

De definitive vaststelling van hetgeen aan de provinciën in evenredigheid tot de belastingen met zekerheid

werd toegekend en waarop men zich alzoo kon verlaten, stelde de provinciën in staat om werken te ondernemen, die een lang tijdsbestek vorderden, of waarvan de kosten om derzelver hoog bedrag niet dan met behulp van leeningen konden worden voldaan.

Die werken, wanneer de daarvoor geleende gelden later weer uit opcenten of anderzins waren afgelost, vormden allengs, in vervanging van de in 1798 haar afgenomen goederen, een nieuw provinciaal domein, zoo als bijv. voor Overijssel de Dedemsvaart en hare voortzetting en aanhoorigheden en het aanzienlijk aandeel in de Overijsselsche Kanalisatie-Maatschappij.

Deze inrigting der provinciale geldmiddelen in hare grondslagen is, ook voor Overijssel, bevestigd door de provinciale wet van 1850 en door de herziene grondwet van 1887 erkend, in zoover dat ze door de Staten vastgesteld de goedkeuring bij eene wet vereischen.

De voorgaande bijdragen tot aanwijzing en opheldering van eenige punten uit de geschiedenis van Overijssel's finantiewezen, mogen dienstig worden om de aandacht op dit zoo gewichtig punt te vestigen. De gedrukte bronnen, die hierbij konden gebruikt worden, zijn uiterst schaarsch. Ze zijn bijna uitsluitend geput uit een opstel van Mr. J. van Doorninck, geplaatst in den Overijsselschen Almanak voor oudheid en letteren, jaargang 1853, en getiteld: Het tweede deel van den Tegenwoordigen Staat van Overijssel, eene voortreffelijke beschrijving der voormalige Overijsselsche belastingen; waarachter is gevoegd een staat van belastingen over 1795.

Inzonderheid is gebruik gemaakt van het genoemde tweede deel van den Tegenwoordigen Staat van Over-

ijssel, een werk, dat steeds een onwaardeerbare gids zal blijven voor alles wat den vroegeren toestand van Overijssel aangaat; en wijders van een doorwrocht opstel van Mr. S. Muller, getiteld: de Registers en rekeningen van het Bisdom Utrecht (1325—1336) voorkomende in de Werken van het Historisch Genootschap, dl. 53 en 54 der nieuwe serie, dat een' schat van hoogst belangrijke mededeelingen bevat over de geldmiddelen der Utrechtsche bisschoppen.

Hoeveel wetenswaardigs echter deze werken ook mogen bevatten, een volledig overzigt bijeen te brengen over de geldmiddelen van Overijssel, is alleen mogelijk en uitvoerbaar voor hen, die ten allen tijde en voortdurend in aanraking zijn met de bronnen daarvan in de provinciale archieven bewaard, die daartoe ten allen tijde den toegang hebben en daarover kunnen beschikken. Slechts zij zijn daarvoor de aangewezen personen, terwijl voor ieder ander de overgroote omvang dier bronnen eene volledige bewerking onmogelijk maakt.

Naast de geldmiddelen van het geheele gewest komen die der drie groote Steden evenzeer in aanmerking, te meer omdat de bescheiden daarvoor, voor Deventer en Zwolle althans, tot zeer hoog in de middeleeuwen opklimmen en behalve over den geldelijken toestand dier steden, een helder licht verspreiden over den stoffelijken staat van de geheele burgerlijke maatschappij. Het is wenschelijk, hoewel bijna niet te verwachten, dat het voorbeeld van Deventer, om hare kameraarsrekening algemeen toegankelijk te maken, voortzetting en navolging moge vinden.

Junij 1894. J. C. Bijsterbos.

OUDE OVERIJSSELSCHE UITGAVEN
VAN VERZAMELINGEN VAN SPREEKWOORDEN.

Een eigenaardige trek in het karakter van volken, die nog in den eersten krachtigen ontwikkelingstoestand zich bevinden, is de zucht en de gewoonte om in kernachtige, korte gezegden de slotsom van ervaring en levensbeschouwing zaam te vatten, waardoor de spreuken en spreekwoorden zijn ontstaan, die in den regel òf algemeene waarheden, òf regelen van leven, gedrag en wandel tot onderwerp hadden.

Bijna alle volken der oudheid, inzonderheid van het Oosten, hebben zich daarin onderscheiden. Getuige daarvan zijn de onderscheidene bijbelboeken en daaronder, behalve de Psalmen en de Prediker, vooral de Spreuken van Salomo en Sirach, en de verzamelingen van spreekwoorden in de Arabische letterkunde.

Van de Grieken worden onderscheidene verloren verzamelingen genoemd; van enkele daarvan zijn stukken bewaard gebleven (Corpus paroemiographorum Graecorum van Schneidewin) bovendien de Poëtae gnomici en dergelijke.

Bij de Romeinen waren ook, bij hunnen bekenden

practischen zin, dergelijke spreuken zeer geliefd; getuige o. a. het menigvuldige gebruik bij Plautus en Terentius, de latere Sententiae van Publilius Syrus en de nog latere disticha van Dionysius Cato.

De latere Europesche volken bleven ook in dezen niet achter; spreuken en spreekwoorden werden hoog gewaardeerd, ja zelfs bij het gebrekkige onderwijs van dien tijd gebezigd, vooral in de Proverbia Seriosa of communia, of in de disticha van Cato (bijv. in eene nederduitsche vertaling van deze laatsten, waarschijnlijk nog van het midden der 15e eeuw, die dietsche Catoen).

In de 16e en 17e eeuw inzonderheld was de zucht daarvoor tot hoogen trap geklommen, waaraan wij de rijke en veelomvattende verzameling der Adagia van Erasmus te danken hebben, een meer dan merkwaardig gedenkteeken van geleerdheid en vlijt. Onze overige landgenoten bleven in dezen ook niet achter, bijv. Spieghel in zijn »Byspraak Almanack«; Huijghens in »Spaensche Wijsheit«, en later Cats in zijne bekende »Sinne en minne-beelden« en in zijnen »Spiegel van den ouden en nieuwen Tijt.«

Evenals bij ons volk vertoonde overal elders zich de lust om te verzamelen den rijken schat van spreuken en spreekwoorden, die bij ieder hunner òf ontstaan, òf in zwang waren.

Het zoude ons te ver voeren, indien wij die alle willen nagaan; wie daartoe lust gevoelt kan zich wenden bijv. tot:

Nopitsch, Literatur der Sprichwörter. Nünnberg 1833.

Duplessis, Bibliographie paléographique. Études bibliographiques et litéraires sur les ouvrages consacrés aux proverbes dans toutes les langues. Paris 1847.

Suringar, Erasmus over Nederlandsche spreekwoorden enz. Utrecht 1873.

In de inleiding van dit laatste wordt een getal van 94 zoodanige verzamelingen vermeld, een getal wat zeer zeker voor vermeerdering vatbaar is, wanneer men bedenkt dat bijv. van Slavische, Engelsche en andere spreekwoorden geene melding wordt gemaakt, terwijl het toch bekend is dat die natien, evenals zoovele anderen, een' rijkdom van spreekwoorden en zedespreuken bezitten. Opmerkelijk is het daarbij ook niet vermeld te vinden het Hávamál uit de oudere Edda, dat een zoo schitterend bewijs levert voor de levenswijsheid der oude Noormannen en sporen draagt van eene zachte en bedaarde levensopvatting, die verre verwijderd is van de gewone voorstelling van woestheid, die zoo dikwerf van die volkeren wordt gekoesterd.

Onder die werken staat, althans wat den tijd betreft waarop ze het eerst in druk verschenen, voor het W. van Europa bovenaan het werk, bekend onder den naam van Proverbia seriosa of Proverbia communia, bevattende ruim 800 hollandsche spreekwoorden met tusschen de regels geplaatste latijnsche vertaling in rijmverzen of zoogenaamde versus Leonini.

Dit werk, waarop de aandacht werd gevestigd door Dr. Suringar in eene verhandeling, gevoegd achter het Verslag over het Stedelijk Gymnasium van Leiden $18^{62}/_{63}$, is op nieuw in druk uitgegeven door Hoffmann von Fallersleben, in de Horae Belgicae, IXe deeltje.

Dit werk zelf te bespreken is, bij hetgeen door Suringar en anderen daarover is gezegd, overbodig en zou ook minder bij het doel en den aard onzer Vereeniging passen.

Er is echter eene omstandigheid, die de aandacht

onzer Vereeniging zeer verdient, eene omstandigheid, die een gunstig getuigenis kan afleggen voor de ontwikkeling van ons gewest op het einde der 15e eeuw.

Zooals gezegd is, zijn deze Proverbia communia of Seriosa, althans wat den druk betreft, de oudst bekende spreekwoordenverzameling in W. Europa.

Welnu, zoover bekend is, beleefde dit werk 1480—1497 en alzoo in 17 jaren *tien* verschillende uitgaven, waarvan 5 (en daaronder de oudste) te Deventer en een te Zwolle.

Die uitgaven nu worden in tijdorde door Suringar vermeld als volgt:

1. Vermoedelijk te Deventer bij Rich. Paffraet, circa 1480.
2. Vermoedelijk te Deventer bij Rich. Paffraet of Jacob van Breda, circa 1483—1486.
3. Zeer vermoedelijk te Deventer bij Rich. Paffraet, circa 1485.

   Hierin een intern kenmerk voor Deventer als plaats van oorsprong, gelegen in de spreuk: Keulen en *Deventer* zijn niet in één dag gebouwd.
4. Te Busco ducis bij Ger. Leempt de Noviomago A°. 1487.
5. Vermoedelijk te Deventer bij Rich. Paffraet, omstreeks 1490.
6. Vermoedelijk te Keulen bij Henr. Quentell, omstreeks 1490.
7. Vermoedelijk te Keulen bij Ulr. Zell, omstreeks 1490.
8. Vermoedelijk te Deventer bij Rich. Paffraet, omstreeks 1495.
9. Te Delft, vermoedelijk bij Henr. Eckert van Homberch of bij Christiaan Snellaert, circa 1495.

10. Vermoedelijk te Zwolle bij Tyman Petrusz. van Os van Breda, circa 1497.

Behalve uit de omstandigheid bij de onder no. 3 vermelde uitgave, is de bepaling van tijd, plaats en uitgever daarvan dikwerf afgeleid uit de lettersoort en in enkele gevallen uit het papiersoort.

De omstandigheid dat in verschillende dier uitgaven in de latijnsche vertaling meermalen gezondigd is tegen taal of metrum, vindt mischien hare verklaring in het veelvuldig gebruik van dit werkje op de scholen, waar het, zoolang afschriften of afdrukken zeldzaam en kostbaar waren, werd gedicteerd en waardoor vele gebrekkige afschriften der leerlingen, in gebruik gekomen, dikwerf tot grondslag van lateren druk werden gebruikt.

Ten slotte vermeld ik nog dat een hiervan verschillend werkje bestaat:

Gemeene duijtsche Spreekwoorden: Adagia ofte Proverbia genoemt. Te Kampen bij Peter Warnersen, ongeveer 1550.

Later is dit werkje herdrukt in Meijer's Oude Nederlandsche Spreuken en Spreekwoorden.

Junij 1894. J. C. Bijsterbos.

EEN EN ANDER OVER DE VERHOUDING VAN OVERIJSSEL TOT HET DUITSCHE RIJK NA 1648.

Het is bekend dat met een groot deel van ons land, ook dit gewest vroeger een deel uitmaakte van het Duitsche Rijk.

Wel werd de band die ons land aan het Rijk verbond hoe langer hoe losser, maar zelfs toen in 1607 men onderhandelde over het twaalfjarig bestand, schreef Keizer Rudolf de IIe nog een brief aan de Staten-Generaal, waarin hij te kennen gaf, dat hij het vreemd vond dat de Nederlanden, die buiten tegenspraak leenroerig waren aan het Rijk, zich voor een vrij en onafhankelijk gemeenebest wilden doen erkennen.

Men sloeg echter weinig acht op dit keizerlijk schrijven en ging zijn gang.

Het 53e artikel van de ten jare 1648 te Munster gesloten vrede bepaalde, volgens Wagnaar: De Koning verbindt zich de onzijdigheid, goede nabuurschap en vriendschap tusschen den Keizer, het Rijk en de Heeren Staten, die ze van hunnen kant beloven, uit te werken, bij den Keizer binnen twee en bij het Rijk binnen twaalf maanden na de bekrachtiging van dit verdrag.

Voor zooveel hem betrof, bevestigde Keizer Ferdinand III dit lid van 't verdrag 6 Juni 1648.

De Keizer verklaarde toen, beweert men, dat hij de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden hield voor zijne vrienden en goede naburen.

Men leidde daaruit af dat de Keizer van alle oppergezag over de Nederlanden afzag.

Toch komt mij deze verklaring en opvatting minder juist voor, wanneer men het stuk inziet zooals het gedrukt is in de Verhandeling over de Leenroerigheid van het Graafschap Holland, blz. 54 vlgg.

Het 53e artikel van den vrede van Munster wordt daarin eenvoudig van Keizers wege bekrachtigd en daarin staat: »dictus Dominus Rex obligat se effective ad procurationem continuationis et observationis Neutralitatis, Amicitiae et bonae vicinitatis ex parte suae Cesareae Majestatis et Imperii cum dictis dominis Ordinibus.«

Hier is dus sprake niet van iets nieuws, maar van continuatie van de bestaande neutraliteit, vriendschap en goede nabuurschap.

Den 24en October van dat jaar werd tusschen Frankrijk en den Keizer een vredesverdrag gesloten te Munster en op denzelfden dag tusschen den Keizer, het Duitsche Rijk en den Koning van Zweden.

Bij die vredesverdragen werd bepaald dat sommige punten binnen zes maanden nà de ratificatie van den vrede, op een algemeenen Rijksdag zouden worden behandeld en vastgesteld.

Door verschillende omstandigheden werd echter het houden van dien Rijksdag verschoven, tot dat deze bij een oproepbrief van wege den Keizer, gedateerd 27 April 1652 uit Weenen, werd uitgeschreven tegen den

laatsten Maandag in October van dat jaar binnen Regensburg.

Het is op dien oproepbrief dat ik even de aandacht wenschte te vestigen.

Een exemplaar daarvan is in het Kamper Archief voorhanden, gedrukt in plano, eigenhandig onderteekend door den Keizer, Ferdinand de IIIe, door Ferdinand graaf Pfurt en door Wilhelm Rheder.

Zij luidt:

Ferdinand der Dritte von Gottes Gnaden, Erwöhlter Römischer Kayser, zu allen Zeitten Mehrer des Reichs etc.

Liebe getrewe. Euch und mäniglich ist wissend, mit was hoher Kayserlicher sorgfalt, Vätterlicher lieb vnnd affection, mit deren Wir dem Heyl. Reich Teutscher Nation Vnserm geliebten Vatterlandt zu gethan, Wir vns von zeit Vnserer angetrettenen Kayserlichen Regierung, eusserstes fleisses vnd eyfers bemühet, auch keinen Kosten vnd Gefahr geschewet, demselben den so lang gewünschten Frieden nach so vielen grundt verderblichen Kriegen wider zu erheben, vnd zu weeg zu bringen. Wann dann mit verleihung desz Allmächtigen vnd mit getrewen zuhtuen sambtlicher Chur-Fürsten vnnd Stände, solcher Fried endtlich am Vier vnd Zwanzigsten Octobris Anno Sechzehen hundert Acht vnd Viertzig zu Münster vnd Osznabrug geschlossen vnd publicirt worden vnd in demselben etliche Puncten auff einen allgemeinen Reichstag verwiesen, vnd zu dem Endt darbey versehen, dasz solcher innerhalb Sechs Monathen von dato der ratification vorbesagten Friedens solle gehalten werden, so were Vns zwar nichts liebers gewesen alsz wie Wir Vns in allen andern Puncten dessen execution an Vnserm Orth biszhero vnausgesetzter haben angelegen sein

lassen, Wir also auch in disem solchem hetten in bestimbter frist nach kommen können. Die weil sichs aber nit allein mit erstbedeuter ratification desz Friedens, sondern auch mit abführung der Völcker vnd raumung der besetzten Plätze, eine geraume zeit verzogen, vnd wegen solcher abführung vnd raumung, allererst in Vnserer vnd desz Heyligen Reichs Statt Nürnberg ein newer Convent vnd Tractat gehalten werden müessen, auch andere mehr difficulteten eingefallen, vmb deren willen man zu keiner allgemeinen Reichsversamblung sicher vnd füeglich hat gelangen können. Also ist Vns auch bedencklich, ja fast gantz vnmöglichen gefallen, einigen Reichstag an zu stellen vnd aus zu kündigen. Nach dem sich aber nun die zeitten etwas Friedtlicher anlassen, Alsz haben Wir auch mit Auszschreibung vorbesagten Reichstags lenger nicht zuruck steten sondern zu noch mehrerer erweisung Vnserer angelegenen sorgfältigkeit für die gemeine Wohlfahrt Vnsers lieben Vatterlandts mit Rath vnd guet befinden der sambtlichen Churfürsten solchen hiemit publiciren vnnd hierzu den letzen Monatstag Octobris Newen Calenders dieses lauffenden Sechzehen hundert Zway vnd Funffzigsten Jahrs in Vnserer vnd desz Heyligen Reichs Statt Regenspurg einzukommen gnädigst ansetzen vnd bestimmen wollen, zu dem Ende damit nicht allein der auffgerichte Friede, zwischen Haubt vnd Gliedern, vnd diesen vnder sich selbst, sowol mit denen Auszländischen Cronen, desto mehr bevestiget; besondern auch das jenige was nach jnhalt desselben, etwan zu exequiren hinderstellig, vnd darinnen bester massen bedacht beratschlagt, vnd erörtert werden möchte. Solchem allem nach, so verkünden Wir Euch jetzt angeregten Tag und Mahlstatt mit disem Brieff,

gnädigst begehrendt auch von Römischer Kayserlicher. Macht bey den Pflichten vnd Schuldigkeiten damit Ihr Vns vnd dem Heyl. Reich zugethan, ernstlich befehlendt, dasz Ihr hin dangesetzt aller anderer Geschäfften auff obengedeuten Tag, zu Regenspurg durch Ewere Vollmächtige Abgeordnete also gewiszlich vnd vnfählbar erscheinet vnd zu völliger abhandlung vnd schliessung deren auff disen Tag verschobenen Puncten, gefast sein wollet. Vnd weil biszanhero das Römische Reich Vnser liebes Vaterland, durch die so lang währig geführte schwere krieg in nicht geringes vnvermögen gesetzt worden, vnd einem jeden Standt viel schwerer als vor disem bey Friedlichen zeiten zu geschehen möglich, die besuechung eines allgemeinen Reichstags nach Würden vnd gebühr im Werck zu richten fallen wird: So seind wir selbst geneigt Vnsere Hoffstat zo viel moglich zu restringiren. Versehen Vns demnach es werde ein jeder seinem Stand gemesz sich wohl desz vnderkommens, als auch sonst der schleunigern verrichtung halben, eines ebenmessigen zu verhalten wissen. Ihr wollet auch Ewerer Abgeordneter erscheining also anstellen, damit vnserer, auch der Chur-Fursten vnd Stände ankunfft, vngesaumbt zur Sachen würdelich geschritten werde, dan Wir gleich nach verfliessung des termins, mit Vnserer Kayserlichen Proposition und deliberation, auch würcklicher beschliess vnd vollziehung den Reichstags, fort zu schreitten entschlossen. Wollet also Ewere Abgeordnete jetztgehörter massen abfertigen, mit vnd neben Vns, auch Chur Fürsten vnd Ständen desz Heyl. Reichs, obangedeute Puncten, Sachen vnd nothwendigkeiten die Wir alsdann weiter fürtragen lassen werden zu berathschlagen zu handeln und zu schliessen vnd Euch

hierinnen gehorsamb erzeigen vnd ob schon Ewere Abgeordnete nicht erscheinen, so wirdt doch Euch nichts destoweniger obligen, was durch Vns vnd die erschenende Chur-Fürsten vnd Ständt, oder der abwesenden Räth, Pottschafften vnd Gesandte, verabschiedet wirdt, neben andern anwesenden zu vollziehen. Welches Wir Euch anzufuegen ein noeturfft erachtet, darnach Ihr Euch aigentlich wisset zu richten vnd Wir seynd Euch mit Kayserlichen Gnaden gewogen. Geben in Vnserer Statt Wienn den Sieben vnd Zweintzigsten Aprilis Anno Sechzehen hundert Zway und Funfftzig, Vnserer Reiche desz Römischer in Sechzehenden, desz Hungarischen im Sieben vnd Zwaintzigster, vnd desz Böheimischen im Funff vnd Zwantzigsten.

Ad mandatum Sac. Caesareae Majestatis proprium.

Ferdinandt.

Ferdinandt graff Pfurt. Wilhelmb. Rheder.

Buiten op den brief staat gedrukt het keizerlijke zegel met het omschrift FERDINANDUS III DG. EL. RO. IMP. SEMP. AVG. GER. HVNG. BOHE. Z REX ARCHID. AVST. DVX. BVR.Z. CO. TYR.

Het opschrift luidt

Vnnsern vnd des Reichs lieben getrewen
N. Burgermeister Schöpfen vnd Rhäte
der Statt Campen.

Uit dat opschrift blijkt voldoende dat men Campen ook toenmaals nog beschouwde als deel uit te maken van het Duitsche Rijk, evenzeer als uit het feit dat Campen tot bijwoning van den Rijksdag werd opgeroepen.

Maar dan is ook onjuist het algemeen gangbaar gevoelen, dat door de vrede van Munster de betrekkingen tusschen het Duitsche Rijk en de Nederlandsche ge-

westen hebben opgehouden en dat die gewesten van het Rijk geheel onafhankelijk zijn geworden.

Trouwens dit blijkt ook voldoende daaruit, dat de Keizer in 1653, om door den titel dien hij aan de Staten-Generaal zou geven deze niet te beleedigen of te prikkelen, wanneer hij ze nl. als in 1641 Sacri Romani Imperii fideles delecti Ordines Unitarum Provinciarum Belgicarum betitelde [1]), zijn gezant zonder lastbrief zond [2]).

Had de Keizer van alle aanspraken willen afzien, dan had hij de Staten kunnen betitelen zooals hun meest welgevallig zoude zijn.

Dat de Staten-Generaal zelfs in 1653 afgevaardigden zonden naar den Rijksdag te Regensburg, blijkt uit de volgende resolutie:

Ridderschap en Steden 20 April 1653.

d' Heer Ripperda heeft ter vergaederinge bekent gemaeckt dat Haer Ho. Mo. gearresteert hebben een besendinge nae Regensburgh, alwaer syn Roomsch Keyserlicke Maiesteit de Churfursten ende Steden van Duytschlandt op den generalen Rycksdach vergaedert syn, toonende tot dien eynde een instructie van de Hoochgemelte Haer Ho. Mo. voor 8 Heeren, die als extraordinaris Ambassadeurs van wegen desen staet dair sullen gaen ende hebben Ridderschap ende Steden deselue besendinge ende instructie haer laten gevallen.

In 1658 schreef hij aan de Staten-Generaal onder den titel: Charissimis Amicis nostris generalibus foederati Belgii Statibus [3]).

Nog den 8en Februari 1662 werd Deventer door

---

1) Aitzema II 761, 762.
2) Id. III 849.
3) Id. IV 282.

den Keizer opgeroepen tot bijwoning van een Rijksdag, te Regensburg te houden, bij den volgenden brief:

Leopold von Gottes Gnaden Erwöhlter Römischer Kayser, zu allen Zeiten Mehrer desz Reichs.

Liebe getrewe Es bedarff bey Euch keiner weitläuffiger erinnerung, sondern ist nun mehr Reichs vnd Weltkündig, welcher gestalt der Erb-Feindt Christlichen Namens der Türck indem verwichenen Sechzehenhundert Sechzigsten Jahr, ohne dasz Ihme die allergeringste anlasz zur Feindtschafft, oder Ruptur gegeben worden, wider den, zwischen Vns sich enthaltenden Friedens anstandt, vnter dem Aly Bassa die in Vnserm Königreich ober Vngarn gelegene vnd denen Fürsten in Siebenbürgen mit gewisser masz uberlassene Vestung Wardein mit Heers Macht angegriffen, vnd nachdem Er dieselbe etlich Wochen beschossen, endlich über gewältigt vnd dardurch die seines Orths lengst gesuechte gelegenheit erreicht, nit allein das Fursten thumb Sibenburgen, sondern auch die daran stossende ansehentliche Länder, die Wallachey vnd Moldaw der gestalt zu fassen und zu sperren, das denselben vorhero immer fort noch einige Hoffnung ubrig gewesen sich ausz der vor Augen stehender eusserister vnd Viehischer Dienstbarkeit zu retten, solche Ihnen durch gedachte eroberung nit allein fast gantz vnd zumahl benommen, sondern besagtem Erbfeindt zu gleich auch diser Vortheil zuegewachsen, wann seinem Bluetdurstigen vorhaben, also stillschweigent zuegesehen vnd nit in Zeiten mit rechtschaffener gegen verfassung begegnet vnd Er vermittelst derselben zu fridlichen Gedancken angewisen werden solte, dasz Ihme als einem geschwinden vnd listigen Feindt nachgehents vnverwehrt seyn wurde nach belieben nit allein in Vnser Königreich Vngarn,

Wir anderst nit auch die übrige angräntzende Lande in gleichmässiger Desolation, Elendt, Jammer vnd Noth sehen, vnd das Fürstenthumb Sibenbürgen, dem H. Reich vnd der gantzen Chistenheit zu vnwiderbringlichem Schaden verlohren gehen lassen wollen) den mehrentheil Vnsers Kays. Krieges Heers dorthin eylendts abzufertigen vnd sein Barbarisches Intent nach möglichkeit zu verwehren. Haben jedoch danebens, auch nit vnterlassen, durch anderwertige schickung vnd remonstrationes bey dem Sultan sowol selbst als gedachtem Aly Bassa zu widerholen, vnd das jenige vor zu kehren was zu continuation desz Fridens, vnd abwendung alles fernern Vnheils vnd vnschuldigen Christen Bluets vergiessung jmmer dien: vnd ersprieszlich seyn können. Nachdem aber der effect der an seiten desz Erb-Feindts biszhero vil fältigen contestirten Fridens Begird, weit ein anders, vnd in der That dises bezeugt, dasz derselb nit allein in der angefangenen Hostilitet gegen Sibenbürgen und Vnsere angräntzende Landen, jmmer fortfahren thuet, sondern sich auch in noch grössere Kriegs verfassung zu stellen im Werck begriffen, vnd (wie Wir berichtet werden) gäntzlichen resolvirt ist, seinen Tyrannischen Dominat mit Heers Krafft je länger je mehr zuerweitern, vnd zu solchem endt gegen jetzt jnstehendem Frueling einen noch grössern Exercitum im Feldt zu stellen. Als thuen Wir zwar in diser anbringenden allgemainer Noth vnd Gefahr an Vnserm Orth nichts erwinden lassen, was zu vorkommung desz. dem H. Reich sowol als Vnsern Erb-Königreich vnd Landen vor Augen stehenden Vnheils in Vnsern eusseristen Kräfften ist. Die weilen aber obbesagten Vnsern durch die vorige so lang gewehrte Kriege sehr verderbten Landen ein solcher

schwärer Last allein zuertragen vnmuglich, vnd disz die gantze Christenheit vnd eines jeden selbst eigene rettung vnd conservation betreffende Werck also beschaffen ist, dasz demselben anderer vnd besseren gestalt nit, als durch gemaine berathschlagung vnd einmüthige starcke zusammensetzung ab zu helffen, vnd das H. Reich Vnser geliebtes Vatterlandt Teutscher Nation in sicherheit zu stellen ist, Wir auch ohne das nach anlaittung desz letztern Regenspurgischen Reichs-Abschids, wegen der zu fernerer abhandlung auszgestellter Puncten, vnd zu erhaltung Fried vnd Einigkeit gehörigen Sachen, den prorogirten Reichstag zu reassumiren, bald nach angetrettener Vnserer Kays. Regierung entschlossen gewesen, wann nit dises Vnweesen vnd andere eingefallene verhinderungen darzwischen kommen weren. Vnd nun ermelter Chur-Fürsten LLLLLLLd (die Wir darumb gebuhrender massen freund vnd gnädiglich ersuecht) Ihnen gefallen lassen, Ihren consens zuertheilen dasz Wir zu widerstandt vnd verwehrung des besorgenden Türckischen Vorbruchs, erhaltung des Fridens vnd feststellung der allgemainen sicherheit im H. Reich, gedachte Reichsversamblung auszschreiben möchten, allermaszen höchst gedachter Vnser in Gott ruhender Herr Vatter denselben, lauth mehrerwehnter letztern Reichs Abscheids, in dar innen bestimbten Zeit zu reassumiren beständig entschlossen gewesen, wann Ihr Majestät vnd Ld. nit durch andere ein fallene vnvermeydliche hohe obligen, neben der Ihro zuegestandene Leibs Schwachheit vnd darauff erfolgten tödtlichen hintritt, daran verhindert worden weren; Also seynst Wir auff obberührter Chur-Fürsten LLLLLLLd eingelangten consens vnd guetbefinden gesonnen, weil die anstringende Noth keinen so

langen verzug dulden will, dasz Wir in dem ausz schreiben den gewönlichen Termin der Sechs Monatlichen frist dem herkommen gemäsz, observiren könten sondern die instehende gefahr ein vnverlängtes kräfftiges remedium erfordern thuet, zu abwendung derselben vnd stabilirung desz puncti securitatis publicae, widerbringung desz vorigen gueten vertrawens, handhabung desz so thewer erworbenen Ruhe standts im H. Reich vnd was zu der gleichen gemainen Nothwendigkeiten ferners ersprieszlich seyn kan obberührten Reichs tag je eher je besser, vnd zwar auff den Achten Junij dises lauffenden Sechs zehenhundert Zway vnd Sechzigisten Jahrs, vnd also jnnerhalb Vier Monathen in Vnserer desz H. Reichs Statt Regenspurg, als dem im gemelten letztern Reichs Abschied hierzue determinirten Orth (jedoch alten herkommen vnd disz falls gebraüchigem termino gantz vnnachteilig) zu halten, darzue entweder in eigener Person oder da wir darvon anderer entzwischen kommender vnvermuethender Zuefälle vnd verhinderungen halber, wider besser zueversicht, abgehalten werden solten, durch Vnsere ansehenliche Bottschafft vnd Kays. Commissarios zuerscheinen, vnd dabey mit gesambter Chur Fürsten vnd Ständten sowol das jenige, so auff voriger gemainer Reichsversamblung nit völlig erörtet werden können, als vorderist auch zu berathschlagen vnd zu handeln, wie dem Erb-Feindt Christlichen Namens dem Türcken in seiner vorhabenden mächtigen kriegsrüstunggen die Christenheit in Zeiten mit gesambter zuethuen, kräfftig vnd nach trucklich gestewert, derselbe von Vnsern Erb-Königreich vnd Landen mit genuegsamber gegenwehr, abgehalten, vnd dadurch das H. Römische Reich vnd dessen getrewe Chur-Fürsten vnd Stände in be-

standiger ruhe vnd sicherheit conservirt bleiben mögen. Thuen disemnach Euch jetzt gedachte Tag vnd Mahlstatt solcher allgemainen Reichsversamblung mit disem Vnserm Kayserlichen Brieff verkünden, vnd Euch dabenebens bey den Pflichten, damit Ihr Vns vnnd dem H. Reich verwandt vnnd zuegethan seyt, gnädigst ermahnen, Ihr wollet in bestimbter Zeit nach besagtem Regenspurg Ewre Abgeordnete, mit vngemessener Vollmacht, ohne hintersich bringen, ab fertigen vnnd vermittelst derselben mit vnd neben Vns, auch Chur-Fürsten vnnd Ständen, das jenige berathschlagen, handlen vnd schliessen helffen, was nach wichtigkeit obangeregter Puncten vnd darunter erheischen der höchster eyl desz H. Reichs vnd gemainen Vatterlandts notturft vnd sicherheit erfordert vnd demselben int gemain, auch allen vnd jeden Ständen jnsonderheyt zu Ehren, Nutz vnd Wohlfahrt dienstlich vnd erspriesz-lich seyn mag, Euch hierinnen nit vngehorsamb noch saumleig erzeigen, noch Euch auff andere verweigern, entschuldigen, oder beziehen, damit die Sachen in keinen auffzug vnd verlängerung kommen, sondern darin schleinig fortgeschritten, verfahren vnd geschlossen werde. Dessen Wir Vns zu Euch gäntzlich versehen, vnd ob schon Ihr nit erscheinet, so wirdt doch Euch nichts desto weniger obligen was in Vnserm vnnd der anwesenden Chur-Fursten vnnd Stände Namen entweder selbst oder durch deroselben gevollmächtigte Räthe, Bottschafften vnnd Gesandten verabscheidet werden wirdt, neben andern annwesenden zu vollziehen. Welches Wir Euch anzufügen eine Notturfft erachtet, darnast Ihr Euch eigentlich wisset zu richten vnd Wir verbleiben Euch mit Kayserlichen Gnaden wol gewogen. Geben in Vnserer Statt Wienn den Achten

Februarij Anno Sechzehen hundert Zway vnd Sechzig Vnserer Reiche desz Römischen im Vierdten, desz Hungarischen im Sibenden, vnd des Böhaimbischen im Sechsten.

Leopoldt. Ad Mandatum Caesareae
vt. Majestatis poprium.
Wildrecht Fhr. von Waldendorff.
Wilhelmb. Schröder.
Daventer.

Opschrift:

Vnnsern vnd des Reichs Lieben getrewen N. Burgermeister Schöpfen vnd Rath der Statt Daventer.

Het opgedrukte Keizerlijke zegel vertoont het Rijkswapen met omschrift LEOPOLDVS D.G. EL.RO. IM. SE. AVG. GERM. HVNG. BOHEM.ZC. REX. ARCH. D.AVST. DVX. BVR. ZC. CO. TYR. ZC.

Op het adres staat nog aangeteekend, zeker met de hand van den Deventer Secretaris: »Missive van de Keyser. Lectae in Senatu Coss. Cam. Sticke Lic. Boecholt den 4 Martij 1662.«

Uit deze stukken blijkt de onjuistheid van de beweering van van Mieris [1]), dat sedert de vrede van Munster: »geene beweeging over de oude Verbintenis aan 't Keizerrijk meer gemaakt, blijkende niet alleen uit de meenigvuldige Historischriften, die door den druk gemeen gemaakt zijn, maar zelf vindt men onder de Handschriften, Brieven of andere Keizerlijke Archiven niets, 't gene eenig teken van de vernietigde verbintenisse bevat.«

Het feit dat Keizer Leopold op den Rijksdag te

---

[1]) Leenroerigheid van het Graafschap in Holland, blz. 47.

Regensburg van 1667 aan de vorsten en stenden betoogde, dat de eenigste sterkte des Rijks tegen de Franschen was dat deel van Nederland, 't welk ze toen vijandelijk hadden aangerand, bewijst mijns erachtens al bitter weinig voor het feit, dat de Keizer de Nederlanden niet tot het Rijk zou rekenen [1]).

Zoo ook bewijst al zeer weinig de omstandigheid dat, toen de Keizer den 30en Augustus 1673 op den Rijksdag te Regensburg de Vorsten en Stenden des Rijks de wapenen tegen Frankrijk wilde doen opvatten, hij niet sprak van de onderhoorigheid der Nederlandsche gewesten aan het Rijk, maar alleen daarvan: dat de Franschen buiten weten en willen van den Keizer en des Rijks hun krijgsvolk over den Rijksbodem gevoerd en van daar de algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden aangegrepen hadden, 't geen ze, volgens de Westfaalsche vrede, niet vermochten [2]).

Integendeel, juist die daad der Franschen was een inbreuk op de neutraliteit, vriendschap en goede nabuurschap van de Vereenigde gewesten, die de Keizer beloofd had te helpen handhaven, overeenkomstig het bepaalde bij den vrede van Munster.

Dat men van den Keizer de goedkeuring daarop vroeg, dat deze die toezegde, was een gevolg juist van de betrekking van de Nederlandsche gewesten tot het Rijk, en dat de Keizer in 1673 daarop wees, bewijst juist dat hij die oude betrekkingen wilde nakomen en onderhouden.

Maar die wil des Keizers om de vroegere betrekkingen niet prijs te geven, bleek ook nog later. Immers

---

[1]) Mieris, Leenroerigheid van het Graafschap Holland, blz. 48. Aitzema, Zaken van Staat en Oorlog, VI. 268.

[2]) Vervolg op 't Verward Europa. Bijl. pag. 5 volgg.

toen in 1710 de Staten-Generaal de Vredesonderhandelingen met Frankrijk afbraken, was de Keizer daarover zeer tevreden en betitelde hij, in een schrijven hetwelk hij aan de Staten-Generaal richtte, deze als: Celsi et Potentes, een titel die hij hen tot nu toe nooit had willen toekennen.

De Staten waren daarmede uitermate in hun schik, zoodat ze aan de bedienden van de Keizerlijke Kanselarij een geschenk maakten van tien duizend guldens.

Opmerkelijk is het dan ook, dat in een boekje, berustende in 't archief der gemeente Deventer [1]: Privilegien ende Voorrechten der stadt Deventer, den vrunden van de Gesw^{e} Gemeente voorgelezen 20 Febr. 1668, o. a. voorkomt: »dese stadt competeert oock in glyckheit van andere Rijks steden, immediatelyck onder 't Ryck gehoirende, het recht, om separatelyck met d'andere Steden te mogen vergaderen ende op haer tour uit te schrijven.«

In 1668 beschouwde dus de gezworene gemeente te Deventer die stad als nog onmiddellijk tot het Rijk te behooren.

Wat ik door deze kleine bijdrage wilde in het licht stellen is, dat het niet geheel juist is dat sedert 1648 alle betrekkingen tusschen de Nederlandsche gewesten en speciaal ook tusschen Overijssel en het Duitsche Rijk zouden hebben opgehouden.

Wanneer anderen zich opgewekt gevoelen dit punt nog eens aan een nader onderzoek ook in de hen ten dienste staande oirkonden te onderwerpen, misschien dat dit punt nog nader tot klaarheid kan worden gebracht.

Mr. J. Nanninga Uitterdijk.

---

[1]) No. 1214*b*.

EENIGE AANTEEKENINGEN OVER DEN EED.

De eed als middel tot bevestiging der waarheid is reeds van zeer ouden datum.

In de Germaansche rechten vindt men den tweekamp en de vuurproef om in twijfelachtige gevallen zekerheid te erlangen.

De Germanen zwoeren ook wel op hunne wapenen.

De kerk verwierp die middelen en voerde in de plaats van de purgatio vulgaris de purgatio canonica in — den eed, het sacramentum of juramentum.

In gewichtige zaken was de eed van een enkel persoon niet voldoende, maar moesten andere personen, eedvolgers, hem nazweeren, opdat bleek dat de eed rein en niet mein was.

Men kende ook een schriftelijken eed, wanneer men bij zijne handteekening het kruisteeken plaatste: jurare manu propria.

Men zwoer op het kruis en een doornkroon, op het kruis en een missaal.

Men zwoer ook op het altaar, d. i. door aanraking van het altaar, waarop soms nog het kruis en het missaal gelegd waren.

Van daar b.v. dat in eene tolrolle van de stad Venlo van September 1272 (Hans. Urkundenbuch I no. 710) gelezen wordt: Universis quorum interest presentes litteras intueri et audire, nos judex scabini ceterique opidani in Venlo notum facimus publice protestando, seniores opidi nostri predicti viros fide dignos coram nobis propter hoc specialiter constitutos sub sua fide constanter asseruisse et proprio suo juramento tactis sacrosanctis affirmasse etc.«

Soms ook zwoer men door aanraking van den ring van de kerkdeur: »Jurare in armilla januae« — andere keeren achtte men den eed op één altaar niet voldoende en liet men op *drie* altaren zweeren.

Ook liet men wel zweeren op het evangelie.

Bisschoppen en priesters mochten niet op de heiligdommen zweeren, wel in de aanwezigheid daarvan.

Wie op het evangelie zwoer moest eerst zijn handen reinigen.

Men zwoer ook wel en bewees zijn onschuld door het Evangelie op het hoofd te houden.

Men zwoer ook op de reliquien van heiligen en op hunne graven.

Wanneer men zich van een zwaar vergrijp wilde zuiveren, zwoer men met het kruis op het hoofd.

Het kwam zoo dikwijls voor dat valsche eeden werden gezworen, dat de bewaarders der reliquiën, waarop gezworen werd, die stil uit het kastje namen om den meineedige een overmaat van zonde te besparen.

De Raad te Frankfort bepaalde dat wie kennis droeg van een valschen eed en dit verzweeg, met dezelfde straf als de meineedige zou worden gestraft [1]).

---

[1]) Hüllmann Städtewesen des Mittelalters IV. 274.

Van dat zweeren op reliquien en heiligdommen getuigt ook de omschrijving van den eed in openbare stukken. Zoo zweeren in 1489 getuigen te Kampen »myt opgereckeden vingeren wt gestaeffdes eets lyfflycken ouer de hilligen« [1]).

Het schijnt dat de priesters te Kampen een afzonderlijke wijze van eedsaflegging volgden.

Althans ik lees in het Liber Causarum fol. 39 onder 18 October 1494:

»Meister Vlffart, Proesst ende Pastoir tot Wester Emeden, hefft gesworen *presteliker wyse*, voer Johan van Munster Capellaen, dat hie myt sulcken recht als de rait tusschen hem en Willem Haueker wysende weert yn de sake van selige Ritter Onnen to vrede wesen sal ende mit gien anderen rechte daer up spreeken noch doen spreken, noch nymant van selige Her Onnen kynder wegen.«

Zwangere vrouwen liet men niet zweeren, waarom is mij niet bekend.

In 't boek der Getuigenissen in strafzaken lees ik b.v. onder 24 Juli 1571:

»Femme van Dursten olt xxxvij jaren, gerichtelyck gedaecht vant gerichtswegen om op naevolgende sake een getuichnisse der waerheit te geuen, tuycht by hoeren waeren woerden, (ouerbodich deselue mit eede te beuestigen, wanneer sie mit lieue van den bant der naturen ontbonden sal wesen, ende des versocht wordt) waerachtig to syn« enz.

Daaruit bleek dat ze alleen op ware woorden getuigenis aflegde, onder bereidverklaring om het, desgevorderd, na hare verlossing met eede te bevestigen.

---

[1]) Lib. Causarum.

Dat ambtenaren en beambten ook reeds vroeger geloofd werden op hunnen afgelegden ambtseed, blijkt b.v. uit een aanteekening van 1554: Jasper Scepeler, myt rechte gecitiert tuget *by synen ede der stadt van Campen gedaen* (als Schepen) [1].

En in 't zelfde jaar: »Gerdt van Delden der stads Rodendrager, tuiget by synen eede der stat van Campen gedaen.«

Reeds vroeg was men in Overijssel zeer exclusivistisch tegen de Joden.

In 't Liber Causarum vind ik reeds onder 1489, fol. 29:

Saterdages nae Lebuini.

Scepenen ende Rait wairschuwen Lysebet van Nymegen, eens voir al, dat sie nae dese dage gheen makelerdie meer hebben noch hantieren sal tusschen onsen borgeren ende jnwoeneren ende dat sie die Joeden niet huisen noch hoeven sal, noch ghene geselscap noch meenschap mit hem hebben. En worde sie hier jnne ongehoirsam gheuonden, soe sal sie van stonden an die Stat ruemen.

Zoo werd ook van de Joden oudtijds eenen bizonderen eed gevorderd.

In Maagdenburg moesten ze in de Middeleeuwen den eed doen blootshoofds voor de Synagoge, terwijl ze de ketting waarmede de deur van de Synagoge gesloten werd, vasthielden.

Elders moesten ze op de wetsrol zweeren.

Den 8 Juli 1746 stelden de Staten van Overijssel een eedsformulier vast voor de Papisten en de Joden.

Het formulier van den Paapschen Eedt luidde:

Ik getuige, belove ende swere, eenen Eedt tot God

---

[1]) Boek van Getuigenissen in strafzaken.

Almagtig, dat ik in die sake en over die pointen ik gevraagt zal worden, de opregte waarheid en wetenschap zal zeggen, sonder in het minste te verzwijgen, op elker point van hetgene mij daarvan bewust is, ende alles sonder Valsheid, dubbelzinnigheid, ergwaan of bedrog, dat in val ik valschelijk zwere, ik van nu voortaan afstaa van alle Privilegien, Gratien en Pardonnen van alle Priesteren in 't generaal of in het particulier, soo door absolutie vande bieght, mogte te verhopen hebben, Ja zelfs van de dispensatie van zijn Pauslycke Heyligheid, in wat fatsoen off op wat maniere mij die ook mogte verkregen worden.

Het formulier van den Joodschen eed luidde:

Gij zweert bij den Almagtigen en Levenden God, die Hemel en Aarde geschapen heeft, ende door Moses zijne wetten gegeven, opregt en waaragtig te wesen, hetgene U alhier gevraagt en voorgehouden word ende soo gij in het geheel off ten dele iets valschelijck ofte te onregte verklaart, dat gij U alle tijdelijke en eeuwige vermaledijdinge, plagen en straffen onderwerpt, welke de God Israels over die van Sodoma en Gomorra ook Corach, Dothan en Abiram heeft gezonden, en allen den zoodanigen gedreijgt die zijne Name valschelijk oft ligtveerdiglijk aanroepen of gebruiken; Soo waarlijk helpe off straffe U de Alwetende God, Schepper des Hemels en der aarden.

Waarop geantwoord word

Amen.

NB. Met ongedekten hoofde.

Het opsteken van de twee voorste vingers van de rechterhand is zeker een overblijfsel van de vroegere aanraking der heiligdommen.

Mr. J. Nanninga Uitterdijk.

DE LANDSKIST.

Men vindt in Overijsselsche staatsstukken enkele malen melding gemaakt van de Landskist, als eene bewaarplaats waarin voor dit gewest belangrijke documenten zich bevonden.

Slechts zeer spaarzaam echter vindt men er gewag van gemaakt, en wanneer dat een enkele keer geschiedt, dan blijkt daaruit nog niet *wat* zich eigenlijk in die bewaarplaats bevond.

Veelal heeft men het doen voorkomen alsof in die landskist werden bewaard vooral dergelijke stukken, die betrekking hadden op de drie steden en inzonderheid de zoodanige waarmede ze hare rechten tegenover den bisschop zouden kunnen verdedigen.

Naar aanleiding van een paar documenten, die mij onder de oogen kwamen, meen ik echter dat die zienswijze minder juist is.

In den foliant I op het Kamper archief komt op fol. xcix voor een lijst van brieven die gevonden worden in de landskist te Deventer.

Het stuk is ongedateerd, maar geschreven met de hand van den Kamper Secretaris Johannes Fabri, die

van 1445 waarschijnlijk tot 1473, althans zeker na 1453, secretaris was.

Waarschijnlijk heeft de opening der landskist plaats gehad omstreeks 1450, toen Bisschop Rudolph van Diepholt aan de steden de privilegien bevestigde omtrent de sloten Arkenstein, Holten, Diepenheim, Coevorden en Kuinre.

Uit het hoofd van den toen opgemaakten inventaris blijkt, dat de Landskist toen stond op de Gervecamer, zeker een vertrek in de Lebuinus kerk te Deventer.

Het blijkt dat de berging plaats had in eene lade gemerkt A, eene lange lade gemerkt B, een lade gemerkt C, een doos gemerkt D, een doos gemerkt E, een doos gemerkt F en bergplaatsen waarvan niet vermeld wordt waaruit ze bestonden, waarschijnlijk ook doozen, gemerkt G, H, I, K, L, M.

Wanneer men nu den inhoud van dezen inventaris inziet, dan zal men ontwaren dat de inhoud van de landskist bestond uit stukken van geheel anderen inhoud dan men daar zou zoeken.

Men vindt er overeenkomsten tusschen Bisschop Jan van Arkel en Zweder van Voorst over 't verdeelen van Mastenbroek en 't dagelijks gericht 1363; een uitspraak tusschen bisschop Jan van Arkel en Roderik en Wolter van Voorst over elks deel in Mastenbroek 1363; de overeenkomst tusschen Jan van Arkel en Deken en Capittel van Deventer over de tienden en novalia in Mastenbroek 1364; het verdrag door hertog Willem van Gelre gesloten in 1397 tusschen bisschop Frederik van Blankenheim en Reinald van Coevorden; een moetsoen tusschen bisschop Frederik en Hendrik van Selwert over deze heerlijkheid, 1411; de oplating van de heerlijkheid Selwert en de tienden te Helpman

en een hofstede binnen Groningen met de boomgaard daar Andries Clant en Johan Swarte op wonen, benevens zestig grazen land van de kinderen van Heine ter Bruggen door Hendrik van Selwert aan den bisschop, 1411; de opdracht door Johan ten Hoeve van een derde deel van 't gericht van Selwert ten behoeve van 't Sticht, 1405; verpanding van Lage 1377; oplating van Reinold van Coevorden van het huis en de heerlijkheid Koevorden en 't land van Drenthe 1402.

Daarmede heeft men de inhoud van de eerste lade.

De inhoud van de overige laden is gelijksoortig, en uit dien inhoud blijkt, naar het mij voorkomt, dat de landskist, wel verre van in te houden de bewijzen voor de rechten der drie steden, integendeel inhoudt de bewijzen voor de rechten van den Bisschop als landsheer, in de verschillende deelen van zijn wereldlijk gezag.

Daarop wijzen de aanwezige verbonden en overeenkomsten tusschen den bisschop en de stad Groningen; met de Groninger Polman's; met de Groninger Ommelanden; de Vriezen van Stellingwerf, Schoterwerf en Oosterzeeingerland; met de heeren van Rechteren; de Rode van Hekeren; die van der Eese; met den graaf van Solms heer van Ottenstein; met de Heeren van Montfoort, van Buckhorst, van Almelo; met Eduard, Hertog van Gelre; den Graaf van Bentheim; met Engelbert van Salne; Johan borggraaf van Stroomberg; met Albert Palsgraaf op den Rijn; over 't huis ter Horst; met Reinold van Gulik; met Evert van Essen; Johan van Eerde, Sweder van Abcou, Arend van Duren en Johan van Bilstein.

Omtrent Overijssel komt er weinig in voor, behalve 't genoemde, een vidimus van den brief waarbij de

bisschop Zwolle tol, gruit en accijns verleende 1404; de overeenkomst tusschen Egbert van Almelo en den bisschop over den weg van den Ham en Daerler vonder door de heerlijkheid Almelo naar Twenthe 1405. De opdracht van de heerlijkheid Kuinre door Herman van Kuinre aan den bisschop 1407. De uitspraak door de drie steden tusschen Bisschop Frederik van Blankenheim en de Vriezen over landen in 't kerspel IJsselham 1408. De vijf Godshuizen te Utrecht vergunnen Johan van Diest de nye broken geheten voerslag in Twenthe, Drenthe en Salland bij der Vechte ende gemenlike Overijssele te verpachten 1340. Oervede van hen die Swolle in qwaden regimente gebracht hadden aan den bisschop. Een kwijtschelding van Deventer aan Johan van Verneborch van alle twist en schade die ze gehad hebben 1367. Reynolt van Coevorden neemt van bisschop Jan van Arkel het Schoutambt van Twenthe 1358. Johan van Buckhorst belooft zijn huis niet te versterken 1391. De heer van Almelo erkent geen hooge heerlijkheid te hebben en niets tegen den bisschop te willen doen 1394. Een overeenkomst tusschen bisschop Floris, Deventer, Kampen en Zwolle, dat men in Salland geen nieuwe sloten zal timmeren 1381.

Ik houd het er voor, dat in latere tijden zelfs de regeeringspersonen in Overijssel niet recht meer wisten wat er in de Landskist was.

Anders zouden ze zeker in 1571, toen ze streden tegen de invoering van de crimineele ordonnantien van Koning Philips in Overijssel, zeker de landskist niet hebben doen openen, om te doen zien of er ook omtrent dit punt iets was te vinden.

Den 28 Februari 1571 had de opening plaats, door

den drost van Salland, de gedeputeerden van Deventer Jan Kreijinck en Dr. Steven van Rhemen en de secretarissen van de drie steden.

Maar die opening leverde voor het beoogde doel niets op.

De Kamper secretaris registreerde den inhoud in het dagvaardboek en daaruit blijkt ons, dat enkele stukken sedert uit de landskist zijn verdwenen, dat enkele oervede brieven en quitantien uit de 14e eeuw in het vorige register niet opgenomen ook nog in de kist waren, maar dat er overigens niets in die twee eeuwen is bijgekomen; we vinden weer de precies gelijk genummerde laden en doozen, alleen de doos B is uit elkander gehaald, maar de stukken zijn er nog, en uit enkele doozen is een stuk verzeild geraakt in een andere, maar overigens is alles gebleven zooals 't was.

Wat is nu de reden geweest dat er in die twee eeuwen niets meer in de landskist is opgenomen, hoe komt het dat de landskist geen jongere stukken bevat dan het eerste kwartaal der 15e eeuw?

Ik waag daarop het antwoord niet te geven, maar het feit is opmerkelijk, zeker niet toevallig en een nader onderzoek waard.

Na deze toelichting mogen hier de beide inventarissen van de Landskist volgen.

Naar aanleiding van dit onderwerp meen ik er verder de aandacht op te mogen vestigen, dat de eigenlijke archieven der Landschap voortdurend met de vergaderingen heen en weer reisden, althans 11 September 1610 besloten Ridderschap en Steden dat de Gedeputeerden voortaan voortdurend zullen vergaderen. Tevens werd besloten voor hunne vergaderingen een

vaste plaats aan te wijzen, zoowel om de landschaps-registers en papieren te bewaren, die thans door het jaarlijksch transport uit elkaar raken en zoek raken, als tot gemak van de ingezetenen.

Ridderschap en de stad Zwolle wezen laatstgenoemde plaats daarvoor aan, Campen en Deventer zouden de zaak nader met hunne lastgevers bespreken [1]).

Den 20 September 1612 schreef Kampen aan den drost van Salland en aan den Magistraat van Zwolle, dat ze uit het rapport der Gedeputeerden op de algemeene Landsklaring binnen Deventer heeft verstaan, dat de drost heeft op zich genomen de charters, papieren en geschriften de landschap betreffende en door den Griffier (Theodorus Doernebus) ten huize van Berend van Enschede te Deventer gebracht, vóór zijn vertrek, aldaar te consigneeren in behoorlijke bewaring, gelijk Kampen ook niet betwijfelt dat geschied zal zijn.

Daar echter de Griffier in zijn huis te Zwolle nog verscheidene andere landschapsregisters, boeken, rekenschappen, charters, papieren en de landschaps groot en klein zegel heeft, wenscht Kampen dat ook deze bij hem gelicht worden, kunnende deze stad eeds- en eershalve niet gedogen, dat de Griffier op eenige landschapsvergadering komt, of iets van de Landschap onder zich heeft, zoolang hij zich niet van de schandelijke en lasterlijke injurien, ten zijnen opzichte uitgestrooid, ten volle gezuiverd heeft [2]).

Naar aanleiding van dat schrijven berichtte de drost van Salland Kampen 20 September 1612, dat hij vóór zijn vertrek uit Deventer met den Drost van Vollen-

[1]) Dagvaardb. blz. 52.
[2]) Kamper Archief Register dl. VI no. 4086. Minute dl. VII. Verz. v. Stukk. fol. 471.

hove en een magistraat van Deventer, alle processtukken, zoowel geklaard als ongeklaard, op 't Raadhuis heeft laten brengen en met de drie zegels van hen heeft verzegeld, en aangezien er veel meer andere papieren en charters waren, dan hij vermoed had, zoodat men die nergens geschikt kon bergen, en hij in aller haast naar huis moest vertrekken, hebben hem de drost Ruitenberg en Monsieur Dorviell bij handtasting beloofd, dat ze die, met goedkeuring van de burgemeesters, in de kamer van Berend van Enschedé's huis, waar ze nu zijn, wilden versluiten en de deur van de kamer verzegelen, zoodat niemand daar bij kan komen en zooals gisteren ook wel reeds zal zijn geschied.

Wat betreft de rest en de andere boeken, rekeningen en andere charters, die de Griffier te Zwolle in zijn bewaring heeft, daarover zal hij de heeren van Zwolle spreken, opdat die ook geborgen worden [1]).

Den 22 September 1612 schrijft de drost van Salland aan Kampen, dat hij met de gedeputeerden van den raad van Zwolle de landschapspapieren te Zwolle heeft verzegeld en dat het groote en kleine landschaps zegel te Deventer versloten zijn, terwijl het derde zegel, dat voor de paspoorten, hem heden morgen door den Griffier is toegezonden.

Doernebus werd ontslagen, het schijnt dat hij onregelmatigheden in zijne registers had, en herhaaldelijk werd hij nog aangemaand onder hem berustende stukken en registers af te geven, eindelijk zelfs werden zijne goederen in beslag genomen [2]).

Werden jaarlijks de landschaps registers verder over-

---

[1]) Kamper Archief Register dl. VI no. 4087. Dl. VII Verz. v. Stukken fol. 473.

[2]) Kamper Archief Register dl. VI no. 4361, 4362, 4377.

gebracht met het overgaan van den zetel van Gedeputeerden, den 1 Mei 1668 besloten Ridderschap en Steden dat voortaan alleen de noodigste papieren zouden worden vervoerd en de rest te Kampen zou blijven [1]).

Toen de stad in 1672 onder de macht der Franschen was gekomen, besloten Schepenen en Raad van Kampen dan ook op 28 Augustus van dat jaar: »Dat door de Heeren Burgemeesteren in der tyt ten overstaen van de Heeren Peter van Vytherwijck en Christopher Joost van Beverveurde, als gewesene ordinaris Gedeputeerden de charters van de Provincie sullen worden gedaen transporteren van 't Collegie op het Raedthuys« [2]).

Toen er den 26 November 1673 sprake van was dat de magistraat een contract met de Franschen zou sluiten, om tegen betaling van eene brandschatting de stad te verlaten, eischten Schepenen en Raad o. a. ook: »dat oock de papieren van de Griffye van de Provincie werden weder gegeuen« [3]).

Daaruit schijnt te blijken dat de Franschen beslag op die papieren hadden gelegd.

Ik wensch intusschen dit onderwerp niet verder na te gaan, mijn doel was de aandacht te vestigen op de Landskist en haren inhoud, en ik hoop dat wat ik hier gaf voor anderen een aanleiding mag zijn om dit onderwerp uit andere gegevens aan te vullen.

---

1) Tegenwoordige Staat van Overijssel. 2 dl. blz. 20.

2) Bijdragen tot de Geschied. v. Overijssel. Nieuwe reeks dl. I blz.

3) Aldaar blz.

Desse breue nae gescreuen sint jnde Landes kiste to Deuenter op der gerwecamer.

Int yrste van den breuen tusschen bysschop Johan van Arkel ende Heer Sweder van Voerst, vander zoene ende woe Mastebroec geslagen is etc. Anno m drie hundert dri entsestich.

Item eyn moetzoen tusschen heren Johan van Arkel ende heren Sweder van Voerst, oic van Mastbroeck ende hilligen gueden, ende van dagelix gerichte der lude. Anno m drehondert dre ende tsestich.

Item van eenre vytsprake tusschen bysscop Johan van Arkel ende her Roderich her van Voerst ende Wolter sin broder, daer onderscheidelick in gherort is wat malck hebben sal van Mastbroeck ende gerichte. Anno m drehondert dre ende tsestich.

Item tusschen bysschop Johan van Arkel ende Deken ende Capittel van Deuenter vanden Nyebreek in Sallant op der Vechte ende Mastbroeck van de helfte van vij waskersen. Beholdelick deken ende Capittel den Tenden van den landen geheten voerslach van souenteen husen ende drie morgen nyes landes in Mastbroeck der gemente to Swolle to hoernde, myt andern bystande. Anno m drehondert veer en tsestich.

Item eyn soen bref tusschen bisscop Tutrecht ende Reynolt van Couerde, den Hertoch Willem besegelt heuet. Anno M. drehondert souen ende tnegentich.

Item moetzoene tusschen Frederick ende Henrick

van Selewerden van den grachte van Selewert ende heerlicheit. Anno m vierhondert ende elue.

Item oplatinge ende vertuchtnisse der herlicheit van Selewerde ende Tenden to Heltman ende hofstede bynnen Groningen, met den bungarden dar Andrees Clant ende Johan Swarte op woenen ende tsestich grasen lants gelegen by Selewert de Heyne kinder ter Bruggen nv onder hebben, ende vort al guet dat Henrick van Selewert bynnen Groningen ende gerichte van Selewert liggende hadde.

Item oplatinge Johans ten Hoeue toe behoeff des stichtes vanden dordendeel vanden gerichte van Selewert soe hem ende sinen voervaeren toe behoeren plach.

Item eyn breff daer Lage in is verseet met sinen toebehoer voer sees ende dertich hondert olde schilde ende vij oelde schilde, sonder opslach des geldes mit dussen voerwarde dat he hebben sal alle renthe ende verualle sonder affcortinge der sommen ende en sal oic niet vercoepen, vrygeuen oft qwyt laten sine horige luden ende oic ghene nye scattinge doen bynnen sinen Ampte buten, den Heren. Mer he mach se vorwesselen ende gelike wesselen daer voer weder annemen. Ende en sal dat hues ende herlicheit in nyements hande brengen. Ende men mach van dessen somme altyt wat loesen ende qwitancien daer van nemen. Anno M drehondert seuen ende tseuentich.

Item oplatinge Reynolts van Couerden vanden hues ende herlicheit van Couerden ende landes van Drenthe. Anno m verhundert ende twe.

Item desse breue voirgen. sal men vinden in eyner lade daer op steet eyn 𝔄.

Item eyn breff vander huldinghe van Drenthen ende loeffnisse der Drenthe den Bysscop van Vtrecht gedaen thues ende veste van Couerden to des stichtes behoeff van Vtrecht, altyt to holdene ende bescudden. Ende oic toe wederstaene al de ghene de hem hinderlick willen wesen an der herlicheit slandes van Drenthe. Anno M drehundert vyff ende tnegentich.

Item eyn breff als de Stad van Groningen bysscop Frederick ende sinen naecomelingen geloft heuet, dat se ghenen heren soelen hulden, noch onderdanich geuen dat den Stichte van Vtrecht to hinder coemen muchte, des hef bysscop Frederick voer hem ende sin naecoemelingen hem weder gelauet, oft se van gemende gedrunghen wurde oft yemant oueruallen wolde, bystant to doene. Anno m drehundert negen ende tnegentich.

Item eyn vidimus vanden breuen onder segele der Stad van Swolle van Toell, Gruet, Assys, Bedegelde ende anders alle renthe de ze gecoeft hebben vande bysscop van Vtrecht, daer ze in bekennen den bysscop van Vtrecht tewigen dage jarlix schuldich te wesene hondert olde vulwichtige olde schilde. Anno M veerhundert ende veer.

Item eyn breff onder der stad segele van Groningen, daer se loffnisse in gedaen hebben bysscop Frederick van Blanckenhem ende sinen naecomelingen bysscoppen tVtrecht, Steden ende ghemenen Stichte van Vtrecht, to ghenre tyt enigen heren oft yement bynnen de stadt

van Groningen laten coemen noch to ontholdene, noch verbontenisse te maken de den Stichte van Vtrecht to enigherhande hinder off onwille wesen ende coemen moegen ende gheen lant van Vreslant coemen en sal in Groningen to onwillen des stichtes vorgen. Ende mit ghenrehande herscap noch mit nement hinder off onwille te doene tegen dat gestichte. Oic niet to doene tegen de herscap van Couerde ende dat lant van Couerde, beholdelic allen voer breuen oer macht. Anno m verhnndert ende vyftene.

Item eyn breff den Greue Bernt van Benthem besegelt heft, so alse ordele tusschen bysscop Frederick van Blanckenhem ende sine houet stede van Sallant ander enre syt ende de Stad van Groeningen vander ander zijt an hem bestadet hebben, daer he op wisede dat de stad van Groningen de bysscop van Vtrecht truwelike to huldene. Anno m verhondert en seuen.

Item eyn bref mit der stad segele van Groningen besegelt, jnholdende so als de stad van Groningen den bysscop van Vtrecht sin gerichte bynnen ende buten Groningen gepacht hebben, jairlix om xxviij vulwechtige olde schilde. Anno m verhondert ende vive.

Item eyn bref dar Hermen Poelman ende Simon Poelman, gebroderen, den bysscop van Vtrecht in vercoft hebben dat Swanenvleet in Drente ende inden gerichte van Selewert, ende dair thoe den souenden penning ende al gerichte ende herlicheit de se hadden in Drenthe off in Selwerde. Anno mcccc° ende viue.

Item eyn breff alse Egbert van Almelo ende bysscop

Frederick van Blanckenhem verdragen sin vanden weghe de gaen sal van den Hamme ende Darler vonder ende vort doer de herscap van Almelo inde Twenthe, daer ouer to gaene ende ellic syn guet to voerne. Anno m iiij^{c} ende viue.

Item eyn breff daer de van Groningen Richters ende gemene mente van Hongeselant, van Fyfelgelant, vanden Oldenampte ende van Rederlant bisscop Frederick eyn zoen gegeuen hebben. Anno mcccc ende viue.

Item desse breue sal men vinden in eyner langhen laden daer eyn 𝔅 op stet.

Item oplatinge Hermens van Cunre van den hues mit den berge ende der herlicheyt ter Cunre. Anno m iiij^{c} vij.

Item moetzoene tusschen bysscop Frederick ende de vriesen der landen van Stellingwerff, Schoterwerff ende Oersterzeingerlande. Anno m iiij^{c} ende vij.

Item eyn transsumpt van eenre moetzoene tusschen bysscop Gwide ende Monekebueren, Nyenskerspensole, Spange, Nyeswentrenne, Baylo, Oestbroeckop, Olde lamere, Nye lamere. Anno mcccc ende x.

Item eyn vytsprake der dryer stede Deuenter, Campen ende Swol endo Johan Wilderen, tusschen bisscop Frederick van Blanckenhem, Stellinghwerff, Schoterwerff ende Ostersingerlant vanden lande ende erffnisse gelegen in den kerspele IJselhamme. Anno m iiij^{c} ende viij.

Item moetzoene tusschen bysscop Gwide ende Stellingwerff ende Oosterseingerlande ende Stellinge, als van lande daer se jarlix renthe van geuen, hyr van is eyn transumpt. Anno Quadragesimo sexto, data principalis breffs. Anno m iijc ende xiij.

Item desse breue vorscr. sint in eyner laden daer op steet C.

Item eyn breff van schelingen tusschen de heeren van Vtrecht ende Sweder van Rechteren van houen, tijns ende horigen luden. Anno m iij[c] ses ende tachtentich.

Item eyn oervedesbreff Euerts de Rode van Hekeren. Anno m iij[c] lxxxij.

Item eyn bref van composicie tusschen heren Johan van Arckel bysscop tUtrecht ende heren Frederick ende Euert van Eeze ende oeren huesfrouwen. Anno m iij[c] lxiij.

Item desse breue vorgen. sint inde doese daer op steet eyn D.

Item eyn latinis breff dat de vyff godeshusen tUtrecht bysscop Johan consentirt hebben ende sinen naecomelingen, te verpachten om jarlix pensye alle nye broke geheten overslach in den lande Drenthe, Twente, Sallant byder Vechte ende gemenlike Ouerysele gelegen, de an sine voervadere an hem gecoemen sin, ende an sin naecoemelingen coemen soelen alse dat he de pensye niet vermynren en mach niet vermeren

ten wer dat se anders ouerdrogen. Anno m iij^{c} ende vertich.

Op desse doese daer dese bref in is steet gescreuen *Voerslach.*

Item eyn lade daer oerveden breff in sin de bisscop Frederick der stad van Swolle oervede gedaen hebben, de der stad vryheden ende privilegen ende regimente van Swolle an oeldermans ende qwade regiment gebracht hadden, op welcker lade oic gescreuen steet.

Item eyn breff daer de stad van Deuenter in qwyt gescholden heuet heren Johan van Verenborch van allen stoten ende twysten, gestlick ende werlick ende van cost ende onrade de se gedaen hebben. Anno m iij^{c} ende seuen tsestich.

Item eyn bref dat Reynolt heer van Couerden van wegen heren Johan van Arckel angenoemen heuet de scultampt van Twente. Anno m iij^{c} lviij.

Item eyn hilix breff daer Johan van der Eze, knape, sinen soen in geloeuet heft Hermen de dochters kind is heren Engelbert van Paetze. Anno m iij^{c} xiij.

Item desse voirg. breue salmen vinden in de doese 𝕮.

Item eyn breff dar Henrich greue van Solmissche heer van Ottensteen in bekent dat her Johan van Arkel bysscop tUrecht hem ende sinen erfgen. gezat heuet dat guet ter Neder haren moelen to loesen voer anderhalf houdert olde schilden alle sente Peter misse.

Item eyn breff daer her Henrich Greue van Solmissche her van Ocksteen qwyt gescholden heuet heren Johan van Arckel bisscop tUtrecht ende sinen nacoemelingen van allen densten, schaden, coest ende verloes, vyt gecoemen daer he openen breue van heft van den bysscop vorgen. Anno m iij^c ende l.

Desse synt in eynre dose getekent mit 𝔉.

Item eyn instrument van der dyck grauesscap van Montforde. Anno m iij^c seuentachtentich.

Item vanden schulte Scepenen ende gemenen bueren van Montforde ende andere kerspele, voirgen., dat se gesekert hebben ende gesworen truwe lude te wesen bysscop Johan van Arkel, sinen nacomelingen, ende der stad van Vtrecht by al oeren guede dat se hebben in den lande van Vtrecht. Anno m iij^c liij.

Item vytsprake van bysscop Arnt van Hoern bysscop to Ludich tusschen heren Florens bysscop tUtrecht ende heren Hinrich borchgreue to Montforne.

Item so en sal he sich nicht scriuen her van Montforne want he gheen hoghe gerichte en heuet, noch nimmer hoege herlicheit anspreken.

Item dattet sal wesen eyn leen des gestichtes ende daervan holden te lene, ende eyn open hues te wesen wanner he daer van vermaent woert vanden bysscop, bij guetduncken der ecclesie ende der stad van Vtrecht by sinen eede te holden.

Item de naevolgers wannert versterft sal desgelix doen ende de Eede soelen duren to ewigen dagen ende

nummer werden qwyt gescholden. Ende oft daer qwyt scheldinge daer van scheden, dat en sal in desen eeden, wilkoren ende voerwarden niet to stade coemen.

Item so soelen de bynnen der Steede van Montforde geseten alse eyn nye bysscop compt, ede doen guede gestichteslude te wesen ende te bliuen.

Item so sal he denst doen to dreen tyden als he des vermaent woert, to elker tyt mit l glauien ses weken lang op sins selues cost. Anno m iij^c lxxxij.

Item huldinge Sweders van Montforne ende ontfanginge sins legen gerichtes ende guede van Montforne. Anno m iij^c ende l.

Item eyn bref Johans van Buckhorst dat van sinen hues to Buckhorst nummer schade scheen en sal bysscop tUtrecht inder tyt, noch sinen Stichte, noch sinen dreen houet steden van Sallant mit roeve mit brande, noch mit geweldeliken saken ende ghenen vestinge daer an to doene, thensij mit willen des heren vorgen. ende der dryer Stede. Anno m iijc xci.

Item vander herlicheit van Almeloe dat he daer ghene hoege herlicheit in en heuet ende ghene gestichts viande huesen oft houen en sal ende nummermeer daer vyt tegen dat gestichte doen en sal laten. Oic de herlicheit nummer in ander hande te brengen buten consente des bysschops. Anno m iij^c xciij.

Desse breue salmen vinden in 𝕭.

Item eyn breff Edewert Hertoges van Gelre dat de bysscop van Vtrecht van allen sinen luden ende

gueden de wonen ende liggen in Veluwe, scatten ende bidden moegen als dycke hem dat gadet, ende dat met sinen meyers in den lande oft anders sine boeden vyt doen panden. Ende oft se desghene macht en hadden, soe solde he dat an ons ofte an onse amptlude van Velue verzoeken ende de scattinge ende beede vytpanden alse zees behoff hadden. Ende de hertoege noch syne naecoemelinge en soelen de lude scatten noch bidden anghenrewys ende de hertoge heft de punte voer hem ende sine naecoemelinge geloft ende gesekert in guden trouwen ende vast to halden sonder argelist. Anno m iij^{c} lxij.

Desse breff is in H.

Item eyn breff van vrescapen de heer Bernt Greue van Benthem bekent ontfangen te hebben van heren Florens van Weuelinckhouen, bysscop tUtrecht gheen schade vyt sinen lande te scheen. Anno m iij^{c} lxxxix.

Item van enen verbonde tusschen den bisscop ende Greuen vorgen. Anno m iij^{c} lxxxix.

Item eyn breff dar de greue van Benthem jnne bekent den stichte van Vtrecht ghenen schade te doen bouen dat he nae verbontnisse van heren Johan van Solmissche, her to Ottenstein vermaent wart schade to doene tegen dat stichte van Vtrecht. Anno m iij^{c} lxxxix.

Item eyn bref van Bernt Greue to Benthem, Arnt van Guterswijc den Stichte eyn aling ende vaste vrede te geuen, mit voerwarden. Anno m iij^{c} lxxxix.

Item Engelberts breff van Salne dar he in bekent

dat he verliket en versoent is met heren Florens van Weuelinckhouen, bisscop tUtrecht ende steden Deuenter, Campen ende Swolle. Anno M iij^c ende lxxx.

Item oervede Johans borchgreue van Stromberge.

Item oervede Henr. Scaeps. Anno m iij^c lxxxij.

Item loefnisse Engelberts van Salne ende sekeringe op den soenbreff de he gegeuen heft. Anno m iij^c ende lxxx.

Item Albert Palensgrave oppen Ryn, hertoch in Beyeren, Graue van Henegouwen, van Hollant, van Selant ende Heer van Vrieslant belieft in enen breue, dat de bysscop van Vtrecht mid sinen huese ter Hoerst doen mach wes he wil. Anno m iij^c xc.

Item eyn soenbreff heren Euerts van Vlfte daer he in bekent ij^c oelde schilde ontfangen te hebben ende gheen vyant te werden, noch schade laten te scheen van Vlfte de ij^c schilde en weren yrst betalt. Anno m iij^c xciij.

Desse vorgen. breue salmen vinden in 𝕴.

Quitancie daer hertoch Reynolt van Gulick beischop Frederick jnne qwyt gescholden heuet van al sulken gelde, alse wilneer hertoch Willem van Gulick hem geleent hadde. Ende desse bref is in eyn doese daer op gescreuen staet, *Quitancie breff*.

Item soenbreff Euerts van Essen. Anno m iij^c lxxx.

Item een breeff bysscop Florens der stede Deuenter

Campen ende Swolle dat nyemant bynnen den lande van Sallant nae dessen tyt enighe nye sloeten timmeren sall, noch enige olde sloete anders vesten sal dan sie nv sin, vytgesegt sloete de den stichte van Vtrecht hoeren. Ende ofte clage daer entendes qwame, dat sollen sye samentlicke wederstaen, ellyc nae sinre macht. Anno m iijc lxxxj

Oeruede Euerts van Essen de he den bysscop ende sinen Steden van Sallant gedaen heuet. Anno m iij^{c} lxxx.

Desse breff sin in I.

Item van tenden ende eruen de biscop Johan van Arkel gesat heuet heren Johan van Eerde, Ridder ende de guede en sint daer nicht in genoempt. Anno m iij^{c} tsestich.

Item eendrachticheit tusschen bisscop Johan ende Sweder heer van Abcoude. Anno m iij^{c} ende xl.

Item huldinge van den huse te Beverwerde. Anno m iij^{c} xlv.

Item oplatinge Arnts van Duren toe behoeff des bysscops twe houe landes in Wyermersche gelegen geheten Meerpuetenbroeck ende xiiij morgen lants gelegen in Olster mersche. Anno m iij^{c} xlvj.

Desse breue sint in K.

Item Johan heer van Bilsteen ende Boldewijn heer van Stenvorde hebben vercoeft oer vrygrauesscap to Bylsten mit stoelen, mit vryen, mit al oeren to behoeren. Anno m iijc ende tsestich.

Desse breue is in M.

Den xxviij Februarij A°. 1571.

Alsoe binnen Swol voir guet angesyen was die Landtkiste to oepenen, om toe besyen oft daer eetwes in wesen mochte tot die sake der nye crimineel ordinantie dienende, Soe hebben die drost van Sallant ende Johan van Laer mit die gedeputierde van Deuenter, nemptlick Jan Kreynck en Steuen van Rhemen, doctor, deselue kiste geoepent ende wes aldaer in beuonden is ende die doesen oft laeden (daerinne die breuen laegen) waeren bouen op mit literen ende anders getekent wie alhier mede annotiert is.

A.

Soenbreef tusschen heren Johan van Arckel bisschop tVtrecht ende Ruedrick here van Voerst ende van Keppel ende Wolter van Voerst, daerjnne die Bisschop onder andere geloeft dat Mastebroeck te slaen van doe ter tyt tot St. Martens misse. Datum a° 1363, des Sondaechs na S. Odulphus dach.

Clausula ex literis prioribus desumpta. Voort soe sal die Stadt van Swoll behouden den graue den sie van hoere stat doer die Luire in de Issel gegrauen hebben, behoudelick dat sie eene brugge daer ouer maken ende houden sullen op hoeren coste, ende Roederick ende synen erffgenamen een onbespreiden wech daerouer houden tot ewygen dagen.

Dat Reint van Coeuoerden dat huys van Coeuorden mit die heerlicheit van Drenthe Bisschop Frederick van Blanckenhem verkofft heft a° 1402 des dinxedaechs na beloken Paschen wesende den 4 Aprilis.

Vant gerichte van Zelwerden ende accort tusschen

Frederick van Blanckenhem, Bisschop, ende Henrick van Zelwarden a° 1411 opten Sondach Judica.

Soenbrieff tusschen den Bisschop van Vtrecht ende Reynolt van Couerden durch tusschenspreken des Hertogen van Gelre ende van Gulich Here van Zutphen a° 1397 des naesten maendages nae den Sondach Jubilate den xiiij^{en} Maij.

Verdrach van deken ende capittel van Deuenter mit Jan van Arckel, bisschop van den thenden slandts van Mastebroeck, als datsie den heren die thienden aldaer ouergedaen hebben voer acht wassen keerssen, die keersse van ij ℔ a° 1364 1 Martij.

Vertichnisse Jans ten Houe opt gerichte van Zelwerden a° 1405 op S. Agneten auent.

Accort des Bisschops van Vtrecht en den heren van Voerst A° 1349 na St. Marten in den winter.

Dat Reinolt van Couerden opt huys ende ampt to Lage xxxvj^{c} olde vranckryckschе schilde gedaen heft, a° 1380 des donredaechs na den Sonnendach Letare.

Noch van tselue in anno 1377 des wonsdaechs na Natiuitatis Marie.

Dat Henrick van Zelwerden Frederick van Blanckenhem oppdragen heft die heerscap ende gerichte van Zelwerdt A° 1411 op Petri ad Cathedram.

Soenebrieff tusschen Otto van Doernen ende Jan van Arckel a° 1363 op Lucie.

C

Twee vthspraken tusschen Bisschop Frederick van Blanckenhem ende den Vresen der landen van Stellingwerff, Schoterwerff ende Oesterzeninger lande die eene in dato 1408 sondaechs op der xij apostelen dach diuisionis ende dander in dato 1408 vrydachs op Margriete.

Oplatinge Hermans van Cuenre mit syn adherenten vant huys, borch ende heerlicheit to Kuenre voer Bisschop Frederick van Blanckenhem ende der kercken van Vtrecht a° 1407 op S. Hypolitus dage.

Transsumpt in dato 1406 22 Octobris van etlicke brieuen van die van Stellingwerff ende Schotterwerff belangende een compromis hoerer schelinge.

Transumpt eens brieues van particuliere personen, Vreesen, die remissie ontfangen hebben in dato 1406 den 22 Octobris.

D.

Puncten gededinght tusschen mynen heren van Vtrecht ende Sweder van Rechter van etlicke hoeuen a° 1386 22 Maij.

Soenebrieff tusschen Vrederick van Heker Ridder, Lutgart van Rechteren syn huysfr. Euert van Hekern, knaep ende Bate van Almeloe syn huysfr. ende Bisschop Johan van Arckel a° 1363 op Sondach Misericordia Domini,

C.

Reinolt Heer van Coeuorden ende van Borclo in dato 1358 op Simonis et Juden dach, inholdende die vorwarden daerop hij tschoutambocht van Twenthe vier Jaeren lanck angenomen heft van Bisschop Jan van Arckel.

Johan van der Ese knape, in dato 1313 in S. Walburgs dage, daerinne hv beloeft syn soene te beraden an Lisen Herman Vleisch dochter.

Die Stadt Deuenter mit Bisschop Jan van Viernenborch, verdragen van alle twist, cost ende onraet a° 1367 des maendaghes nae Hemelvaert.

F.

Henric Greue van Zolmisse heer van Ottensteine quytgescholden van alle schade ende verlies by Bisschop Jan van Arckel geleden a° 1350 des maendaechs nae Gregorij.

G.

Een breeff daerjnne die Graue van Montfort gelouet den Bisschop hulde ende trouw te wesen, in dato 1363 op St. Seruaes dach inder Mey.

Vant huys te Buchorst neyet sterker te maken alst is a° 1391.

Soenebreeff tusschen den bisschop van Vtrecht heeren Florens ende Henrick borchgreuen van Montfort in dato 1387 des dages nae St. Laurens dach.

Huldinge heren Sweder van Montfort ende ontfanginge syns legen gerichtes a° 1363 op St. Seruaes dach in de Mey.

Vanden wech van den Hamme ouer Daerler vonder ende voort doer die heerschap van Almeloe in Twenthe hoe die Egbert van Almeloe, knape, maken sal in a° 1405 op St. Laurens auent.

Instrumentum latinum daerjnne die borchgreue van Montfort sustineert eene vthsprake tusschen hem ende den Bisschop van Vtrecht gedaen, belangende des voersz. heren van Montforts dyckgraeffampt van onweerden te wesen in dato 1387 19 Octobris.

Een breeff daerjnne die heer van Almeloe louet den bisschop hulde ende trouwe te wesen in dato 1394 den 29 Decembris.

H.

Edewaert hartoch van Gelre ende graue van Zutphen

verdragen mit bisschop Jan van Arckel van allen luden ende gueden in Veluwe te moegen vthpenden a° 1362 des maendages na Paeschdach.

I.

Verscheidene brieuen van den huise ter Horst dat wes die bisschop daermede dede, die nabuer hem des nyet becroedigen solde.

Item verscheiden soenbrieuen tusschen den bisschop Florens van Weuelinckhauen ende Egbert van Salne, van die eene des anderen syn lande ende luyden nyet to beschedigen, noch syne vianden to onderholden.

Item noch in deselue doese een soenbrieff tusschen Euert van Vlft ridder ende Heer des huyses Vlft ende tusschen den Bisschop ende der stadt van Deuenter.

K.

In die doese van K. sinnen allerhande quitantien van priuate personen den bisschop gegeuen van 22, 50 oft 100 schilden.

L.

Oeruehede Euert van Essen.

Soenbreeff bisschop Florens van Weuelinckhauen ende Deuenter ende Swoll mit Euert van Essen ende syne medehulperen in dato 1380 28 Maij.

Bisschop Florens mit den dreen steden, Deuenter Campen ende Swol ouerdragen ghiene nye slote te timmeren, noch olde slote anders te vesten dan soe die doe weren a° 1381 des maendaechs nae Remigii. Dese breeff is by den van Deuenter ontfangen (om gecopieert tworden) ende is daernae weder in die kisten voirsz. gelacht in bywesen Johans van Laer

Johans Kreynck ende der drier Secretarien vanden dreen Steden.

Soenbrieff tusschen Bisschop Jan van Arckel ende Henrick vanden Lare, Albert van den Lare cum suis a° 1363.

M.

Johan here van Bilsteen ende Boldewyn here van Steenuorde verkoft haer vrygraefschap to Bilsteen an Bisschop Jan van Arckel a° 1361 op St. Walburges dach.

Item in een lange capsule daerop gescreuen: belangende die stadt Groningen.

Hierjnne werden beuonden verscheiden breeuen alleene die stadt van Groeningen angaende.

Een vthsprake als van heren Berent Graue van Benthem tusschen den Bisschop ende die stadt van Groningen waerjnne syn E. vthgesproken dat die Bisschop van Vtrecht sy een heer der stadt van Groningen vth den fundamente, dat beschreuen recht sy dat een prelaet die tytlick ende werltlick gerichte heft in eene stadt, die is een tytlick ende werltlick heer der Stede, de dato den lesten Septembris A° 1407.

Item een breeff daerjnne die stadt van Groeningen den bisschop erkent voer eenen heren ende die bisschop Frederick hem weder loeft die stadt to beschermen in alle rechten ende vryheit van dato 1393 wonsdages na Jnuocauit.

Item noch een breeff van die van der Drenthe, dat sie angenomen hebben den Bisschop van Vtrecht tot oeren heeren ende nyet to separeren van syne lande.

Item een vidimus breeff der stadt van Swolle van die principale breeff van oir toll ende gruit 1404.

Item in een doese dairop geteyckent: *Voerslach.*

Een breeff van den vyff Godts huysen tVtrecht daerjn sie den Bisschop accorderen den thenden van den voerslagen oft noualen.

Item in een doese daerop getekent staet: *oeruhede breuen* verscheide oeruhede breuen ende quitancien van Solmisse.

Item in j doese daerop gescreuen staet: *hierjn sinnen oeruehede breuen van Vtrecht.*

Item een soenebreff tusschen die stadt ende Burgers van Vtrecht ende der stadt ende burgers van Amersfort ende andere luyden 1462 wunsdages op auent Marie Magdalene.

Item verscheiden oerueheden van etlicke gilden to Vtrecht gedaen den Rade van feyten daerjnne sie tegen der stadt vergrepen hadden.

Item in eene doese daerop geschreuen staet: *Vtrecht*, verscheiden brieuen als concernerende die stadt Vtrecht daerjnne sie louen soe vern de Bisschop oerloch oft vhede anqueme dat sie syn G. wollen helpen bystaen.

Item allerley oerueheden der burgeren van Swolle.

Lade getekent: *Alrehande verlofnissen*, daerjnne syn oerueheden Wyger Water, Herman Gryp, die rode, Conraet van den Tye, Lambert ende Egbert van der Moele, Daem, Arnt ende Henrick van Stroeckhusen, Berent Moerbeke, Jan, Berent ende Lodewyck van Munster, Herman Reyger knaep, in datis 1356, 1357 en 1360.

Quitantien.

Litere petite confirmationis Abbatiae Egmondensis ad Episcopum Traiectensem Joannem, in dato 1343 16 Augusti.

Quitantie Reynalts hertochs van Gulich ende van

Gelre ende Greue van Zutphen voir Bisschop Frederich van Blanckenhem van geleenden penningen.

Van menningerhande.

Quitancien van priuate personen voir den Bisschop van Vtrecht a° 1358, 1359 [1]).

Mr. J. Nanninga Uitterdijk.

[1]) Dagvaardboek 1569—1573 Kamper Archief fol. 147—152.

BIJDRAGE TOT DE ONLUSTEN TE HATTEM OP HET EINDE DER VORIGE EEUW.

Op het einde der vorige eeuw mocht zich Hattem in een belangstelling verheugen in den lande, die onevenredig was met de plaats, die het stadje in de Republiek innam. De gebeurtenissen daar afgespeeld waren verre van grootsch, maar de leidende gedachten vonden overal in meer of minder mate weerklank. Als voorloopster der latere omwenteling zullen die onlusten steeds eene plaats in onze geschiedenis behouden, en als zoodanig heeft elke bijdrage er over, vooral waar het opheldering van toestanden betreft, recht van bestaan.

Het ligt voor de hand, dat in de onmiddellijke omgeving van Hattem de grootste belangstelling heerschte. Hiervan getuigt o. a. menig stuk in het stedelijk archief van Zwolle, waaruit tevens de groote sympathie van velen in Zwolle voor Hattem blijkt. De Zwollenaren beperkten hunne betuigingen niet tot woorden, maar wilden hun medegevoelen door daden bewijzen. Een zekere Jacob Glaser uit Zwolle vinden wij als ondermajoor der stad Hattem, waartoe hij den 3 September 1786 benoemd was. Talrijk is de bende, die van

Zwolle uit het bedreigde stadje te hulp schiet, en Mr. Rhijnvis Feith verheerlijkt hunne daden reeds vooruit. Voor hem herleeft die eeuw, die Neerland's grootheid stichtte [1]). De aanvoerder der Zwolsche schaar was Dr. J. H. Stolte. Hij speelt een groote rol binnen Hattem, o. a. bij het onderhoud met den zoon van den generaal Spengler, den kapitein J. G. Spengler, die uit zijne woonplaats, het huis Waaburg bij Hattem, opgelicht was. Op den dag van den inmarsch der militie is hij druk in de weer. Met blanken sabel loopt hij, in gezelschap van den Zwolschen horlogemaker Ardesch, door Hattem en roept den voorbijgangers toe »nu sullen wij de stad in brandsteken.« Angstige vrouwen voegt hij toe »ga je er niet uit, als de stad eens in brand geschoten wierd!« Maar den terugtocht houdt hij in het oog, want tegen weer anderen zegt hij, op den schouder kloppende, »maakt dat je uit de stad coomt en segt dit tegens alle goede luijden; want wij sullen de stad in brand schieten als wij er over sijn«; namelijk aan de andere zijde van de IJssel. Die grootsche taak stelde hij zich zeker voor te bereiken met de twee veldstukjes, die hij bij den terugtocht liet medevoeren!

Behalve Stolte ontmoetten wij in Hattem den burgemeester van Zwolle Mr. G. W. van Marle. In den morgen van den 5 September is hij op de raadkamer en schrijft het briefje, gericht aan den generaal Spengler, waarbij Raad en Gemeente verklaren, besloten te zijn geen inkwartiering in de stad van eenige militie toe te staan en de commandeerende officier gelast wordt buiten het grondgebied der stad te blijven, zullende

[1]) Gedicht „Aan de grootmoedige burgerijen van Zwolle en Hattem", Oden en Gedichten, II, blz. 69

anders geweld met geweld keeren. Van Marle begeeft zich, na die daad verricht te hebben, naar de batterij aan de overzijde van de IJssel terug en laat den secretaris van Hattem, Brouwer, in groote verlegenheid achter, want...... hij kan het schrift van van Marle niet lezen! Uit die verlegenheid wordt hij gered door een Zwollenaar Phs. Lindenhoff [1]), die van Marle's hand kent en hem den brief dicteert.

Aan de overzijde van de IJssel had van Marle reeds sinds eenige dagen zijne militaire gaven ten toon gespreid. Den 1 September waren bij resolutie van Raad en Meente van Zwolle tot het defensiewezen der stad uit den magistraat gecommitteerd de heeren: burgemeesters Sandberg, van der Wijck, van Marle en Tobias en uit de Gezworen Gemeente: de gemeenslieden van der Wijck, Bodde, Aams en Jacob Stolte. In hare eerste zitting, 1 September, droeg deze commissie den burgemeester van Marle op, om met deskundigen te onderzoeken, of en waar aan den IJsselkant tegenover Hattem batterijen zouden kunnen aangelegd worden, om eventueel den terugtocht der Zwollenaren, die te Hattem waren, te kunnen dekken. Den 2 September rapporteerde van Marle, dat gebleken was, dat twee batterijen tegenover Hattem op de uiterwaard van scholtus Dwars behoorden aangelegd te worden; een boven en een wat lager, voorzien van zeven stukken en wel drie vuurmonden van 24 ℔ en vier van 12 ℔. Onmiddellijk werd van Marle verzocht deze batterijen te laten opwerpen. Aan zijne verzoeken, om verdere uitrusting dezer batterijen, werd gretig in

[1]) Deze P. Lindenhoff was o. m. in 1784 lid van de Gezworen Gemeente te Zwolle. Zie een brief aan hem van C. L. van Beijma, Bijdragen van het Historisch Genootschap, XV, blz. 362.

de volgende dagen voldaan. De bezetting, oorspronkelijk bestaande uit: 1 officier, 1 korporaal en 12 man, werd den 4 September versterkt met 1 kapitein en 20 man en 1 artillerie-officier en 10 man. Aan den commandeerenden officier der batterijen werd echter den 4 September uitdrukkelijk gelast om »zijne batterijen niet te laten spelen en zig zorgvuldig te wagten van generhande vijandelijkheden te doen plegen tegens de troupes van den Staat, als alleen in 't cas, dat dezelve onze burgers en ingezetenen, zig in Hattem bevindende, bij een retraite herwaards mogten vervolgen en alsdan denzelven geordonneert, om uit voornoemde batterijen dezelve alle mogelijke bijstand te bieden, en dat de tijdelijke commandant, aldaar de wagt hebbende, verpligt zal zijn deze ordre aan de hem aflossende commandant over te geven.« Gelijktijdig werd goedgevonden de schuiten van het Groote Veer naar de batterijen over te brengen.

Toen den volgenden dag eene missive van den magistraat van Hattem ter tafel kwam, waarbij hij om de behulpzame hand verzocht bij het »formeeren« van een linie op Homoet, besloot de commissie den commandeerenden officier van de batterijen aan de IJssel te gelasten, de werklieden, die zich naar de overzijde begaven, om aan de liniën te werken, desbegerende met »onze schuiten te laten afhalen en weder op onzen bodem te brengen.« Tevens werd besloten, »20 vegtschuiten, welke te dien einde gearresteerd zijn, na de batterij te zenden tot 't overvoeren casu quo van onze manschap uit Hattem, en de procuratoren van de schippers gelast zulks werkstellig te maken en de nodige manschappen daartoe te bezorgen.« Verder dat de »scholde aan het Groote Veer zou weggenomen

worden, en naar Wijhe en Olst te schrijven dit mede bij hunne plaatsen te doen en te zorgen, dat de dijken aldaar door de boeren bewaakt worden, »gelijk de scholtus verzogt is daarop mede in 't carspel van Zwolle de noodige ordre te stellen.«

Zes man zouden aan het Groote Veer de wacht houden, en een man te paard, om »zo zig enig gerugt of ongemak aldaar mogt bevinden«, daarvan aanstonds bericht over te brengen aan de hoofdwacht in de stad. Met dezelfde opdracht werd een »expresse te paard« naar het Zalker Veer gezonden. Bovendien had hij in last, alvorens af te trekken, den kabel van de scholde aldaar aan stukken te houwen.

Dit waren in hoofdtrekken de maatregelen, die de commissie ten opzichte van Hattem nam. Zooals bekend is, liet niemand van de burgers, noch van de troepen het leven bij den aanval op Hattem. Het rapport van den commandeerenden officier op de batterijen aan het tichelwerk op den 5 September 1786, P. H. Queysen, uitgebracht aan de commissie te Zwolle, luidt aldus:

»Nadat bijna alle gewapende burgers sig uit Hattem begeven hadden, en de militaire troupes zig vertoonden, ja zelfs al voor die tijd, wilden de canonniers van de batterij op sterke aandrang en door de verwarring van de toegevloeide misnoegde menigte met geweld op de naderende troupes vuurgeven.

Zulks is door mij met geweld en met bedreiging van den eersten, die ondernam buiten mijn order een canon af te steken, den kop te kloven, tegengehouden.

Dog op het gezigt dat én met granaten én klein geweer en agter haar retranchement met canon op de batterij, alwaar eenige van onze burgers verkeerdelijk

tenteerden, om eene confuse retraite door haar gering canon te dekken, gevuurd wierd, zo wierd het volk bijna dol van woede, en geen gebeden, geen smekingen, geen dreigementen waren in staat de hollende en tomelose drift te beteugelen, daar het eenparig geroep was: Verraad, Verraad, onse medeburgers worden vermoord en dit moeten wij beletten en wreken.

Toen had ik nog zoveel gezag, om de vreemden van de batterij te keeren en het volk van de batterij in een kring te doen komen, om haar te vermanen mijn orders te obidieeren, waarop zij mij vriegen, of mijn orders waren, om niet te schieten en onze brave medeburgers te laten vermoorden. Waarop ik genoodsaak wierd mijn orders te laten zien en voor te lezen, hetwelk tengevolge had, dat zij de letterlijke woorden na haar genoegen expliceerden en eenparig met de omstanders, die intusschen weder bij ons gekomen waren, uitriepen: Sij worden aangevallen, wij sullen haar wreken en met haar sterven, dus moeten wij vuren. Toen was alle order, alle discipline geweken, beklagelijk, dog door de uitkomst gelukkig, was de verwarring, de vier eerste schoten raakten naauwlijks over de rivier, waardoor ik onderstel, dat er weinig volk gesneuveld is.

Niet wetende wat toen verder te moeten doen, omdat ik gaarne het vuur wilde doen ophouden, zond ik verscheide expressen na de stad om stellige orders, dog door het gebrek aan expressen te paard verliep er te veel tijd, om die zo spoedig als wel gewenscht had te bekomen, totdat ik eindelijk een ordre getekend door de secretaris Eekhout ontving, om dadelijk op te houden met schieten, waartoe ik niet dan met de uiterste moeite konde geraken, vermits men met geweld

aandrong, om op de stad te schieten en dezelve aan de verwoesting over te geven. Te meer toen de troupes in Hattem een batterij hadden geworpen en ons uit dezelve met eenige bomben salueerden, dog zonder vrugt, daar er maar een voor ons is gesprongen.

Na de retraite gav ik ordre, om de kabel van de scholde in te halen, dog op het oogenblik dat ik er na toeging, om dit te doen uitvoeren, zag ik met verwondering, dat die los was en eenigzins afdreef, toen sprongen schielijk eenige gewapende mannen in een zeilschuit, liepen hem op zijde en bragten hem gelukkig herwaards, en rapporteerden gezien te hebben, dat eenige aan de andere kant bezig waren, om dezelve in te palmen. Ook meende het volk op de kleine batterij, de ammunitie bergende, eenige manschappen beneden dezelve onder aan de rivier gemerkt te hebben, dog zulks is onwaarschijnlijk, omdat ik zelf gedurig observeerde, of er ook eenige beweging was, maar alles was in stilte, de rondes wierden gedaan en de retraite behoorlijk geslagen.

Eindelijk na veel moeite heb ik het geschut en ammunitie doen afvoeren, en mij niet van de plaats begeeven, voordat alles in order en hetzelve op wagens vervoerd was. Sodat ik dan na tien uur ben binnengekomen en mij aan het stadhuis vervoegd, om aan de commissie rapport te doen, dog na ontfangen berigt, dat die gescheiden was, heb zulks moeten uitstellen tot heden.

Zwol den 6 September 1786.«

Na deze mededeelingen, waaruit genoegzaam de groote belangstelling van Zwolle ten opzichte van Hattem blijkt, vinden wij, dat de vraag voor de hand

ligt: Was die belangstelling gewettigd, m. a. w. streed Hattem voor een rechtvaardige zaak?

Ter beantwoording dezer vraag dienen wij een overzicht te geven van het stadsbestuur van Hattem.

Onze gegevens hiervoor klimmen niet hooger op dan 1433. Uit de aanwezige lijsten der magisstraatsleden van 1433—1503 blijkt, dat er destijds zes »Nye« en zes »Olde Scepenen« waren en een »rait«, meestal van zes leden. De nieuwe schepenen werden het volgende jaar de oude schepenen, en vormden gewoonlijk nog een jaar later den raad. Groote afwisseling in personen had in het bestuur niet plaats, te meer daar de leden van den raad het volgende jaar meestal als nieuwe schepenen voorkomen. Het jaar van Petridag tot Petridag was in vier deelen verdeeld. Gedurende elk vierde deel traden drie personen, hetzij twee nieuwe schepenen en een oude schepen, of een nieuwe schepen en twee oude schepenen als burgemeesters in dat »vierdell« op.

Het ambt van secretaris werd in de 15de eeuw door iemand buiten den magistraat waargenomen.

Omtrent de verkiezing van leden van den magistraat bezitten wij uit dien tijd geen stellige gegevens, neemt men echter in aanmerking, dat in de 16de en 17de eeuw burgemeesters, schepenen en raad zichzelf vernieuwden en aanvulden, dan mag men aannemen, dat zulks in de 15de eeuw ook plaats had.

Of in de 15de eeuw te Hattem reeds een Gezworen Gemeente bestond weten wij niet. Uit het »Register en korte inschrijving van de voorwaarden en overeenkomsten van de verpachtingen van de stadsdomeinen« uit de 16e eeuw blijkt, dat destijds alle verpachtingen geschiedden door burgemeesters, schepenen en raad

»sampt den verordenthen uith der Gemeynthe.« De Gezworen Gemeente, waaromtrent wij later meer gegevens bevatten, bestond dus destijds. Verdeeld in de Acht en de Zestien Gemeenslieden treffen wij bij de volgende betrekkingen, behalve leden van den magistraat, telkens een gemeensman aan, als: stadrentmeester, weidemeester, provisor der arme wijven, kerkmeester, provisor van het Heiligen Geestgasthuis, provisor van het St. Anthoniegasthuis en provisor der ellendige armen [1]). Oorspronkelijk schijnen tot het vervullen hiervan slechts leden van de Acht in aanmerking gekomen te zijn; alleen onder de »broetwegers« en »byerprovers« worden leden van de Acht en de Zestien vermeld. Den 23 Februari werd bepaald, dat de rentmeesters ook konden gekozen worden uit de Zestien.

---

[1]) Voor het vervullen dezer functiën genoten zij een jaarlijksch inkomen. Zoo werd in 1595 bepaald:

„Des sullen die provisoren van den Heiligen Geist, St. Anthonij und der gemeinen elendig armen ein jeder 's jairs per salaris geneiten acht golt gulden, 't stuck ad 28 st. Und den kerckmeister und provisoir der armenhuiser tegens St. Jorien, ein jeder sess goltgl., als vorseyt, twelck hunluiden in haere respective rekenonghe jairlicx als uutgegeven sall gepassirt worden. Als oick vor einen jederen van die magistratt hunluiden adjungirt zijnde sjaers eine taeke wijns."

In 1598 werden deze „vacatiegelden" verminderd tot: den provisor St. Anthonii 4 golt gl.; den provisor St. Spiriti 6 golt gl.; den provisor der gemeynen armen 6 golt gl.; den armen frouwkensprovisor 4 golt gl., en den kerckmeister 4 golt gl. 's jaars. Terwijl de schepenen zouden genieten „eyn taeke wijns ad 14 stuiver die quarte." Deze laatste bepaling werd in 1609 aldus gewijzigd:

„den weimeister van de magistraet, medeupsicht hebbende upte weerden, sall darvan genieten 3 gold gl. jaerlicx;

d'andere provisoeren ende officianten van de magistraten voer haer vacatie ellick twe taeken wijnss,

die oick van de magistraet gesteldt zijn tot upsicht van de maekinge der wegen twe taeken wijnss, ende zijnen adjunct eene taeke."

Verschillende verzoekschriften aan den magistraat uit de 16de eeuw bewijzen de belangstelling der Gezworen Gemeente in, en den invloed op den gang van zaken. Zoo gaven den 21 Februari 1595 »samlike borgers, wesende in der achte und yn der tsestenen« »den ersaemen raedt terkennen, opdat se ynt werck gestelt mocht worden toe walffaert unde proefijt onser stat unde borgerrye dese navolgende artyckellen unde punten«, waarin o. m. voorkomt:

»dat 4. begerren al noch, dat eenmael rekenscap gedaen mocht worden van dat geldt, dat dem verbranden borgerren is in Hollant gegeven, unde soe noch daervan in voerraedt is, dat selve mochte utgedeylet worden tot dergenen daer dat voer gegeven is. Dem eerbaeren raedt hefft voergangen daerwan to doen, en is nyet geschiet toe noch thoe.«

»den 8. begerrende, dat dye verbrande borgers, dye weder tymmeren wolden, mocht gegunt worden, dye daer styen van Hulsbergen haelen, unde van dyer stadt gebroken unde schoene gemaekt zynde, op desen ponct by den raedt unde gemeente mochte gevonden worden, wat prijs, dat ze daerfoer solden betaelen.«

»dat 11. begerren ook van de erbarren raedt te weten, wadt dat dye oersaeke is, dat dye gemente nyet verbaedt en is, als ons gedepetyerden van der stadt nae Aernem ssynt getaegen unde weder gechoemen, gen report an der gemente gedaen, ock gen reckensscap voer ons verordent van der gemente gedaen van verteryinghe, dat allens is tegen onse olde gebruck unde dusantye tot dessen tyt toe, soe doch groete pennyngen van de gedepetyrden dersselve kartyer van ons geffordert ons daer gen berycht opgedaen, woe sych dat toegedraegen hefft.«

ten 14. hebbe wy verstaen, dat dye scholte van Herde van Cansseler unde Raeden solde verkregen hebben, dat dye van Herde mochten van Hulsbergen sstyen haelen van dye kercke, toe behoeff haerder kercken, begerren dat dem scholte angescreven mocht worden, dat hy sulck achterwegen lete staen, want men denck sulck nyet toe te laeten.«

Blijkt hieruit reeds voldoende, dat in de 16de eeuw de Gemeente een lichaam vormde, waarmede de magistraat rekening moest houden, niet minder is zulks in de 17de eeuw het geval. In eene aanteekening van Petridag 1602 leest men toch:

»die gemeynsluide overgegeven hebbende zekere articel und onder anderen mede vorderende, dat zeker ontfanck und invorderinghe van de geistlighe inkombsten als oick van die servysen mocht gemaekt worden, hetwelk by den magistratt voir guidt is aengesihen, by alsoo dat dontfangers van sulcx uuth den borgeren solde gekozen worden. Hebben die gemeynsluiden daerin bewilligt und den koer gestelt tot believen van den magistratt, midtz dat men den ontfanger van de geistlighe guideren sal geven register van wettelicke bekende und int gebruick wesende opkomsten, als oick den die ontfanck maken solde van de servysen, die alssdan tott allen jare oere rekenonghe voir den raidt und gemeynthe sullen geholden wesen te doen, als de rentmeisters und weidemeisters etc. Und nhadat dit by den burgermeisters is acceptirt und aggreirt, is tot den ontfanck van de geistlige guderen gestelt Gerridt Gerridtss. Schomaker, und tot ontfanck van servysen Jacob Zents.«

Het bekende regeeringsreglement van 1675 maakte een einde aan de tot toen gevolgde wijze van keuze

van magistraatsleden, daar de Prins de benoeming er van aan zich trok. Ten opzichte van Hattem werd in dit reglement bepaald:

»dat de magistraat der stad Hattem zal bestaan in acht personen [1]), te weten: twee burgemeesteren en ses schepenen, die alle insgelijks raden zullen zijn.«

Het jaar te voren was echter reeds door den Prins overeenkomstig dit reglement gehandeld. De resolutieboeken van burgemeesters en schepenen vermelden hieromtrent onder dagteekening van 16 Juni 1674:

»Volgents acte van den 16 Junii st. nov. 1674 is gecompareert op den raedthuijse den Hooch Ed. Heer Willem van Haersolte toe Yrst, ende heeft in qualiteijt als scholtis tot Hattem, volgents commissie van de Heeren Gecomm. van Sijne Hooght., den Heere Prince van Orange, met naeme Jacob van Wevelinckhoven

---

[1]) Sinds 1606 werd telkens door den magistraat op Petridag de vraag behandeld en ontkennend beantwoord, of men het getal van zes schepenen zou vermeerderen. Sedert den 22 Februari 1638 komen echter acht schepenen voor, over wier tractement wij op Petridag 1614 de volgende aanteekening vonden:

„Op huiden sijn bij der magistraet die vereringe van de nije hoeden vor de magistraet affgeschaffet, unde in plaetz van dien derselver salariss, wie oick des secretarii sijn salariss, jaerlicx verbetert met vijff goldt gulden. Soedatt ijder schepen voertan sall hebben 15 goldt gl."

waarbij vermelding verdient, dat op Petridag 1594 omtrent de afgestorven magistraatsleden bepaald was:

„Die schepenen hebben nochmaels renovirt und vernewert, datt die afstervenden schepenen deser stadt eynen silveren croiss sonder contradictie sullen thokomen laten, gelyk oere fuhrsaeten, schepene deser stadt, gedaen hebben, waertho des afgestorvenen in dien jare verfallene salaris sall angekiert, und van des afgestorvene huisses ofte erfgenaemen so voele bygelecht worden, als die sollen befinden ter ehren behoirlik wesende."

Eene bepaling, die in 1612 nogmaals aldus vernieuwd werd:

„Die ehrkrosen the geven werden voer dit jaer gecontinueert."

ende Johan Wierts, nae voorgaande baedinghe uijt haeren eedt ende dienst ontslagen die tegenwoordighe burgermeesteren [1]), neffens die acht ende sestien gemeensluijden, en sulcks alles bij provisie, totdat naeder daerin bij Sijn voornoemde Hoogheijt sall worden gedisponiert.

Die overgeleverde acte van aenstellinghe der provisionele regenten geopent sijnde, soo sijn daertoe aengestelt: Wilhelm van Haersolte, Heere toe Yrst scholtis; regenten: Jo. Gerrit van Galen, Henrik Moller, Engelbert Cruijner, Derik Wilhelm van Heerde, Joachim Greve, Thijs Gerberts, Albert Bredenbroeck, Coenraedt Hulleman. Voorts gecontinueert tot secretaris Frans Avercamp.«

Van de Gezworen Gemeente wordt niet verder gesproken.

Nog den 22 Februari 1702 stelde de Prins burgemeesters en schepenen voor drie jaren aan, doch na zijn dood trok de magistraat onmiddellijk de aanvulling aan zich door een open schepenplaats den 12 April 1702 te vervullen. Na dien tijd treedt echter de Gezworen Gemeente op den voorgrond, want den 22 Februari 1703 werd de magistraat van het voorleden jaar door de »samptelyke gemeente, gildens en burgers bedankt«, en werden door hen andere burgemeesters en schepenen gekozen. De verkiezing had sinds dien tijd door de Gezworen Gemeente en gecommitteerden uit de burgerij en de gilden plaats, totdat het regeeringsreglement van 1750 hieraan een einde maakte.

---

[1]) Op Petridag 1674 waren leden van den magistraat: Otto Schrassert, Gerhardt van Heerde, Melchior Greve, † 6 April 1674, Bartholdt Avercamp, Jacob Muijs, Rutgher Wijnen, Wilhelm van Haersolte en Rutgher Huijghens, terwijl Frans Avercamp secretaris was.

Dit reglement had dezelfde strekking en luidde ten opzichte van Hattem woordelijk als dat van 1675. Het was ook weder het jaar te voren op Hattem toegepast [1]). In het resolutieboek van burgemeesters en schepenen leest men onder dagteekening van 21 Maart 1749, dat volgens acte van 17 Maart 1749 Z. H. voor drie jaren aanstelde twee burgemeesters en zes schepenen, natuurlijk bij name genoemd. De hoofdschout nam hun den eed af. In afwijking van vroeger had Z. H., bij acte van 12 Maart 1749, 24 gemeenslieden benoemd, die »mede in hare bedieningen ginstalleert en den behoorlijken eed, als van ouds gebruikelick, door de magistraet afgenomen« zijn.

Opmerkelijk is de rol, die de Gezworen Gemeente in 1754 weer speelt. In hare vergadering van 1 Juni 1754 verschijnen C. A. van Haersolte en W. van Haersolte tot Yrst, als gecommitteerden uit den magistraat, en de secretaris der stad, om in het kort den inhoud van het extract uit het reces van den landdag in April 1754, binnen Arnhem gehouden, mede te deelen over het stuk der »tuteele, inval Haar Koninglijke Hoogheid Mevrouwe de Gouvernante geduirende de minderjarigheid van den Heer Erfstadhouder en Mevrouw de Princesse Carolina iets menschelijks mogt overkomen«, benevens het antwoord hierop door de Prinses-Gouvernante gegeven. Beide stukken werden haar ten slotte »ten finen in consideratie« overgegeven. De Gezworen Gemeente besloot hierover den 3 Juni te zullen »delibereeren.« Volgens de notulen van den

[1]) In Arnhem had dit plaats den 16 December 1748, in Bommel in het begin van April 1749, in Harderwijk den 29 April 1749, in Elburg in April 1749, in Tiel 11 April 1749 en in Wageningen in April 1749.

3 Juni werden de president en drie »verordenten« afgevaardigd aan den magistraat, om bij hem voor te dragen »dat zij consulteeren«, dat op den aanstaanden landdag zoodanige resolutie genomen worde, dat deze zaak »hoe eer hoe beter ter uitvoer en conclusie mogte worden gebragt.«

Den 30 Mei 1759 stuiten wij op de toepassing van de wijziging in het regeeringsreglement van 1750 [1]), aangezien toen door de Gezworen Gemeente en gecommitteerden uit de gilden en burgerij, onder approbatie van »Haer Edelmogende«, een gemeensman gekozen werd. Ten opzichte van den magistraat geschiedde dit het eerst den 22 Februari 1763 door de Gezworen

[1]) Den 13 Juni 1754 waren door de Staten van Gelderland o. a. ten opzichte van „het Politique" de volgende resolutiën genomen, voor het geval, dat de Gouvernante gedurende de minderjarigheid van den Erfstadhouder, of na diens vooroverlijden van de Prinses Carolina, kwam te sterven:

„Dat ten anderen de Heeren Staaten deeses Furstentombs en Graafschaps in alles, waarin sulx gevoeglyk geschieden kan, de voogdye in 't waarneemen van de functie van den Heer Erf-Stadhouder sullen op sig neemen, en 't ongelukkig geval daarvan exteerende, exerceeren.

Dat om sulx betrekkelyk te maken tot de voorseyde genomineerde poincten omtrent het eerste, te weeten het bestellen van de regeering in de respective steeden, op de volgende wyse sal worden gehandelt.

Dat van nu af aan sal worden vastgesteld, gelyk almeede geschied door deesen, dat offschoon sommige steedelyke regeeringen by voorseyd reglement syn trienuaal of anuaal gesteld, egter de leeden, welke sullen worden in functie bevonden, ten tyde wanneer Haar Koninglyke Hoogheyd iets menschelyks mogt overkoomen, en dat dus de voogdye van de Heeren Staaten in deesen opzigte aanvank mogte neemen, en voorts diegeene, welke geduurende de meermaals gemelte minderjaarigheyd, invoegen hierna sal worden uytgedrukt, sullen worden verkoosen, sullen continueeren in de magistratuure tot den eersten gewoonen keurdag, welke respective in de steeden, nadat Syn Hoogheyd, of by vooroverlijden Haar Hoogheyd Mevrouwe de Princesse Carolina, Syne of Hare mundige jaaren sal hebben

Gemeente en gecommitteerden uit de gilden en burgerij, welke keur door ridderschap en steden werd »geaprobeert.« De eenige invloed, die de magistraat op de keuze van zijne leden kon uitoefenen, was, om de Gezworen Gemeente te verzoeken een bepaald persoon te kiezen. Zoo zien wij den 29 October 1763 twee van zijne leden en de secretaris der stad in hare vergadering verschijnen, om namens den geheelen magistraat te verzoeken, dat C. A. van Haersolte tot burgemeester gekozen worde. Aan welk verzoek eenparig door Gezworen Gemeente en de gecommitteerden voldaan werd.

De eerste aanstelling en volledige toepassing van

---

bereikt en in functie sal syn gekoomen, sal voorvallen, ten einde alsdan Syn Hoogheyd of Haar Hoogheyd daarover wederom selfs na inhoud van het reglement sal kunnen disponeeren, alles ten waare ymand inmiddels om merkelyke reedenen by weege van justitie uyt syn bedieninge soude moogen worden verlaaten.

Verklaarende wy in qualiteit, als de voorseyde voogdye alsdan exerceerende, van nu af aan, dat deese continuatie invoege voorseyd sal plaats hebben, en Haar Koninglyke Hoogheyd in Haar Hoogstgeëerde rescriptie van den 14 May laatstleeden in de praemissen deeser resolutie vermelt, in sooverre sulx als een temporeele verandering van voorseyd reglement mogte kunnen worden aangesien, dit allesints reets heeft gelieven te approbeeren.

Dat de respective magistraaten van nu af aan meede door de Heeren Staaten deeses Furstendoms en Graafschaps in voorseyde qualiteit, als de voogdye exerceerende, worden geauthoriseert, sooals wy doen eventueel by deesen, om of jaarlyks, of voor en op soo een tyd als gewoonlyk is te disponeeren over het praesidie in de magistratuure, 't sy onder de naam van borgemeesteren of schepenrichters, en sulx alles op deselve wyse, als hetselve in de respective steeden voor den jaare 1748 heeft plaats gehad.

Dat in cas van vacature van een of meer leden in de magistratuure der steeden vooraf in ieder stad daarmeede sal worden gehandelt, als voor den jaare 1748 tot het vervullen van een vaceerende plaats respective is gehandelt geworden, 't sy met het maaken van een nominatie en door 't doen van een electie daaruyt, of door 't doen van een electie sonder nominatie.

het regeeringsreglement van 1750 door den Prins vinden wij daarna weder den 15 Februari 1767, toen Z. D. H. tegen den 22 Februari weder acht raden, waarvan twee tot burgemeesters en zes tot schepenen, voor den tijd van drie jaren aanstelde. De eerste benoeming door den Prins van gemeenslieden dagteekent, volgens de resolutieboeken, van 27 Januari 1783. Van deze laatste aanstelling gaf de secretaris der stad aan de Gezworen Gemeente in hare vergadering van 10 Februari kennis.

De werkkring van de Gezworen Gemeente was sinds dien tijd zeer beperkt. Nu en dan wordt van haar in de resolutieboeken gesproken, b.v. in zake scharen

---

Dat desniettemin aan ons, als de voogdye exerceerende by onse eerste vergaderinge door de magistraat, waarin een lid sal verkoosen worden, soo een nominatie sal worden gepraesenteert, als voorseyd reglement is requireerende, waarop die sullen worden gestelt, welke diegeenen hebben genomineert, aan welke sulx voor den jaare 1748 heeft gecompeteert, en dan door de Heeren Staaten in voorseyde qualiteit sal werden gelet op de inclinatie van diegeene, welke 't regt van electie voor den jaare 1748 hebben gehad.

Gelyk meede in sulke steeden, alwaar geen nominatie mogt plaats hebben, maar alwaar men aanstonds gewoon is geweest met de meeste stemmen tot de electie te procedeeren diegeene, welke de pluraliteit heeft, en diegeene, welke daarby tnaaste accedeert op de nominatie aan ons in voorseyde qualiteit te praesenteeren, sullen worden gestelt, wanneer wy in die qualiteit almeede in de te doene electie sullen letten op de inclinatie van diegeene, welke de meerderheid van stemmen hebben uytgemaakt.

Dat op dezelfde manier sal worden gehandelt met de suppletie van de vaceerende Gemeensmansplaatsen in de steeden, alwaar die gevonden worden, te weeten, dat vooraf daarin sal worden geprocedeert als voor den jaare 1748, en dat by ons, als de voogdye exerceerende, dan op de inclinatie van die, aan welke de electie van die, aan welke de electie voor den jaare 1748 heeft gecompeteert, in 't doen der verkiezing sal worden gelet, sullende deselve inclinatie door de magistraat van de stad, welke sulx concerneert, by de eerste landschapsvergaderinge aan ons worden te kennen gegeeven."

op de Hoenwaard, waar de magistraat haar om consideratie en advies vraagt. Elk jaar zond zij op Petridag een lijst van hare leden bij den magistraat in. Eén ander maal gaf de magistraat kennis aan den Stadhouder van een vacature, door het overlijden van een van hare leden ontstaan, enz.

Dank zij de resolutieboeken van de Gezworen Gemeente, helaas eerst beginnende met 1707, kunnen wij omtrent den tusschentijd na den dood van Willem III en de toepassing van het regeeringsreglement van 1750 het volgende mededeelen.

Op Petridag kwamen de burgers in de Groote Kerk te zamen en kozen uit hun midden twee gecommitteerden. Deze gecommitteerden werden, evenals de twee gecommitteerden uit elk der gilden, aan de Gezworen Gemeente voorgesteld. De Gezworen Gemeente, bestaande uit 24 leden, vergaderde op het stadhuis en was verdeeld in de Acht gemeenslieden en de Zestien gemeenslieden. De Gezworen Gemeente en de gecommitteerden uit de burgerij en de gilden kozen bij meerderheid van stemmen de gemeenslieden, die aan den magistraat werden voorgesteld en door hem in den eed genomen. Uit haar midden koos de Gezworen Gemeente in sommige administratieve ambten een der twee leden, zoo b.v. van de weidemeesters op Hoenwaard.

De verkiezing der schepenen had in dien tijd, zooals wij boven reeds aanstipten, door de Gezworen Gemeente en de gecomnitteerden uit de burgerij en de gilden plaats. Deze wijze van verkiezing had niet altijd zonder verzet van de zijde van den magistraat plaats. In de resolutieboeken van burgemeesters en schepenen komen herhaaldelijk besluiten voor, deels tot voorkoming van onstuimige vergaderingen op Petridag, deels

betrekking hebbende op pogingen van den magistraat om de keuze zijner leden weer aan zich te trekken. Vooral heerschte in 1718 groote spanning tusschen de beide lichamen. Den 2 December van dat jaar beloofden de leden van de Gezworen Gemeente op hunnen gemeensmanseed »maelkander in alles dat er magh voorvallen, strijdende tegen onse wetten en previlegien, te helpen maintuneeren.« Na lange onderhandelingen sloten eindelijk den 14 December de magistraat ter eenre en de Gezworen Gemeente, als vertegenwoordigende de gilden en de burgerij, ter andere, een overeenkomst, waarbij de magistraat »tot voorkominge van alle disputen en tot konservatie van de gemeene rust« de keur overliet aan de »gemeente, gilden en burgerij, oft an die van haar hetzelve regt is kompeteerende.«

De Gezworen Gemeente verplichtte zich daarentegen, om de openvallende burgemeesters- of schepenplaatsen »met eerlijke en bequame persoonen« te vervullen, en zich noch directelijk, noch indirectelijk door giften of gaven omtrent het vervullen der plaatsen te laten »korrumpteren of besteeken.«

De burgemeesters of schepenen, die verder gekozen werden, zouden gehouden zijn een eed van purge te doen. Terwijl ten slotte aan den Heer W. van Haersolte tot Yrst een acte gegeven zou worden, waarbij de Gezworen Gemeente zich verbond tijdens zijn leven geen burgemeester of schepen te benoemen, dan die hem aangenaam zijn zou.

Na den dood van W. Baron van Haersolte besloot de Gezworen Gemeente den 13 Juli 1728, zoowel voor zich als voor hare nazaten, aan niemand meer »wie het oock soude mogen wesen soodanigh recht

van approbatie offte verkiesinge tot burgermeester te sullen overgeven, maer hetselve onder ons tot voorstand van der burgeren reghten en privilegien te oeffenen en handhaven, sullende diegeene, die hier de minste oppositie off propositie tegens moghte komen te doen, van selfs infaem verklaert wesen .....«

Deze uiteenzetting van het stadsbestuur in vroegeren tijd is noodig tot recht begrip van hetgeen te Hattem op het einde der vorige eeuw gebeurde. Men leefde toen onder het regeeringsreglement van 1750. Burgemeesters en schepenen werden dus door den Prins aangesteld. Dit feit, geldende voor geheel Gelderland, was oorzaak dat de regenten in die provincie, in afwijking met die in andere, over het algemeen de zijde van den Prins hielden. De magistraat te Hattem was, zooals wij zien zullen, ten dezen opzichte verdeeld.

Den 22 Januari 1782 had de Prins voor drie jaren, ingaande op 22 Februari, tot raden benoemd de heeren: Willem van Haersolte tot Yrst, Mr. Gijsbert Westenberg, Mr. Oswald Tulleken, Mr. Buchard Johan Daendels, Mr. Samuel Quintijn Brouwer, Godart Adriaan Bentinck, Rudolph Antoni Wijnen en Herbert van Westerveld, en wel de eerste en de laatste bepaaldelijk tot burgemeesters. Van deze acht heeren woonden drie — Haersolte, Bentinck en van Westerveld — buiten Hattem en kwamen zelden ter vergadering van den magistraat. De afdoening van zaken leed hier zeer onder. Uitstel, totdat de afwezige heeren hunne zienswijze op de hun schriftelijk medegedeelde zaken hadden kenbaar gemaakt, vormt schering en inslag in de resolutieboeken. Bovendien leed het toch al kleine stadje door hunne afwezigheid geldelijke schade, aangezien de uitstedigen hun geld elders verteerden.

Oude Hattemers, zooals Daendels en Wijnen, gevoelden het rechtmatige van de klachten, die hierover reeds gemompeld werden. Het lichaam, dat eertijds krachtig de volksstem uitte, de Gezworen Gemeente, bestond nog wel, maar was zoo gekortwiekt, dat men althans in den aanvang hare stem niet vernam. De eenige uiting, die den ontevredenen overbleef, waren opstootjes. Reeds den 5 Maart 1782 vaardigde de magistraat een publicatie uit, waarin wij lezen: »dat de losbandigheid, insonderheid onder de jeugt alhier, hoe langer hoe meer toeneemt, niet alleen met vloeken, lopen, schreuwen en tieren langs de straeten, maar ook met het plegen van allerleij moedwilligheid aen menschen, huisen als anders.« De daders worden bedreigd, dat zij »op de daad betrapt of anders overtuigt wordende, aanstonds bij de kop sullen worden gevat en vervolgens op water en brood geset, of anders na exigentie en bevind van saaken gecorrigeert.« Deze publicatie had niet veel uitwerking, al werd zij herhaald en verscherpt, en later zelfs een premie van 25 gulden uitgeloofd aan hem, die de straatschenders zou ontdekken.

De verdeeldheid op straat zou zich ook uiten in den boezem van den magistraat.

De hoplieden en officieren van de twee burgercompagniën boden een rekwest in bij den magistraat, dat den 30 December 1783 ter tafel kwam. In dit verzoekschrift bepleitten zij de wenschelijkheid, om de lang verwaarloosde oefeningen in den wapenhandel te hervatten, en verzochten ten dien einde:

1°. de goedkeuring van een reglement, in ontwerp overgelegd, en

2°. de beschikking over het gewezen militaire wachthuis als exercitieplaats.

Door de afwezigheid der drie bekende heeren kon dien dag geen besluit genomen worden. Afschriften der ingekomen stukken zouden aan de drie heeren toegezonden worden, ten einde op Petridag eerstkomende »daerover te helpen delibereren en resolveren, sooals bevonden sal worden te behoren, of anders voor dien tijd derselver advisen in te senden.« Petridag brak aan en thans ontbrak alleen Haersolte ter vergadering. Het besluit toen genomen, om toe te staan dat de burgercompagniën zich in den wapenhandel mochten oefenen en »bij provisie« de wacht gebruiken, al werd de concept-ordonnantie (exercitiereglement) nog aangehouden, werd alleen verkregen, door dat eenstemmigheid in den magistraat gemist werd.

Den 23 Februari 1784 zou de klove duidelijker blijken. Mr. B. J. Daendels deelde toen in de zitting van den magistraat mede, dat het 35 jaren geleden was, dat hij door wijlen Z. D. H. tot secretaris der stad en gerichtsschrijver van het schoutambt was aangesteld. Gaarne zoude hij thans wegens zijn leeftijd en zwakke gezondheid van die ambten afstand doen ten behoeve van zijn zoon Mr. H. W. Daendels. Ten dien einde had hij zich reeds tot den Erfstadhouder gewend en verzocht nu zeer ootmoedig »haar WelEd. en Achtb. gunstig appuij in desen.« De meerderheid der aanwezige magistraatsleden nam het verzoek koel op en besloot in deze eerst den 2 Maart te beslissen en inmiddels Haersolte met het verzoek in kennis te stellen en hem te verzoeken, òf de vergadering bij te wonen, òf voor dien tijd zijne meening kenbaar te maken.

Den 2 Maart 1784 waren Westenberg, Daendels, Brouwer en Wijnen aanwezig. In den brief aan den

Erfstadhouder toen opgesteld lezen wij: »sou hebben wij uit gunstige consideratiën sulx niet willen verweigeren, betuigende, dat het ons niet onaangenaam sou zijn, dat voornoemde Mr. H. W. Daendels in plaats van sijn vader door U Doorl. Hoogheid tot secretaris en gerigtschrijver van dese stad en schoutampt werde bevordert en aangesteld.« Brouwer liet echter in de notulen aanteekenen, dat hij hierop niet kon adviseeren en sig derhalven buiten de deliberatien hierover gehouden had.

Wij zullen geen verdere bijzonderheden vermelden, die allen aantoonen hoe met den dag in het stadhuis de verdeeldheid toenam. Alleen zij vermeld, dat vooral de rekwesten der burgercompagniën de magistraatsleden hoe langer hoe meer uit elkaar brachten. Uit de ons bewaard gebleven ontvangsten en uitgaven dezer compagniën blijkt, dat de burgemeesters Daendels en Wijnen, de predikant van der Scheer, Mr. H. W. Daendels enz. hun menige liefdegave schonken, zoo komen o. a. de volgende posten voor:

1784 in September	Domenus van der Scheer	f	42.—
in October	Bur. B. J. Daendels	»	25.—
	Dokter H. W. Daendels	»	25.—
	Bur. R. A. Wijnen	»	40.—
	Domenus van der Scheer	»	8.—

Slaan wij thans een blik op de Gezworen Gemeente, die meer op den voorgrond treedt, naarmate het gezag van den magistraat daalt.

Een aantal burgers had zich tot haar gewend met twee verzoekschriften, om »te willen uijtwerken«:

1°. dat de afwezige burgemeesters te Hattem kwamen wonen, of dat zij hunne ambten nederlegden;

2°. dat zoo zij zich te Hattem vestigden, dat zij dan tevens het burgerrecht moesten winnen, en

3°. dat het college der Gezworen Gemeente weer voltallig werd.

Naar aanleiding hiervan richtte zich de Gezworen Gemeente tot den magistraat met een schrijven, gedagteekend den 17 Augustus, dat in de vergadering van 31 Augustus 1784 ter tafel kwam. Hierbij werden de twee besproken verzoekschriften overgelegd en beweerde de Gemeente zelfs als burgers verplicht te zijn krachtens den burgereed op de vervulling der punten 1° en 2° te moeten aandringen. Uitdrukkelijk, schrijft zij, staat toch in dien eed »der stadsbeste te doen, haar nadeel af te keeren, stadsregten en gewoonten te holden en stadseer en welvaren te bevorderen, zoo lang als zij leven.«

Daarna gaat het schrijven in een pleidooi over voor de nakoming der wenschen en luidt aldus:

»De natuer der zaak brengt mede, dat degene, die uit een volk verkozen worden, om desselvs bestuerders, vertegenwoordigers en bewerkers van heijl en voorspoed te zijn, ook mede-leden zijn van hun burger-maetschappeije, en als aansienlijke leeden niet afgescheijden zijn van het gansche lichaam, maar door inwooning, verkeering en toebrenging van middelen van welvaard daarmede sig vereenigen, en zaamen gevoegd blijven.

Waarom het ook in dese en andere Provintien en verscheiden steden van ons gemeenebest, van oude tijden als een voornaam object van voorzorge van 's landswelzijn is aangemerkt, om middelen te beramen, dat de uitheemsche van de regeering wierden uitgesloten, vooral de inboorlingen aan deselve voorgetrokken, en daar men al de vreemden, of die elders geboren waeren admissie tot het Regeeringsampt verleende, heeft men gezorgt sodanige bepalinge te maken, dat

dezelve niet in de regeering wierden toegelaten, tenzij eerst aldaar een sodanig getal van jaaren woonden, als men nodig oordeelde, om naukeurig het onderscheid tusschen de plaats van desselvs geboorten, en die van sijn aanstaande amptsbediening te kennen, zoo in wetten als coustumen, voorregten en vordere constitutien, en opdat de burgeren en ingestenen bij eijgen ondervinding uit de daeglijkse verkeering weeten en overtuigd zijn konden, of de soodanige zulken aansienlijken ambt, en hunne liefde, hoogachting, trouw en onderwerping waardig waeren.

Het is tog bekent, dat de wetten dezer Provintien en Steeden in veele opzigten van den anderen verschillen, dat onder deselve is een onderscheijdenheijd van gewoonten, en dat de ingesetenen van eenen bijsonderen geaerdheijd en neijging zijn

En is dit de oorsaek, dat voornaeme advocaten, hoe geleerd en ervaren ook, wanneer elders, alwaar sij nooit gepractiseerd hebben, willen occuperen, bevinden, dat zij met haere vermogens in veele te kort schieten.

Hoe veel te meerder moet hieruijt zwaerigheid ontstaan bij degeene, die daeglijks de praktijk van regten niet oeffenen.

En van hoeveel te grooter uijtsigt moet dit zijn in een regent, die ter plaatse van sijn ambtsbediening als een vreemdeling is aan te merken: geconsidereert de regts-practisijns de saaken van justitie maar voordragen, daar de rechters uitspraak en beslissing moeten doen.

Waarom ook op plaatsen, alwaar de processen ter beleering versonden worden, die versending niet mag geschieden aan uitheemsche advocaten.

Tengevolge dat de voorsigtigheijd vordert, dat nie-

mant tot het gewigtig ambt van regent in een plaats worde toegelaten, tenzij hij eerst een geruime tijd aldaar gewoond hebbe, en dat hij vooral niet in de regeering gecontinueert worde, soo hij niet geneegen en voornemens is aldaar, niet in naam of schijn, maar in der daad en daegelijks te wonen.

Wijl anders zoo iemant in het behandelen der regeeringssaken sig wel eens zoude kunnen bedienen van ideës op andere plaatsen verkregen, alwaar gansch andere wetten, coustumen en privilegien vigeren, hetgeen seer gevaarlijk soude kunnen zijn.

Uijt den eed der regenten volgt al mede, hoe noodsakelijk het is, dat se daeglijks hun burgermeesterlijke bediening zelve waarnemen, en alsoo woonen ter plaatse, tot wiens bestuer en tot bevordering van wiens beste ze zig met eede verbonden hebben.

Hoe zal een regent sijn eed en verbintenis in desen volbrengen, zoo hij niet bij eijgen onderzoek en bevinding weet, wat er is dat stadsbeste verhindert, en stadswelvaren doed afneemen; zoo hij niet door sijn eijgen oordeel overweegd, wat middelen daartegen aldaar te vinden zijn, en konnen worden beraamt, en zelvs pogingen aanwend, om in alles stadswelzijn te favoriseren en te effectueren.

Een regent verbind zig niet met eede, dat hij sijn regeeringsambt door een ander sal laaten waarneemen, hij reserveert sig niet, dat een ander hetselve voor hem sal verantwoorden, maar hij sweert, dat *hij* dat doen zal.

Hij zweerd, dat hij *stads beste vorderen zal zoo lang als hij leeft;* verpligtende zig daertoe alle de daegen sijns levens, en alsoo niet slegts een dag, of een uur of wat in een jaar.

Een regent kan de gebreeken in justitie en politie

niet kennen, indien hij die zaaken niet selv in eijgen persoon geduerig en van nabij beschouwt, waartoe een tegenwoordigheid van eenige weinige dagen in een jaar, en zelv van een maand of wat niet toereijkent is.

Het opzigt op de stad in het gemeen, bijsonder haere gebouwen en andere goederen en inkomsten, stadsgeregtigheden, weezen- en armenstaten, godsdienst en zeeden, het behoud en uijtbreijding van negotie, handwerken en passage, en de meenigte van andere bijsonderheden, die men alle niet wel enumereren kan, waarin stadswelvaard bevordert behoort te worden, zooveel middelen en oorzaken, waardoor die bevordering kan geschieden, of waardoor deselve belaagd, ondermijnd, en in gevaar gebragt kunnen worden, of ook geheel kunnen verloren gaan, en waaromtrent de regenten voor God en hunne representanten verantwoordelijk zijn, vereijschen een daegelijkse, nauwkeurige zorg, opsigt en voorsiening.

In zaaken van justitie word in deze stad schriftelijk gehandelt.

De afdoening van processen, gelijk ook van veele zaaken en politie, word, om de afwezigheid van eenige regenten, dikwerf een geruime tijd tot derselver presentie in deze stad, verschoven; hetgeen seer onaangenaam en prejudiciabel is in zaken en gevallen, zooals er nu en dan voorkomen, waaromtrent periculum in mora is, en waarin noodwendig prompte afdoening vereist word.

Alle langwijligheid der regtsaken maakt deselve meer kostbaar en hatelijker. De vertraaging der uitspraak maakt wel eens iemant van parthijen, schoon het regt aan sijn zijde heeft, moedeloos, en doet hem tot het aangaan van-een nadeelig verdrag besluiten.

Meerendeels zijn ook de processen van dien aard, dat de verweijdering tussen de verschillende partijen hatelijkheden onder familien veroorsaken; hierdoor word de verkeering moeijelijker en beswaarlijk gemaakt.

Hoe eerder nu dese steenen van aanstoot worden weggeruijmt, hoe minder daardoor haat, tweedragt en wraaklust aangeset, hoe minder daardoor de vreede, eensgesindheid en andere menschelijke pligten, die het soete der samenleeving uijtmaaken, geschokt worden.

Het aansien en voordeel aan het regeeringsambt verknogt vorderen niet minder, dat de regenten binnen deze stad wonen.

De burgemeesterlijke bediening, de commissien aan deselve wordende opgedragen, zijn voorregten en eijgendommen van de stad, die niet billijk aan vreemden behooren te worden gealieneerd, of aan lieden, die alhier geen burgers zijn, die alhier nooit gewoond hebben, en alsnog opsettelijk verkiesen alhier vreemdelingen te blijven.

Behalven ook dat dit aanleiding kan geven, om de grond van liefde en vertrouwen tusschen regenten en burgeren weg te nemen.

Wanneer een regent sig ontreckt van de plaats, waarvan hem de sorg, het bestuur en de verantwoording werd toevertrouwt, boezemt dit aan de burgeren ligt een denkbeeld in, dat deselve het regeringsambt niet gewigtig of waardig genoeg oordeeld, om zelvs daarna om te zien, om het zelve in eijgen persoon te bekleeden.

Dat deselve de stad en desselfs bewoonders niet goed of verdienstelijk genoeg agt, om desselfs inwoning in 't midden derselve te plaatsen.

En de ondergetekende durven gaerne aan het onzijdig oordeel van U WelEdle en Agtb. overlaten, of

men met eenige grond verwagten kan, dat burgeren, ja regtgeaarde burgeren, die kinderlijke liefde en hoogagting, die sij aan hunne burgervaderen verschuldigt zijn, tegen zoodanige regenten in sig voeden en aanqueeken kunnen.

Het is ook billijk, dat iemant, die het aanzien en het voordeel van een stad verleend, sijn dagelijkse zorg, moeijte en arbeid daaraan te koste legt en sijn huisselijke verteering in deselve doed.

Dese stad is een kleijne plaats en van weijnig negotie, en derhalven is haar burgerij daar veel aangelegen, of er eenige duizenden guldens 's jaarlijks meerder of minder verteerd worden.

Door de vermeerdering van het getal der inwoonders word de neering en daardoor stadswelvaren bevordert.

Tot dese bevordering zijn de regenten ex officio verpligt.

Zij zijn het te meerder verpligt, omdat stadswet de inwooning van hen en hun huisgesin vordert.

Zij zijn als regenten verpligt voorgangers te zijn in 't gehoorsamen der wetten.

Zij zijn burgervaders.

Een vader kan sijn zorge niet genoegsaam omtrent sijne kinderen betonen, derselver beste behartigen, so hij sijn bijzijn daaglijks aan deselve onttrekt.

Hoe kan een regent in tijd van noot sig van sijn pligt kwijten, indien hij niet tegenwoordig is.

Men kan met geen vast vertrouwen verwagten van een vreemdeling, die door geen vriendelijke conversatie, die band van vereeniging der burgerlijke maatschappije, aan een genootschap burgers verbonden is, die onder deselve geen goederen heeft, voor welkers conservatie hij bezorgt is, die er geen echtgenoot, kinderen, nog

eenig bloed heeft, waaraan hij verkleeft is, en waarvoor hij door water en vuur soude durven doorgaan, en die dus niets ter werelt heeft, waardoor sijn belangen aan der burgeren belangen verbonden is; dat deselve, wanneer het er op aankomt, sijn lijf, sijn leven en goederen voor de vrijheid, voor de voorregten en welvaard der burgeren, die hij tot sijn kinders heeft aangenomen, soo goed in de waagschaal soude kunnen stellen, dan iemand, wiens welvaard tegelijk met de welvaard sijner burgeren moet staan of vallen.

Bij de wetten deser stad is al voor lange tijden omtrent dese gewigtige poincten behoorlijk voorsieninge gedaan.

Een stads resolutie reets van den 13 Febr. 1659 proschribeert, *dat geene uijtheemsche* tot de burgermeesterschap verkoren, *zal volstaan* kunnen met het huuren van *een kamer* of anders, sonder *vaste domicilium te houden*, maar gehouden zijn, met *zijn gantsche huisgesin* alhier binnen de *stad*, *of in dese jurisdictie* vaste woonplaatse en *huishoudinge* te holden, en zulks *bij verlos en cassatie van sijn gekoren ambt*, blijkende uijt annexe Extract sub C.

Gelijk al vorder den 7 Maert 1720 bij Raad en Meente is vastgesteld, *dat niemand tot burgemeester zal worden verkoren*, *als die drie jaeren is borger geweest*, *uitwijsens Extract sub D* [1]).

[1]) De Gezworen Gemeente had op Petridag 1720 mondeling verzocht en daarna schriftelijk zekere punten bij den magistraat ingediend, w. o.:

„met vordere bekentmaeckinge, dat de Gemeente geresolveert hadde voortaen niemand tot borgemeester te kiesen, als die drie jaeren was borger geweest."

Den 7 Maart 1720 „hebbende Haer WelEd. en Aghtb. vervolgens de resolutie van de Gemeente, waerbij vastgestelt hebben, dat voortaen niemand tot borgemeester sal worden verkoren, als die drie jaeren is borger geweest, geapprobeert."

Wetten, die wij reets betoond hebben, soo billijk als noodsakelijk te zijn, waarbij dese stad ook gehandhaafd is, wanneer daartegen nadeelige gebreken opkwamen, en met behoorlijke ernst en decentie om redres versogt en aangedrongen wierd.

Want, daar de Gesworene Gemeente bij een convenant van den 14 December 1718 zig verbonden had, soolang de toenmaligen heer van Yrst leefde, geen burgemeesteren of scheepenen te sullen kiesen, dan die zijn Hoog WelGeb. aangenaam zoude zijn, en zijn Hoog WelGeb. in den jaere 1723 voorgeslagen had de persoon van Derk Brouwer, Scholtus van Eepe, is bij een Landschaps Resolutie van den 26 April 1723, sub E [1]), na minnelijke schikking tusschen partijen verstaan:

Dat Derk Brouwer, *Scholtus van Eepe, zou worden* gekoren en genomen in den *eed als Burgemeester* van Hattem, *zonder nogtans* te mogen treden in functie, *eenige magistraatsbediening* bekleden, ofte *zig eenigsints* met de magistrature, *hoedanig het ook* mogte wesen, als *na verloop van* drie jaeren, begonnen *van Petri te* voren, wanneer *de burgerschap* binnen agt dagen soude hebben *gewonnen*, en dat hierdoor geensints *soude worden* verstaan eenige infractie *te geschieden*, nog het minste nadeel te wesen *toegebragt* aan de resolutie van de *Magistraat en Gemeente* van den 7 Maart 1720, solemneel op den Gemeensmans- en Burgereed ondertoekent den 25 September 1722, maar *dat die integendeel* hierdoor zoude worden geconfirmeert en deste kragtiger gemaakt.

Naderhand zijn wel tegen welgemelde heijlsame ver-

---

[1]) Bevatte het hierop betrekking hebbende afschrift uit het reces van den Landdag binnen Zutphen den 26 April 1723 gehouden.

ordeninge weder klagten veroorsaakt, waartegens men in den jaere 1748 een echappade had uitgevonden, die van alle fundament van regt ontblood was, en die de regterlijke auctoriteit van U WelEdle en Achtb. niet weijnig choqueerde.

Men sogt namelijk de verschuldigde verantwoording aan U WelEdle en Agtb. wegens de overtreding, die in desen tegens stadswetten begaan wierden, te ontduijken, door dit wesenloose argument, dat Zijne Doorluchst. Hoogheijd tot Erfstadhouder aangesteld en aan Hoogst deselve het dispositief of bestel over de regeering opgedragen was, pogende daarmede aan te duijden, dat U WelEd. en Achtb. in desen hun uitoeffenende magt en auctoriteit, om welgemelde stadswetten te doen nakomen, ende de overtreders daartoe te houden, zoude verlooren hebben, en dat die wetten selfs geen observantie meerder nodig hadden, evenals of die wetten daerdoor waren vernietigt, of U WelEd. en Achtb. van derselver eed en pligt, om stadswetten te doen nakomen, en stadsvoorregten hand te houden, waeren ontslagen.

Stellingen of doeleijnden nogtans, die beijde zoo vreemd, als ten eenemaal abusief, wederregtelijk, ja gevaarlijk waren.

Want, daar aan den heer Erfstadhouder ten desen was opgedragen het bestel over de regeering, dat te voren aan de *Gesworen Gemeente, Gilden* en *Vordere Burgeren* had toe gekomen, was daardoor niet weggenomen nog ingekort het regt van burgemeesteren, scheepenen en raad, om te oordeelen, of stadswetten (die bij het reglement op de Regeering niet expressis verbis verandert waren) wierden nagekomen, en, daar die overtreden wierden, daarin te voorsien, de trans-

gresseurs tot haar pligt te houden, en daar die evenswel moedwillig in het vilipendeeren van stads heijlsame verordeningen mogten volharden, daarin te voorsien, zooals in goede justitie zoude vinden te behoren, zelv met verlating uijt de regeering.

Dit toont het Reglement op de Regeering deser Provintie van den 17 October 1750 convincant, wanneer daarbij vastgesteld is, dat iemand, schoon voor drie jaaren door den heer Erfstadhouder tot burgermeester of scheepenen deser stad is aangesteld, *egter intussen om merkelijke redenen bij wege van justitie uijt dese sijne bediening kan worden verlaten*, dit kon en dit moest dus alleen door U WelEdle en Achtb. en door niemand anders geschieden; want alleen komt aan U WelEd. en Achtb. de administratie van justitie in dese stad toe, gelijk ook evenmin door de aanstelling van den heer Erfstadhouder weggenomen zijn de requisitien, die volgens deser stadswetten in een waardig regent gevordert worden; alzoo de vaststellingen daaromtrent door geen nader wet ingetrocken of verandert zijn. Terwijl ook de reden, die de origine van die wetten waren, altoos deselve blijven.

Bij het opgemelde Reglement op de Regeering van den jaare 1750 was diesaangaande almede geen contrarie dispositie gemaakt; integendeel vind men in hetselve dese wel uijtdrukkelijke bepaling, *dat door den Heer Erfstadhouder de suppletie der Regeering nooijt uit eenige andere personen zoude mogen geschieden, dan uit diegeene, die volgens de Lands- en Stadsrechten daartoe souden wesen gequalificeerd.*

Daarom is het ook, dat, nadat Zijne Doorlugtigste Hoogheijd reets in den jaere 1748 tot Erfstadhouder was aangesteld, de heeren F. W. Tork, W. I. Tulleken

en D. Brouwer, als niet voldoende aan de voorgemelde requisiten, het burgermeestersambt hebben moeten nederleggen, of daarvan verlaten zijn. Om al hetwelk de Gesworene Gemeente het effect van deser stadswetten bij desen reclamerende, verwagt, insteerd, en met behoorlijke reverentie versoekt:

Dat U WelEdle en Achtbare in absentie van de beklaagde heeren, gelijk zig naer de eerste gronden van rechten zelfs spreekt, hierover ten eersten rijpelijk gelievende te delibereren, de welgemelde heeren mogen requireeren, om ieder voor zoover daarin manqueert, uijterlijk binnen den tijd van ses weeken deser stadsburgerschap te winnen, den burger-eed te doen, het regeeringsambt dagelijks alhier in persoon waar te nemen, en met haar gansche huijsgesin alhier vaste woonplaats en huishouding te houden en bij aanhoudenheijd gestadig te blijven woonen, zoolang zij in het regeeringsambt alhier gesteld zijn, of dat anders hetselve ambt behooren te resigneeren.«

Ofschoon Daendels van advies was, om althans afschriften van dit schrijven te zenden aan de afwezige heeren, en Wijnen sich aan zijne zijde schaarde, zoo besloot de meerderheid toch »sig op den inhoud van hetselve niet (te kunnen) inlaten.«

Nu men geen gehoor bij den magistraat vond, besloot de Gezworen Gemeente zich tot den Erfstadhouder te wenden. De dag, waarop de nieuwe keur gedaan moest worden, Petridag 1785, naderde. Van deze gunstige gelegenheid zou men gebruik maken. Den 29 Januari 1785 richtte de Gezworen Gemeente zich tot den Prins. Onder mededeeling der reeds gedane stappen bij den magistraat, verzocht zij hem die heeren te verplichten, dat zij werkelijk te Hattem kwamen wonen, of hen op den eerstkomenden keurdag te pas-

seeren. Aangezien men persoonlijk niets tegen die heeren had, zou het eerste aan de Gezworen Gemeente het aangenaamste zijn. Met opzet, vervolgde de Gemeente, liet zij het bezwaar glippen ten opzichte van de burgemeesters en schepenen, dat zij bij hun eerste aanstelling geen burgers, veel minder dus drie jaren reeds burgers geweest waren. Een eisch, dien men toch had mogen stellen blijkens de resolutie van Raad en Meente van 7 Maart 1720 en bekrachtigd bij het Landschap op den 26 April 1723. De Gezworen Gemeente nam liever aan, dat de Prins van de resolutie van 13 Februari 1659 evenmin kennis droeg, als van die van 7 Maart 1720 en 24 April 1723 en vertrouwde, dat de Prins thans, deze resolutiën kennende, overeenkomstig het reglement van 1750 zou handelen. Dit reglement zeide toch dat de keuze van burgemeesters en schepenen »noyt uyt eenige andere personen sal mogen geschieden, dan uyt diegeene, die volgens Landts- en Stadtsrechten en privilegiën ten aansien van de voors. respectieve steden, daertoe sullen wesen gequalificeert.« »Anders«, aldus besluit het schrijven, »hetzij met eerbied gesegt, zouden wij eeden amptshalven volstrekt niet kunnen erkennen nog toelaten, dat sij in eed genomen wierden.«

Groot was de teleurstelling, toen den 22 Februari 1785 dezelfde personen zonder meer voor drie jaren herbenoemd werden tot raden, en wel Westenberg en Brouwer tot burgemeesters.

De Prins liet echter het schrijven van de Gezworen Gemeente niet onbeantwoord. Een brief aan den magistraat kwam in zijne zitting van 3 Maart 1785 ter tafel en werd onmiddellijk ter kennis gebracht van de Gezworen Gemeente. Hierin zegt de Prins door den korten tijd tusschen de ontvangst en den keurdag

niet in staat geweest te zijn de zaak behoorlijk te onderzoeken. Dat hij de drie heeren heeft gecontinueerd; aan den eenen kant, om gelegenheid te hebben hen te hooren op de tegen hen ingebrachte bezwaren, terwijl aan den anderen kant »onse intentie geensints is, om daardoor eenige praejudicie aan de sustenue van de Gemeente toe te brengen, omtrent zoodanige qualiteiten, welke tot het bekleeden van den schepenstoel necessair zoude kunnen worden geoordeelt.« Ten slotte verzocht de Prins het geschrift der Gezworen Gemeente in handen te stellen van de drie schepenen, om hem hun antwoord, elk in het bijzonder er op te geven. Ten einde zoo noodig na nog ingewonnen bericht van den magistraat alsdan nader te kunnen disponeeren.

De handelwijze van den Prins vermeerderde de onrust binnen Hattem. Burgers en ingezetenen van het stadje zonden een rekwest aan de Staten hunner provincie »respectivelijk tenderende tot de opening der generaliteitscassa, het redres in de directie en huishoudinge van den Raad van Staaten, tot 't ontseggen van het territoir deezer provintie, alsmede van de Generaliteit aan den heere Hertog van Brunswijk Wolfenbuttel, tot het vernietigen der acte van consulentschap en het inquireren na desselfs opstellers, tot verbetering van den inwendigen Staat alhier, tot het herstellen van onvervreemdbaare voorrechten, midsgaders tot revisie en redres van 't Reglement van Regeeringe van den jaare 1750, alles met bijvoeginge, dat niet moest uit het oog verloren worden, dat sodanig een verbetering van den inwendigen staat buiten toestemming des volks geen wetgevende magt konde verkrijgen, en eijndelijk mede nog tot 't wapenen van vrijwillige ingesetenen.«

Dit request werd door de Staten alles behalve goed

opgenomen. Eene missive en resolutie van den 15 April 1785 van den Hove van Gelderland verzocht den magistraat een onderzoek in te stellen »hoe 't met de onderteekening derselve en 't geen daartoe eenige betrekking mogte hebben, sig heeft toegedragen.« In de vergadering van den 3 Mei 1785 besloot de magistraat de onderteekenaren te ontbieden, en hun elk afzonderlijk deze vragen voor te leggen:

»1°. of zij dat request — aan hun te vertoonen — hebben geteekend? en

2°. of zij 't vrijwillig en ongedwongen hebben gedaan? en om wat reden?«

De toon werd hoe langer hoe scherper bij verschil van meening tusschen de burgers en ontaarde in schelden en razen, vooral over de inwijding van de nieuwe vaandels, aan de burgercompagniën door eenige ingezetenen van Hattem geschonken [1]), en wat men met de oude vaandels doen zoude. Deze inwijding had eindelijk den 1 Juli plaats [2]) en liep niet zonder

---

[1]) In het reeds besproken „Compagnie-boekjen der twee burgercompagniën" leest men hieromtrent:

„Ontfangst of liefdegaven tot aankoop van twee nieuwe vendels, en verders tot de muziek behoorende":

„1784. Door verscheijden juffers in Hattem gegeven tot aankoop van twee nieuwe vendels, volgens getekende lijst van den 28 Sept. 1784 f 111— „—
Door verscheijde burgerdogteren en dienstmeijden in Hattem tot aankoop voor de muziek, volgens getekende lijste 30 Sept. 1784 39—10—"

[2]) De Gezworen Gemeente was door de hoplieden persoonlijk uitgenoodigd geworden deze plechtigheid met hare tegenwoordigheid te vereeren. Volgens de notulen der Gezworen Gemeente werd dit verzoek aangenomen en de „gesamentlijke officieren, gecommitteerdens en sergeanten na 't verrigten der manouvres op een vriendelijk glaasje wijn" verzocht. Als blijk van vriendschap en vereeniging namen de hoplieden deze uitnoodiging aan.

ongeregeldheden af. Onder de klagenden over het hun dien dag wedervarene vinden wij Mr. H. W. Daendels. De magistraat besloot den 19 Juli 1785, al die klachten in handen te stellen van een fiscaal. Het onderzoek werd opgedragen aan Mr. P. van Meurs, scholtis van het ambt Heerde. Den 10 Januari 1786 rapporteerde van Meurs omtrent Mr. H. W. Daendels het volgende, dat in de resolutieboeken van den magistraat onder dagteekening van 17 Januari aldus luidt: »Dat Dr. H. W. Daendels den dader is van de vreeselijke wonde, die op den 1 Juli 1785 door een sabel aan de persoon van Albertus Johannes van Doorn, die ongewapend is geweest, en dus op een lupende wijze zijn toegebracht.« Op dit onderzoek werd evenals op alle andere rapporten goedgevonden »bij provisie« niet te besluiten, maar te wachten »totdat er meer leeden praesent sullen sijn."

Intusschen hadden de ontevredenen den 14 Juli 1785 een groot verlies geleden door den dood van Mr. B. J. Daendels Wanneer men de notulen van de zittingen van den magistraat leest, kan men niet ontkennen, dat hij niet alleen met warmte, maar ook met talent in de bres gesprongen was voor de ontevredenen. Voortaan konden zij alleen op Wijnen in den magistraat rekenen, maar die beschikte niet over de gaven van een Daendels.

Bij de uitvaart van Daendels ging het niet rustig toe. Zekere Aalt van der Zwaan beklaagde zich bij Westenberg, dat hij den »heer burgemeester Daendels mede had gedragen, bij 't uitgaan van de kerk onder de kerktoren een slag op het hoofd was gegeven, daarvan bedwelmt was geworden, en een puist van op 't hoofd had.«

De dood van Daendels had tengevolge, dat de gemoederen nog meer in gisting geraakten. Wellicht had men zich tot heden meer ingehouden ter wille van Daendels, daar men wist, dat hij hunne belangen in den magistraat zou voorstaan.

Mr. H. W. Daendels trad meer op den voorgrond. Hij is voortaan als een der hoofden zoo niet als *het* hoofd der ontevredenen aan te merken. De Magistraat tot zeven leden teruggebracht, waarvan drie meestal afwezig, was meer dan ooit belemmerd in het nemen van besluiten, zoo men die nemen wilde (?), en dat in verband met den gistenden toestand!

Daar verspreidde zich het gerucht, dat militie in aantocht was, om Hattem tot bedaren te brengen [1]). Den helden sloeg de schrik om het hart. De notulen spreken van »vreesachtige bewegingen der burgeren« en van »ongelukken«, die te verwachten zullen zijn. Den 6 September 1785 zou de Magistraat weer vergaderen, en ditmaal, daar van Westerveld in de stad

[1]) De oorzaak van dit gerucht was een schrijven van den Quartiermeester-Generaal der cavalerie, B. H. Bentinck, dd. 2 September 1758 aan Westenberg. Hierin deelde hij mede door Z. H. gelast te zijn, inlichtingen in te winnen, of er te Hattem gelegenheid was om, evenals voorheen, een eskadron ruiterij onder te brengen. Persoonlijk gisteren te Hattem zijnde, had hij door afwezigheid der heeren geen voldoende gegevens kunnen verzamelen en verzocht thans per expresse tegen Zaterdag hieromtrent antwoord in de Kroon aan 't Loo, waar hij over dezelfde commissie antwoord van Elburg verwachtte.

Den 3 Sept. besloot de Gezworen Gemeente zich tot den Prins te wenden, om geen garnizoen in Hattem te leggen en aan den „regeringlose toestand" van Hattem een einde te maken, daar maar vier magistraatsleden in de stad woonden. Dit schrijven aan den Prins werd den 6 September achtervolgd door een besluit, om aan den „Hove Provinciaal bij absentie van den Souverain" te verzoeken „om voor het tegenwoordige geen attaches op eenig patent na deze stad te verleenen."

was, ten getale van vijf leden. Van deze gelegenheid moest gebruik gemaakt worden. Nauwelijks was de vergadering geopend, of er verschenen twee burgers, die een request overhandigden door zes personen onderteekend »uit de Burger Officieren, sig opgevende als gequalificeerde van genoegsaam de gansche burgerije.«

Dit verzoekschrift was gericht aan het college van de Gezworen Gemeente, »het 2de Lid van regering der stad Hattem.« In het kort was de inhoud er van om den Magistraat te verzoeken, het komen van krijgsvolk af te wenden; bij den Erfstadhouder ten krachtigste aan te dringen, dat de open schepenplaats door een »gequalificeert persoon worde vervuld, en dat haar WelEd. en Agtb. »goedgunstig gelieve te resolveren geen ander als die de vereiste requisiten bezit als regent in eed te nemen.« De Gezworen Gemeente dienzelfden dag vergaderd, had eenparig verklaard in te stemmen met den inhoud van dit verzoekschrift. De beslissing, die op de aanbieding van dit request en het extract van de notulen der Gezworen Gemeente volgde, was kort en bondig, daar besloten werd »sig over 't voornoemde request en resolutie niet te kunnen inlaten, en deselve beijde weder uit te geven.«

Het spreekt van zelf dat Wijnen zich hiermede niet kon vereenigen. Hij was van oordeel, dat men wel gevoeglijk aan den inhoud van het verzoek had kunnen en moeten voldoen, met welk gevoelen van Westervelt zich ook vereenigde.

Waarschijnlijk had men de tegenwoordigheid van van Westervelt te danken aan de driestheid, die eenige dagen te voren had plaats gehad. In dezelfde vergadering van den 6 September 1785 toch werd mede-

gedeeld, dat in den avond van den 1 September drie leden uit de Gezworen Gemeente bij den heer Brouwer gekomen waren, als gecommitteerden van en uit de Gemeente, om te vernemen hoe het stond met de geruchten omtrent het komen van garnizoen, en om . . . . de sleutels der stad te mogen hebben [1]. Toen dit laatste verzoek geweigerd was, had men de hoofdwacht betrokken, schildwachten bij de poorten geplaatst en zelfs Vrijdag — het was nu Dinsdag — den geheelen dag de poorten gesloten gehouden, die eerst tegen den avond weer geopend werden. De vergaderde magistraat besloot daarop deze mededeeling aan de Gezworen Gemeente toe te zenden met verzoek, om hierover binnen 14 dagen te dienen van schriftelijk bericht. Toen het antwoord hierop was ingekomen [2], werd den 18 October besloten, alle stukken in handen van een advocaat te stellen, om hun te dienen »van con-

---

[1]) Dit en de verdere maatregelen waren genomen naar aanleiding van de komst te Hattem van den Quartiermeester-Generaal Bentinck, den colonel en ritmeester van het regiment van Stavenisse Pous. Zie hierover den brief aan Westenberg, blz. 126 noot 1.

[2]) In hare vergadering van 19 September had de Gezworen Gemeente haar antwoord vastgesteld. Het stuk is zeer kalm gesteld en bevat een betoog, dat zij met het oog op de komst van de officieren, het gerucht der naderende inkwartiering en volslagen onwil der burgemeesters Westenberg en Brouwer, om hare afgevaardigden te woord te staan, niet anders hadden kunnen handelen. Vooral wordt gewezen op de drift van Westenberg, die hem belette „naulijks twee woorden" tegen de afgevaardigden te zeggen. Bovendien wordt er op gewezen dat de heer Westenberg in de zitting van den magistraat het schrijven van den Quartiermeester-Generaal ten onrechte beschouwde als een particulier aan hem gericht, terwijl toch de geheele stad er bij betrokken was. Hadden dit de andere heeren ook zoo opgevat, waarom had men dan het advies van de Gemeente er op gevraagd? Ten slotte verklaart de Gezworen Gemeente dat „sij niets door stilswijgen willen avoueren of gestendigen."

sideratien en advies.« Mr. P. van Meurs, advocaat voor den Hove van Gelderland, werd hiermede belast, toen zijn advies inkwam, werd den 22 Februari 1786 goedgevonden »deze zaak bij provisie te laeten leggen.«

Tot nog toe had zich de magistraat niet beslist uitgelaten omtrent eene keuze van Mr. H. W. Daendels in de plaats zijns vaders.

Toen men er eindelijk toe overging, om een secretaris te kiezen, welke functie na het overlijden van Mr. B. J. Daendels nog niet vervuld was, zeide Wijnen rondweg, dat hem gebleken was, dat de heer Mr. H. W. Daendels aan de meerderheid van den magistraat niet aangenaam was, ofschoon hij hem voor den aangewezen en kundigsten man hield. Deze laatste woorden van Wijnen waren de afspiegeling van de wenschen en oordeelen der ontevredenen. Hetgeen ten overvloede blijkt uit het rekwest, dat den 31 Januari 1786 ter vergadering van den magistraat door drie personen overhandigd werd, met begeleidend schrijven, waarin medegedeeld werd, dat onderstaand rekwest morgen of overmorgen den heer Stadhouder zou overhandigd worden. Verder verzochten zij om de voorspraak bij den Stadhouder tot het verkiezen van Mr. H. W. Daendels tot burgemeester »en dat U WEd. en Agtb. omtrent een nieuw aangesteld regent de resolutie van 22 Februari 1722 gelieve te achtervolgen, met een nieuw verkoren regent niet in eed te nemen, dan nadat er agt dagen te vooren aan de absente heeren kennis van is gegeven.« De inhoud van het verzoekschrift aan den Erfstadhouder luidde:

»Doorlugtigste en Hoogst Gebooren Furst en Heere. 187 burgeren en ingesetenen van Hattem, die d' eer

gehad hebben Uwe Doorl. Hoogh. bij rekweste, te Leeuwaarden overgegeven, te nadren, met en neffens alle burgeren en ingesetenen, die hetselve niet getekend mogten hebben; nemen andermaal de vrijmoedigheijd zig tot Uwe Doorl. Hoogh. te wenden, onder inhaesie van ons vorige rekwest en te bidden *schenk ons een regent na ons harte en wel de Heer Mr. H. W. Daendels.* Dit kunt Gij Doorlugte Furst niet weijgeren aan ons, die op weijnige nae de geheele burgerije van Hattem uijtmaken, daar onze wensch allerregmatigst is en Uwe Doorl. Hoogh. zig soo menigvoud gedeclareert heb, aan de billijke versoeken der burgerijen te willen voldoen. Laat uwe daden spreken, ô Vorst! en onze harten sullen met waere liefde tot uw Persoon en Huijs vervult zijn.

Behoed ons nu en vervolgens voor onwaardige regenten, die een geessel van het volk zijn, en voorkomt daardoor alle gevolgen. Dit bid, smeekt en wenscht de gansche burgerije van Hattem.

Op last der bijeenvergaderde burgerije

G. W. van Barneveld.
H. I. Tijdeman.
H. F. Souman.
Ant. Barneveld.«

Omtrent het begeleidend schrijven werd besloten »declareren sig over het versoek in dezen gedaan niet te kunnen inlaeten, alsmede dat omtrent de gelibelleerde resolutie van den 22 Febr. 1722 sodanig sullen handelen als vermeenen te behoren.«

Het ligt voor de hand, dat de heer Wijnen zich met dit besluit niet kon vereenigen, hij verklaarde den heeren spoedig schriftelijk te zullen weerleggen. Over het algemeen was hij, naar het schijnt, zeer voor schrif-

telijke adviesen sinds den dood van Daendels. Vóór dien tijd kon hij volstaan met de verklaring, dat hij van het gevoelen van Daendels was, thans moest hij zelf denkbeelden te berde brengen. De notulen van den 14 Februari 1786 bevatten Wijnen's schriftelijk advies aldus:

»Advijseere omtrent het 1ste point, dat ofschoon volgens Reglement van Regering van 1750 in deze provincie den heere Erfstadhouder competeert de aanstelling van schepenen, en dat wel omtrent onze stad zonder enige voorgaande nominatie, het nogtans de burgerije niet is verboden, om op een eerbiedige wijze haare verlangens, wie liefst tot mederegent souden verkoren zien, aan den dag te leggen: want dat so min als de sollicitatien van één of meer personen, om met de vacante schepensplaats te worden gebenificeert, den heere Erfstadhouder verkort in zijne deswegens vrije bestellinge, zulks evenmin geschied door een request van een aantal burgeren.

Dat onze thans requestrerende burgeren in dezen navolgen de daadt van Haar WelEd. en Agtb., welke, althans de meerderheijd van haar, geen swarigheijd hebben gemaakt gehad, om te appuijeren het request van wijlen de heer secretaris Daendels voorheen aan Zijn Hoogh. den heere Erfstadhouder gepresenteert, ten eijnde zijn zoon Mr. Herman Willem Daendels (nota deselve voor welke de burgerije zig thans so sterk interresseert) hem mogte in zijne bedieninge worden gesubstitueert: of wel anders finaal in zijne plaats worden aangestelt.

Dat dewijl de magistraat, althans de meerderheijd derselver, destijdes in een begrip stonden, ten minsten dusdanig hebben gehandelt, dat aan Z. D. Hooghd.

den heere Erfstadhouder competeerde de aanstelling van secretaris, en evenwel toen geen swarigheijd maakten om het versogte appuij te verlenen, zij ook nu daarin geen zwarigheijd behoefden te maken, nu het appuij ten behoeve van dieselfde persoon gevraagd werde door bijna de geheele burgerije.

Omtrent het 2de point advijseere, dat de magistraat verpligt zijnde, volgens haare gedaane schepenseedt, te handhaven *alle* de wetten en privilegien der burgerije, ook derhalven met uitsluijting van de minste willekeurigheijd, moet naleven alle zodanige resolutien, als ten opsigte van verkiesing en in eed nemen der schepenen voorheen zijn genomen en gestatueert, derhalven dit 2de point aan de burgerije finaal behoort te worden geaccordeert, en belooft te observeren de resolutie van den 22 Februari 1724, welke requestranten met het Jaartal 1722 zekerlijk zullen hebben in het oog gehad.«

Natuurlijk oefende zijn betoog, hoe omslachtig ook gesteld, niet den minsten invloed uit op het genomen besluit.

Den 18 en 19 Februari 1786 ging het te Hattem kras toe. De resolutiën bevatten klachten op klachten over het inwerpen van glazen, en het beledigen met woorden en daden van inwoners, die niet tot de oproermakers behoorden. Was het te verwonderen, dat soms een der aldus getergden zich vergreep? Door het uitstellen der bestraffingen werden de straatschenders hoe langer zoo driester. Men gevoelde, dat er toch iets ter beteugeling moest gedaan worden. Den 22 Februari 1786 besloot de magistraat, terwijl van Westenberg, Brouwer, Tulleken, Bentinck, Wijnen en van Westervelt aanwezig waren, den »meede raats-

vriend« Tulleken te verzoeken »om met de oudste der hoplieden het daarhene te dirigeren, en die middelen te beramen, waardoor alle verfoeijlijke straatschenderijen sullen komen te cesseren.«

Terecht protesteerden Westenberg en Brouwer tegen dit besluit en zijne verdere gevolgen. Wierp men zich niet in de armen van het verzet, en werkte men het soldaatje spelen niet in de hand? Wat gaf het, dat men aan dit besluit liet vooraf gaan, »dat soals van oudts gebruikelijk de noodige recherges door de magistraat zal worden gedaan«? Was die bende van oproermakers in staat de orde te handhaven? Telde men onder die dagelijksche straatschenders niet talrijk de namen, die in de burgercompagniën rangen bekleede?

Behalve voor de straatschenderijen werd echter de magistraat thans voor een andere netelige kwestie geplaatst. Zooals uit ons overzicht der vroegere stadsregeering blijkt, hadden de gilden bij sommige gelegenheden hunne vertegenwoordigers in de Gezworen Gemeente gehad. Deze plaats eischten zij thans weer op. Hiertoe richtten zij een schrijven aan den magistraat, dat in zijne zitting van 22 Februari 1786 werd voorgelezen en aldus luidde:

»Nog bij het Reglement van Regering van 1750, nog ooit, hebben de zes gequalificeerde gildens alhier weggeven het regt, om ieder een representant in de Gezworen Gemeente te hebben, en derselver plaatsen bij overlijden, verlaten of vorderen te suppleren.

Het verval der gildens en andere bijkomende omstandigheden heeft, wel is waar, dit regt sedert eenigen tijd doen slapen, en de heeren Erfstadhouderen, Willem de Vierde en Vijfde, zijn op verzoek van solliciterende particulieren bewogen, misschien met 't allezints zuiver

en agtenswaarde inzigt, om het collegie der Gezworen Gemeente compleet te doen blijven, daar de openvallende plaatsen door gildens en burgerije niet wierden vervult, de vacatures in de Gemeente te suppleren.

Verscheiden redenen lopen 't zamen en brengen ons in de verpligting, om voors. electien nu en in vervolg wederom zelve te doen; van welk voornemen wij Z. D. H. in een zeer vriendelijke missive hebben kennis gegeven; zoals wij bij dezen d'eer hebben mede aan U WelEd. en Agtb. te doen, met vriendelijke beede: dat Uw Ed. en Agtb. in plaats van de thans vacerende Gemeensplaatsen geene personen als Gemeenslieden gelieve in eed te nemen, dan die door de respective gildens, als welke de begeving der thans vacante Gemeensplaatsen competeert, zullen zijn begeven.

't Welk doende,

de zes gequalificeerde gildens der stad Hattem,

Namens de Olde Schutten en St. Anna Gilde:	H. W. Daendels, Regerend Koning. Hend. van Meekeren, Gildemeester.
Namens het Wevers-Gilde:	Lubbert Willems, als Gildemeester. G. Y. Welberg, Olderman.
Namens 't Kleermakers-Gilde:	Jan Gerrijs Jooghems, Olderman. H. Joostema, Olderman.
Namens 't Schoenmakers-Gilde:	Peter Hogers, Gildemeester. Jan Hoogers, Olderman.
Namens 't Bakkers-Gilde:	Jacobus Winkelaar, Gildemeester. Jurrien van Meekeren, Olderman.
Namens het Tappers-Gilde:	G. W. van Barneveld, Olderman.«

Alle leden behalve Haersolte waren aanwezig en verklaarden »sig hierover niet te kunnen in-, of uitlaten,

en verder op zijn tijd sodanig te handelen, als zullen vermeenen te behoren.« Is het wonder, dat Wijnen zich met deze beslissing niet kon vereenigen en zijne aanteekening »so noodig voorbehoudt?« Van Westervelt legde dezelfde verklaring af. Over het geheel krijgt men den indruk, dat van Westervelt in den laatsten tijd het nog al dikwijls met Wijnen eens is. Wat was hiervan de reden? Stond hij sterk onder den invloed der opgewonden menigte, of was het zijne overtuiging? Op beide vragen vermogen wij niet te antwoorden, alleen is het opmerkelijk, dat hij den laatsten tijd trouwer de vergaderingen bijwoonde en Wijnen meestal volgde in zijne adviesen

Handelde blijkbaar de geheele magistraat hoe langer zoo meer onder den invloed der ontevredenen, de Gezworen Gemeente volgde geheel hun wil. Het feit, waaruit deze gevolgtrekken af te leiden is, is het ontslag van den weidemeester A. W. Meijlink, die steeds onverholen getoond had voor het wettig gezag te zijn. De betrekking van weidemeester was zooveel als penningmeester en opzichter van de Hoenwaard, een weide bij de stad gelegen, die in 1401 door hertog Willem van Gelderland ten gemeenen gebruike aan de burgers van Hattem gegeven was. Bij een compromis van 1556 was besloten, dat de administratie over deze weide bij den magistraat en de Gemeensluiden zou blijven berusten. Op Petridag had telken jare de verantwoording over de Hoenwaard plaats, dus ook in 1786. Wat dien dag o. a. voorviel leert ons het beste het extract uit het resolutieboek der Gezworen Gemeente der stad Hattem, dat aan den magistraat den 23 Februari werd overgelegd en aldus luidde:

»1786 Petrijdag 's namiddags te 3 uur.

De Gezworen Gemeente op den eed vergadert zijnde wierd door den verordenten, welke hunne commissie volgens resolutie van heeden morgen volbragt hadden, aan de vergadering rapport gedaan,

dat de burgerij veele en sterke klagten tegens den weijdemeester A. W. Meijlink inbragten, bestaande hoofdzakelijk in de volgende:

Dat de togtsloot expres niet heeft opgemaakt, om de burgerij te treiteren;

Dat geen behoorlijk opzigt neemt over de Homoetsche arbeijders;

Dat hij tuinen, welke nog maar een jaar gestaan hadden, door de arbeiders heeft laeten weghalen;

Als mede dat zij van begrip zijn, dat een persoon, welke nog desen dag voor een schelm is verklaart, is geen representant van de burgerij en dus ook geen weijmeester zijn kan;

Dat aan de Gezworen Gemeente om alle deze redenen versogten, om direct een ander weijmeester, in plaats van voorss. A. W. Meijlink te verkiezen.

De Gemeente deze zaak wel een weijnig nader hebbende willen overwegen, zijn op sterke instantie van de burgerij, welke expresselijk daartoe deze vergadering versogt hadden, en op den uitslag voor het stadhuijs wagtende bleef, zig declarerende indien de Gemeente hier niet in wilde besluiten, zij direct zelve een weijmeester zoude verkiezen, bewogen om aan de intentie van dezelve te voldoen, te eer hiertoe besluitende, dat, daer den Hoenweerth een onbetwistbaar eigendom van de burgerij is, en dus een weijdemeester moet geconsidereert worden, als een rentmeestmeester van dit eijgendom, en dat niets onnatuurlijker soude zijn, dat

een rentmeester over zijne goederen gesteld te zien, welke geen agting nog vertrouwen meer bezit.

Zo heeft de vergadering in overweging genomen de schromelijke gevolgen, welke hieruit somtijds zouden kunnen resulteren, goedgevonden, om in plaats van voorss. A. W. Meijlink tot weijdemeester te verkiezen I. L. Muller, houdende de Gemeente zig versekert de burgerij in deze keuze volkomen genoegen heeft gevonden.

Versoekende, bij dit extract, aan Haar WelEd. en Agtb, om voorn. J. L Muller hedenmorgen in die qualiteit onder ede gelieve te nemen.«

Blijkbaar was de Gezworen Gemeente voor den aandrang van buiten bezweken, en de magistraat zou toonen niet krachtiger te zijn, want, ofschoon hij verklaarde, »sig alsnog niet kunnen uitlaeten over de wettigheijd of onwettigheijd van dusdanige handelinge, laetende die voor rekening van de burgerij en Gezworen »Gemeente», besloot hij toch den »nu nieuws aangestelde weijdemeester« J. L. Muller als zoodanig te erkennen.

Zoo was dan het wettig gezag willens en onwillens tegenover de ontevredenen gezwicht. Men zou dezen weg, om snel herstel van vermeend recht te bekomen, verder bewandelen. Was bij de afzetting van den ouden en de benoeming van den nieuwen weidemeester gegrepen in de rechten van den magistraat en de Gezworen Gemeente, een volgende handeling zou tegen den Erfstadhouder gericht zijn.

In de laatste dagen van April en het begin van Mei ging het warm te Hattem toe. De dood van Wijnen, die den 2 Mei stierf, ging bijna onopgemerkt voorbij. Men had een dergelijken kampioen ook niet meer

noodig, de macht der regeering was genoeg gebroken. De heeren van den magistraat er de voorkeur aan gevende afwezig te zijn, dan tegenwoordig afgedwongen daden te verrichten, die hen bovendien in moeilijkheden konden brengen, hielden vergaderingen, waarbij slechts twee leden aanwezig waren. Den 9 Mei werd zoo'n vergadering gehouden, waarin naar aanleiding van het overlijden van Wijnen besloten werd, den Erfstadhouder hiermede in kennis te stellen. Eerst zeer laat vernemen wij wat er in de voorafgaande dagen binnen Hattem gebeurd was, wellicht wilde men het gedane eerst eenigzins laten bezinken. Den 30 Mei zijn ter vergadering aanwezig van Westenberg, Brouwer en Tulleken. Brouwer doet nu pas de mededeeling, dat op Zondag 30 April — dus een volle maand geleden — des avonds omstreeks 8 uur de heer Mr. H. W. Daendels »sig qualificerende als regerent koning van St. Anna Gilde« met nog vier andere personen uit »aparte gildens« bij hem geweest waren, om hem mede te deelen, dat uit vijf gilden »ieder een gemeensman was gemaakt«, welke gemeenslieden aanstaanden Dinsdag aan den magistraat zouden voorgesteld worden. Dat men echter vernomen had, dat alle leden van den magistraat morgen uit de stad gingen »in welken val zijlieden zig bij de absentie van de magistraatsleden ten fine voors. aan de Gemeente zouden moeten addresseren.» Dat den 3 Mei daarop bij hem waren verschenen de heeren: Hendrik van Mekeren, Barent Engelenberg, Jan Breunis, Lubbert Braskamp en I. H. van Dijk, gemeenslieden dezer stad, zich »qualificerende als geauthoriseerdens ter plaatsbekleeding van Haar WelEd. en Agtb. de Magistraat deser stad bij absentie van dezelve«, om zoowel mondeling

als schriftelijk mede te deelen, wat zij als zoodanig verricht hadden van Maandagmorgen 1 Mei tot den achtermiddag van Dinsdag.

Nadat men aandachtig deze mededeelingen, die stellig geen nieuws voor de heeren bevatte, — maar hun hoogstens nog eens herinneren konden aan de reden, waarom zij de stad verlaten hadden, namelijk om de presentatie en eedsafneming te ontgaan van de gemeenslieden door de gilden gekozen — gehoord had, werd besloten alle heeren te verzoeken den 13 Juni 1786 tegenwoordig te zijn »om te kunnen resolveren als bevonden zal worden te behoren.«

Den 13 Juni brak aan en de zes overgebleven heeren waren alle tegenwoordig. Daar Wijnen geen schriftelijk advies meer kon uitbrengen, was de slotsom, waartoe men na bijna anderhalve maand broeiens kon komen, kort, maar desniettemin krachteloos; alle stukken zouden in handen gesteld worden van een advocaat, om zijn advies te hooren.

Men weet wat zoo'n besluit beteekende! Mr. van Meurs zond den 15 Juli zijn advies in, dat in de vergadering van 21 Juli eerst ter tafel kwam, om nog geen besluit uit te lokken. Eerst den 1 Augustus kwam men overeen, dat deze zaak bij provisie zou blijven in staat.

Intusschen was te Hattem den 28 Mei de publicatie der Staten van Gelderland afgekondigd [1]), waarbij o. a. bepaald was, dat voortaan geen rekwesten van meer dan zes handteekeningen voorzien, bij de Staten mochten worden ingediend. Op zijn verzoek werd van Wes-

---

[1]) De inhoud dezer publicatie vindt men o. a. in „Nieuw Nederlandsche Jaarboeken", XXI Deel, blz. 427.

terveld in de vergadering van den magistraat van 13 Juni 1786 toegestaan tegen deze publicatie zijne aanteekening en provisioneel protest in te brengen. Wij achten ons ontslagen dit stuk in zijn geheel mede te deelen, in het kort komt het hierop neder, dat hij haar vindt inbreuk makende op de stads- en burgerrechten en privilegiën.

Door den dood van Wijnen was het aantal der magistraatsleden tot zes geslonken, en in de vergaderingen meestal slechts drie leden tegenwoordig. Had men pas de leden der Gezworen Gemeente aangevuld, thans zou men een poging doen, om den magistraat voltallig te maken en tevens diens macht te besnoeien.

Dit was de strekking van het adres, waarvoor de magistraat den 5 Juli 1786 geplaatst werd. Uitgaande van de Gezworen Gemeente en onderteekend door I. H. van Dijk en H. Meijlink, bereikte het »onder couvert« den magistraat en bevatte de volgende drie punten:

»1°. Dat de Gezworen Gemeente, daar zig nu twee vacatures in de magistraat bevonden, van welke de eene al zedert den 14 Julij 1785 had opengestaan, het hunne gelieve aan te wenden, dat deze beide vacatures ten spoedigsten vervult mogte worden.

2°. Dat aan U WelEd. en Agtb. zoude declareren, dat de Gezworen Gemeente de helft in alle zaken van regering toekomt, uitgezondert het bestier der justitie en dagelijks bestier der stad omtrent geringe zaken, welke aan Haar WelEd. en Agtb. alleen zijn toevertrouwd, en dat verder mogten protesteren tegens al hetgeen de magistraat in zaeken de Gemeente mede betreffende mogten resolveren, en hetzelve voor nul verklaeren, en

3°. Dat meede gelieve te resolveren, om aan de magistraat kennis te geven, dat, zonder speciale toestemming van de gezworen Gemeente gene militie onder welk praetext ook, binnen deze stad mogte gebragt worden.»

De behandeling van deze voorstellen werd bepaald op 18 Juli, terwijl de afwezige heeren alsdan verzocht werden tegenwoordig te zijn. Later werd deze behandeling verschoven tot den 1 Augustus.

Dit uitstel werd echter niet rustig opgenomen. Den 18 Juli kwamen in de magistraatszitting de volgende stukken in. Het eerste, een begeleidend schrijven, luidde:

»WelEdele en Agtbaere Heeren!

Ingevolge de orders van onze principalen geven wij ons d' eer UwEd. en Agtb. aan te bieden de resolutie op gisteren bij de burgerije genomen.

Wij beveelen UwEd. en Agtb. in de bescherming des Allerhoogsten, en blijven met alle respect

WelEdele Agtbare Heeren!

UwEd. Agtb.

Zeer gehoorzame dienaren,

G. W. van Barneveld.

C. I. Vinkenbrink

N. Aukes.

A. Barneveld.«

De resolutie had tot inhoud:

»De gezamenlijke burgerije der stad Hattem, door G. W. van Barneveld, N. Aukes, A. Barneveld en C. I. Vinkenbrink als hare gecommitteerdens in zake betreffende de twee vacante schepensplaatsen wel en wettig geconvoceert, om van hare verrigtingen rapport te doen, heeft besloten en vastgesteld, zoals dezelve besluit en vaststeld bij dezen:

Dat aangezien de burgerije uit het rapport van hare gecommitteerdens gebleken is, dat den heer Erfstadhouder kan goedvinden de twee vacatures in de magistraat, niettegenstaande alle instantien van Gemeente en burgerije, tot heden onvervuld te laeten, en met zijnen duurbezworen eed, het welzijn der stad en onze privilegien als een souverain oppervorst te handelen na zijn wil en welgevallen, heden over veertien dagen de burgerije andermaal zal vergaderen, en als dan finaal resolveren welke meest constitutionele middelen zullen moeten in 't werk gesteld worden, om de twee vacatures in de magistraat vervuld te zien.

En zullen hiervan drie eensluidende worden gemaakt en door onze bovengemelte gecommitteerdens namens de gantsche burgerije getekend, waarvan één exemplaar zal worden overgegeven aan onze magistraat, één aan onze Gezworen Gemeente, en één onder onze voorn. gecommitteerders blijven berusten, die bij dezen teffens gelast worden, om de gantsche burgerije tegens heden over veertien dagen andermaal bijeen te roepen.

De gezamentlijke burgerije der stad Hattem,

Uit last van dezelve,

G. W. van Barneveld.

Cijriakus Izaak Vinkenbrink.

N. Aukes.

A. Barneveld.«

Ten opzichte van deze stukken werd besloten, dat zij tot een nadere vergadering zouden blijven liggen. Reeds den 21 Juli vond men goed de boven medegedeelde missive en resolutie met onderstaand schrijven aan Z. D. H. den Erfstadhouder te zenden, en daarbij »teffens gemeld worden het gepasseerde op den 1 en 2 Meij dezes jaars alhier.«

»Alzo op den 18den dezes in onze vergadering is ingekomen een missive met een bijgevoegde resolutie (praetenselijk) van de gezamentlijke burgerije onzer stad, den 17den dier maand genomen, houdende over de twee vacatures in de magistraat alhier; zo hebben wij vermeent deze zaak voor U Doorlugtigste Hoogheijd niet te mogen verbergen, en kunnen bij dezen mede niet afzijn teffens te melden het gepasseerde alhier, dat er uit de gildens vijf gemeenslieden zijn aangesteld, voorts op den 1 en 2 Meij dezes jaars een regering ad interim, die die vijf personen in eed genomen hebben, daarop wij voorloopig, om een advis van een advocaat hebben geschreven, dat voor eenige dagen is ingekomen.

En hebben dus de eer U Doorlugtigste Hoogheijd van voors. missive en resolutie bij dezen mede copien authenticq te laaten toekomen.

Waarmede» enz.

Eindelijk verscheen de 1 Augustus 1786, dien men vastgesteld had, om het adres van de Gezworen Gemeente, onder couvert ontvangen te behandelen. Alle heeren, met uitzondering van Haersolte, waren aanwezig. In de eerste plaats werd besloten het stuk in zijn geheel in het resolutieboek op te nemen, hetgeen in de notulen over de zitting van den 5 Juli 1786 alleen geschied was voor de 3 punten in het adres genoemd. Hierdoor is het ons thans nog mogelijk er kennis van te nemen. De toon, die er in wordt aangeslagen, geeft den geest, die te Hattem heerschte, te getrouw weder, om hieronder het adres niet over te nemen.

WelEdele en Agtbare Heeren!

De Gezworene Gemeente dezer stad, op den 8sten

Maij dezes jaars 1786 door de burgerij bij addres speciaal verzogt zijnde:«

Hierop volgen de 3 punten die wij reeds op pag. 140 en 141 mededeelden en vervolgt het adres:

»Omtrent welk eerste poinct, toen tijdes, alreede bij de Gezworen Gemeente resolutie genomen en voorziening gedaan was, en vervolgens nog nader gedaan is; en wat het 2de en 3de poinct betrof, de Gemeente mede aannam zoveel in hun is, hun wettig gezag te maintineren en de burgerije genoegen te geven.

Hierom is het WelEdele en Agtb. Heeren dat de Gezworen Gemeente zig verpligt rekend aan U WelEdele en Agtb. met alle respect te kennen te geven, dat het er verre van daan zij van meerder auctoriteit en gezag te praetenderen, dan hun wettig competeert, dog helaas vragen wij, waar is het ons van ouds wettig competeerend gezag?

Zo er zaeken zijn in welke 't regt der Gemeente al erkend word, en waarin U WelEdele en Agtb. niet met ons in een begrip staan, zoo moeten wij het ons laten welgevallen te aanhoren, dat dezelve dan zaken de justitie rakende zijn, dewelke dan onaangezien de consideratien van de Gezworen Gemeente door U WelEdele en Agtb. gedecideerd, of ten besten genomen, opgehouden worden.

Wanneer dit nu zo door den beugel kan en als regt moet beschouwd worden, van welk nut is dan het Collegie der Gemeenslieden? (dat onzes erachtens hetzelve is, en dus een gelijke magt moet hebben, met de vroedschappen in Hollandsche en andere steden) dan is hetzelve geheel overbodig en bestaat maar in naam.

Waar is thans het regt van Gemeenslieden inge-

volge de Reglementen van den Jaere 1705 en 1708? bij welke nadrukkelijk gezegd word »De magistraat zal geen consent kunnen geven tot eenige petitien van de Staten Generaal of Raden van Staten als met consent van de Gemeente, item geene verbonden of aliantien ingaan, vrede of oorlog aannemen, nog toestemming geven van het aanneemen van een Stadhouder of Capitein Generaal dan met consent van de Gemeente.«

Nog vind men duidelijk beschreven bij een convenant van den Jaere 1556 »Dat ofte namaals bij der Landschappen geaccordeerd worde eenige schattinge tot behoef des Heeren, bij de uitsettinge derzelve drie Gemeenslieden uit den voorseyde Agten bij schepenen gekoren zullen worden, die zittinge en de verdeiling te zien doen.«

Ook zoude men uit nog voorhanden zijnde stukken kunnen aantoonen dat haar WelEdele en Agtb. in vroegere dagen aan de Gezworen Gemeente rapport van het verhandelde ter landschapsvergadering gedaan hebben.

Van welk laeste in andere steden, alwaar deselve constitutie plaats vind, althans in het naburig Elburg, nog van het regt jouisseren ons met en nevens de magistraat, de stadsgecommitteerdens ter landschaps- en quartiersvergadering te volmagtigen en aan dezelve instructien te helpen geven, gelijk zulks nog op de jongste landschapsvergadering van Meij 1786 zal gebleken zijn.

Wanneer men nu eens bedaarlijk het een en ander nagaat, en inzonderheijd zig bepaald tot het willekeurig handelen van stadsgecommitteerdens ten landdage buiten concurrentie der Gezw. Gemeente, hoe helder

middagklaar laat zig dan niet zien het nadeelige en schromelijke, dat hieruit noodwendig voortvloeid; en nog klaarder, wanneer men het oog maar eens vestigt op het onlangs verrigte ter laeste landschapsvergadering binnen Zutphen gehouden; op welke de meeste stadsgecommitteerdens geen reguard schijnen geslagen te hebben op de billijke volkstem, die van alle kanten te zamen was gevloeid; alwaar men de requesterende ingezetenen doed beschouwen als minderjarige, schamele en bedeelde personen, handwerkslieden, welke geen kunde in landszaaken konde hebben, en die het ongeoorloofd waer zig daarmede te bemoeijen.

Waarom wij Edele en Agtb. Heeren! niet schromen te verklaren, dat het de Gezworen Gemeente, (die mede volksvertegenwoordigers zijn, en nimmer kunnen gedogen, dat diegeen, welke zij de eer hebben te representeeren, in hun natuerlijk regt benadeelt worden) in hare siele smert, te moeten vernemen dat een volk, ja een vrij volk, dat zig zelve ten koste van hun bloed van het Spaens tijrannies juk heeft ontdaen, door hunne vertegenwoordigers, die het gezag niet anders dan uit naam en van wegens hen uitoeffenen, een bal in den mond gestopt en stom gemaakt worden, om daardoor hunne klaag- en smeektael omtrent gewigtige zaeken te smoren: wij doelen op het arresteren bij de landschap van die beruchte publicatie, alhier den 28 Maij gepubliceert, en bij welke in 't vervolg niets minder dan een criminele vervolging bedreigt word tegens zodane versoekers, als de tekenaars der nationale requesten zo op die als op een vorige vergadering gepresenteert, en waarbij N.B. een generale amnestie voor al het misdadige reeds daardoor gepleegt, werd aangekondigt.

Hoe kan het mogelijk zijn, dat zulke billijke versoeken als onder anderen dat tot redres en revidering van een Regerings Reglement, dat zo zeer tegens onze wettige constitutie aandruisende werd verklaart, als misdadig werd beschouwd; indien daarin een misdaad gelegen is, zo rekend de Gezworen Gemeente het zig een eer te verklaren, dat zij dan misdadigers willen zijn en blijven, want ofschoon besworen hebbende dat voorsz. reglement te zullen naleven, zoo oordeelt de Gemeente hun egter volkomen vrijstaet, zonder krenking van dien eed, hun gedagten nopens de tegenstrijdigheijd in hetzelve te mogen uiten; en vertrouwen, dat daar zij het tweede lid dezer stadsregering uitmaeken, zij nimmer in dat aspect kunnen komen, van minderjarige schamele en bedeelde personen.

Wij vinden ons dan ten sterksten verpligt, en om niet al te ver uit te weiden, alleenlijk maar eens met relatie tot deze stad, een oogenblik bij dat gezegde Reglement stil te staan, en hetzelve te vertonen, als dat het op den duur niet zal kunnen bestaan.

Dit Reglement van den Jare 1750, dat men zo ijverig zocht te handhaven van de zijde der ingezetenen dezer provintie, is insgelijks door den heer Erfstadhouder bezworen, welke dus onder die verpligting legt van alles, 't geen daarbij aan Hoogstdezelve werd toegekend heiliglijk naar den letter uit te oeffenen, dog geschied dit en is men ook zo ijverig om hetselve van de zijde der laasten te doen observeren?

Verschoon ons WelEdele en Agtb. Heeren dat wij eenige zaeken vragende voorstellen, latende de beantwoording stilzwijgende aan de waarheijd selve over.

Heeft den heer Erfstadhouder niet kunnen goedvinden drie regenten alhier aan te stellen, die geheel

ongequalificeert waren, tegens onze stadsregten en dus ook tegen den letter van voors. Reglement.

Heeft de Gezworen Gemeente (na ernstige dog vrugtelose poginge, tot maintien van stadsregten bij UEdele en Agtb.) zig niet bij den heer Erfstadhouder vervoegt en versogt, dat wanneer de beklaagde heeren ongeneegen mogten blijven, om aan hunne plicht te beantwoorden, deze heeren dan door Hoogstdezelve bij de eerstkomende keur mogten worden gepasseert?

Heeft de heer Erfstadhouder niet, hoe duidelijk deze non qualificatie ook waar aangetoond, kunnen goedvinden bij eene nieuwe keur deze heeren alweder aan te stellen, schoon onze klagten stellende in handen van beklaagde heeren ten fine van bericht?

Deze klagten aan zijn Hoogheijd den 29 Jan. 1785 afgezonden en dus anderhalf jaar ongeveert verlopen zijnde, heeft Zijne Hoogheijd aan deze zaak wel iets verder gedaan, of is ons zulks gebleken?

Hoe lange heeft den heer Erfstadhouder de aanstelling van Gemeenslieden alhier uitgeoeffent, zonder dat Hoogstdezelve dit regt bij den letter van voors. Reglement wierd toegekent?

Zegt den letter van dit reglement niet mede, dat de magistraat der stad Hattem zal bestaan uit agt personen etc., en is Zijne Hoogh. daarop niet verpligt dat getal compleet te houden, en nog wel te meer daar onze oude wettige stads Reglementen zeggen, dat een vacature in de magistraat binnen den tijd van een maand zal moeten worden vervult?

Heeft Zijne Hoogheijd niet, onaangezien deze verpligting en zo veele vriendelijke instantien van Gemeente als burgerije, een schepenstoel bijna een jaar open gelaten. Is hierbij niet een tweede schepenstoel

op den 2den Maij jongstleden opengevallen, welke dus mede al ruijm anderhalve maand heeft opengestaan en met de eerste ten huidigen dage nog onvervuld is?

Hebben wij onlangs ter vervulling van deze plaatzen en ter voorkoming van regeringloosheijd, nog niet andere wegen in moeten slaan, die mede geen effect hebben gesorteerd en van welke U WelEd. en Agtb. niet onbewust kunnen zijn? Om nu verder van geene andere zaeken direct dit Reglement rakende, of daaruit voorspruitende te gewaegen, ofschoon er nog een reeks zouden kunnen opgesteld worden, en wel zulken, die veele regenten buiten staat stellen, om zig na behooren van hunnen eed en pligt te kunnen kwijten; ook zwijgen wij, dat al wierd dit Reglement zo van de eene als andere sijde stiptelijk geobserveert en nagekomen, hetzelve alsdan nog strijdig is en blijft tegens onze oorspronkelijke en wettige constitutie.

Daar dit alles WelEdele en Agtb. Heeren door niemand kan, nog zal ontkent worden waar te zijn, hoe is het dan mogelijk? dat de tekenaars van gezegde nationale requesten als misdadigers kunnen worden beschouwd, pardon ontfangen en verders bedreigd worden met een crimineel proces.

Daer nu meede door burgers en ingezetenen dezer stad hetzelve verzoek gedaan is, zo vind de Gezworen Gemeente zig in de volstrekte verpligting haar deze zaak aan te trekken en stellig bij dit declatoir te verklaren, dat zij deze publicatie houden als een direct attentaet op de natuurlijke en constitutioneele regten en privilegien dezer burgerij, en van dien aart, dat dezelve nootwendig de pernicieuste gevolgen moet na zig sleepen, en daar wij in het sekere onderrigt zijn, dat deze publicatie bij overstemming niet alleen, maar

zelfs in weerwil der protesten van verscheide riddermatige en van een naburige stad is doorgedrongen; en verder in aanschouw nemende, dat onzes erachtens in zaken rakende de privilegien geen overstemming zal kunnen vallen, hetgeen bij het arresteren van deze publicatie niet schijnt in agt genomen te zijn, zoo laeten wij aan die staatslieden, welke tot dezelve hebben geconcurreert over, alle die schroomelijke gevolgen, welke men te wagten heeft, zo uit het willekeurig buiten effect stellen van de meest geheiligde staatsgronden, als uit zodane maatregelen, waardoor men de ingezetenen het regt en de magt zoekt te benemen van op zulk eene wijze, als zij de beste keuren, hunne bezwaren voor de representative souverain te brengen.

Een regt 't welk ieder burger van een vrije republicq op 't oogenblik zijner geboorte met sig brengt; een regt 't welk alleen de gelukkige inwoonders van een vrij gemenebest van de slaven eens willekeurige alleenheerschers onderscheid; een regt eindelijk, dat hem wel door geweld en overmagt, maar nimmer op gronden van natuerlijke nog staatkundige billijkheijd kan ontnomen worden.

En declareert de Gezworen Gemeente verder ten opzigte van het publiceren en affigeren van dezelve binnen deze stad zonder onze concurrentie, te houden voor informeel, onwettig en van nul en onwaarde; en zulks nog te meer daar het magistraatscollegie geconstitueert moet zijn uit agt personen en ten minsten de meerderheijd van die agt vereist werd, om eenig besluit of resolutie te kunnen nemen, een getal van maar drie personen deze publicatie hebben doen afkondigen en affigeren; bij aldien daaromtrent al eens bij een magistraatsvergadering is gehandelt worden,

en dus hier tegens ons voorgemelde redenen ten sterkste protesterende, om daardoor ons, zo voor ons collegie en onze burgerij, als voor de nakomelingschap gedechargeert te houden.

Terwijl wij dan ook op versoek der burgerij op het ernstigste insteren dat buiten de Gezworen Gemeente, als het tweede lid van regering, geene zaken, uitgezondert bestier der justitie, ter conclutie gebragt worden.

En laastelijk rekenen wij ons niet minder verpligt aan U WelEdelen Agtb. te declareren; dat het ons ten klaarsten blijkt, dat de burgerij zig erinnert het onlangs voorgevallene binnen Arnhem met de militie aldaar guarnisoen houdende, als ook in andere steden, en voor diergelijke schromelijke omstandigheden niet 't onregt bevreest zijnde, wanneer binnen deze stad militie wierde gebragt, dat wij, zonder welker concurrentie en goed vinden immers geene militie alhier mag worden binnengelaten, waaromtrent U WelEdele en Agtb. met ons eenstemmig denken, alzo op den twede September des voorledene jaars in het zelve geval zijn gekent geworden, niet zullen permitteren of gedogen, dat onder welke praetext ook alhier militie binnenkome, maar dat wij ons verpligt zullen rekenen alles daartegen in 't werk te stellen, wat billijk en in ons vermogen is.

Hiermede hebben wij de eer met alle verschuldigde agting te zijn

WelEdele en Agtb. Heeren!

UWelEdele en Agtb. dienstw. dienaren,

De Gezworen Gemeente der stad Hattem,

Ter ordonn. van dezelve,

I. H. van Dijk, Scriba.

H. Meijlink, Scriba.

Overgegeven den 4 July 1786.«

Behalve de opname van dit stuk in de notulen werd ook besloten hiervan afschriften te laten maken, om te worden gesteld in handen van een advocaat, om zoo spoedig mogelijk te dienen van »deszelfs consideratien, en advis.«

De verwarring binnen Hattem scheen thans haar hoogtepunt te zullen bereiken. Op den uitersten termijn door de burgerij den 17 Juli bepaald, om 14 dagen later constitutioneele middelen te beramen, om in de vacaturen van den magistraat te voorzien, stelde den 30 Juli 1786 de Erfstadhouder H. Meijlink en A. H. Dinckgreve aan tot raden en schepenen. De eerste werd zeker benoemd, om aan de burgerij ter wille te zijn, want steeds had hij in de voorste rijen der tegenstanders gestaan, terwijl de tweede, althans zijn naam, te Hattem, waar hij zelfs geboren was, niet vreemd was. De resolutieboeken toch spreken onder dagteekening van 22 Februari 1770 van een rekwest van Johan Christiaan Dinckgreve, gewezen »Chirurgijn Majoor onder 't Regiment van Hessen Homburg«, waarin adrassant te kennen geeft jaren achtereen »Stads Chirurgijn« geweest te zijn, doch dit nu niet langer meer te kunnen doen, wegens het dagelijks toenemen der armen; thans meer dan 150 bedragende, en dat voor het sobere tractement van 50 gulden, waarvoor hij nog de noodige geneesmid-middelen enz. moest leveren, en de manspersonen scheren. Hij verzocht ten slotte weder met die plaats begunstigd te worden, zoo de magistraat het goed kon vinden het tractement op 150 gulden te brengen, en hem van het scheren der armen te bevrijden. Op dit verzoekschrift werd op bovengemelden datum gunstig beschikt.

Toch waren deze benoemingen niet in staat Hattem tot rust te brengen. Integendeel veller dan ooit zou juist hierdoor de strijd ontbranden. H. Meilink bedankte onmiddellijk, omdat bekwamere mannen dan hij — waaronder zeker Mr. H. W. Daendels — naar de plaats gedongen hadden, en tegen de benoeming van Dinckgreve ontstond een storm, die zelfs belette, dat hij in den eed kon genomen worden. Eerst den 10 October 1786 had dit plaats; Hattem was toen weder onder het wettig gezag teruggebracht.

De resolutieboeken bevatten een adres en protest, dat aan Bentinck in de vergadering van den 8 Augustus werd ter hand gesteld, luidende als volgt:

»Adres en Protest van de burgerije der stad Hattem, door hare gecommitteerdens in vollen getalle in de kerk vergadert, om door voors. gecommitteerdens ter vergadering van Raad en Gemeente te worden gepresenteert.

WelEdele Agtbare en WelEd. en Eers. Heeren.

Remonstreert met schuldigen eerbied de burgerije van Hattem en corps vergadert, dat dezelve van tijd tot tijd, hoewel vergeefs, gewagt hebbende, dat Z. D. H. volgens onze stadsprivilegien en welhergebragte costuimen, de opengevallene schepen- en raadsplaatsen alhier ter behoorlijke tijd zou hebben vervuld, daar hoewel Hoogstdezelve hiertoe volstrekt verpligt was, ten overvloede egter zo veele gereitereerde instantien, zowel door de Gezworen Gemeente, als door de burgerije ten dien einde zijn gedaan, zonder dat gemelde Z. H. zig heeft verwaardigt daarop, gedurende meer dan een jaar (al welken tijd de eerste vacature reeds heeft opengestaan) niet de allerminste reflexie te slaan, en dat niettegenstaande volgens den uitdrukkelijken letter van

onze stadsprivilegien die respective vacatures binnen den tijd van een maand hadden moeten zijn vervuld.

Dat de verwondering en gevoeligheijd van de burgerij thans ten top gestegen is, daar men dezer dagen heeft moeten ondervinden, dat Z. H. heeft kunnen besluiten ééne van die vacatures te vervullen met den persoon van Albertus Dinckgreve.

Het treft der burgerije gevoelig WelEd. Agtb. en WelEdele en eersame Heeren!

Zig in de noodzakelijkheijd gebragt te zien, deze keuze van Z. H., waar dezelve moet bewogen zijn door lieden, welke onze stad en burgerije geen goed hart toedragen, opentlijk te moeten wraken.

Alzo de burgerije dien persoon moet houden voor onbevoegt en volstrekt ongequalificeert tot de gemelde schepen- en raadplaats, nadien dezelve is ongepossessioneert, zonder eenig vast bestaan, den militairen dienst van garde du corps van Z. H. of nog occuperende, of pas gequiteert hebbende, terwijl hij zelfs niet is in staat geweest, om na zijne aanstelling preuve van zijn ontslag te kunnen produceren, om van andere inqualiteiten te zwijgen;

Is deze nu, WelEd. Agtb. en WelEd. en Eers. Heeren! de geschikste persoon? is deze de zodanige, als de fundamentele stedelijke regten in een regent requireren, den besten, den vroedsten, den rijksten. Zodat de burgerije door zodane arbitraire handelwijze van Z. H. moet opmaken, dat dezelve zig aan 't Regerings Reglement van 1750 onttrekt, en zig van zijne verpligting tot de keuze van personen na land- en stadregten gequalificeerd, niet verbonden rekend.

Hierom declareert de burgerije van Hattem deze aanstelling met alle de gevolgen van dien te houden

voor nul en nietig, en dus niet gedaan, protesterende daar tegens op 't ernstigste kragte dezes, declarerende denzelven A. Dinckgreve nimmer als haren regent te zullen erkennen, met versoek en gezinnen aan U WEd. Agtb. en Eers. van denzelven niet in eed te nemen, nog hem in die qualiteit te erkennen; terwijl de burgerije in contrairen gevalle zig onverantwoordelijk houd voor alle gevolgen.

En opdat eens eindelijk het heerschend misnoegen geweerd, en de hoog nodige eensgezintheijd en rust binnen deze stad moge worden hersteld, heeft de burgerije bij dezen speciaal gecommitteert G. W. van Barneveld, N. Aukes, C. I. Vinkenbrink, H. W. Daendels, L. Nijholt en T. H. Parthes, om met een commissie uit Raad en Gemeente, binnen den tijd van agt daegen te benoemen, te ondersoeken, welke constitutionele middelen en wegen ten besten van stad en burgerij kunnen worden ingeslagen, om de openstaande vacatures, nadien Hendrik Meijlink voor de op hem gevallen keuze van Z. H. edelmoediglijk bedankt heeft, ten genoege der burgerij met gequalificeerde personen zoodra mogelijk vervult te krijgen, en daarvan ten spoedigsten behoorlijk rapport te doen.

En zal deze aan Haar Ed. Agtb. en Gezworen Gemeente worden overgegeven, met nader mondelinge aandrang van onze gecommitteerdens tot hetgeen voors.

Ter ordonn. van de burgerij
G. W. van Barneveld.
N. Aukes.
C. I. Vinkenbrink.
H. W. Daendels.
L. Nijhold.
T. H. Partes.

Hattem den 7 Augustus 1786.«

Maar dit stuk was niet het eenige dat ter vergadering ingekomen was. Terecht dook de vrees voor het eindelijk verschijnen van militie weer op. Dit mag wel de reden geweest zijn, dat bovengenoemde zes personen namens de gansche burgerij een rekwest indienden, houdende verzoek, om een nachtwacht uit vrijwillige burgers en ingezetenen aan te stellen, en »dat de krijgsraad worde geauthoriseert, om zodane reparatien en preparatien te maken, die nodig geoordeelt worden, om de stad en burgerije tegens eene overrompeling te dekken; alles egter buiten kosten van de stad en burgerije.«

Het besluit waartoe men na lezing dezer stukken kwam, was om de afwezige heeren van den magistraat »op haren gedanen eed te verschrijven, tegens den 22 Augustus aanstaande«, ten einde alsdan »te helpen resolveren en concluderen.«

Vóór dat den 22 Augustus verscheen, richtte den 15 Augustus de Gezworen Gemeente het volgende schrijven aan den magistraat:

»Lubbert Boeve, Barent Engelenberg, Jan Breunis en Lubbertus van Laar, gecommitteerdens uit de Gezworen Gemeente, geven namens de Gemeente te kennen, dat haar collegie vier gecommitteerdens benoemt heeft, om met een commissie uit de magistraat en burgerij te onderzoeken, op welke eene constitutionele wijze de aanstelling van twee schepenen en raeden ten besten van stad en burgerije zou dienen te geschieden, ingevolge het versoek der burgerije heden agt daegen gedaan, versoekende van Haar WelEd. en Agtb. te mogen weten, of dezelve mede een commissie ten dieneinde als voren bemoemt heeft.

G. W. van Barneveld, N. Aukes, C. I. Vinken-

brink, H. W. Daendels, L. Nijhold en T. H. Partes, gecommitteerdens uit de burgerije, conformeren zig met het bovenstaende gedane versoek der Gezworen Gemeente.»

Zooals wij reeds medeelden, was den 22 Augustus bepaald, om over de ingekomen stukken te delibereeren. De notulen van dien dag zeggen, dat de stukken nader geëxamineerd werden, om ten slotte mede te deelen, dat met meerderheid van stemmen besloten werd, dat men deels zich niet kon inlaten met de voorstellen, en anderen deels hen in advies zou houden.

De besluitelooze vergadering werd echter voor een moeielijkheid geplaatst, toen Barent Engelenberg, I. H. van Dijk en Jan Breunis verschenen en een adres overgaven, dat uitgegaan was van de burgerij aan de Gezworen Gemeente, en dat de laatste verklaarde voor hare resolutie te hebben aangenomen, en niet te zullen uiteengaan, voordat zij hierop antwoord had. Dit stuk luidde:

»Gecommitteerdens uit de burgerije nemen de vrijheijd UWelEd. en Eers. voor te dragen,

Of 't niet nodig zou zijn deze navolgende of soortgelijke resolutie te nemen:

Ingekomen zijnde een voorstel van de gecommitteerdens uit de burgerije, of, vermits zij van ter zijde geinformeert zijn, dat er een extra-ordinaire landdag tegens den 28 dezer uitgeschreven is, de Gezworen Gemeente niet konde goedvinden, dat de poincten van uitschrijvinge, bij de uitschrijvingsbrief vervat, aan de Gemeente wierde gecommuniceert, en dat vervolgens de magistraat wierde gelast, of versogt, om geene commissie om pro re nata te kunnen behandelen, mede te geven.

Al 't welk bij de Gezworen Gemeente in rijpe deliberatie genomen zijnde, en gelet op de toestand en critique tijden, waarin deze stad in 't bijzonder, en dit geheele gewest in 't algemeen zig bevind, hebben geresolveert bij extract van de heeren van de magistraat te versoeken, eene spoedige uitreiking eener authentique copie van de uitschrijvingsbrief, waarbij de poincten van deliberatie vervat zijn, ten einde, om die te kunnen examineren, daarover deliberen, en door middel van de commissie uit den haren met de magistraat daarover te delibereren, en zodanig te resolveren, als ten meesten nutte dezer stad en andere naburige steden in 't bijzonder, en 't gewest in 't algemeen zal bevonden worden te behoren.

Vervolgens de magistraat bij dit extract te gelasten, om op geene andere propositien, welke bij deze uitschrijvingsbrief niet vermeld zijn, en buitendien ten landdage mogten worden geproponeert, te delibereren, adviseren, veel minder, hetzij tot uitmarcheren van troepes na, of tot 't plegen van eenige handelingen en daaden tegens deze stad, derselver burgeren en inwoonders, of eenige steden, burgeren en ingezetenen van dit gewest te resolveren, en dat ten dien einde volstrekt geene commissiebrief namens deze stad ten landdage zal worden verveerdigt, nog uitgereikt aan de gecommitteerdens, om pro re nata en dus willekeurig te handelen, met declaratie, dat de Gezworen Gemeente zo lange vergadert zal blijven, totdat de copie der uitschrijvingsbrief aan haar is ter hand gestelt, daarop door haar gedelibereerd, en zittende beide vergaderingen door een commissie uit haren met de magistraat daarop is geresolveert, voorts gelast zal zijn aan den secretaris hoe en op welke wijze de com

missie, en welke poincten dezelve zal vervatten, vervaardigt en aan de Gecommitteerdens uitgereikt zal worden. Willende de Gezworen Gemeente tegens alle contrarie handelingen en pernicieuze en nadeelige gevolgen, dewelcke daaruit voor de magistraat of leden van dien in 't bijzonder, als voor deze stad, burgeren en ingezetenen in 't algemeen zouden kunnen voortvloeijen, wel ernstig hebben geprotesteerd, en dezelve ter verantwoording overlaeten, aan diegeene, welke daartoe aanleiding gegeeven en oorsaek geweest zijn.

En zal hiervan extract dezes aan de magistraat ter hand gesteld worden, om sig daarnae te kunnen gedragen.

G. W. van Barneveld.
N. Aukes.
C. I. Vinkenbrink.
H. W. Daendels.
Lulof Nijhold.
T. H. Partes.»

Dit stuk, dat feitelijk den magistraat als ondergeschikte van de Gezworen Gemeente behandelde, bracht natuurlijk de leden in groote verlegenheid. Men moest een antwoord geven, want uitstel, dat hun zoo dikwijls uit den brand geholpen had, was onmogelijk. De dreigende Gezworen Gemeente wachtte, en zeker niet met geduld. Men beraadslaagde. Het antwoord was gedwee, de notulen althans zeggen: »is bij meerderheid verstaan, dat aan de verordenten voors. de uitschrijvingsbrief van de landdag gecommuniceerd, en aan haarlieden mondeling gezegt zal worden, dat in de Gemeente konden rapporteren; dat de magistraat haere gecommitteerdens ten landdage speciaal zal gelasten tegen 't inbrengen van militie in deze stad, en

als daarover op de landdag mogt worden gedelibereerd, niet te consenteren, maar daartegens van stadswegen ten sterksten te protesteren.«

Westenberg en Haersolte waren van advies »dat men tot het gedane versoek niet behoort te komen, of over te gaan, protesterende tegens de gevolgen van deze resolutie.«

Het genomen besluit van den magistraat voldeed niet aan de wenschen der burgerij. Den volgenden dag — 23 Augustus — verschenen de bovengenoemde personen andermaal in de zitting van den magistraat, en overhandigden een adres, dat de burgerij aan de Gezworen Gemeente gericht had »met bijgevoegt mondeling versoek, dat over den inhoud van 't zelve door Haar Ed. en Agtb. tot genoegen der burgerije en Gezworen Gemeente favorable reflexie mag worden geslagen.« Het adres zelf was van den volgenden inhoud:

»De burgeren en ingezetenen dezer stad door hunne gecommitteerdens geinformeert zijnde van het wedervaren van de Gezworen Gemeente, nopens de resolutie door dezelve aan Hun Edele en Agtb. op gisteren gepresenteert; houdende eerstelijk, om een copie der uitschrijvingsbrief van de magistraat te mogen ontfangen, en ten tweeden, om de gecommitteerdens van deze stad met eene bepaalde instructie ten landdage te doen erschijnen, en daarbij aan de af te sendene gecommitteerdens in 't algemeen te gelasten zig tegens alle conclusien, waarbij de stad en burgerije van Hattem, of eenige andere steden of burgerije van dit gewest zig gepraejudicieert konden rekenen, te verzetten, en speciaal de aanmarsch van troepes zo tegens deze als andere steden ingerigt te beletten en voor te komen.

Waarop de magistraat wel is waar heeft goedgevonden eenigzints reflexie te slaan met te resolveren van de uitschrijvingsbrief des landdagsvergaderinge, die op den 28 dezer te Zutphen staat gehouden te worden, aan het collegie der Gezworen Gemeente uit te reiken, ofschoon zulks geenzints aan het oogmerk van haar Edele en Eersame kan voldoen, aangezien de brief van uitschrijving tot den landdag aan UEd. en Eers. alleen ter communicatie is uitgereikt, zonder dat daarover thans bij UEd. en Eers. behoorlijk gedelibereerd kan worden; en de instantie der Gezworen Gemeente zig ook niet alleen bepaalt heeft tot het weren van militie voor deze stad, maar dat de gecommitteerdens namens deze stad ten landdage niet mogten helpen nemen eenige nadelige conclusien, zo voor deze als andere steden.

Weshalven de burgeren en ingezetenen van deze stad vertrouwen en verwagten, dat UEd. en Ers. penetrerende hoe weinig aan de ware intentie der burgerije en Gezworen Gemeente voldaan is, de noodzakelijkheid zullen zien, van op nieuws bij Haar WelEd. en Agtb. te insteren tot meerdere vergenoeging en betere bereiking van het meer gemelte heilzaam doelwit door de resolutie van UEd. en Eers. beoogt, en inval daaraan door de magistraat niet wierde beantwoord, ten cierlijksten te protesteren tegens de pernicieuse gevolgen, die daaruit kunnen resulteren, en latende alle contrarie en onwettige handelingen der gecommitteerdens, namens Hattem ten landdage, waarop de burgerije een wakend oog zal houden, voor rekening der magistraatsleden, die aan dezen billijken eisch niet hebben gelieven te voldoen, zodanig dat daaromtrent bij de burgerije en Gezworen Gemeente zulke middelen zullen worden bij de

hand genomen, als het gewigt der zaak zal komen te vorderen.

Actum Hattem den 23 Augustus 1786.

De burgerije der stad Hattem en op
speciale last derselve:
G. W. van Barneveld.
N. Auckes.
C. I. Vinkenbrink.
H. W. Daendels.
Lulof Nijhold.
T. H. Partes.«

Op dit adres werd na overweging »goedgevonden en verstaan, dat aan voors. verordenten voor antwoord daarop zal worden toegevoegt, dat zijlieden in de Gemeente kunnen rapporteren, dat op de ingredienten van 't zeve door de gecommitteerdens van Haar WelEde en Agtb. ten landdage alle mogelijke en favorable reflexie zal worden geslagen.«

Zooals uit de laatste medegedeelde stukken blijkt, maakte men zich te Hattem niet gering ongerust over den aantocht van militie, om aan de regeeringsloosheid perk te stellen. Deze vrees bleek het duidelijkst uit een memorie, die den 25 Augustus in de magistraatszitting door L. J. Souman, Burger-Luitenant, H. W. Daendels, Burger-Luitenant en A. Barnevelt »zig qualificerende als gecommitteerdens uit de krijgsraad«, N. Aukes, C. I. Vinkenbrink, L. Nijholt en T. H Partes »zig qualificerende als gecommitteerdens uit de burgerije«, overgegeven werd, en hebbende den volgenden inhoud:

»Memorie voor de gecommitteerdens uit den manhaften krijgsraad en de respective burgerije.

Om aan de magistraat voor te dragen en te remonstreren dat vermits zij in 't zekere geinformeert zijn,

dat volgens de meer dan waarschijnlijke gerugten militaire troupes uit Doesburg en Zutphen, bestaande provisioneel in cavallerije en carabiniers, na deze stad zouden gedetacheert zijn; Haar Edele en Agtbaere met de Gezworen Gemeente mogten goedvinden, om daardoor de ruste en veijligheijd voor dese burgerije zoveel te meer te verzekeren en dezelve daardoor gerust te stellen:

Ten eersten om de militaire troupes of bezoldigde militaire personen van dezen staat, dewelke voor deze stad zig mogen komen vertonen en zig bevinden, door een lid uit U WelEdele en Agtb. collegie, geadsisteert met een dezer stadsbode, te doen aanzeggen, dat dezelve binnen deeze stad geenzints mogen intrekken, maar dat zij daadelijk voor deze stad en derzelver poorten moeten afmarcheren.

Ten tweede om aan de burgerije te ordonneren, de poorten van nu af aan bij dage en bij nagte te bezetten en te sluiten, de passagiers, voerlieden met karren en wagen, eer zij in- of uitgelaten worden, te vragen, waarheen zij zig begeven en waar vandaan zij komen, des noods te visiteren.

Voorts de kanonnen op de wallen te planten, posten uit te zetten, en in cas de troupes niet wilden afmarcheren, of eenig geweld op deze stad zouden willen uitoeffenen, dezelve doen aftrekken, en 't geweld met geweld te keer te gaan.

Ten derden om te ordonneren bij publicatie en affiche van billetten op eene bepaalde boete, dat niemand eenige eetbaere waere zal mogen of schepen, ververen, of aan iemand buiten deze stad wonende te verkopen en te leveren, tenzij met expres conzent van de magistraat en gemeente.

Ten vierden om de nodige orders te geven, om de

sluizen en de Streng te stoppen daardoor water in de gragt te kunnen bekomen.

Ten vijfden om van alle schutterijen namens de magistraat en gemeente door den krijgsraad adsistentie en hulp te vragen.

Ten zesden om te besluiten, dat geene leden der magistraat nog van de gezworen gemeente zig buiten de stad zullen mogen begeven, om ten allen tijde te kunnen vergaderen en te delibreren, wat in tijdsomstandigheden voor 't heil van deze stad zal nodig en dienstig geoordeeld worden.

Ten zevenden om aan de officieren te gelasten, om zodane arrangementen te maaken, dewelke de meeste ruste binnen de stad zullen kunnen bevorderen, alle oplopen en oproeren te stuiten en dezelve te bevelen, om de nodige bestellinge en de schikkinge tot afweringe van 't geweld, of iets diergelijks te doen en te maken.

Ten agsten om aan de Gezworen Gemeente en krijgsraad te gelasten de stad in de nodige staat van defensie te stellen, daartoe alle beletzelen te doen removeren, en 't verouderde of vervallene te doen herstellen.

Ten negenden om de afwezende leden van de magistraat aan te schrijven, om ten eersten binnen 24 uur in deeze stad te erschijnen, en eene zoveel mogelijke complete vergaderinge te beleggen.

Ten tienden om aan den Hove Provintiaal van nu aan te remonstreren en aan te schrijven, van de troupes, welke dezelve of met hun weten naar deze mogten zijn gedestineert, te beveelen van niet naar deze stad zig te begeeven, ofte zo dezelve reeds mogten genadert en in aanmarsch zijn, terug te roepen, of te doen terugtrekken.«

Uit het besluit, dat de aanwezige magistraatsleden, van Westenberg, Brouwer en Tulleken, namen, blijkt dat zij geenszins den haast van deze memorie beaamden. De aanwezige leden toch werden, op Dinsdag, 5 September, verschreven »ten oorzaeke van ingekomene gewigtige zaeken te opereus te melden«, of, zoo de landschapsvergadering eerder mocht komen te scheiden, daags na het uit elkaar gaan.

Den 28 Augustus waren de heeren Brouwer en Tulleken nog »post meridiem hora octava» ter vergadering gekomen, waarop Dr. H. W. Daendels, G. W. van Barneveld, L. J. Souman, A. Barnevelt en N. Aukes als gecommitteerden uit de burgerij verschenen. Zij overhandigen eene missive gedagteekend 28 Augustus 1786 uit Arnhem, waarin hun werd medegedeeld, dat dien dag nog troepen uit Arnhem vertrokken, en den volgenden dag een regiment uit Nijmegen kwam, zonder dat men wist, waarheen deze troepen zich zouden begeven. Op grond van dit bericht verzochten zij, dat »bij de Raad en Gemeente praeparatien mogen gemaakt worden om te beletten, dat geen militairen het territoir van deze stad mogen violeren, maar dat dezelve geadverteert worden zig van 't territoir van deze stad te onthouden, met declaratie dat ze als vijanden anderzints sullen worden geconsidereert, met last aan de krijgsraad door Raad en Gemesnte om in contrairen geval gewelt met gewelt te keren, en vooraf de nodige praeparatien tot defensie te maken.« De Gezworen Gemeente evenzeer door deze tijding opgeschrikt, zond als hare afgevaardigden naar de magistraatsvergadering I. H. van Dijk, Barent Engelenberg en Jan Breunis. Eendrachtiglijk besloten de beide magistraatsleden en de verordenten uit de

Gemeente daarop, om, zoo zich militie voor de stad mocht vertoonen, »de Heer Brouwer als 2de President in loco neffens de heer Tulleken geadsisteert met twee gerigtsdienaren, en de drie voors. verordenten uit de Gezworen Gemeente zig ten einde voors. daarnae toe zullen begeeven; met last aan den krijgsraad, om in contrairen val geweld met geweld te keren, en vooraf de nodige praeparatien, dog niet dan in cas van zekerheijd der werkelijke aanmarsch dier troupen te maken.«

Den volgenden dag — 29 Augustus — werd weder vergadering gehouden, waarbij tegenwoordig waren de heeren Brouwer en Tulleken uit den magistraat, en L. Boeve, I. H. van Dijk en B. Engelenberg uit de Gezworen Gemeente. In deze bijeenkomst verschenen G. W. van Barneveld, N. Aukes, C. I. Vinkenbrink, H. W. Daendels, L. Nijhold en T. H. Partes, om als gecommitteerden uit de burgerij een memorie te overhandigen, waarin verzocht werd de reeds ten landdage vertrokken gecommitteerden uit den magistraat omtrent enkele punten bepaalde bevelen te geven. Wij zullen hierover niet uitweiden, want terwijl men zich eensdeels afsloofde met de toelichting, en anderendeels met de beslissing over deze onderwerpen, was het lot, dat Hattem treffen zou, reeds beslist. Wij achten ons dan ook ontslagen alle stuiptrekkingen mede te deelen. Den 1 September ontving de magistraat den brief van den 31 Augustus van de »Staaten des Furstendombs Gelre en Graafschaps Zutphen« inhoudende een »extract uit het reces des landdags in Augustus en September 1786 binnen de stad Zutphen extraordinaire gehouden«[1].

---

[1]) Beide stukken zijn o. a. te vinden. Nieuwe Nederl. Jaarboeken, XXI, blz. 756 en 794.

Beide stukken worden in de resolutieboeken nog in hunnen oorspronkelijken omslag bewaard.

Hierbij werd den magistraat medegedeeld, dat Zijne Hoogheid als Kapitein Generaal verzocht was ten spoedigste een bekwaam aantal militie naar Hattem te zenden, om daar garnizoen te houden, en tot nadere order te blijven.

Een brief, onmiddellijk aan de Edel Mogende Heeren afgezonden, waarbij verklaard werd, dat het »de bepaalde intentie van Raad en Gemeente (was), om geen guarnizoen wegens d' omstandigheden des tijds hier in te laeten« en Hunne Edel Mogenden gebeden en verzocht werden de »gegevene orders aan Zijn Hoogheijd goedgunstelijk te willen intrekken«, mocht niet baten.

Tal van brieven werden nog verzonden, zoo den 2 September aan de Staten van Zeeland, van Friesland, van Groningen en Ommelanden, van Utrecht en van Overijssel, alsmede aan de Vroedschap der stad Utrecht, en eindelijk een dankadres aan de Staten van Holland »wegens hare genomene resolutie van den 25 Augustus laatstleden.« Bij de laatstgenoemde resolutie hadden de Staten van Holland het krijgsvolk, tot hare repartitie staande, verboden zich nergens in geschillen tusschen regenten en burgerijen te laten gebruiken.

Elk oogenblik verwachtte men nu de troepen. Terwijl de magistraat in den namiddag van den 2 September vergaderde, verschenen G. W. van Barneveld en H. W. Daendels als gecommitteerden uit den krijgsraad. Men had een goeden vangst gedaan. Een expresse, komende uit Zutphen, die de stad doorgetrokken was, had men opgevangen. Hij had een brief voor den kapitein Spengler, die op de Waaburg bij Hattem woonde. Natuurlijk was dit schrijven onmiddellijk geopend. Het luidde:

»Zeer waarde Broeder

Zoo op 't ogenblik ontvang ik Uwg. missive waarvan ik 't nodig gebruik gemaakt hebbe, en daaromtrent zal 't alles welgaan.

Doch mijne bezorgtheijd voor Uwg. persoon, lieve vrouw en kinderen dringt mij Uwg. deeze expresse te zenden, om Uwg. niet alleen vriendelijk te raaden, maar te bidden, om op 't ontvangst deezes met al wat Uwg. dierbaar is te vertrekken, omdat Uwg. Heer vader tot de bewuste expedltie gedespicieerd is, en dus Uwg. over zulks alle gevaar zoud lopen overrompelt te worden.

Uwg. weet wie ik ben. Vale.

Zutph. 1 Sept. 1786

's avonds ten $9^1/_2$ uur in grote haast.«

Was het te verwonderen, dat men dacht, dat hier meer achterzat en dat de krijgsraad onmiddellijk Spengler liet halen? De heer Spengler was ondergebracht ten huize van van Westervelt. Na door den magistraat verhoord te zijn, werd hij daarop »vrij en vrank» ontslagen, en het gedrag van den krijgsraad »in deze tijdsomstandigheden goedgekeurt« [1]).

De laatste vergadering voor het binnenrukken der troepen werd den 3 September 1786 gehouden, waarbij tegenwoordig waren: Brouwer, Tulleken en van Westerveld uit den magistraat, en I. H. van Dijk en B. Engelenberg als »verordenten uit de Gemeente.«

Tot het behoud van de stad en tot weering van alle disorders werd toen een commissie benoemd, bestaande uit een magistraatslid, uit een lid nit de Ge-

[1]) Aldus vermeldt het resolutieboek. Uit de bekende mededeelingen van Spengler zijn de bijzonderheden van het onderhoud bekend.

zworen Gemeente en uit twee leden van den krijgsraad, benevens een secretaris »om te zaemen tot 't defensiewezen dezer stad te resolveren en concluderen.« Uit den magistraat werd hiertoe benoemd van Westervelt, uit de Gezworen Gemeente I. H. van Dijk en uit den krijgsraad G. W. van Barneveld en N. Aukes, terwijl I. A. Boots tot Secretaris werd aangesteld.

Gelijktijdig hebben de magistraat »met en neffens de Gezworen Gemeente, met concurrentie van de krijgsraad, goedgevonden, provisioneel niet langer dan naedat het gevaar van aanmarsch nae, of inrukken van troupes in deze stad zal gecesseert zijn; aan te stellen zoals aanstellen bij dezen, de heeren Rabo Baron van Keppel tot Commandant van 't burger guarnisoen, Tido Hendrik van Essen tot Major en Jacob Glazer tot ondermajor van 't zelve, waarvan extract dezes aan haar Ed. zal worden ter hand gesteld.

Welke heeren ter vergadering erschenen zijnde, bij handtastinge in edesplaatse hebben belooft ieder in zijne respective posten als eerlijke en brave lieden de magistraat, stadt en burgerije gehouw en getrouw te zullen zijn.«

Toen de zon den 5 September ter kimme neigde, was Hattem na korten tegenstand door de troepen bezet. De verdedigers zochten elders een goed heenkomen. De resolutieboeken van den magistraat beginnen eerst den 20 September 1786 weder en vermelden nog langen tijd de naweeën van de onlusten.

Ontdoet men ten slotte het medegedeelde van alle neven- en bijzaken, die zoo licht in kleine plaatsen een persoonlijk karakter aannemen, dan gelooven wij gerechtigd te zijn tot de slotsom, dat de hoofdschuldige aan de onlusten de Erfstadhouder was. Door het niet

toegeven aan billijke eischen klom de verbittering hoe langer hoe meer. Sympathie kon voor de Hattemsche beweging niet uitblijven, te meer daar de ontevredenen in den lande hier een terrein vonden, waarop het recht, althans in den beginne, beslist aan de zijde van Hattem was.

HATTEM, 1894. F. A. HOEFER.